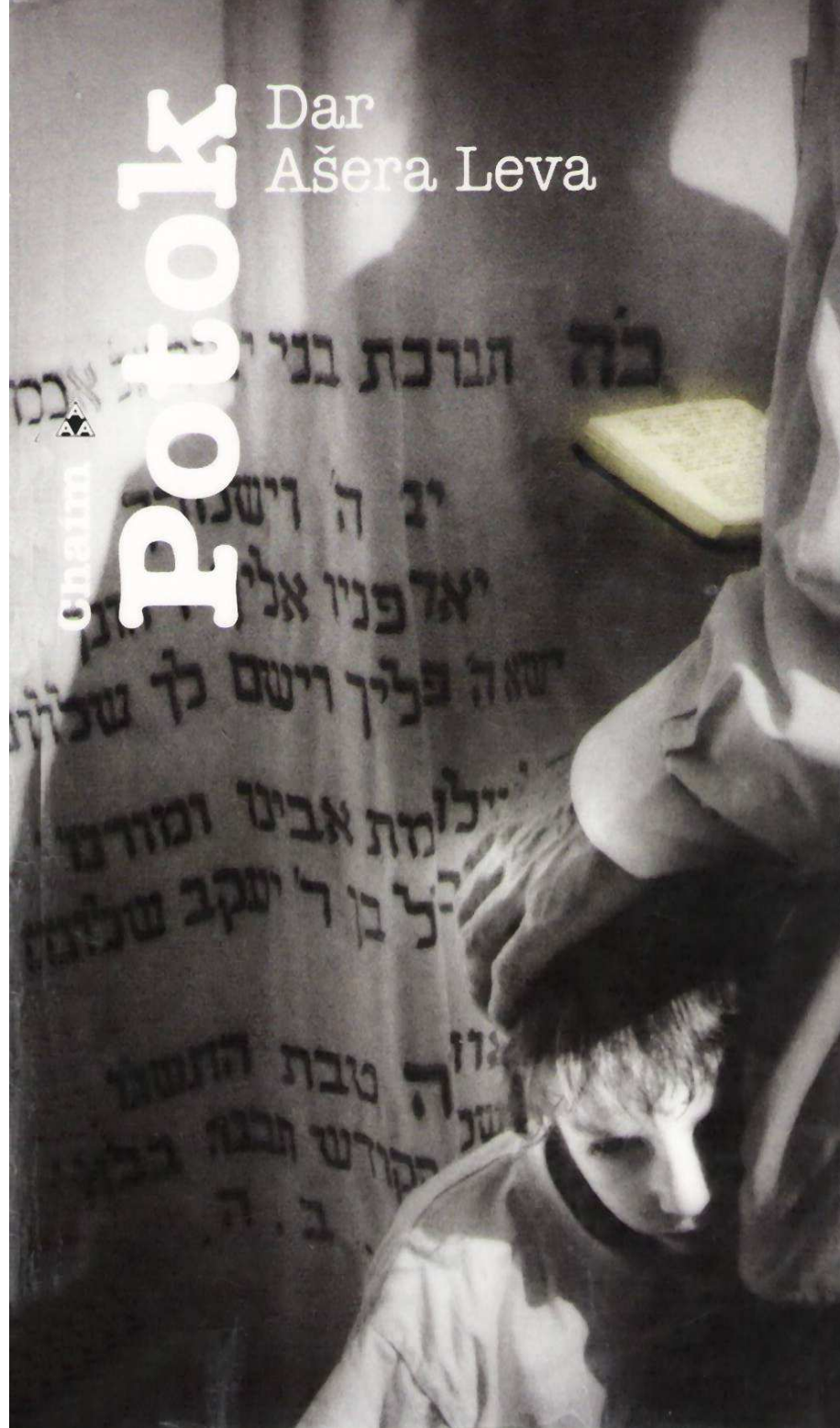


Dar
Ašera Leva

אפוקליפסה



מחברת





edice anglo-amerických
autorů

Chaim

Potok

Dar Ašera Leva



Veškeré umění beze sporu vzešlo z vědomí ohrožení, ze zkušenosti prožité až do dna, odkud už nelze jít dál.

Rainer Maria Rilke

*Edici
anglo-amerických autorů
řídí Eva Slámová*

Přeložila Lucie Simerová

Argo, 1999
Copyright © 1990 by Chaim Potok
Translation © Lucie Simerová, 1999
Cover photo © Karel Cudlín, 1999

ISBN 80-7203-195-3

KNIHA PRVNÍ

Kapitola první

Žil jsem potom v Paříži, v témže bytě, kde jsem namaloval *Brooklynské ukřižování*. Oženil jsem se s Deborou a přestěhovali jsme se do Rue des Rosiers. Po několika letech se Deboře narodila holčička a dostala od nás jméno Rochel po Debořině matce, blahé paměti, kterou v červenci 1942 odvěkli při zátahu na francouzské Židy. Říkali jsme jí Rochele, naše malá zlatá Rochel.

Často jsem Deboru a Rochele kreslil a maloval, ale většinu obrázků jsem si nechal ve vlastní sbírce a nechtěl jsem je nikomu ukazovat ani prodat. Hodně jsem kreslil a maloval také Paříž a starce v naší čtvrti a lidi, kteří jedli na terase kavárny šikmo přes ulici od našeho domu v Rue de Rosiers, a Luciena Lacampa, jednoho z dobrotivých gójů, a Maxe Lobeho, Debořina bratrance, který k nám chodil.

Pak se Max přestěhoval na jih a do Paříže se přistěhoval Jákob Kahn, kterému už bylo hodně přes osmdesát, a tak jsem často kreslil Jákoba Kahna. „Jsi teď dokonce ještě lepší, než když jsem tě začal učit,“ řekl mi Jákob Kahn jednou. „Jde to z tebe ale nějak moc lehce, Ašere Leve. Jsi až příliš v klidu. Vůbec se nezapotíš.“

Jednou odpoledne jsem v našem studeném bytě v Rue des Rosiers hlídal Rochele, která byla nemocná, kašlala a sípala, když přišel Lucien, hranatý obličej podivně napjatý. Celý se hrbil, i když jindy chodil vojácky vzpřímený. Bylo nedělní odpoledne, začátek dubna. „Mistr zemřel,“ řekl a široce rozevřené oči měl zvlhlé. On, který sloužil jako výsadkář u francouzské cizinecké legie ve Vietnamu, měl v očích slzy. Celé dny jsem pak vnitřním zrakem zřetelně viděl Španělovu přízračnou tvář, jako by se ve mně promítala na plátno. Nepřestávala se proměňovat na nesčíslně způsobů: mladá, s černými vlasy sčesanými šikmo do čela; rozpadlá a přeskupená v kubistických obrazcích; bizarní jako na jeho ukřižování; ve středním věku a urputná, jako když pracoval na *Guernice*; stará

a chlípná, jako na jeho erotických kresbách; kostnatá a se strnulýma očima naplněnýma hrůzou, jako na posledním autoportrétu. Jakob Kahn, sám starý a unavený, mi napsal: „Král je mrtev. Vybavují se mi nekonečné vzpomínky. Minulost mi defiluje před očima. Během oněch let na Montmartru a Montparnassu jsme si vytvořili vlastní tajnou řeč. Došlo k úchvatnému zrození. Přivedli jsme na svět nové dítě. Ve špinavých ateliérech plných nepořádku v prolezlých barácích zchátralých čtvrtí. Naše nejlepší léta. On byl pilířem všeho. Kdo nastoupí na místo krále, Ašere Leve? Nikdo. V umění zavládl chaos. Tvůj starý učitel a přítel, který tě žádá, abys na sebe dával pozor a dřel, až z tebe poteče pot. Jakob.“

Potom jsme se s Deborou a Rochele přestěhovali na jih, do Saint-Paul-de-Vence. Narodil se nám syn, pojmenovali jsme ho Avrohom po Debořině otci, blahé paměti, kterého také dostali při onom červencovém zátahu, a říkali jsme mu Avrumel.

Žili jsme v teplém a sluncem prozářeném ovzduší Saint-Paul. Hodně jsem cestoval, sám: po výstavách a komisích, kvůli různým záležitostem, kterým se člověk ve světě umění nevyhne. V Paříži jsem nakreslil tvář studenta zmláceného policisty při demonstraci. V Itálii jsem nakreslil obličej teroristy, který stanul před soudem za atentát na ministra spravedlnosti. V Japonsku jsem nakreslil tvář člověka, jenž přežil Hirošimu. Podle některých kreseb jsem pak časem namaloval obrazy.

Dvakrát nebo třikrát do roka psal rebe a posílal požehnání. Napsal, když Rochele onemocněla, a Debora dopis zarámovala a pověsila ho na zeď nad postýlkou v jejím pokojíku. Napsal, když se narodil Avrumel. „Dávám tvému synovi požehnání, Ašere Leve. Kéž z něho jednou vyroste vůdce jeho lidu.“

Jen jednou jedinkrát, dva roky poté, co mě rebe poslal pryč, jsem jel zpátky domů a přespal u rodičů v Brooklynu. Tu noc jsem měl telefon, kvůli kterému jsem se pak už nikdy nevrátil. Telefonát se mi vybavil při každém pomyšlení na návrat. Řekl jsem o něm Deboře, ale rodičům ne. O přidušeném hlase, přízraku sípajícím z Druhé strany, ze sitra achera, z říše ďábelských bytostí stvořené Pánem světa z důvodů známých pouze Jemu samému. Jezdil jsem všude možně, jenom domů ne. To ten hlas.

V Galileji jsem nakreslil jednoho Araba, který pracoval pro Izraelce v kibucu. V jeruzalémském Starém městě jsem nakreslil tvář vojáka stojícího na stráž na Chrámovém návrší nedaleko Omarovy mešity. V Mea Searim, ortodoxní

jeruzalémské čtvrti, jsem nakreslil tvář retardované chasidské dívky. V Hebronu jsem zachytil tvář arabského chlapce ve chvíli, kdy mluvil o Židech. V Americe jsem nakreslil tvář nemocné indiánské stařeny z rezervace v Jižní Dakotě a tvář černého bezdomovce na mrazivé newyorské ulici. V Jižní Africe jsem nakreslil beznohého muže na lůžku v odporné chatrči na kraji Kapského Města. Kresby popudily celní úředníky. Vysvětloval jsem jim, že svými kresbami nechci nikoho bouřit; jsem umělec a umělec kreslí to, co vidí a cítí, co si myslí. Stejně mi ale chtěli kresby zabavit a dostalo se to do novin a později mi sdělili, že se do Jižní Afriky už nikdy nesmím vrátit.

V Paříži jsem měl loni v zimě výstavu, která zklamala a pobouřila kritiky. Že prý se opakuju; všechno pro mě začíná být až přílišnou samozřejmostí: nepřekonatelná technika, oslnivé avantgardní tahy, virtuózní podání barvy a linie. *Le Monde* to nazval „rokokovým expresionismem“ a „falešnou kontinuitou“. V *International Herald Tribune* se hovořilo o Ašem Levovi, který zabředá do techniky a vydává se po nebezpečných stezkách vedoucích k plačtivé senzitivitě. Kritik listu *Le Figaro* napsal, „Miserabilismus lze tolerovat, když je člověku šestnáct let a jmenuje se Pablo Picasso. Nelze jej tolerovat, je-li člověku pětadvacet a jmenuje se Ašer Lev.“ Přisadil si dokonce i jeden významný hudební kritik: „U Antona Brucknera je někdy obtížné rozpoznat, jedná-li se o,utváření osobitého stylu‘ či o ‚opakování se‘ – na rozdíl od výstavy Ašera Leva, v současné době k vidění v galerii Maeght, kdy výše uvedený druhý závěr je jednoznačně ten správný.“ John Dorman, americký spisovatel, který bydlí hned vedle nás, mi radil, abych si odjel někam odpočinout. Max Lobe sdílel jeho názor. Zavolal mi Douglas Schaeffer a naléhal, ať hodím Paříž za hlavu a chystám výstavu v jeho newyorské galerii. Pařížské noviny nepřestávaly o výstavě psát. Potom s tím začaly časopisy.

Odjel jsem na chvíli sám do Švýcarska a pak jsem se vrátil zase domů do Saint-Paul. Pracovat jsem ale nemohl. Cítil jsem hroznou únavu, našepsované plátno se zdálo obrovské a nedobytné, a i když jsem ho pokryl vrstvičkou umbry, bylo stále ještě příliš velké a každé ráno na mě prázdně zíralo, sotva jsem otevřel dveře ateliéru, abych se dal do práce. To bylo v zimě. Pak zemřel strýček.

Často mi nahrazoval otce, v dobách, kdy můj vlastní otec býval pryč na dlouhých cestách pro rebeho, a nějaký čas jsem u

něho i bydlel. Matka zavolala někdy kolem půlnoci. „Strýček Jicchak zemřel. ...Ano, zcela náhle. ...Infarkt.“ Plakala.

V mžiku se mi vybavila jeho tvář: kulatá a usměvavá; čelo zbrázděné rovnoběžnými vráskami; drobné mateřské znaménko na lící kosti pod pravým okem; vlhké masité rty obemykající oblíbený doutník; dlouhý vodopád nestříhaného bílého vousu. Slyšel jsem jeho zvukný a radostný hlas. Můj strýček Jicchak.

Debora zavolala jedné naší známé, která pracovala na letišti v Nice, a zařídila pro nás čtyři místa v ranním letadle do New Yorku. Začali jsme balit.

Zavolal jsem Maxovi Lobemu a chvíli naslouchal jeho měkkému hlasu. „To je ten strýček, co přijel před několika lety na návštěvu a co si od tebe koupil obrázek, když ti bylo šest? To je mi moc líto, příteli. Nemám k vám zajít? Je Debora v pořádku? Nedělej si s ničím starosti. Deset dní budete pryč? A co Rochele? Udělá jí tak dlouhá cesta dobře? Řeknu Claudine, aby vám brala poštu a dohlédla na zahradu a na všechno. Máš zamčený ateliér? Šťastnou cestu. Vyříd' mou soustrast celé rodině.“

Zavolal jsem Johnu Dormanovi a ve sluchátku se ozvala sotva srozumitelná slova. „To vážně nerad slyším, Leve. Upřímnou soustrast. Deset dní? Nebude to na dcerku moc? Poslyš, udělej pro mě něco, dovez mi odtamtud pár pořádných amerických bloků na psaní. Tyhle tady mi jdou na nervy. Dojeďte dobře.“

Debora probudila děti ve stejnou dobu jako vždycky a řekla jim, že jedeme do New Yorku. Vypadaly zmateně a trochu vystrašeně. Rochele pak ale nasadila statečný výraz a pomohla Avrumelovi s oblékáním. Vůbec si strýčka Jicchaka z jeho jediné návštěvy u nás v Saint-Paul nepamatovali.

Přijel taxík. Bylo krásné jarní ráno, slunce se típytivě odráželo od červených fasád vesnických domků, celým údolím posázeným cypřiši, až k zeleným kopcům a moři, vanul chladivý a čistý vzduch barvy medu. Řidič mi pomohl naložit věci. Zamkl jsem dům i branku a odjeli jsme na letiště v Nice.

Stáli jsme ve frontě u letadla, když vtom si Avrumel, který si ve svých pěti letech ještě nedokázal srovnat, proč byl tak náhle vytržen z normálního poklidného světa, uvědomil, že si nevzal Šimšona, hadrového paňácu Samsona, už od narození věrného společníka, se kterým vedl dlouhé, důvěrné rozhovory. Rozbrečel se. Debora řekla, že mu v New Yorku určitě budeme moci koupit nového Šimšona, nebyl ale k utišení. Plakal jí v

náručí, jedenáctiletá Rochele, okatá a bledá v obličejí, nasadila povznesený dospělácký tón: „On je vážně ještě prť.“

Avrumel měl na sobě červené kotníkové tenisky a zelenou sportovní soupravu. Seděl v Airbusu vedle mě a brečel. Vytáhl jsem z kufříku skicář a tužku s měkkou tuhou a rychle z paměti nakreslil přesný a realistický obrázek Šimšona, hranou malíčku jsem ho vystínoval, aby byl trojrozměrný. Avrumel přes slzy sledoval, jak jeho hadrový paňáca pod špičkou tužky 4B nabývá na životnosti: rozřepené pravé ucho, odloupnuté pravé oko, s vycpanou hrudí a širokými rameny, oblečený do tuniky a se sandály na nohou, ostře řezané rysy korunované mohutnou kšticí. Podal jsem mu kresbu a jeho pihovatá tvářička se roztáhla do šťastného úsměvu. Přitiskl obrázek k sobě.

„Ça va, Avrumel?“

„Ça va, Papa.“

Seděl jsem na sedadle, díval se na svého syna, viděl tvář strýčka a naslouchal strýčkovu hlasu.

Naše místa byla v prostřední řadě se čtyřmi sedadly vedle sebe: Rochele v uličce, Debora, Avrumel a já. Airbus si razil cestu hustými mraky a vzdušnými víry nad Středozemním mořem. Cítil jsem, jak se zachvívá a okénkem po levici viděl mlžný bleděmodrý svět moře a oblohy. Avrumel usnul. Rochele si četla *Alice au pays des merveilles*, kterou žila poslední tři dny. Světlehnědé vlasy měla vysoko vyčesané a stažené do ohonu. Na sobě měla modré tenisky, bílé podkolenky a šeríkově fialové tričko s obrázkem Madame Curie dlouhé jako šaty. Madame Curie byla Rochelininou velkou oblíbenkyní od té doby, kdy si před rokem přečetla její *cadet biographie* od Eve Curieové. Obrázek Madame Curie jsem nakreslil já a na tričko jí ho nažehlili v jednom obchodě v Nice.

Debora při krkolomném výstupu Airbusu do mraků pevně svírala rukama opěrky svého sedadla. Měla na sobě světlešedý bavlněný kostýmek a blůzu s šedým potiskem a na hlavě hnědou paruku s pážecím účesem, ve které jindy vypadala mladě, skoro jako školačka. Teď jí ale tvář stahovala úzkost. Neklidně tékala očima z místa na místo. Nikdy předtím neletěla. Nekompromisně uzavřený prostor letadla v ní nejspíš probouzel neblahé vzpomínky.

„Není ti nic, Debi?“

„Jakž takž se držím. Jak dlouho to trvá do New Yorku?“

„Asi tak devět hodin, myslím. Můžu pro tebe něco udělat?“

„Pomodlil ses modlitbu za šťastnou cestu?“

„Pomodlil.“

Seděla úplně strnule a vzpřímeně, hleděla upřeně do prázdna. Airbus stoupal obrovskou rychlostí k bodu, kde dosáhne cestovní výšky.

Zavřel jsem oči, abych si, jak jsem si říkal, na chvilku zdřímnul, a když jsem je zase otevřel, byli jsme daleko nad Atlantikem, uběhlo několik hodin letu. O pár minut později prošla uličkou dvojice mladých lidí, kteří se zastavili u naší řady. Debora a Rochele byly právě na záchodě. Avrumel spal, kresbu Šimšona stále přitisknutou k hrudi. Muž měl na sobě růžové tričko a kostkované kalhoty, žena byla oblečená do žlutých bavlněných šatů s krátkými rukávy. Nejsem snad čirou náhodou Ašer Lev, ten malíř? ptal se muž. Řekl jsem ano, jsem to já. On na to, že jsou na svatební cestě a byli v Římě, ve Florencii a v Benátkách. Žijí v Chicagu. Jeho otec je sběratel a vlastní dva moje obrazy a nějaké tisky. Muž hovořil s upřímnou sebejistotou, s jakou se člověk u majetných Američanů občas setkává. Jeho nevěsta vypadala nervózně. Požádal mě o autogram. Pak mi chtěli potřást rukou. Podal jsem ruku muži, avšak zdvořile jsem odmítl ruku jeho manželky, protože naše tradice nám nedovoluje podávat ruku ženám, a zdálo se, že ji to zaskočilo a ranilo.

Po chvíli přišel nějaký muž ve středních letech a ptal se, zda by si mě směl vyfotografovat. Udělal snímek, poděkoval a šel pryč. Zavřel jsem oči a předstíral spánek, protože už jsem nechtěl, aby mě rušili. Brzy jsem ale doopravdy usnul a jako v horečnatém snu viděl sám sebe coby dítě ve strýčkově klenotnictví, jak se ho ptám, jestli bych mohl bydlet u něho, protože rebe pověřil rodiče, aby jeli do Vídně, a já tam nechci jet s nimi. Měl jsem z Vídně hrůzu; bylo to město, kde nenávidí Židy. Strýček si vyndal doutník z pusy a něco mi říkal, já ho ale neslyšel.

Debora a Rochele se vrátily na svá místa. Probudil jsem se, celý omámený.

Ozvalo se zapraskání palubního rozhlasu. Pilot nám oznámil, že budeme mít zpoždění způsobené silným protivětrem. Debora, která se právě zabývala přípravou jídla – než jsme vyjeli ze Saint-Paul, udělala sendviče, uvařila vajíčka natvrdo a nakrájela syrovou zeleninu; neinformovali jsme aerolinie o naší cestě dostatečně předem, takže nám nemohli

připravit košer jídlo – se na mě znepokojeně podívala. Nervózně pomrkávala.

Rochele jedla se sobě vlastní vybraností. Avrumel jako obvykle rozměľňoval svou porci do základní podoby drti a kaše.

Pustili film – bylo to něco o baseballu; nezajímalo mě to. Zavřel jsem oči. Jako bych byl projekčním plátnem sloužícím k bizarnímu pobavení šíleného promítače, začaly se mi v hlavě zjevovat krátké, jasné, nesourodé obrazy z mého dřívějšího světa, jako řádka hyperrealistických diapozitivů z doby útlého dětství: brooklynský byt, ve kterém jsem vyrostl, jeho malé místnosti a bílé zdi; můj mrňavý pokojík i s podomácku natřeným nábytkem; otec, jak se modlí v talisu a s tefilinem u okna našeho obývacího pokoje, vysoký, tmavooký, rozložitý v ramenou, s hustými rusými vlasy a vousy; matka u svého stolu, malá a drobná, její jasné hnědé oči, tváře s vystouplými lícními kostmi a dlouhé, štíhlé, jemně modelované prsty; můj prapradědeček, jehož jsem si představoval podle příběhů, které mi vyprávěli rodiče, a který ke mně přicházel ve snech v podobě jakéhosi mytického předka a hromovým hlasem mi vyčítal, že malováním obrazů marním čas; otec ve svém tmavém kabátě a klobouku, v ruce tašku, kufřík a newyorské *Timesy*, připravený vydat se na další cestu pro rebeho; matka stojící u okna našeho obývacího pokoje, s pohledem upřeným na ulici, jak čeká, až se otec vrátí; Jákob Kahn a já, svlečení do pasu, jak malujeme; Jákob Kahn, Táňa Kahnová a já na letním bytě u nich v Provincetownu: tetelící se vedro, slunce na rozžhaveném písku, horký vítr vanoucí od oceánu; Paříž a mé dva obrazy ukřižování; zloba naší brooklynské komunity; rebe, když mi říkal: „Běž studovat na ješivu v Paříži. Nevyrůstal jsi tam. V Paříži se na tebe nebudou lidé hněvat. V Paříži Ašera Leva nikdo nezná.“ Obrazy, které kaleidoskopicky probleskovaly a zase se ztrácely, skličující projekce paměti.

Abych sled obrazů zarazil, přefíkal jsem si v duchu zpaměti několik žalmů. Uklidnilo mě to. Vyndal jsem si z kufříku jednu z knih, které jsem si vzal s sebou, Rilkeho *Dopisy o Cézannovi* v angličtině, přeložené Joelem Ageem, dárek od Johna Dormana. Bleděmodrá obálka s nádherným zátiším: lahve, jablka, sklenice, ubrus. Španěl kdysi o Cézannovi něco prohlásil, co jen to bylo? „Kdyby za těmi jablky nebyla úzkost, nezajímal by mě Cézanne o nic víc než Bouguereau.“

V Rilkeho knize jsem si přečetl:

Mám dojem, že ony „zásadní záblesky intuice a prozření“ se dostaví pouze tomu, kdo trvale žije svým dílem, a nemůže jimi vládnout ten, kdo se jich snaží dotknout jen zpovzdálí. To vše ale patří do roviny osobní volby. V podstatě nám nikterak nepřísluší hodnotit, jakým způsobem se někomu jinému daří růst, důležité je, zda vůbec roste a zda my sami jsme si vědomi, jakými zákonitostmi se řídí náš vlastní růst.

Přečetl jsem si to ještě jednou, zavřel oči, a slova „a zda my sami jsme si vědomi, jakými zákonitostmi se řídí náš vlastní růst“ se mi krátce promítla v hlavě. Pak jsem četl dál, dokud jsem nenarazil na tyto věty o Cézannovi:

Vím něco o posledních letech jeho života, kdy byl starý a sešlý, a cestou do ateliéru se za ním pokaždé táhl houf dětí, které po něm házely kamení jako po toulavém psu. Ale uvnitř, hluboko uvnitř, byl neskutečně nádherný a čas od času vykřikl na některého ze svých nečetných hostů cosi naprosto skvostného.

Zaklapl jsem knihu. Stařec Cézanne a děti, které po něm házejí kamením, když se vleče do svého ateliéru. Tenhle obraz mi utkvěl.

Let začínal být dlouhý. Letadlo bylo naplněné jen z poloviny, uvnitř bylo šero, rolety v oknech byly většinou zatažené. Cestující seděli a sledovali film. Zaposlouchal jsem se do rytmických otáček dvou ohromných motorů a svištění proudícího vzduchu a viděl nás, jak sedíme míle nad zemí, v hermeticky uzavřeném tubusu stroje a kloužeme napříč modrou oblohou; z té představy mi po lýtkách přeběhl mráz. Avrumel začal být netrpělivý. Odvyprávěl jsem mu příběh o rebem za války v Paříži. Rochele zakašlala, ale nic to nebylo; jenom trochu zbrkle polkla doušek vody. Debora, která teď pod světýlkem rozsvíceným nad hlavou pracovala na rukopisu své knížky pro děti, vypadala bledá, neklidná. Občas zvedla oči od práce a úzkostlivě se rozhlížela kolem sebe. Pokaždé se podívala na děti, na mě, a pak se vrátila zase k rukopisu.

Přeřali jsme čáru pobřeží a stočili se k Bostonu a New Yorku. Kapitán se ohlásil palubním rozhlasem a sdělil nám, že se do oblasti New Yorku blíží bouře, a že budeme chvíli

kroužit nad Connecticutem, a pokud bouře neodezní dřív, než nám začne docházet palivo, přistaneme ve Filadelfii, natankujeme, a vrátíme se do New Yorku. Viděl jsem, jak Debora zvedla oči od rukopisu, upřela je před sebe a neslyšně si něco mumlá.

Seděli jsme připoutaní k sedadlům, cestující nehybní, obří letadlo v krouživém pohybu. Pod námi byl temný svět černých mraků, které zlověstně protínaly stříbřité šmouhy; nad námi bleděmodrá obloha jarního dne. Motory najednou změnilly tón a kapitán se ohlásil palubním rozhlasem a řekl, že jsme dostali povolení k přistání v New Yorku. Pohroužili jsme se do mraků a házelo to s námi a natrásalo, sjížděli jsme vzdušnými víry jako na horské dráze v lunaparku. Myslel jsem, že Rochele bude určitě špatně, všechno ale přečkala v klidu, seděla a četla si o Alence a jejím kraji divů. Avrumel se zajímal, jestli je to stejné, jako když se jede na koni, a já mu odpověděl, že nevím, nikdy jsem na koni nejel. Debora seděla vzpřímená jak svíce, drobnou bradu strnule nehybnou, oči zavřené. Pak byly mraky za námi a dole jsem viděl vodu, v dešti břidlicově šedou, a hnědou rozmoklou zem a řady rodinných domků a auta na mokřích silnicích. Zem se naklonila a rychle nám šla vstříc, kola ztěžka uhodila o přistávací dráhu a trhlo to s námi, zpomalili jsme, ještě chvíli jeli a pak jsme se zastavili.

Po chvíli nám kapitán oznámil, že všechny výstupní mosty jsou obsazené a že se pro nás jeden uvolní za deset minut. O pětatřicet minut později jsme předjeli k východu a vystoupili.

Nesl jsem Avrumela. Pevně se mě držel. Vnímal jsem jeho teplo a jeho nepatrnou váhu a jeho tvářičku na své vousaté tváři. Rochele se držela Debory, očima za skly brýlí sledovala dlouhý zástup, který se jako stádo táhl chodbami, a fronty čekajících u pasové kontroly a celnice, a hustý dav prolínající se venku. Začali jsme se davem prodírat.

„Tati,“ zavolala Rochele a ukázala rukou.

V místě, kam dav už nezasahoval, stál vousatý mladý muž a držel velikou bílou ceduli, na které bylo silně, červenými písmeny, napsáno: „Ašer Lev“. Míjeli ho další a další lidé, všichni se na nápis dívali.

Zamířili jsme k němu.

Mohlo mu být něco málo přes dvacet, podsaditý, mluvil hlubokým hlasem. Na sobě měl tmavý oblek, bílou košili bez vázanky a pod sakem se mu klinkaly rituální třásně.

„Ašer Lev?“

Řekl jsem ano, jsem Ašer Lev.

„Ten malíř?“ zeptal se.

Přikývl jsem.

Řekl, že ho otec požádal, aby nám přišel naproti; měli jsme dvouhodinové zpoždění. Představil se jako Binjomin. Potřásl mi rukou a řekl, že mě rád poznává; znal mého strýčka, je to velká ztráta, rána pro celý ladovský svět. Vedl nás ven skleněnými dveřmi a přes rušnou silnici k refýži. Řekl nám, abychom tam počkali, a odpěchal pryč.

Avrumel zakňoural, že má hlad. Debora si ho ode mne vzala a chovala ho v náručí. „Už to bude,“ broukala mu do ouška. „Už to bude.“ Vytrvale se držel obrázku paňáci Šimšona. Rochele zírala na záplavu aut v dešti, na vířící davy, lidi namačkané na refýži a auta, která nabírala cestující a odjížděla pryč a autobusy a mikrobusey, které stavěly, aby lidé mohli nastoupit a vystoupit.

K refýži předjel dlouhý modrý stejšn, zastavil a vyskočil z něho náš vousatý mladík. Oběma rukama si držel okraj tmavého klobouku, protože hrozilo, že mu ho z hlavy odnese poryv větru. Naložili jsme zavazadla, nasoukali se dovnitř a vpluli do provozu.

Seděl jsem vpředu vedle mladíka a sledoval, jak se pomalu vzdalujeme od odbavovací haly. Zachvátil mě podivný chlad, zmocnil se mě hrozný a těžko postižitelný pocit jako náraz větru zavánějícího Druhou stranou, před očima mi naskočil diapozitiv v nezvyklých barvách, mdlé odstíny červené a černé pod zakaleným skelným povrchem, a najednou jsem měl jasné, přesné, jednoznačné tušení, že se na letiště jen tak nevrátím.

Veze nás po Belt Parkway. Hustě přšelo. Dálnice byla přecpaná pomalu se sunoucím odpoledním provozem. Déšť monotónně padal z nízkých mraků a omýval vozovku. Stěrače v pravidelném rytmu opisovaly oblouky a přes smáčená přední skla aut jsem viděl rozostřené obličejy řidičů. Silnici místy opravovali. Auta se vlekla kupředu, zastavovala a zase se vlekla dál. Náš vůz byl starý, uvnitř omšelý. Na sedadle mezi mnou a řidičem ležel na složených jidiš novinách a zmačkaném výtisku newyorských *Timesů* použitý polystyrénový kelímek. Mladík neustále mluvil o mém strýčkovi. Pravá židovská duše. Dar, který nám seslal Pán světa. Jeden z těch, kteří drží svět pohromadě. Zlaté srdce. Věčně spokojený. Výjimečná duše. Jeden z těch, kdo hojí rány světa.

Dlouho jsme popojížděli v zácpě. Avrumel na Debořině klíně začal kňourat. Rochele seděla s brýlemi na očích, upřeně sledovala provoz a dešť okýnkem na své straně. Debora vypadala vyčerpaně. Paruka se jí svezla trochu ke straně. Doma bychom měli noc. V Saint-Paul by děti už dávno spaly a Debora a já bychom třeba seděli na terase nad skleničkou s Maxem Lobem a Johnem Dormanem a povídali si. Řidič najednou poznamenal, že cesta je příšerná; bylo by lepší jet jinudy. Odbočil na příštím výjezdu. „Je to delší, ale rychlejší,“ řekl.

Jeli jsme po širokém bulváru, přejeli křižovatku a pokračovali úzkou jednosměrkou. Vydrolený, rozlámaný asfalt odhaloval hliněný a šterkový podklad. Stejně skřípal a hekal, jak mu pneumatiky s nárazy zapadávaly do děr plných dešťové vody, kterými byla ulice posetá, jako by ji postihla nějaká pohroma. Podél rozbitých, vykotlaných chodníků stály pětipatrové domy z červených cihel, některá okna byla zatlučená prkny, jiná se otevírala do deště jako prázdné oční důlky. Jeden dům byl vyhořelý; stál tam zčernalý, s kusem střechy propadlým do nejvyššího patra, střední část podlaží byla hluboko probořená, rozsedlina působila jako rána v hlavě po sekyře, na betonovém chodníčku před domem se válely cihly. Po celé ulici, kolem domů a na tu a tam prázdných parcelách se povalovaly pozůstatky po obyvatelích čtvrti: plechovky od piva, lahve od whisky, psí výkaly, tlející matrace, vyhozené křeslo, dětská postýlka, vykuchaný televizor – příšerná kupa neřádu, která se zdála být hřbitovem veškeré naděje. Ulice byla liduprázdná. U obrubníku občas stálo auto, dveře otevřené, kola pryč, očesané až na kostru: kovová zdechlina odkázaná k rozkladu na povrchu země. Otočil jsem se na sedadle a uviděl Avrumela, jak spí Deboře na klíně, a Deboru s Rochele zírající na zpustlý městský svět, kterým jsme projížděli. Řidič, nepříliš vysoký a zapadlý do sedadla, pořád natahoval krk, aby včas objevil rigoly a díry. „Už jenom kousek,“ mumlal. „Trpělivost, trpělivost.“ Pobrukoval si veselou ladovskou melodií.

Ještě dva bloky jsme nadskakovali a kodrcali, pak zahnul doleva na širokou dvouproudovou ulici, která byla dlážděná a leskla se deštěm, a tam si vydechl. Podíval se do zpětného zrcátka.

„Vzadu všechno v pořádku?“

„Je nám dobře,“ odpověděla Debora anglicky.

Projížděl rychle a zkušeně brooklynskými ulicemi, které jsem ještě pořád nepoznával, a pak okrajem mého světa. Potom jsme se ocitli v jeho samém středu a já viděl na ulicích ladovské chasidy a nově opravené domy a nové obchody a rozkopanou známou ulici, v jejíchž útrobách se vrtaly obrovské stroje a vyvrhovaly z ní surovou načervenalou hlínu.

„Pokládají novou dlažbu v celé téhle části ulice,“ řekl řidič. „Už na tom dělají měsíce. Taky tu budou vysazovat nové stromy.“

Déšť polevil. Mladík zatočil do ulice lemované stromořadím a zastavil před domem z červených cihel ve stylu bungalovu. Vypnul motor.

„Tak jsme na místě,“ pronesl pochmurným tónem. „Škoda, že jsem vás nemohl přivést domů při radostnější příležitosti. Pomůžu vám se zavazadly.“

Zaparkoval pod opadaným platanem. Voda z větví kapala na auto. Bylo kalné pozdní odpoledne, vzduch byl chladný. Ulicí se proháněl vítr, čeřil kaluže a setřásal vodu ze stromů. Pomohl jsem Deboře z auta. Avrumel se jí i v hlubokém spánku pevně držel. Řidič se zabýval zavazadly. Rochele mi podala ruku a vystoupila z auta na chodník právě ve chvíli, kdy poryv větru přihnul přepršku deště, kterou jí chrstl do poplašeného obličeje. Dveře u domu se rozletěly a na cestičku, jež půlila trávník před domem, spěšně vyšli dva vysocí muži s černými vousy. Měli na sobě tmavé obleky, tmavé klobouky a bílé košile bez vázanky. Došli až k nám, mlčky se chopili našich tašek a spěchali po cestičce zpátky k domu.

Poděkoval jsem řidiči.

„Bylo mi ctí,“ zamumlal.

Vedl jsem Rochele za hubenou, křehkou ruku a následovali jsme Deboru do domu.

Matka stála v předsíni, hned za dveřmi. Zlehka, aby neprobudila Avrumela, objala Deboru a pokynula nám, abychom následovali muže, kteří nesli naše věci chodbou dál dovnitř. Debora se vydala rychle za nimi. Matka potichu řekla: „Rochele, Rochele,“ a sklonila se a dlouze mou dceru objala, s tváří přitisknutou k její dětské tváři, a já si letmo uvědomil, jak jsou si podobné – rovný nos, výrazné oči, drobné rty, vystouplé lícní kosti. „Cesta byla hrozně dlouhá, babičko, jsem strašně unavená,“ řekla Rochele francouzsky. Matka jí francouzsky odpověděla: „Ale ovšem, děťátko, to se ví. Všechno už jsme tu pro tebe připravili.“ Podívala se na mě a zeptala se v jidiš: „Jak se ti vede, chlapče?“

„Mám se dobře, díky Bohu, uvážíme-li okolnosti. Jak se máš ty?“

„Jak bych se měla mít, Ašere? Smrt tvého strýčka je hrozná rána.“

„Kde je táta?“

„Vedle. Dokončují poslední přípravy na zítra. Rebe osobně promluví na pohřbu. Jsi nějak bledý, chlapče.“

„Mám za sebou náročný den, mami.“

„Tati, chce se mi hrozně spát a chtěla bych si jít lehnout,“ řekla Rochele.

„Odpuste,“ řekla matka. „Urazili jste tisíce mil, a já tu stojím a tlachám. Pojd' se mnou, děvenko. Ašere, váš pokoj je nalevo, tamhle. Pojd', Rochele.“

„Dobrou noc, tati.“

„Doboru noc, Rochele. Nezapomeň odříkat krias šema.“

„Na to nikdy nezapomínám, tati. Prášky mi přinese máma?“

„Připomenu jí to.“

Šly dál chodbou a ztratily se za rohem.

Vešel jsem do pokoje, který mi matka ukázala: manželská postel z medově zabarveného dřeva, stůl, židle, prádelník, béžový koberec, šedobílé zdi, holé, až na obraz rebeho nad stolem, velké posuvné dveře na terasu dlážděnou plochými kameny a pás mokrého trávníku ohraničeného vysokým živým plotem z jalovce a vysokánským šupinatým platanem. V tomhle domě jsem nikdy nebyl.

Náš byt byl starý a těsný: malé místnosti, úzká předsíň, dvě ložnice, ta moje jako nudle s jediným oknem, z kterého byl výhled na betonovou dlažbu zadního dvorku zaneseného popelnicemi a vyhladovělými kočkami. Tenhle dům, nový a prostorný, se zdál být plný světla dokonce i za tak pošmourného deštivého dne.

Uslyšel jsem za sebou hluk, známý zvuk kroků: lehce kulhavou otcovu chůzi, trvalý následek dětské obrny, která ho postihla, když byl malý, ještě v sovětském Rusku. Vstoupil do místnosti, vykročil jsem mu naproti a podali jsme si ruce: i když byl zlomený smutkem, měl pevný stisk. Ještě si neodložil kabát ani klobouk; bylo na nich znát stopy deště. Z jeho temných a pronikavých očí se dalo vyčíst, jaký prožívá žal a jak hluboce je oťresen. Prohrábl si rukou hustý bílý proud nestříhaného vousu a pak si jí přejel po čele: důvěrně známé gesto vyčerpání a únavy. Mluvil v jidiš.

„Děti jsou v pořádku? Už jsem je nestihl. Matka říkala, že spí. Debora vypadá hodně unaveně. Jak se daří tobě, Ašere?“

„Mně se daří dobře. To se strýčkem Jicchakem je mi moc líto. Byl nemocný?“

„Ne. Přišlo to zcela, naprosto náhle. Seděl doma v obývacím pokoji, trochu zakašlal a byl – byl mrtev. Byla s ním tvoje teta Lea Golda a pár přátel. Jednu chvíli živ, příští mrtev. Bůh dal, Bůh vzal. Tak to na světě chodí, Ašere. Je to strašlivá rána, veliké neštěstí. Vůbec se s tím nedokážu vyrovnat. Můj bratr...“ Zavřel oči a zavrtěl hlavou, celý se zachvěl. „Rebe promluví na pohřbu v synagoze. Je to veliká čest... Nemohu uvěřit, že je to všechno pravda... Měl bych si sundat kabát... Dneska je venku hrozně; dopoledne byl pořádný liják. Matka o vás měla o všechny strach, že letíte v takové bouřce... Musím si to sundat... Je opravdu milé vidět tebe i tvou rodinu, Ašere. Taková spousta let. A ubíhají teď nějak rychle. Že jsi i s rodinou tady, je jediný klad toho všeho. Ted není vhodná doba na rozhovor. Popovídáme si, až se věci trochu uklidní. Měli byste si jít s Deborou lehnout. Vím, co s člověkem udělá časový posun.“

Otočil se, vyšel do předsíně a byl pryč. Prostor, kde předtím stál, se lehce zachvíval. V místnosti setrval pozůstatek jeho přítomnosti, hmatatelný přetrvávající vjem, který se rozplynul až po několika okamžicích.

Tašky kdosi postavil k nohám jedné z postelí. Můj kufřík ležel na stole. Začal jsem vybalovat.

Vešla Debora.

„Děti spí.“

„Nezapomnělas na Rochelininy léky?“

„Ovšemže ne.“ Sundala si paruku a vyklouzla z bot. Položila paruku na prádelník. Bosa a bez paruky vypadala drobounká. „Avrumel se probudil a chtěl Šimšona.“

„Cos mu řekla?“

„Než jsem ze sebe vypravila slovo, zase usnul. Jak se cítíš, muži?“

„Hrozně unavený a hrozně smutný.“

„Co myslíš, k čemu tohle všechno bude dobré, Ašere? Má snad Bůh nějaký záměr? V tom zapečetěném bytě v Paříži jsem si myslela, že ano. Že Bůh musí mít určitý záměr, veliký záměr. Kolikrát jsem v noci nespala a snažila se přijít na to, jaký.“

„Já mám v úmyslu se osprchovat a jít si lehnout, Debi.“

„Jen běž, muži. Já zatím vybalím. Nepřipadá ti ale zajímavá představa, že je za tím vším nějaký záměr? Co říkáš?“

„Rozhodně. Náhlá smrt mého strýčka je součástí jakéhosi velkého záměru. Jsi daleko víc chasidka než já, ženo.“

Zamířil jsem do koupelny a do sprchy.

Stojím nahý v koupelně před velkým zrcadlem, ve kterém se sotva vidím, protože je celé zamžené párou vysráženou na skle. Na tapetách visí kapičky vody: krajkový vzor psího vína vypadá jako v dešti. Bezkrvný obličej, tmavé oči, rezaté vlasy a vousy, které začínají šedivět, úzká ramena, bílá kůže pokrývající vychrtlou postavu až k nazrslému trojúhelníku nad pohlavím, a potom nohy, bílé, hubené, všechno to vidím nezřetelně, zdeformované, rozostřené, skrz mlhu páry, kterou vytváří horká voda tryskající ze sprchy.

Zvedám pravou paži a ukazováčkem pomalu a pečlivě objíždím obrys své hlavy a vousu a potom vyznačím oči, nos a ústa. Pravým ukazováčkem kreslím obrys svého levého ramene a paže, levým ukazováčkem kreslím obrys svého pravého ramene a paže. Ustupuji o krok dozadu.

Jsem na zamženém zrcadle nakreslený neohrabaně, jako panák, zmenšený, podobám se sám sobě jen matně.

Před osmnácti lety jsem strávil noc u rodičů v bytě, kde jsem vyrostl. Osprchovaný jsem tehdy vyšel z koupelny a šel do svého pokoje. Zazvonil telefon. Matka mi zaklepala na dveře. Telefon byl pro mě. Vyšel jsem do předsíně. Bylo chladno. Cítil jsem studený vzduch na tváři a vzadu na krku, kde mi vlasy ještě neuschly.

„Haló,“ řekl jsem do telefonu.

„To je Ašer Lev?“ zeptal se šepavý, zastřený hlas.

„Ano.“

„Malíř Ašer Lev?“ Z hlasu šla hrůza, zněl dutě, jako by přicházel dlouhým tunelem z veliké dálky. „Ty jsi namaloval ta ukřižování?“

„Kdo je to?“

„Povím ti, kdo to je. Dobře mě poslouvej, Ašere Leve.“
Následovala pauza, jaksi zlověstná. „Jsem anděl smrti.“

Po lýtkách mi přeběhl mráz. Kůže na hlavě se mi pod mokkými vlasy napjala.

„Ráno už nebudeš mezi živými,“ řekl hlas. „Posloucháš mě, Ašere Leve? Než nastane ráno, vezmu si zpátky tvoji prohnílou duši. Tak končí nepřítel Páně.“

Telefon oněměl.

Sluchátko jako by mi v ruce pojednou ožilo, zdálo se pružné a slizké jako plaz. Celý roztřesený jsem s ním praštil a vrátil se do pokoje. Seděl jsem na posteli, cítil se pošpiněný a měl pocit, že se budu muset jít znovu osprchovat, místo toho jsem si ale lehnul a snažil se usnout. Probudil jsem se do tmy časného rána a připadalo mi, že slyším zvonit telefon a cítím mrazivou přítomnost kohosi v místnosti a čpavý puch kozlího dechu. Vylezl jsem z postele a prošel chladným nočním tichem předsíně do koupelny, vymočil jsem se a podíval se na sebe do zrcadla. Hlas. Chladný, vyhrožující, s lehkým přízvukem, zlověstný, jako posel z Druhé strany.

Ted', noc před strýčkovým pohřbem, stojím a zírám na svou kresbu v zrcadle koupelny u rodičů, dívám se, jak se zvolna rozplývá, roní kapičky vody.

Vždycky jsem strýčka považoval za obyčejného, veselého, dobromyslného člověka, úspěšného obchodníka oddaného rodině a věrného ladovskému hnutí. Jeho pohřeb mě ale vyvedl z míry. Byl to pohřeb muže, který něco znamenal.

Později jsem se dozvěděl, že přišlo přes tři tisíce lidí, mnozí z nejrušnějších jiných měst: z Bostonu, Filadelfie, Chicaga, Miami, Los Angeles, Montrealu, Toronta. Zahlédl jsem v davu dva muže, které jsem si pamatoval z ladovské komunity v Paříži. Zástup lidí, zamlklých a uctivých, vrchovatě zaplnil synagogu a ještě venku se rozlil po chodníku i po silnici. Na ulici hlídkovali policisté na koních a v autech a odkláněli dopravu z uličky přilehlé k synagoze. Muži, všichni ve stejných tmavých kabátech, oblecích a kloboucích, proměnili ulici v jedno ohromné, tiché černé jezero. Venku byly rozmístěné reproduktory, aby všichni slyšeli bohoslužbu a chvalořeč, které měl proslovit rebe.

Seděl jsem v synagoze v první řadě vedle otce, který měl na sobě tmavý oblek s tmavou vázankou a tmavý klobouk, seděl vzpřímený, dokonale se ovládal, a vůbec působil impozantním dojmem, s očima upřenýma na zatlučenou jednoduchou rakev z borového dřeva, která ležela na márách mezi ním a pultem. Z druhé strany seděli po otcově boku dva strýčkovi dospělí synové a vedle nich zástupci z kanceláře

starosty a guvernéra a několik členů městské rady. Otec mi řekl, že v zástupu lidí jsou přední právníci a soudci. Zdálo se mi, že jsem zahlédl známého majitele galerie na Západní Sedmapadesáté ulici. Kde by se ale vzal majitel význačné umělecké galerie na strýčkově pohřbu?

Do synagogy se natlačily skoro dva tisíce lidí, kteří se stěsnali na lavice, stáli podél stěn, natahovali krky ze zadních řad, ucpali předsín. Někde nahoře na ženské galerii, nakukující otvory v ozdobných arabeskách dřevěné zástěny, byli teta Lea, strýčkovy dvě dospělé dcery, matka, Debora, Rochele a Avrumel. V synagoze byl vydýchaný, teplý, mírně ztuchlý vzduch. Doufal jsem, že to Rochele přečká bez úhony.

Všechny tváře se s napjatou pozorností obracely na rebeho, který seděl ve své čalouněné židli s vysokým opěradlem jako na trůnu, napravo od svatostánku s Tórou, čelem ke shromáždění. Když v doprovodu dvou vysokých, statných mužů s tmavými vousy vešel dovnitř dveřmi kousek od svatostánku, prochvěl mnou mrazivý úlek nad tím, jak zestárl: byl seschlý, trochu nahrbený, šel nejistým krokem, vlasy a vous měl docela bílé. Posadil se do svého křesla a muži se k němu postavili každý z jedné strany, aby mu byli k ruce.

Jeden ze starších účastníků shromáždění přistoupil k pultu vpravo před svatostánkem a tichým, rozechvělým hlasem odříkal žalm. Pak se vrátil na místo. Rebe pomalu vstal a přešel několik kroků k pultu. Měl na sobě matně se lesknoucí hedvábný kaftan s brokátovým vzorem, tmavé kalhoty, bílou košili s tmavou vázankou a tmavý klobouk. Veškerá nahromaděná úzkost truchlícího, konsternovaného zástupu se upnula k němu. Zdálo se, že ho obklopuje svatozář nadpozemského světla.

Promlouval v jidiš do mikrofonu, upevněného na pultu zvlášť pro tuto příležitost, a reproduktory zesilovaly jeho mírně rozechvělý, šeptavý hlas a ve vlnách ho s lehkou ozvěnou vysílaly do všech koutů synagogy a dál po chodbách budovy a do ulic.

„Náš drahý reb Jicchak Lev, blahé paměti, byl Pánem světa povolán do Spravedlivého světa. Mysl je ochromená, na srdci leží tíha, jazyk se lepí na patro. Všechny nás tíží smutek a na mně navíc ulpívají svou vahou četná léta, obtížně se mi tedy hovoří. Řeknu proto jen několik slov. Naslouchejte všichni velmi pozorně, aby má slova vstoupila do vašich srdcí. Sdělím vám svou krátkou řečí mnohé.

Z prvotního chaosu vzešel řád. Bez řádu by nebylo světa. První známkou řádu je světlo. „A Bůh řekl: Budiž světlo!“ A světlo, jak víme, je podstatou Mesiáše. Mesiáš byl stvořen na počátku věků.

Nyní žijeme v novém období chaosu. Kam oko pohlédne, chaos. Nenávist, terorismus, drogy, vandalové, vraždění na ulicích, týrání a usmrcování malých dětí, rozpadající se rodiny, všude chamtivost, bezdomovci v každém koutě naší země. Cekáme na nové světlo. Cekáme na Mesiáše.

Reb Jicchak Lev vynaložil mnoho sil, aby přivedl Mesiáše. Všichni znali jeho tvář a veselou povahu. Málokdo znal jeho duši, jeho nitro, ve kterém hořel oheň Tóry, kde světlem pro něho byla učení chasidismu, kde byl hluboce zbožný.“

Na okamžik se odmlčel a vypadalo to, že potřebuje nabrat sílu, aby mohl pokračovat. Pak hovořil dál. „Vyslechněte mne, neboť je důležité, abyste znali následující pravdu. Je v moci každého Žida stát se nádobou zbožnosti. Náš drahý reb Jicchak byl právě takovou nádobou, stejně jako náš praotec Izák, který byl hotov nechat se obětovat na ohnivém oltáři, zářící zbožností a světlem. Ptáte se, kde se vzala ochota našeho praotce Izáka k takové oběti? Uvědomil si totiž, že na jeho činu závisí budoucnost našeho lidu, na tom, zda přijme svůj osud a zda se mu podvolí, na jeho víře, na ochotě stát se obětí. Věděl zcela jasně, co je třeba udělat – stejně jako náš drahý reb Jicchak, který se cele odevzdal svým srdcem, svým majetkem, celou svou bytostí naší komunitě a ladovské věci, aby urychlil příchod Mesiáše a vnesl řád do chaosu, který nás obklopuje.

Ted' naslouchejte obzvlášť pečlivě, všichni zde dnes přítomní, naslouchejte mým slovům. Můj otec, blahé paměti, nás naučil, jakou sílu má hádanka. Ano, hádanka: semeno, z kterého vzejde květina; žalud, z kterého vzejde dub; slovo, z kterého vzejde kniha; pravda, již je třeba rozkrývat pomalu a s největší opatrností, jinak její oheň spaluje a její moc ničí. V tento den, kdy jsme se setkali, abychom oplakali odchod reba Jicchaka Leva, blahé paměti, z našeho středu, přijměte toto jako poselství od zesnulého a od vašeho rebeho. Říkám vám: Tři nás spasí. Ten třetí je naše budoucnost. Slyšíte mne, lidé moji? Tři nás spasí. Ten třetí je naše budoucnost.“

Odmlčel se. Podíval jsem se po otci a viděl jsem, jak se mu zúžily oči a lehce pootevřela ústa. Cítil jsem za sebou celou synagogu, ticho, které ji opanovalo, jako by i pouhá schopnost rozezvučet se byla vysáta z jejích zdí. Zdálo se, že nás obklopuje rozměr ticha, jaké jsem nikdy předtím nezažil: lehké

jako vzduch; husté jak voda; jemně se zachvívajících; prázdnota nesená neslyšnou ozvěnou do nejvzdálenějších zákoutí synagogy a ven chodbami a portály až na ulici a k vzdálené obloze nad námi.

Rebe se ztěžka opřel o pult a pokračoval.

„Náš drahý reb Jicchak, blahé paměti, rozuměl. Děkujeme Pánu světa za jeho život. Modleme se, aby jeho duše navždy dlela ve světle Boží Přítomnosti. Kéž neustává ani v nebi ve svém snažení v náš prospěch, ve snažení uspišit příchod Mesiáše. Nechť je jeho památka na věky věků požehnána.“

Stál bez hnutí. Synagoga byla tichá, jako by náhle vyschl pramen jejího jindy pulsujícího života. Rebe se za chvíli otočil a pomalu odkráčel zpátky ke své židli.

K pultu přistoupil stařec s dlouhým bílým vousem a odrecitoval dva žalmy. Jiný muž zazpíval modlitbu El mole rachamim. „Ó Pane, jenž jsi pln soucitu,“ zpíval měkkým, líbezným, zádušným hlasem.

Rebe vstal a v doprovodu dvou vysokých mužů opustil synagogu dveřmi poblíž svatostánku.

Spolu s mými dvěma bratřenci a třemi dalšími muži jsem přistoupil k rakvi. Zvedli jsme ji z már a nesli pomalu – jak překvapivě lehká byla! – střední uličkou synagogy, zatímco další ze starších, který kráčel před námi, recitoval žalm. Vzduch mi pojednou připadal dusný; nemohl jsem dýchat. Měl jsem strach o Rochele. Vyšli jsme ven. Zhluboka jsem vdechl chladný vzduch. Lidé se před námi v tichosti rozestoupili a objevil se pohřební vůz, černý a lesknoucí se na slunci, a pak byla najednou rakev uvnitř za okýnkem ověšeným záclonkami a někdo mě vedl k nablýskané černé limuzíně.

Seděl jsem na zadním sedadle vedle otce. V autě byli ještě další dva muži, otcovi spolupracovníci, které jsem znal od dětství. Za jízdy bylo ticho. Pohřební kolona vozů byla dlouhá přes dva bloky. Otec seděl s pohledem upřeným z okna. Projížděli jsme zdevastovanými ulicemi a hřbitovní čtvrtí. Sotva jsme vjeli na Interboro Parkway, otec se na sedadle zaklonil a zakryl si rukou oči. V této pozici setrval, dokud jsme nedojeli na hřbitov.

Auta zastavila v části hřbitova, kde leží hroby ladovských chasidů. Došel jsem po štěrce vysypané cestičce k pohřebnímu vozu a pomohl vyndat rakev. Zástup lidí tiše stál. Starší muž, který recitoval z Žalmů, pak průvod dovedl k otevřenému hrobu. Podíval jsem se do jámy v zemi a uviděl hluboké rány od zkušených záseků lopat hrobníků, kteří teď

nečinně postávali kolem a jen se dívali. Najednou pode mnou podklesly nohy a svět se z ničeho nic zakymácel. Všude kolem mě se ozýval přidušený pláč. Strýčkova rakev z bílého borového dřeva se spouštěla do země, hrobníci hbitě a zručně zapracovali s popruhy, pak se postavili stranou. Teta zavzlykala a klesla do náruče jedné ze svých dcer. Otec stál vedle mě, hryzl si rty, byl celý ztrnulý. Naškrobený bílý límeček jeho košile, který mu vykukoval z tmavého kabátu, svítil na slunci. Uviděl jsem v zástupu matku, tvář měla popelavě bledou. Věděl jsem, že Debora tam není: šla s dětmi zpátky do domu rodičů.

Strýčkovi dva synové začali hrob zasypávat. Vzal jsem si lopatu od jednoho z hrobníků, zabořil ji do hromady hnědočervené hlíny navršené u okraje hrobu a zvedl jsem ji a nechal zem a kamínky dopadnout do hrobu; ozvaly se duté rány, jak kamení a hlína narazily na dřevo. Ode mne si vzal lopatu otec a od něho ji po chvíli převzal někdo další. Teta stála poblíž a hlasitě vzlykala. Otevřený hrob se rychle zaplnil. Strýčkovi synové stáli před nově navršeným rovem a v slzách odříkávali Kadiš, modlitbu, která se odříkává nad hrobem čerstvě pohřbeného člověka. Zástup se rozhýbal, přeskupil se a rozestoupil do dvou řad, mezi kterými procházeli členové nejbližší rodiny a přijímali polohlasná vyjádření soustrasti: „Ať vás Bůh utěší spolu s ostatními truchlícími Sionu a Jeruzaléma.“

Teta šla podpírána svými dvěma dcerami. Lidé začali nastupovat do aut, aby se vydali na zpáteční cestu.

Procházel jsem mezi ladovskými hroby, všechny byly pečlivě udržované, tráva posekaná, cestičky uhrabané, náhrobní kameny čisté. Uviděl jsem kámen Judela Krinského, ruského Žida, který měl kdysi v naší čtvrti papírnictví a který mi prodal moje první olejové barvy. Hebrejský nápis vyrytý do leštěného kamene říkal, kdy se narodil a kdy zemřel, a také že to byl řádný člověk, věrný odkazu svých otců, oddaný ladovský chasid. Viděl jsem ho jasně před sebou: malý a hubený, s nervózníma vypoulenýma očima, zahnutým nosem, vyzáblým obličejem a čepičkou, kterou nikdy neodkládal. Doneslo se ke mně, že zemřel. Položil jsem mu na hrob oblázek, symbol věčnosti, a zpaměti jsem k uctění jeho památky odříkal žalm.

Kdosi se zastavil vedle mě.

„Šalom alejchem.“

Poznal jsem ho: spolužák ze střední školy. V ješivě seděl za mnou a často si ze mě nemilosrdně utahoval kvůli mým kresbám. „Alejchem šalom.“

„Upřímnou soustrast.“

„Děkuji.“

„Poznáváš mě?“

„Dov Brenner.“

„Ano.“ Vypadal potěšeně. Byl malý a zavalitý, s černýma očima drobnýma jako korálky a dlouhým tmavým vousem, jehož chomáče mu spadaly přes ústa. „Co teď vůbec děláš, Ašere Leve?“

„Pořád to samé.“

„Všude se o tobě píše.“

„Neměli byste věřit všemu, co se píše. Čím se zabýváš ty, Dove Brennere?“

„Vedu ladovské centrum tady v areálu Newyorské university. Tam, kde učí tvoje matka. Jsem ředitelem.“

„To je vynikající.“

„Tvůj strýc dělal velké věci. Je to strašlivá rána. Mezi námi, jeho synové se mu nemohou rovnat. Jak dlouho se zdržíš?“

„Jenom přes týden smutku.“

„Na jihu Francie je hezky, že?“

„Ano.“

Otec přešel k nám. Všiml jsem si, jak Dov Brenner ztuhlul a nasadil uctivý výraz.

„Jak se daří vašemu otci, Dove Brennere?“

„Je mu lépe, díky Bohu.“

„Vyřídte mu, že mu přeji úplné uzdravení.“

„Děkuji, rave Leve.“

„Čekáme na tebe, Ašere.“

Vraceli jsme se s otcem štěrkovanou cestičkou mezi řadami náhrobních kamenů k limuzíně a já se zeptal: „Mluví rebe na pohřbech vždycky v hádankách?“

„Nevzpomínám si, že by to už někdy udělal.“

„Co ta hádanka znamená?“

„Nemám tušení. Rebeho hádanky nebývá snadné rozlousknout.“

„Je rebe zdrav?“

„Rebemu je devětaosmdesát let,“ řekl otec. „Kéž se ve zdraví dožije ještě mnoha let.“

Osazenstvo některých limuzín se na zpáteční cestu změnilo, aby spolu byli vždycky ti, kdo jeli stejným směrem. Dva pánové, kteří nám dělali společnost cestou na hřbitov, už s námi nejeli. Ted' jsem seděl vzadu v limuzíně s rodiči.

Řidič se vydal stejnými zpuštěnými ulicemi, kterými jsme projížděli prve. Seděl jsem bokem na sklopném sedátku, takže jsem na rodiče viděl. Matka byla bledá, ale ovládala se a vypadala smířeně. Měla paruku s krátkými hnědými vlasy a tmavý kabát, vrásky, které jí na bledé tváři přidal věk, nesla s důstojnou elegancí. Otec ve svém tmavém kabátě a klobouku seděl přísně vzpřímený, upřeně hleděl z okna, na ztrápený obličej mu dopadaly paprsky odpoledního slunce.

„Máš překrásné děti,“ poznamenala matka.

„Děkuju.“

„Debora to s nimi umí. Má velkou trpělivost.“

„Na ty dva je potřeba hodně trpělivosti.“

„Rochele se chovala moc dobře.“

„Rochele je jedenáct let. Dětství je podle ní ztráta času, považuje se za dospělou. Jak si vedl Avrumel?“

„Avrumelovi je pět. Co bys od toho děcka chtěl? Když tobě bylo pět, jenom sis kreslil a brečel.“

„Nepamatuju si, že bych brečel.“

„To já si vzpomínám. I otec si to pamatuje.“

„Já si pamatuju to kreslení.“

„Jak dlouho se zdržíte, Ašere?“ zeptal se otec s pohledem upřeným z okna.

„Jenom přes týden smutku a jeden den potom.“

„Tak krátce?“ řekla matka. „Taková cesta, abyste zůstali jenom osm dní?“

„Rochele má školu. A já práci.“

„Rochele může chvíli chodit do školy tady.“

„Jak by mohla?“

„Hodiny hebrejštiny, které má v ješivě v Nice, jsou stejné jako tady. Že je to tak, Arje?“

„Ano, je to tak,“ odpověděl otec.

„Ješivu postavil otec. Rochele mluví velice dobrou angličtinou. Nebude tady mít v hodinách problémy.“

„Debora má rozdělanou novou knihu.“

„Debora může pracovat v pokoji, který jsem jí včera ukázala. Máme doma dokonce počítač, kdyby potřebovala.“ Jaká touha zaznívala z jejího hlasu. Za všechna ta dlouhá léta jí utekla spousta věcí, které si ted' potřebovala vynahradit;

nejrůznější příležitosti, promarněné díky mému vyhnanství; všechny naděje a radosti běžného života ztracené kvůli nepochopitelnému vyšinutí jejího syna. „A jestli chceš malovat, nemohl by ti tvůj agent sehnat ateliér tady ve městě?“

„Musím být příští týden v Paříži.“

Ztichla. Za okny automobilu bylo vidět jen rozbité chodníky, děravé ulice a oprýskaná cihlová průčelí: ruiny zpustlého světa. Chvilí jsme jeli beze slova.

„Ašere,“ řekla matka tiše. „Jenom osm dní?“

„Mám nějaké věci, které musím udělat,“ řekl jsem.

„Nenecháš se přesvědčit?“

„Nemůžu zůstat.“

„Ašere.“

„Nech to být, Rivko,“ řekl otec. „Ať je po jeho.“ Seděl a upřeně se díval z okýnka.

Jeli jsme mlčky.

Z jediného zlatnického obchůdku a opravy hodin v naší čtvrti vytvořil strýček síť obchodů rozšířených po celém městě a nesoucích jeho jméno. V oblasti klenotů a hodin znamenal totéž, co jiný chasidský podnik nacházející se na Manhattanu ve sféře fotopřístrojů a počítačů.

Síť obchodů vybudovaných strýčkem po celém městě New Yorku pomáhala podporovat síť ladovských ješiv budovaných mým otcem po celém světě. Získávání nových pozemků, rekonstrukce starých budov a výstavbu nových, nakupování svitků Tóry a ladovských textů; stipendia, nouzové fondy, cestovní výdaje, finanční schodky; údržbu jídelen, studentských kolejí, zdravotních zařízení, tělocvičen – to všechno živil nekonečný tok prostředků, jehož zdrojem byl prosperující zlatnický a hodinářský obchod mého zesnulého strýčka. Jeden z bratranců mi řekl, že strýček před smrtí uvažoval o dalším rozšíření své sítě do New Jersey, Connecticutu a Pennsylvánie.

Jeho rodina žila v domě sousedícím s domem mých rodičů: ve velkorysé třípatrové stavbě v tudorovském stylu, vpředu s velkým trávníkem, ohromnou travnatou plochou vzadu, s živými ploty, květinovými záhony a statnou, rozložitou moruší u zadní terasy. Nějakou dobu jsem v tom domě bydlel; maloval jsem tam, když oba rodiče byli v Evropě na cestách pro rebeho. Většina obrazů, které jsem v tom domě namaloval, teď byla po muzeích nebo v soukromých sbírkách.

Limuzína zahrula za roh a pomalu projížděla spořádanou ulicí. Před strýčkovým domem stál tichý zástup, z verandy se přeléval na široký trávník vpředu. Limuzína zastavila u obrubníku.

Řidič svižně vystoupil, otevřel zadní dveře a pomohl rodičům na chodník. Vystoupil jsem do ulice. Odpolední slunce procházelo holými větvemi stromů a svítilo mi do očí a já mimoděk pomyslel na zářivě jasné sluneční paprsky, stupňovité kopce, kubistické domy v údolí a vzdálený stříbrný odlesk moře.

Stál jsem s rodiči na chodníku u domu zesnulého strýčka Jicchaka. Limuzína za námi se pomalu odlepila od obrubníku a odjela.

„Ašere, pojd’“, řekl otec.

Silnými prsty mi tiskl loket.

Vykročili jsme k hustému tichému zástupu: většinou tu postávali mladí muži v tmavých oblecích, s nedávno narostlými vousy: nová generace, která dospěla, zatímco jsem byl v Evropě. Strýčkova smrt jimi otřásla; stáli tam, zasmušilý výraz v očích, žal ve tvářích, ramena svěšená: pantomimická řeč smutku. Před mým otcem se tiše rozestoupili, jako na nenápadně dané znamení. Procházel jsem úběžníky pohledů plných úcty a obdivu, které se upíraly na otce. Čísi hlas v tichém zástupu řekl: „To je Ašer Lev.“ Všiml jsem si matčiny letmé rozpačité reakce – zavřela oči a zavrtěla hlavou – a pocítil jsem, jak stisk otcových prstů na mé paži na zlomek okamžiku zesílil. Šli jsme vybetonovanou cestičkou a po kamenných schodech na verandu. Najednou se před námi zjevil mladík s umyvadlem, džbánem vody a ručníkem. Umyli a utřeli jsme si ruce a hlavním vchodem prošli dál do domu.

Tichý zástup ve vstupní hale se rozestoupil, aby otec mohl projít. „Kabáty do druhého patra, první místnost nalevo od schodů“, řekl někdo skoro šeptem. Vzal jsem kabáty od rodičů a ti pokračovali zástupem lidí dál do obývacího pokoje. Já šel nahoru do schodů.

Dům vyzařoval blahobyt svých majitelů: měkké koberce na podlahách a schodišti; bohatě zdobené tapety s květinovým vzorem; tisky současných židovských umělců v drahých rámech na zdech chodby ve druhém patře: Agam, Nachshon, Bezem, Bergner, Ardon, Bak, Rubin, Ticho, Moreh. Množství uměleckých děl mě překvapilo. Veškeré umění, které se nacházelo na zdech domu v průběhu let, kdy jsem v téhle čtvrti

vyrůstal, byly kalendářové reprodukce středověkých hebrejských rukopisů, obrazy rebeho a moje vlastní práce.

Místnost nalevo od schodů byla malá, ale vkusně zařízená. Všude ležely kabáty: na posteli, na židlích, na stole. Býval to kdysi můj pokoj, ale když jsem ho obýval, byl v něm prostší nábytek, který víc odpovídal strýčkovým tehdy skromným příjmům. Jak já v té době pracoval! Ty kaskády barev a tvarů; představy, které se mě zmocňovaly: pokaždé jsem na ně zíral uvnitř sebe sama, sledoval, jak vyrůstají z prázdného bodu svého zrodu, z pustoty nebytí, v neuspořádanou, beztvarou masu, a pak pomalu přebublávají do zformovaného zárodku života, křehkého, citlivého, plachého, neúplného. Neustále jsem překvapeně hleděl na zjevení ve svém nitru. Jímal mě podivný pocit, že jsem posedlý tím z Druhé strany. Strašlivé a nádherné a šílené období – tady, v tomto pokoji a nahoře v podkroví!

Odložil jsem kabáty rodičů na jednu z židlí a chtěl odejít, když jsem si všiml mezuzy na zárubni dveří, zhruba ve výši očí: stříbrné filigránové schráněčky s výrazným hebrejským písmenem *šin* umístěným navrchu jako stříbrná korunka a uvnitř s pergamenem viditelným přes skleněné okénko zasazené do otvoru vyříznutého v ozdobném předku. Když jsem postával na chodbě, viděl jsem mezuzy i na ostatních dveřích: u pokojů, kde dřív bydleli bratrance, u strýčkovy a tetiny ložnice a u strýčkovy pracovny kousek od –

Podíval jsem se znovu, pozorně. Dveře vedle ložnice pána domu vedly do strýčkovy pracovny. Byly zavřené a na zárubni žádná mezuza nebyla. Zřetelně jsem si pamatoval, jaká mezuza byla na rámu dveří, když jsem v domě bydlel: jednoduchá kovová schránka bez ozdob. Znovu jsem se podíval na dveře do strýčkovy pracovny s holou zárubní. Pak jsem se vydal zpátky dolů.

Tichý zástup lidí teď dosahoval až do poloviny schodiště. Pomalu jsem se prodíral namačkanými těly dolů po schodech a předsíní do obývacího pokoje.

Uprostřed pokoje byly v řadách rozestavené skládací dřevěné židle, na kterých teď seděli většinou vousatí stařešinové v tmavých oblecích. Postavil jsem se zády k úzkému pruhu zdi vedle širokého okna rámuujícího výhled na trávník před domem a ulici. Většinu stěny po mojí pravici zabíral krb a zrcadlo. Ve zdi po mojí levici byl vchod do místnosti. Jediná ničím nenarušená stěna se nacházela proti mně. Před ní seděli na nízkých stoličkách teta Lea a mí dva

bratřenci a dvě sestřenice. Teta Lea, hezky při těle a jindy stejně veselá jako strýček Jicchak, teď měla v baculatém obličejí výraz bolestného úžasu. Dcery seděly po její levici, synové po pravici. Všichni jedli tradiční jídlo, které se podává vždy po pohřbu.

Na zdi visely dvě velké reprodukováné kaligrafie – čáry na nich sestávaly z nepatrných hebrejských písmen. Obě byly z Pentateuchu vytisknutého v šestnáctém století v Německu. Jedna kresba vypodobňovala Arona, jak ošetřuje kahany ve Svatyni během putování Izraelců pouští. Na druhé byl Izák svázaný do kozelce: Abraham, ruku s nožem vysoko zdviženou, se chystal zabít svého syna.

Mezi kresbami visel veliký olej rebeho v bohatě zdobeném rámu.

Obraz byl namalovaný podle fotografie; rebe nesesádal modelem pro malované portréty. Byl vyobrazený vsedě u stolu, pravou ruku pozvednutou k pozdravu, levá ruka spočívala na bílém ubrusu. Vous měl bílý. Oblečený byl v tmavém obleku, na hlavě tmavý klobouk. Jeho oči byly pronikavé, jasné: oči, které se dívají. Rebe na obraze byl o dvacet let mladší než rebe, kterého jsem viděl v synagoze. Odhlédl jsem stranou a uviděl rodiče, kteří seděli spolu, zabraní do rozhovoru s jakýmsi mužem s bílým vousem; mluvila hlavně matka. Když se podívám zpátky na obraz rebeho, vidím, jak se v přehřátém vzduchu jemně zachvívá. Hra světla a stínů nechává tvář ožít: oči žhnou; ruka se pomalu dává do pohybu, kyne. Rychle odvracím zrak.

Teta, bratřenci a sestřenice dojírají. Talíře a nízké stolky se odnášejí pryč. Někdo oznamuje, že začne odpolední bohoslužba. Matka s tetou a kolem půl tuctu dalších žen v místnosti se zvedají a odcházejí, protože bohoslužba nemůže začít, jsou-li v místnosti spolu s muži také ženy. Bohoslužbu vede jeden z mých bratřenců. Stojí před obrazem rebeho, potichu se modlí. Rebe upřeně hledí z obrazu, pátravě si mě prohlíží, dívá se.

Bohoslužba skončila. Lidé začali odcházet. Noví lidé vcházejí dovnitř. Vzduch šuměl pohybem a polohlasným hovorem. Posadil jsem se na židli vedle nějakého starce a sledoval lidi, kteří přicházeli k tetě, bratřencům a sestřenicím a tiše jim vyjadřovali soustrast. Včera touhle dobou jsme s Deborou a dětmi právě vystupovali z Airbusu. Před dvěma dny

jsme, ona a já, seděli v modravém, teplém a voňavém vzduchu na naší terase s Maxem Lobem a Johnem Dormanem, pili dobrý koňak a povídali si o rozdílech mezi psaním a malováním, o budoucnosti malování a bezcílnosti postmodernismu. Teď jsem seděl v parném a přelidněném obývacím pokoji v domě tety Ley a přemýšlel o strýčkovi Jicchakovi.

„Usmíř se se svým synem,“ řekl jednou mému otci. „S tím, co dělá, si nemůže pomoci.“

„Jenom zvíře si nemůže pomoci s tím, co dělá,“ zněla otcova odpověď.

Matka už byla zpátky a seděla zase vedle otce. Byli zabrání do rozhovoru s dvěma muži s bílými vousy, kteří matce pozorně naslouchali. Stařec, do té doby tiše sedící vedle mě, si poposedl a nečekaně se ke mně obrátil. Působilo to dojmem, že se najednou k čemusi rozhodl.

„Ty jsi Ašer Lev?“ zeptal se. Mluvil slabým, třaslavým hlasem. Pod krempou obnošeného tmavého klobouku mu čelo brázdila pavučina propletených hlubokých rýh. Na váčcích pod jeho hluboko zapadlými usazenými očima se křižovaly linky drobných vrásek. Bledá pokožka obličej nad hranicí dlouhého nestříhaného vousu připomínala starý, zteřelý papír.

Odpověděl jsem mu ano, jsem Ašer Lev.

„Syn rava Arje Leva?“

„Ano.“

„Slyšel jsem o tobě.“

Zajímalo mě, co slyšel, ale nezeptal jsem se.

„Kde teď žije Ašer Lev?“

„Na jihu Francie.“

„Jsou na jihu Francie Židé?“

„V Nice máme velmi dobrou komunitu.“

„Ovšem. Pochopitelně. Ješivu vybudoval tvůj otec.“

Na okamžik se odmlčel, mrkl směrem k rodičům. „Je to velký muž, tvůj otec. To platilo i o tvém strýci, budiž jeho památka požehnána. Velcí mužové. Dobří mužové. Bůh dává, Bůh odnímá. Tak to na světě chodí.“ Pokýval hlavou, zavřel oči a byl zticha. Myslel jsem, že usnul. Po chvíli se ale pohnul a upřel na mě zvlhlé oči lesknoucí se věkem. „Pověz mi, Ašere Leve, ty jsi znal Jákoba Kahna?“

„Učil mě malovat.“

„Znal jsem jeho otce. Učený muž. Vyučoval mě Tóře. Byli jsme mezi těmi, kdo přišli do Ameriky s rebem za války proti

Hitlerovi, budiž vymazána jeho památka i jméno. Jákob Kahn také nějaký čas žil na jihu Francie. Setkali jste se tam?“

„Ano. Bydleli jsme poblíž jedné vesnice.“

„Pověz mi něco. Než zemřel, stal se Jákob Kahn Židem vyznávajícím Tóru? Vrátil se k jidiškejt?“

Zavrtěl jsem hlavou.

Jeho věkovitá tvář nabyla výrazu hlubokého zármutku. „Z toho bolí srdce,“ zamumlal. „Co děti někdy provedou. Kolik je ti let, Ašere Leve?“

„Čtyřicet pět.“

„Čtyřicet pět. Tak mladý. Víš, kolik je mně?“

„Ne.“

„Zkus hádat.“

„Osmdesát.“

„Devadesát dva. Ano. Překvapilo tě to. Devadesát dva. Co jen už tyhle oči viděly. Když člověk žije na tomhle světě devadesát dva let, vidí toho hodně.“ Smutně potřásl hlavou. „Bolí mě, když slyším, že se Jákob Kahn nenavrátil k Tóře.“ Odvrátil zrak a zavřel oči.

Místnost začínala být přeplněná. Pustil jsem sednout jednu postarší paní a protlačil se návalem v předsíni do jídelny, kde postávalo několik žen a tiše se bavily. Nad těžkou mahagonovou kredencí visel obraz strýčka a jeho rodiny, který jsem namaloval olejovými barvami, když jsem s nimi bydlel – byl to dárek za to, že přebudovali podkroví, ze kterého se tak stal můj první ateliér. Obraz měl barokní rám, příliš zdobný pro jeho prostý realistický žánr; namaloval jsem ho přímočaře, protože jsem se domníval, že by strýček s rodinou dvakrát neocenili vicesmyslné a mystifikující rysy modernistického stylu. Tolik se jim líbil! Strýček ho hrdě nazýval svým prvním „nefalšovaným Levem“ a holedbal se, jakou cenu jednou bude mít. Ted' tu byl přede mnou, na obraze, kulat'oučký, s tmavým vousem, usměvavý, na hlavě tmavou jarmulku, v ruce doutník, vedle sebe manželku, napravo a nalevo děti. Strýček Jicchak. Mrtvý a pohřbený v zemi. Spolu s Judelem Krinským. A Jákobem Kahnem. A Annou Schaefferovou. Budiž jejich památka požehnána.

Vrátil jsem se do předsíně a nahlédl do obývacího pokoje. Kolem otce se shromáždil malý hlouček, který zaujatě naslouchal něčemu, co otec říkal. Otevřenými dveřmi jsem viděl množství lidí na verandě a trávníku, kteří tiše přecházeli sem a tam. Na schodišti nikdo nebyl, a tak jsem po něm vyšel do druhého patra.

Rychle jsem prošel prázdnou chodbou vyloženou kobercem. Dveře do mého bývalého pokoje a do pokojů bratranců byly otevřené. Zastavil jsem se přede dveřmi do strýčkovy pracovny a zkusil kliku. Bylo zamčeno. Na zárubni dveří kdysi bývala mezuzá, teď ale zmizely dokonce i stopy po hřebíčkách, kterými byla připevněná. Vrátil jsem se chodbou ke dveřím na druhé straně schodiště, které vedly nahoru do podkrovní. Také ty byly zamčené a na zárubni ani stopy po mezuzě, která tam kdysi bývala.

Hádanka. Co může přijít do místnosti, aby ji to natolik znesvětilo, že je třeba z jejích dveří odstranit mezuzu?

Vrátil jsem se dolů do obývacího pokoje. Matka byla na odchodu, aby připravila večeři; otec se ještě chvíli zdrží. Bylo pozdě odpoledne. Já se vrátím na večerní bohoslužbu.

Množství lidí v domě i jeho okolí prořídlo. Stál jsem s matkou před tetou Leou a bratranci a sestřenicemi a pronášel slova soustrasti.

Mé dvě sestřenice odvrátily oči a odtáhly se ode mě, jako by se bály nákazy. Jeden z bratranců nasadil hraně odlehčený tón. „Jak se vede, Ašere? Dlouho o tobě nebylo slyšet.“ Druhý na mě vrhl opovržlivý pohled.

„Zbožňoval tě,“ řekla mi teta Lea v slzách. „Měl o tobě velmi vysoké mínění.“

Bratranci a sestřenice se jí vyhnuli pohledem.

„Kdy se vracíte?“ zeptala se teta. „Uvidím vůbec děti?“

„Ašer se vrací po uplynutí týdne smutku,“ odpověděla matka.

„Povím Deboře, aby sem děti přivedla,“ řekl jsem.

„Jenom týden?“ zeptala se teta.

Zdálo se, že sestřenicím se ulevilo. Bratranci nevěnovali rozhovoru pozornost.

„Je to škoda, že Ašer nemůže pobýt delší dobu,“ řekla matka.

„Měl tě tak rád, Ašere,“ řekla teta. „Nikdy by to neřekl nahlas, ale já vím, že tě miloval.“

Šel jsem ještě jednou nahoru a vzal naše kabáty. Chodba ve druhém patře byla tichá, pustá. Dole jsem pomohl matce do kabátu, nakoukl jsem do obývacího pokoje a viděl otce, jak tiše promlouvá ke skupince starších mužů, mezi kterými byl také onen dvaadevadesátiletý stařec, který předtím seděl vedle mě. Vyšel jsem z domu společně s matkou a zhluboka se nadechl chladného předjarního vzduchu.

Otec se zdržel v domě smutku ještě po večerní bohoslužbě a já na něho čekal. Obývací pokoj ani na okamžik nepřestával být plný lidí. Přišlo mnoho lidí mimo ladovskou komunitu: městští politikové, okresní zástupci legislativy; místní republikánský zástupce; muži a ženy, kteří pro strýčka pracovali v jeho četných obchodech. Ukázali se dva Japonci, chvílku se zdrželi, vyjádřili soustrast a odešli. Najednou se objevil obchodník s obrazy, kterého jsem ten den viděl v synagoze, elegantní, rtuťovitý muž něco pod sedmdesát, jako ze škatulky, stříbrné vlasy sčesané hladce dozadu, v náprsní kapse drahého tmavěmodrého obleku bleděmodrý kapesníček. V minulosti jsme se tu a tam setkali, na večírcích a vernisážích, a nedlouho po smrti Anny Schaefferové se mě pokusil odlákat z její galerie. Jak je na Azurovém pobřeží a co poslední dobou dělám? ptal se s přízvukem i strojenou zdvořilostí Středoevropana. Zeptal jsem se ho, odkud znal mého strýčka. Prý mu sem tam prodal nějaký ten tisk, tuhle kousek, tamhle kousek.

Zdálo se, že by mu nebylo po chuti, kdyby rozhovor přesáhl rámec běžných banalit. Tetě, bratrancům a sestřenicím vyjádřil soustrast tichým, uhlazeným tónem. Za okamžik už byl pryč.

Pustil jsem sednout jednu starší paní, vyšel do chodby plné lidí a pak po schodech do druhého patra. Přilákal mě tisk od Baka a pečlivě jsem si ho prohlédl: dva obrovské klíče zasazené v kopcovité zelené krajině poseté balvany, kterou se vine potok zrcadlící průzračné modré světlo bezmračné oblohy. Jeden z klíčů, obrovský, starodávný, jako od hradu, stojí okem dolů; druhý je opřený o skálu. Dalekou modrou oblohou prochází mihotavé bílé světlo ve tvaru obrovské klíčové dírky.

Kousek ode dveří do strýčkovy pracovny visel tisk od Moreha. Nad krajem zpustošeným přívaly vod, ve kterých se bezmocně zmítají lidé, zvířata, hlodavci, lodě, ptáci a stromy, visí ve vzduchu postava oděná v říze, přivázaná ke kůlu, jehož pata je připevněná ke kolu. Slova uprostřed v hebrejštině jsou z Knihy žalmů. „Z hlubin bezedných tě volám, Hospodine. Panovníku, vyslyš můj hlas...“

Postava, starý muž s vousy, visí na kůlu, paže rozepjaté, kotníky svázané: pozice ukřižovaného.

Strýčkova pracovna byla nalevo od Morehova tisku. Znovu jsem zkusil kliku. Dveře byly zamčené. Vydal jsem se zpátky dolů po schodech. Chodbou za mými zády prošuměly

nepostižitelné zvuky: závan vzduchu; šoupavé kroky nohou na koberci; vzdálené pohvizdování. Vzadu na krku mě pohládl studený vítr. Otočil jsem se.

Chodba byla prázdná.

Chvilí jsem tam stál a poslouchal.

Pak jsem zase sešel do obývacího pokoje. Otec byl přichystaný k odchodu. Šli jsme domů společně.

Doma v kuchyni jsme se posadili nad šálky kávy. Matka byla ve své pracovně, známkovala písemné práce od zkoušek, a Debora zůstala s Rochele. Avrumel, kterého sklátil časový posun a mírná teplota, spal.

Otec seděl jen v košili, u krku rozhalené, s pohledem zádumčivě upřeným do prázdna. Sametová jarmulka mu spočívala na hustých bílých vlasech jako temná koruna. I když měl smutek, neopouštěla ho aura vznešenosti: vystupoval důstojně, s nádechem velebnosti až majestátnosti. Prsty si pomalu pročesával bujný bílý porost svého vousu a upíjel ze šálku.

Šálek patřil do soupravy šesti kousků – všech v barvě pálené hlíny, posetých drobnými malůvkami papoušků – které jednou přivezl z cesty po Austrálii. V domě se nacházely i jiné, méně rozverně upomínky na jeho cesty: agada z osmnáctého století vydaná ve Varšavě, kterou otec objevil v antikvariátu v jakési zapadlé uličce Mnichova; otlučená havdalová kořenka, kterou otec zachránil na půdě nějakého vídeňského domu; bílá hedvábná rouška na sobotní chleba chala, nalezená v hromadě hadrů někde ve sklepě v Praze, hebrejské slovo šabat nádherně vyšitě na hedvábí pestrobarevnými nitkami; stříbrné filigránové ukazovátko ze sedmnáctého století používané předčítači Tóry, které otec získal od jistého vládního úředníka na jedné ze svých cest do Jižní Afriky. Nevěděl, jak se ukazovátko dostalo úředníkovi do rukou, ale, jak mi to vysvětlil předtím, když mě prováděl domem: „Takový předmět do rukou takového člověka nepatří.“

Tu a tam visely v domě po zdech reprodukcí iluminovaných středověkých hebrejských rukopisů, dárky od strýčka, jejichž počet narostl s uplynulými léty. Také tu byla zvláštní kaligrafie rebeho pradědečka. Nejvýznačnější obraz visel v obývacím pokoji: veliká, honosně zarámovaná barevná fotografie rebeho pořízená asi tak před dvaceti lety – někdy v době, kdy mě kvůli mým ukřižováním vykázal z ladovské komunity v Brooklynu.

Otec postavil šálek na stůl. „Chceš ještě kávu, Ašere?“

Řekl jsem mu, že kdybych si dal ještě kávu, nemohl bych usnout.

„Máš potíže se spaním? Matka moc špatně spí. Po čtyřech hodinách je vzhůru. Spí Debora ještě pořád při světle?“

„Dokáže teď usnout při noční lampičce.“

„Noční lampička. Jedna tu někde v domě je. Pak mi to připomeň, najdu ti ji. Rochele mi připadá taková slaboučka. Když už jste tady, měli byste ji nechat vyšetřit. Můžu zařídit, aby se na ni podíval rebeho osobní lékař.“

„Rochele prohlíželi specialisti v Paříži, Lyonu a Nice. Všechno je pod kontrolou.“

„Nemůže jí uškodit, když ji uvidí americký doktor.“

„K čemu to bude? Astma se nedá léčit.“

„Každý den přijdou na něco nového.“

„Když se něco objeví, její francouzský doktor o tom bude vědět. Nechci, aby prodělávala další vyšetření.“

„Jak myslíš, Ašere. Ty jsi její otec. Debora se mě dneska ptala, jestli nevím, kde by dostala pro Avrumela panáčka Šimšona. Řekl jsem jí, ať se zeptá matky. Po celé čtvrti jsou obchody, kde mají hračky a panenky. Máme tu, díky Bohu, spoustu dětí. Kde vy jste dostali Šimšona?“

„John Dorman ho Avrumelovi koupil v jednom obchodě v Nice. Avrumel má za to, že se s ním narodil.“

„John Dorman je ten spisovatel, co bydlí vedle vás?“

„Viděli jste se. Zašli jsme k němu přece při tvojí poslední návštěvě u nás v Saint-Paul. Sedmdesátník se zarudlým obličejem a bílými vlasy.“

„Pijan.“

„Ano, má problémy s pitím. Román, který vydal koncem třicátých let, se stal klasickým dílem.“

„Říkals, že už nepíše.“

„Píše, ale nic mu nevychází.“

„Co se mu přihodilo?“

„Nevím. Prý přišel o svoje kořeny. Říká tomu původní svět. Ztratil svůj původní svět. Byl také nějakou dobu v komunistické straně a vystoupil, když Stalin podepsal pakt s Hitlerem.“

„Vzpomínám si, že jsme mluvili o komunismu. Připadal mi takový opuštěný, člověk, který nikam nepatří.“ Odmlčel se, pohled upřený na mě. „A co ty, Ašere, tobě se vede dobře?“

Mlčel jsem.

Naklonil se ke mně. „Ašere?“

„Ne všechno mi vychází.“

„Co se stalo v té Paříži? Slyšeli jsme s matkou o výstavě.“
„Výstava se rozprodala. Kritiky ale moje práce pobouřila. Byli... nepříjemní.“

„Výstava se rozprodala? Chceš říct, že se všechno prodalo?“

„Ano.“

„Kolik obrazů to bylo?“

„Osmnáct.“

ásledovala odmlka. „Je názor kritiků důležitý, Ašere?“

„Názor důležitých kritiků je důležitý. Říkají člověku, co už o sobě ví, ale nechce si to připustit: Opakuju se a to není dobré.“

„Vím toho o umění méně než nic, Ašere, ale připadá mi, že Max Lobe se opakuje.“

„Max Lobe je dobrý malíř, nepatří ale k těm významným. Maxe mají všichni rádi, kritici si ho ale moc nevšímají. Mě si všímají hodně, protože vědí, u koho jsem se učil a co jsem celá léta dělal, a teď mě vyzývají, abych se zamyslel nad tím, jakým směrem se ubírám. Kdo ví? Třeba mají pravdu. Třeba jsem jenom další John Dorman.“

„Považuješ Johna Dormana za dobrého přítele?“

„Máme ho moc rádi. Já i Debora.“

„Máte rádi opilce?“

„Je alkoholik. Nemůže si pomoci.“

„Ašere, jenom zvíře si nemůže pomoci. Lidská bytost je schopná se ovládat, pokud má k tomu vůli.“

„Mám dojem, že tohle už jsme kdysi řešili.“

„Je to dar, který máme od Boha. Právě to nás odlišuje od zvířat. Náš mozek a naše vůle.“

„John Dorman má mozek nasáklý alkoholem a vůli nemá dost silnou, aby mohl přestat pít. Není amorální. Je nemocný.“

„To je moc smutné, Ašere.“

„To tedy je. Je to takový pěkný americký příběh o úspěchu.“

„O úspěchu? Jaký úspěch? Vždyť je to tragédie.“

Zavrtěl hlavou a upil ze šálku. Nepochopil mou ironii. Někdo mi kdysi vykládal, že Japonci nemají smysl pro ironii. Zkuste, když prší, říct Japonci, že je úžasné počasí a bude z vás dočista tumpachový. Člověk by se nejspíš neměl vyjadřovat ironicky před někým, kdo právě pochoval milovaného bratra. Říká k tomu něco Talmud nebo chasidské učení? Nebud' ironický tváří v tvář smrti? A kdy už jindy? Zmocňovala se mě únava a lehká závrať. Příliš náročný den. Časový posun. Tisky

ve strýčkově domě. Zamčené dveře. Dveře, na kterých nejsou mezusy. Na zárubních v domě mých rodičů mezusy byly. Tak se to patřilo v tradiční židovské domácnosti: být poslušný prikázání, podle něhož si má každý vyznání víry psát „na veřejně svého domu a na své brány“. Jedny každé dveře, kromě dveří do koupelny, měly vlastní mezuzu, vlastní schránku s malým svítkem pergamenu, z jedné strany popsaného prvními dvěma odstavci ze „Slyš, Izraeli“ z Páté knihy Mojžíšovy, pečlivě vyvedenými písařem, a z druhé strany nesoucího hebrejské slovo *šadaj*, jedno z posvátných jmen Božích. Debora koupila mezusy na vchody domů, kde bydleli Max Lobe a John Dorman, a všichni společně jsme provedli obřad doprovázející jejich upevňování na dveře. Mezusy jsou posvátné; lidé věří v jejich moc. Když před několika lety došlo v Izraeli k tragické nehodě autobusu, oznámil jeden chasidský rebe v Brooklynu, že děti zahynuly, protože mezusy v jejich městě dlouho nikdo nekontroloval a některé z nich byly pravděpodobně poškozené, písmo na nich po tolika letech vybledlo. Rebeho prohlášení vyvolalo obrovskou vlnu roztrpčení a slovních útoků ze strany mnohých jiných Židů. Stál si ale na svém. A ve strýčkově domě teď mezusy chybí na dvojích dveřích. Ví o tom otec?

„Strýček má v domě kvalitní umění.“

„Umění?“

„Baka, Agama, Moreha. A spoustu dalších. Moc pěkné. Netušil jsem, že se strýček Jicchak zajímá o umění.“

„Zajímal se,“ řekl otec, s pohledem sklopeným k šálku. Jeho tón naznačoval, že nemá nejmenší zájem to rozebírat. Sám neměl o umění ani potuchu. Vystudoval Brooklynskou universitu, kde se specializoval na politické vědy, měl magisterský titul z politologie na Newyorské universitě, byl ohromně sečtělý, odebíral časopisy a noviny – dům byl posetý čerstvými i staršími čísly periodik, jejichž tituly zněly jako: Newyorská literární revue, Komentáře, Národní revue, Nová republika, Zahraniční záležitosti, Dnešní Francie, Sovětský život, a také si předplácel *Times* a další, úzce specializované publikace svého oboru. Člověk intelektuálně na výši – a přece zcela slepý vůči světu umění: antického, afrického, asijského, křesťanského, světského, židovského; viděl mezi nimi pramalý rozdíl. Hranice jeho uměleckého vnímání se zastavily u kýčovitých kalendářových výjevů: Abraham při uzavírání smlouvy s Hospodinem; Izák ležící na obětním oltáři; Mojžíš, před kterým se rozestupuje moře; Miriam a tančící ženy;

Mojžíš na hoře Sinaji. Nekonečný, bohatý, rozmanitý, podnětný, znepokojivý, obrazoborecký svět moderního a současného umění mu zůstal nedostupný.

Teď vzhledl od šálku s kávou a řekl: „Před časem jsem četl článek o Picassovi. To nebyl řádný člověk.“

„To tedy rozhodně nebyl.“

„Ty se Picassovi obdivuješ?“

„Obdivujeme se snad Maimonidovi? Světu umění bude trvat tři sta let, než dokáže vstřebat Picassovo dílo.“

Byl šokován. „Ty srovnáváš Maimonida s Picassem?“

„Dobrota a velikost jsou dvě zcela odlišné hodnoty.“

„Ne v jidiškejt, Ašere. Ne mezi chasidy. Člověk je tím, co dělá.“

„Ne tak v umění.“

„Může být člověk třeba vrah, a přece ho budou považovat za velkého umělce?“

„Někdo může být dobrý doktor a nemusí přitom být řádný člověk.“

„Světil bys Rochele do rukou lékaře, který je krutý? Žiješ ve světě, kde je za krále považován člověk jako Picasso. Máš to ale podivný svět, Ašere.“

„Picasso je patnáct let mrtvý. Umění dnes nemá svého krále.“

„Nečekal jsem, že do takového světa bude jednou patřit můj syn.“

Zmlkl. Tiše jsme seděli. Hleděl dlouze do svého šálku. Potom se na mě podíval a potřásl hlavou. „Omlouvám se, Ašere. Nechal jsem se unést. Zažívám těžké chvíle. To bratrova smrt. Nedokážu se s tím smířit.“

mlčel jsem.

„Záviselo na něm tolik věcí. Byl mi – oporou. Jeho synové nejsou tak velkorysí, jako byl on. Obzvláště Jonkel ne. Je to vztekoun a chamtivec.“

„Když mu rebe řekne –“

„Rebe je starý, Ašere. Rebe je unavený. Ne všichni pořád rebeho poslouchají.“

Zíral jsem na něho.

„Jsou období,“ zamumlal, „kdy si myslím, že –“ Zarazil se, zhluboka se nadechl a zachvěl se. Unaveně se rozhlédl po místnosti, zamrkal. Kuchyň se leskla. Neviditelné zdroje energie napájely její spotřebiče: ledničku, dvě trouby, mikrovlnku, dvě myčky. „Už dost,“ řekl. „Takhle působí sitra acherá. Vstoupí do tebe, aby ses utápěl ve smutku a sebelítosti

a tvé dílo nebylo dokonáno. Už dost. Všechno bude dobré, s pomocí Boží. Je to tak, Ašere? Všechno bude dobré.“

Ztichl. Lednička se s brumláním probrala k životu, pulsující vrčení zaplnilo kuchyň.

„Ašere, víš jistě, že nemůžeš zůstat ještě chvíli po uplynutí týdne smutku?“ Vypadalo to, že se musel přemáhat, aby se zeptal: neměl ve zvyku se doprošovat.

„Musím být příští týden v Paříži. Slíbil jsem Maxovi, že s ním budu pracovat na jednom tisku.“

„Nemůžeš to posunout?“

„Jsou v tom i tiskaři. Rezervovali jsme si termín a lis. Max říká, že se beze mě neobejde. Bude se to dělat novou technologií, kterou ho mám naučit.“

„Ty budeš učit Maxe Lobeho? Je o patnáct let starší.“

„Já se to naučil od Jákoba Kahna. Je to složitý proces.“

„Vidíme tě jednou za dvacet let, Ašere.“

Vybavil se mi hrozivý telefonát. Chladný, dutý ďábelský hlas. „Mám teď svůj život,“ řekl jsem.

„Dobře, Ašere. Jak chceš.“

Lednička předla v napjatém tichu.

V chodbě se ozvaly kroky. Do kuchyně vešla matka v bleděmodrém županu. Zpod žlutého šátku jí sem tam vykukoval prstýnek nakrátko ostříhaných stříbrných vlasů.

„Promiňte, že ruším. Přišla jsem si pro šálek kávy.“

„Rivko, Avrumel si v Saint-Paul zapomněl paňácu Šimšona. Ašer se zajímá, jestli se tu někde dá sehnat nový,“ řekl otec.

„Už jsem Deboře řekla o jednom obchodě na Kingston Avenue. Zítra se tam vypravíme.“

„Já to povídal, že matka vám poradí,“ řekl mi otec.

„Raději by toho starého, spokojí se ale i s novým,“ řekla matka. „Máš krásné děti, Ašere.“

„Tohle říkej Deboře. Ona je s nimi celé dny i noci.“

„Už jsem jí to řekla. Musím zpátky k písemkám. Nevěřili byste, jaký mají dneska mladí lidé písemný projev. Naprostá ostuda. Jako by neznali vlastní mateřštinu. Chcete si poslechnout pár příkladů z výtvorů mých studentů? Z ‚obětí zvůle‘ někdo udělal ‚objetí zvůle‘. Z toho, ‚co přinesla víra‘, je ta, ‚co přinesla výra‘. Je to vůbec možné? Je mi záhadou, kde se naučili takhle psát.“

„Matka chce odejít do penze, aby mohla se mnou cestovat a občas u tebe pobývat na návštěvě,“ řekl otec.

„A také dokončit knihu. Musím tu knihu dokončit.“ Psala o politbyru a postupných změnách v mocenské struktuře Sovětského Svazu. Před několika lety jsem na žádost university v Nice dělal nástěnnou malbu pro tamní knihovnu, a jednou, když jsem procházel kolem katalogů, mě napadlo vyhledat matčino jméno: „Levová, Rebeka“. V knihovně od ní měli tři knihy a souborné vydání jejích publikovaných esejů, všechno ve francouzštině. Přednášela ruské dějiny a politickou teorii na katedře rusistiky Newyorské university.

Díval jsem se, jak si nalévá šálek kávy. Malá, drobná, subtilně stavěná. Křehké vzezření, pod kterým se skrývala její houževnatost a síla. Měkké světlo a pastelové barvy kuchyně. Hypnotizující předení ledničky při dobíjení energie. Matka usrkla ze šálku a spokojeně pokývala hlavou. „Zítra učím jenom jednu hodinu. Koupíme Avrumelovi Šimšona zítra. Teď jdu na ty písemky, abych už na ně nemusela myslet a nebudila se kvůli nim ve čtyři ráno.“

Šálek kávy si odnesla s sebou. Bylo slyšet její vzdalující se kroky.

„Máma vypadá dobře.“

„Je zdravá, díky Bohu. Těší se do penze.“

„Ty půjdeš taky do penze?“

„Já? Ovšemže ne. Práce pro Pána světa nikdy nekončí.“

„Umělci taky nechodí do důchodu. Jednoho dne zvadnou.“

Otec se smutně usmál a upil ze šálku. „Opravdu to bylo v Paříži tak zlé?“

„V Paříži to byla katastrofa.“

„To mě upřímně mrzí, Ašere.“

„Nejhorší je, že nevím jistě, co mám teď dělat. To je to. Nevím, kudy se dát.“

Neodpovídal.

„Je hezké být na penzi. Člověk si odpočine.“

„Myslíš?“ řekl.

„Ne snad?“

„Ne,“ řekl. „Konce nikdy nejsou hezké.“

Potuloval jsem se sám po domě. Mezuzy na zárubních dveří. Rochele spala, oddechovala klidně, přikrytá až po bradu lehkou přikrývkou. Doufal jsem, že má v pořádku polštář. Avrumel maličko pochrupával a i ve spánku vypadal k politování, přikrývku v jednom chumlu. Kdepak má obrázek, který jsem mu nakreslil v letadle? Bezpochyby zmuchlaný

někde v té změti. Debora s matkou si tiše povídaly v matčině pracovně. Šel jsem do našeho pokoje a svlékl si šaty.

V koupelně jsem si vyčistil zuby, umyl se a na velkém zrcadle uviděl matný obrys neohrabané kresby sebe samého z předešlého dne. Mizející pára zanechala na skle stopu: cestičku po mém prstu v mlžném oparu.

Když jsem se vrátil do pokoje, už tam byla Debora. Hlavu měla nezakrytou.

„Krásně jsme si s matkou popovídaly.“

„To je dobře.“

„Škoda, že utekla taková spousta let a vlastně jsme se nikdy pořádně nepoznaly.“

„Já to nezpůsobil.“

„Nikdo ti nedává vinu, Ašere.“

„Ale ano, všichni mi dávají vinu, Debi. Neslyšelas? Neovládám svůj rozum ani vůli. Víš co? Jsem unavený. Podle času v Saint-Paul teď máme čtyři ráno.“

„Říká se, že by si člověk měl hned upravit své biologické hodiny podle nového časového pásma a zapomenout, odkud přijel.“

„Ani v nejmenším nehodlám zapomenout, odkud jsem přijel.“

„Už máš zase tu svou náladu, můj muži.“

„Otec chtěl vědět, co se stalo v Paříži. Matka mluví o penzi. Mohl bych jet domů hned zítra.“

„Opravdu bys chtěl?“

„Chtěl bych, ano, jenomže nepojedeme.“

„Tvá matka mi navrhla, abychom, než odjedeme, dali Rochele do ladovské ješivy.“

Podíval jsem se na ni. „Cožpak by to šlo?“

„Bude ve stejné třídě, do jaké chodí v ješivě v Nice.“

„Co tomu říká Rochele?“

„Je ochotná to zkusit.“

„Myslíš, že je to dobrý nápad?“

„Co by na tom mohlo být špatného, Ašere?“

„A Avrumel? Co uděláte s Avrumelem?“

„Může chodit do školky. Matka říká, že při ješivě je moc dobrá školka.“

„Třeba by to šlo. Budeš mít aspoň čas pracovat na knize.“

„Můžu dělat i jiné věci. Chci poznat tvé rodiče.“

Odešla do koupelny. Ležel jsem na posteli, v místnosti bylo ticho. Šedobílé zdi se skvrnami světla a stínu, prádelník ve francouzském stylu, béžový koberec, dvě pohodlné židle,

dvojité postel. Ze zdi nad psacím stolem s roletou na mě upíral zrak rebe. Také tenhle obraz byl asi dvacet let starý.

Debora se vrátila a vlezla si do postele. Matrace se pod její vahou sotva prohnula.

„Budeš chtít nechat rozsvíceno, Debi? Můžeme rozsvítit noční lampičku, kterou mi dal otec.“

„Nech svítit, Ašere.“

Ležela s rukama složenýma pod hlavou, štíhlounká, drobná, lokty zalomené po stranách obličeje, z nabíraných rukávů bavlněné růžové košile jí vykukovala bílá zápěstí. Krátké hnědé vlasy, místy prokvetlé šedinami a za prahem našeho pokoje vždycky skryté pod parukou nebo šátkem, jí na hlavě ležely v drobných prstýnkách. Otočila hlavu ke mně. Šedé oči měla zastřené slzami.

„Co asi dělá John.“

„Bezpochyby pije. Možná píše. A určitě se mu po tobě stýská.“

„Chudák John. Nesmíme zapomenout na ty americké bloky na psaní, co jsme mu slíbili.“

„Mám je na seznamu. Americké bloky pro exkomunistu Johna Dormana.“

„Ty máš ale náladu, muži.“

„Deboro?“

„Copak.“

„Chceš tu zůstat déle než na týden smutku?“

„Měli bychom o tom popřemýšlet, Ašere. Udělá nám to něco, když zůstaneme o pár týdnů déle? Prarodiče mají právo trochu si užít vnoučata. Chce se mi hrozně spát. Nechápu, že jsem ještě neusnula. Dobrou noc, muži.“

„Musím být příští týden s Maxem v Paříži.“

„Pro podobné případy nám Bůh dal telefon, Ašere. Aby se schůzky daly posouvat. Max to pochopí. Já spím, Ašere. Už s tebou mluvím ze spaní.“

Tiše si pro sebe přefikala krias šema, pak se obrátila na bok, tváří ke mně. Usnula skoro okamžitě.

Ležel jsem v ostrém světle lampy na nočním stolku mezi postelemi, vůbec se mi nechtělo spát. Z chodby za zavřenými dveřmi se ozýval zvuk šoupavých kroků a slabé, tiché pohvizdování. Zachvěl jsem se, zavřel oči a zůstal potichu ležet s rozsvíceným světlem. Před očima mi vyvstal Bakův tisk: klíče v krajině poseté skalisky, zářící klíčová dírka v obloze; a Morehův tisk: vousatý muž na sloupu ve tvaru kříže opatřeném kolem, jak se vznáší nad ponurou, vodou zpustošenou krajinou.

Štítivý výraz bratrance Jonkela, jako bych byl nedoknutelný, prohnílý hmyz. Teta Lea pláče. Uvidím vůbec děti? Rebe na mě kyne z olejové malby na zdi mezi kresbami Arona v pustině a Izáka svázaného na oltáři. Usínám a rebe mi nepřestává kynout, lampa mi svítí přímo do očí.

Trávník před domem rodičů přetínala vybetonovaná cestička. Od chodníku a dvou sousedních pozemků oddělovaly trávník řady rododendronů.

Dům jim koupil strýček nějakých deset let po mém odchodu do Evropy. Když mi matka o té koupi psala, dokázal jsem si představit strýčka Jicchaka, jak říká: „V tom mrňavém bytě už nemůžete dál žít! Jak to vypadá? Rebeho pravá ruka, a takhle bydlí! Lidé k vám chodí na návštěvy, a mají se na *tohle* koukat? Pán světa byl ke mně štědrý. Proč bych já neměl být štědrý k bratrovi a švagrové?“

Napravo od domu rodičů stál třípatrový dům strýčka s tetou. O tři domy dál od nich, na mírném travnatém návršíčku, stál za jalovcovým živým plotem velký dům rebeho z červených cihel.

V tom týdnu jsme s otcem každé ráno vstávali brzy a odcházeli společně do strýčkova domu. Mezi ústími betonových cestiček, které vedly ke vchodům obou domů, bylo třeba ujit asi dvacet kroků po chodníku.

První ráno po pohřbu jsme vyšli ven do kalného a chladného svítání. Z holých větví stromů visely chumáče mlhy. Studený vzduch mě štípal do tváří a chvěl jsem se zimou. Kdysi jsem si hrával s matkou ve sněhu, běhali jsme spolu v závějích, v mrazivém vzduchu vířily přepršky sněhu, který nám odletoval od galoší. Trefovala se vždycky sněhovými koulemi do kmenů stromů, rukou máchala nemotorně, jako malá holka. Dřív jsem zbožňoval sníh a často jsem kreslil maminku ve sněhu. Ted' mi i mírný chlad dubnového rána připadal nesnesitelný.

V obývacím pokoji v domě mého zesnulého strýčka bylo asi třicet mužů, někteří seděli tiše, zahalení modlitebními plášti a s tefiliny na pažích a hlavách, jiní si modlitební řemínky teprve upevňovali. Na všech bylo znát, že ještě před chvílí leželi a spali, nestačili se rozkoukat. Posadil jsem se na židli v zadní řadě, zahalil se talisem a rychle si navlékl tefilin. Někdo vklouzl na židli vedle mě: tentýž dvaadevadesátiletý stařec, který vedle mě seděl předešlého dne. Velký talis měl zažloutlý

věkem; přehnaně velká pouzdra jeho tefilinu a nezvykle široké řemínky se černě leskly. Lehce na mě kývl a zabral se do Žalmů, které držel v ruce.

Mladší ze strýčkových dvou synů, bratranec Nachům, malý, obtloustlý, proplešatělý čtyřicátník, vedl bohoslužbu slabým a nemelodickým hlasem. Slova mě brzy vtáhla, přestal jsem vnímat okolí. Před očima se mi prolínaly obrazy ranní modlitby. Otevírá oči slepým; odívá nahé; jeho hráz drží pohromadě mořské vody. Izák na oltáři. Píseň na břehu mořském. Boží jednota. A vcházím v šíř i v dél i v hloub řeky, vstupuji do pramínku vyvěrajícího nad zem, do vodního proudu, tápu až k puklině podzemního pramene. Hlavu mám plnou představ, ale ruka zůstává podivně netečná. Zírám na svoji pravici: kůže zhrublá od pigmentů a chemikálií; prsty hubené, kostnaté; nehty ulámané, okousané; ruka přístavního dělníka. Prsty mi kdysi samy od sebe pocukávaly, dávaly popud ke vzniku obrazu, jako by to byla svébytná stvoření, nezávisle napojená na představy za mými očima. S tím je konec. Ruka leží bez života.

Bohoslužba skončila. Začal jsem si stahovat tefilin. Z chodby, kde seděla během bohoslužby, vešla teta a její dvě dcery a vrátily se na své stoličky před olejovou malbu rebeho. Bratrance Nachům a Jonkel si sundali tefiliny a modlitební pláště. Lidé k nim přicházeli, pronášeli slova útěchy a spěšně odcházeli. Byl pracovní den a muži většinou měli práci, do které museli jít, a živobytí, o které se museli postarat.

Stařec vedle mě si složil svůj modlitební plášť a řekl: „Dobré ráno, Ašere Leve.“

„Dobré ráno.“

„Modlíš se jako pravý ladovský Žid.“

„Aby ne. Vždyť jsem ladovský Žid.“

„Musím říct, že bych u člověka, který maluje obrazy, jaké maluješ ty, nikdy nečekal schopnost takhle se modlit. Žasnu nad tím.“

„Proč?“

„Tóra takové obrazy zakazuje.“

„Kde je to psáno?“

„V Desateru.“

„Desatero zakazuje klanění se obrazům, ne jejich malování.“

„Ašere Leve, zakazuje klanění se *i* malování. Je nepředstavitelné, aby obrazy, jako jsou ty tvoje, *nebyly* zapovězené.“

„Ne všichni vykládají Druhé přikázání tímto způsobem.“
„Chápou ho tak ladovští Židé. Řekni mi, opravdu jsi ladovský chasid? Čím je otec, to je jiná věc. Syn ne vždycky následuje otce.“

„Považuji se za ladovského chasida.“

„Jak to ale přijde, aby ladovský chasid maloval takové obrazy? Tomu nerozumím.“

„V téhle otázce s ladovskými Židy nesouhlasím.“

„Není to nijak zanedbatelná otázka. Ašera Leva a jeho dílo zná celý svět.“

„Při vši úctě, není to tak docela jasné. Tóra zakazuje zpodobňování plné tváře.“ Ocitoval jsem danou pasáž. „A přitom se podívejte tamhle na ten obraz rebeho.“

Vyvalil na mě letité oči. Vypadal zděšeně. „Srovnáváš portrét rebeho s obrazy, které maluješ? Bůh chraň!“

„Nechtěl jsem se vás dotknout.“

„Takové věci říkat! To je nestoudnost, hanebnost!“

Přitiskl si talis a tefilin těsně k sobě, jako by se bál, aby je nepošpinil můj dotek. Když odcházel, vrtěl hlavou a něco si pro sebe mumlal. Sledoval jsem, jak jde k pozůstalým, chvatně jim cosi říká a spěchá z místnosti. Na dvaadvadesátiletého starce šel hezky svižně, bezpochyby hnán potřebou dostat se co nejdál od Ašera Leva posedlého zlými démony.

Skládací dřevěné židle zůstaly nevzhledně rozestrané po místnosti, rychle jsem je srovnal zpátky do úhledných řad. V pokoji teď nebyli žádní hosté. Otec a strýčkova rodina odešli do kuchyně. Zůstal jsem v obývacím pokoji sám s olejem rebeho a šel jsem si ho prohlédnout zblízka. Vybroušený a přímočarý. Malíř ale dobře vystihl oči a ústa. Oči nepřestávaly člověka sledovat, z úsměvu úst vyzařovala na diváka blahovůle, dávala tiché požehnání. Tři nás spasí, slyšel jsem ústa vyslovovat zřetelně do ticha obývacího pokoje. Ten třetí je naše budoucnost. Rychle jsem se otočil. Byl jsem v místnosti sám.

Zavolala mě teta. Přisedl jsem si k otci a strýčkově rodině ke stolu prostřenému k snídani ve sluncem prozářené jídelně. Okno rámovalo výhled na terasu a zadní trávník. Na okenním parapetu mezi množstvím pokladniček na milodary stály dva květináče, ze kterých rostly květiny s velikými listy. Ve zdi byla zabudovaná knihovnička plná kuchařek a knih v měkkých deskách. Bylo mezi nimi i souborné vydání esejů jistého současného newyorského kritika. Věděl jsem, že jedna kapitola

se týká také mě a mojí práce. Zajímal mě, kdo v tomhle domě čte umělecké kritiky.

Seděl jsem mezi otcem a bratranec Nachumem. Sestřenice vypadaly, že jim moje přítomnost v místnosti nedělá dobře. Velký kulatý stůl byl obložený uzenými rybami, pečivem, sýrem, ovocným džusem a kávou.

„Jak se ti vede, Ašere?“ zeptal se bratranec Nachum. „Ještě jsme si ani nepopovídali.“

„Vezmi si něco k jídlu, Ašere,“ vybídla mě teta vlídně.

„Jak frčí kšefty?“ zeptal se bratranec Jonkel. Byl mladší, vyšší a štíhlejší než bratr, měl nestříhaný tmavý vous, zlostně stažená ústa a jiskřivé temné oči, které dávno našly odpověď na nesnadné otázky světa.

„Jonkele, na tvoje žertíky je trochu moc brzy,“ napomenul ho bratranec Nachum.

„Poslouchali jste tuhle Jackieho Masona?“ zeptal se bratranec Jonkel. „V jedné scéně vykládal, že Michelangelovi trvalo dvacet let, než vymaloval strop Sixtinské kaple. Představte si to. Dvacet let. No a Jackie Mason říkal, že jeho švagr by to zvládl za dva dny.“

„Jonkele,“ řekla jedna z jeho sester. „Ted' není vhodná doba na vtipy.“

„Bylo to vtipné vysílání,“ odporoval Jonkel.

„Jonkele,“ řekl můj otec tiše.

To ho umlčelo. Zíral na ubrus před sebou a tiše jedl.

„Četli jsme o tvójí výstavě v Paříži,“ řekl bratranec Nachum.

Mlčky jsem se na něho podíval.

„Možná se nám nelíbí, co maluješ, Ašere, ale také nám vadí, když ti ubližují.“

„Mluv za sebe,“ řekl bratranec Jonkel.

„Jonkele,“ řekla teta Lea. „Nevyvolávej rozbroje, pomysli na otce.“

Jonkel opět zmlkl.

„Ašere,“ řekl bratranec Nachum. „Můžeš se chvíli zdržet?“

„Ovšem.“

„Chci ti něco ukázat.“

Viděl jsem, jak bratranec Jonkel zvedl oči a zůstal na bratra zírat.

„Víš, co děláš?“

„Po tom ti nic není,“ odpověděl Nachum.

„Jak, nic mi po tom není? Jsi snad jediný syn v rodině?“

Bratranec Nachum se podíval na tetu. „Mami?“

„V téhle záležitosti rozhoduje Nachum,“ řekla teta Lea.
„Tak si to přál váš otec.“

Rozhlédl jsem se po všech kolem stolu. Bylo zřejmé, že jsem jediný, kdo neví, o čem je řeč.

„O co tu běží?“ zeptal jsem se.

„Dojez snídani,“ řekl otec tiše, „Nachum ti to vysvětlí později.“

„Chci ti jenom něco ukázat,“ řekl bratranec Nachum.

„Co děti, Ašere, jak se jim vede?“ zeptala se teta Lea.

„Jsou v pořádku. Avrumel má jenom trochu teplotu.“

„Rochele dneska začíná v naší ješivě,“ řekl otec.

„Vážně?“ řekla teta Lea. „To je výborný nápad!“

„Přišla s tím Rivka,“ řekl otec.

„Vezmi je někdy k nám, Ašere,“ řekla teta.

„Naše Rochele je moc chytrá holčička,“ řekl otec. „Mluví výborně anglicky.“

„Jak by ne, je to přece dítě Ašera Leva,“ řekl bratranec Jonkel.

„Pro všechno na světě, Jonkele,“ řekl bratranec Nachum.
„Ašer je v našem domě hostem. Vidíme ho jednou za sto let. Tak trochu krot' svou skvělou náladu.“

Bratranec Jonkel opět upadl v rozmrzelé mlčení a vrátil se k jídlu.

Dojedli jsme snídani a potichu odříkali požehnání po jídle. Teta a její dcery začaly sklízet ze stolu. Otec a bratranec Jonkel se vrátili do obývacího pokoje.

„Pojď se mnou nahoru, Ašere,“ řekl bratranec Nachum.

Vedl mě přes jídelnu, chodbou, a nahoru po schodech. Šel pomalu, zdálo se, že má potíže s dechem, a mě napadlo, jestli nemá něco se srdcem. Jedny schody potažené kobercem stačily, aby sípavě dýchal a potil se. Došlo mi, že vlastně nevím, kde bydlí. Má vlastní dům? Nebo byt? Ani o jednom ze svých bratranců a sestřenic jsem nevěděl, kde žijí. Dokonce jsem nikdy neviděl jejich manželky, manžely ani děti.

Následoval jsem ho chodbou ve druhém patře ke dveřím strýčkovy pracovny. Zalovil v kapse, vytáhl svazek klíčů, jeden vybral a otevřel dveře.

„Otec říkal, že ty to dokážeš ocenit.“

Vešli jsme dovnitř. Dveře se za námi hladce a bezhlučně zavřely.

Když jsem v domě bydlel, byl jsem ve strýčkově pracovně mnohokrát. Teď jsem kvůli šeru sotva dokázal rozlišit nábytek a zdi. Okna byla zatažená těžkými závěsy. Vzduch v místnosti

byl ale čerstvý. Slyšel jsem slabé předení, jako zdušené vrčení jakéhosi přístroje.

„Roztáhnu závěsy,“ řekl bratranec Nachum a přistoupil k oknu.

Odkrytými okny proniklo do místnosti ranní slunce. Ukázalo se, že místnost je úplně jiná, než bývala někdy před dvaceti lety, kdy jsem tu byl naposledy. Uviděl jsem bohatě vyřezávaný stůl, křeslo s vysokým opěradlem potažené tmavou kůží, lehátko v tmavé kůži, velkolepý perský koberec s květinovými a zvířecími motivy, poblíž dveří do místnosti veliké dveře z tmavého dřeva a na stěnách s tmavým obložním – *obrazy*. Tři ohromné obrazy. Do očí mě uhodil lehce rozpoznatelný styl každého z nich. Jejich přítomnost v domě byla natolik šokující a záhadná, že jsem zůstal dočista ohromen.

„Můj Bože!“ slyšel jsem svůj hlas.

Na zdech visela Matissova krajinomalba z jihu Francie, na které uplatnil téměř celou škálu své palety: kadmiovou červen, purpur, smaragdovou zeleň, pařížskou modř, kobaltovou modř, ultramarín, kadmiovou žlut, okr, sienu pálenou, čern, zinkovou bělobu; Cézannův olej na plátně, pohled na Mont Sainte Victoire přes větve a vrcholky řady ohýbajících se vysokých cypřišů; a mihotavý Renoir, zahrada z doby, kdy žil v Cagnes, pár kilometrů od mého domova.

Dělalo mi potíže se nadechnout.

„Prima, co?“ poznamenal bratranec Nachum. „Líbí se ti?“

„Nemůžu uvěřit, že vidím to, co vidím.“

„Jonkelovi se hnusí.“

„Jonkel je barbar.“

„Zastává názor, že v tomhle ohledu byl barbar táta.“

„Jsou to skvostné obrazy.“

„Po pravdě řečeno: já umění zbla nerozumím. Nepoznám, jestli je obraz takový nebo onaký. Tátovi někdo poradil, že umění je dobrá investice, a tak do něj investoval stejně, jako investoval do akcií.“

„Kdo mu radil?“

„Jeden obchodník z Chicaga. Stoupenec ladovského hnutí. Znal mého dědečka, mámina otce, ať odpočívá v pokoji.“

„Moudrý člověk.“

„Kdo? Ten obchodník? Nebo táta?“

„Oba.“

„Dostalo by se za ně hodně peněz?“

„Peněz! V každém z těch obrazů je obrovský lidský duch.“

Zíral na zdi. „Já nacházím ducha v Tóře a v příkázáních, ne v obrazech. Mají nějakou cenu, Ašere?“

„To nemyslíš vážně! Tady na těch zdech je celé jmění.“

„Vážně? Tak to možná Jonkela trochu udobří. Já o tom docela nic nevím. Připomíná mi to jednoho mého přítele, není to ladovský Žid, ale řídí se příkázáními, a ten sbírá vzácná vína, i když máme zakázáno pít gójské víno. Jednou jsem se ho zeptal, proč sbírá víno, které nemůže pít, a on mi řekl, že je to dobrá investice. Víno jako investice! Věřil bys tomu? Já to nechápu. Počkej. Ukážu ti ještě něco. Pojď se mnou.“

Zatáhl závěsy, odvedl mě zpátky do chodby a zamkl dveře. „Tady to budeš znát. Byl to tvůj ateliér, když jsi u nás bydlel.“

Následoval jsem ho ke dveřím do podkroví. Otevřel je jiným klíčem, než kterým odemkl dveře do pracovny. Úzké schodiště se nahoře ztrácelo v hlubokém stínu. Cvakl vypínačem na ostění hned za dveřmi a schodiště i prostor nad ním zalila záplava světla. Dřevěné schody, v době, kdy jsem tam pracoval hrubé a o štípané, teď byly potažené vysokým kobercem. Následoval jsem ho do podkroví.

Vzduch byl chladný a čerstvý. Když jsem tady maloval, bylo v podkroví nasáklém pachem mých olejových barev v létě často k zalknutí a v zimě jsem mrznul. Místnost, velká skoro přes celý dům, bývala holá, s obyčejnou prkennou podlahou, ve stropě byly obnažené trámy, jediné vysoké okno s výhledem na stromy v ulici jsem nikdy nezakrýval, aby dovnitř mohlo světlo. Teď na podlaze leželo plno koberců; přes okno visely těžké závěsy; a podél stěn byly upevněné kovové konstrukce se závěsnými rámy, od podlahy až ke stropu, plné pláten, kreseb a tisků.

Bratranec Nachum vysunul rám s kresbami a nastavil je ke světlu. Ukázal mi kresbu harlekýna od Picassa s datem 1919; Chagallovu kresbu Virginie Haggardové s jeho signaturou „Marc“ – pod slovy *Pour Virginia mon amour* a datovanou Věnce, 1952; jeden obraz od Magritta, na kterém je muž zírající na svůj portrét na čele jiného muže, jehož tvář je stejná jako tvář toho prvního; kresby a plátna od Chirica, Bonnard, Modiglianiho, Soutina. Sledoval jsem, jak zasouvá Soutinovo plátno zpátky mezi ostatní, a pak jsem se zeptal, jestli bych si mohl všechno projít sám, a on řekl, že samozřejmě ano, ale budeme se muset brzy vrátit dolů, protože do domu začnou přicházet lidé. Na jednom místě visely olejové malby a tisky od Reuvena Rubina, Raphaela Soyera, Bergnera, Baka, Arдона, Bezema, Thea Tobiasseho, Bena Shana. Vedle byly kresby a

litografie současných mistrů; našel jsem mezi nimi Picassovu studii ke *Guernice*, o které jsem ani nevěděl, že existuje. Další konstrukce byla celá zaplněná mojí vlastní prací – oleje, kresby, pastely, tisky. Prošel jsem tehle soubor jenom zběžně – bratranec Nachum začínal být netrpělivý – a všiml jsem si, že strýček získal jeden exemplář mého karborundového tisku, který jsem udělal v Paříži s pomocí Jáкова Kahna během jednoho z prvních roků mého vyhnanství. Jeho list měl číslo 7/20. Všechny otisky z této série byly po muzeích a soukromých sbírkách; víc než deset let se žádný z nich neobjevil na trhu.

V celé sbírce strýčka Jicchaka jsem neviděl ani jeden akt.

Bratranec Nachum říkal, že ještě budu mít příležitost si díla prohlédnout; museli jsme se vrátit do přízemí. Následoval jsem ho dolů po úzkém schodišti. Zhasl světlo a zamkl dveře. Šli jsme do obývacího pokoje plného mužů v tmavých oblecích a žen s šátky na hlavách.

Byl to dlouhý a únavný den, první celý den smutku. Seděl jsem v obývacím pokoji a poslouchal rozpravy o Tóře a chvalozpěvy na strýčka a klípky o něčí nemoci a o dětech kohosi jiného a věčné hovory o problémech bezpečnosti v okolí a o nedávném nárůstu pouličního násilí. Kolem otce se shromáždil hlouček lidí, kteří poslouchali a reagovali na jeho slova, a všiml jsem si, jak všichni tichnou, když hovoří, jak se naklánějí dopředu, aby jim neuniklo nic z toho, co říká. Rytmus řeči, mírně nosová výslovnost některých slov, nosní dírký, které se mu chvílemi rozšiřovaly, a pohyb rtů, to vše vysílalo jakýsi jemně elektrizující náboj. I v sedě se zdál vyšší než všichni ostatní v místnosti.

Lidé se scházeli snad ze všech stran. Z Bostonu přiletěla teta Lea Chaja, která se nemohla zúčastnit pohřbu, protože její manžel den předtím podstoupil operaci srdce. Byla to malá, robustní žena něco mezi šedesáti a sedmdesáti. Ano, operace dopadla dobře. Dokážou dneska úplné zázraky. Musíme děkovat Pánovi světa. Seděla celá rozechvělá a bavila se s otcem a strýčkovou rodinou. Matka měla hodinu na universitě, přijde pozdě odpoledne. Byli tam lidé z Filadelfie, Clevelandu, Detroitu, Chicaga, Miami, Albany, Tucsonu, Houstonu, San Franciska, Seattlu. Setkal jsem se s oním obchodníkem s obrazy, který strýčkovi pomáhal dát dohromady sbírku. Byl to spokojeně vyhlížející muž s kulatým obličejem, jmenoval se Abraham Vorman a měl na sobě bleděmodrý oblek, růžovou košili, světlezelenou vázanku, hnědé boty barvy hlínky a temné

rudý tyrolák se žlutým pírkem. Napadlo mě, kdo mu asi dělá poradce v oblékání: vypadal jako fauvistický obraz. „Je mi ctí, pane Leve. Opravdovou ctí. Škoda přeškoda, že už máte zprostředkovatele, jinak bychom si mohli vážně promluvit o obchodě. Má vás na starost Douglas Schaeffer, že? S tím se tedy nic nenadělá. Jinak kdykoliv byste měl pocit, že potřebujete změnu, jsem vám vždy k službám.“

Dostavil se vůdce ladovského hnutí ze západního pobřeží a bratranec Nachum nás představil. „Rav Josef Kroner. Ašer Lev.“ Byl to malý, přísný muž asi tak v mém věku, temného vzezření, s tmavým vousem, černě se lesknoucíma očima a mrazivým úsměvem. „Ašer Lev? Vy nám působíte ale starosti!“ Později jsem ho viděl v chodbě, jak mluví ke skupince mladších ladovských Židů a zaslechl jsem z jeho úst slova *mridó bemalchus* – výraz, který znamená „vzpoura proti království“ – a vyplivoval je s tak jedovatou zlobou, až mě zamrazilo, i když jsem neměl nejmenší tušení, o čem mluví.

Otevřely se hlavní dveře a vstoupil Saul Lasker, ředitel ladovské ješivy v Paříži. Malý, podsaditý, bodrý, s mírně šedivějícím tmavým vousem. Přivítali jsme se v zasmušilém duchu. „Je to tragická ztráta, pro vás i pro nás pro všechny. Bez vašeho strýce by nebyla ješiva v Paříži, nebyla by ani v Milánu nebo v Nice.“ Nemám být příští týden v Paříži? Ano, mám tam pracovat na jednom tisku s Maxem Lobem. Je to ten malíř, Debořin bratranec, ten, který nás s Deborou seznámil. On a Debora strávili poslední dva roky války v zapečetěném bytě v Paříži, kde se skrývali před policií. Ano, vzpomíná si na Maxe Lobeho. „Zavolejte mi, až dorazíte do Paříže, Ašere.“ Vykročil směrem k mému otci, a když si ho otec všiml, viděl jsem, jak se mu Saul Lasker mírně uklání a sedá si vedle něho.

Dvaadevadesátiletý stařec se při odpolední bohoslužbě posadil daleko ode mne; jeho místo zaujal mladý muž s řídkým vousem, který mi krátce vyjádřil soustrast a jinak byl zticha.

Dorazila matka a začala s přípravou večere. Dům se vyprázdnil, návštěvníci odešli. Otec seděl a četl Knihu Jobovu. Chvilí jsem studoval některé oddíly v jedné z knih, které napsal rebeho dědeček a které byly ve strýčkově sbírce náboženské literatury v knihovně u vchodu do obývacího pokoje. Vrátil jsem knihu na polici, přešel očima po titulech, a vytáhl jinou knihu od rebeho dědečka, tentokrát svazek věnovaný hádankám. Byl napsaný hebrejsky, stejně jako kniha, do které jsem se díval předtím, a hned úvodní slova mě zaujala:

I ten největší nevzdělanec ví, že v životě je skutečně důležité jen to, pro co nemáme slov. Přesto o tom musíme hovořit. Hovoříme, dalo by se říci, kolem toho, pod tím, skrze to, ale ne přímo o tom. Pán světa patrně míní, že bude nejlepší, nedá-li nám tato slova, neboť ovládnout je znamená porozumět bázeň vzbuzujícím tajům stvoření a smrti, a taková vědomost by nám mohla učinit život nesnesitelným. Ve své nekonečné moudrosti a slitovnosti nám tudíž Pán světa daroval raději nejasnou hádanku než zjevující slovo. A za to bychom Mu měli děkovat a chválit Jeho jméno.

Zběžně jsem knihu prolistoval. Byl to útlý svazek vytištěný na hadrovém papíře někdy na přelomu století v ruském Ladově, původním středisku ladovského chasidismu. Přečetl jsem si pár hádanek. „První neznám, druhé nevidím, třetí si nepamatuji: smrt, věk a narození. Jsi ve mně a já jsem v tobě: duše. Beztvářnost v masce tváře: hádanka.“ Chvilí jsem četl dál, ale témata byla čím dál tím složitější, až jsem se ztratil v řetězci myšlenek a knihu odložil. Pak přišla Debora s dětmi. Avrumel mi ukázal nového Šimšona, kterého jsem přivítal vřelým objetím. Avrumel ho bral tak trochu s rezervou, spíš jako nového známého než jako starého kamaráda. Všichni jsme se posadili kolem stolu v jídelně, byla večeře. Musel jsem se pořád dívat na obraz strýčkovy rodiny, který jsem namaloval, a myslet na obrazy v pracovně a podkroví. Teta Lea, nadšená z dětí, se zeptala Rochele, jak prožila svůj první den v ješivě. Rochele se na ni krátce zadívala a pak svou angličtinou s francouzským přízvukem podala podrobný a sáhodlouhý popis dne stráveného ve škole – jak se jí líbili učitelé, jací byli spolužáci, které měli předměty. Teta Lea byla okouzlená. Mí rodiče jen zářili.

„Nikdy se Rochele na nic neptejte, pokud nestojíte o skutečně vyčerpávající odpověď,“ řekl jsem. „To Avrumel je zase docela jiný případ. Jak se ti vede, synku?“

„Ča va, Papa,“ řekl Avrumel, před cizími lidmi ještě trochu šišlavěji než jindy. „Půjdem spolu ven?“

„Nejdřív se uzdrav, pak se půjdeme projít.“

„Avrumel už je v pořádku,“ řekla Debora.

„Co mu bylo?“

„Nejběžnější známý neduh. Teplota z rozrušení.“

Když jsme večer vyšli s otcem na cementový chodníček mezi oběma domy, bylo chladno. Zeptal jsem se ho, jestli ví o strýčkově umělecké sbírce.

„Samozřejmě jsem o tom věděl.“ Jeho hlas zněl trochu podrážděně. „Ješivy, které mi bratr pomohl postavit, jsou důležitější než obrazy, které sbíral. Ty peníze se měly dostat raději nám než tomu jeho vymaškařenému obchodníkovi z Chicaga. Je mi záhadou, jak mohl do té sbírky investovat takové množství peněz a energie.“

Rochele už spala, když jsme přišli domů, Avrumel se ale ve své posteli vrtěl a převaloval. „Čeká na Godota,“ poznamenala Debora unaveně.

Dal jsem mu pusu, přikryl ho peřinou a poslouchal, jak přešišlává krias šema. Nový paňáca Šimšon mu ležel na polštáři vedle hlavy.“

„Půjdem spolu ven?“ řekl v polospánku.

„Zítra, až se vrátíš ze školy.“

„Ze kčoly,“ řekl, s jazykem zamotaným.

„Školy,“ opravil jsem ho. „Říká se škola.“

V našem pokoji mi Debora, která už ležela v posteli, světle rozsvícená, ospale řekla: „Zeptám se tě, co se dneska událo zajímavého, ale jenom když mi slíbíš, že se nebudeš zlobit, jestli uprostřed tvojí odpovědi usnu.“

„Což abychom usnuli oba?“ svlékal jsem si šaty. „Cos ty dělala celý den?“

„Dneska byl Avrumelův den. Ráno jsme podnikli výpravu za Šimšonem a po obědě spal a já si četla básně od Browninga, které jsem našla v knihovně tvojí matky. Je to dobrá poezie.“

„To muselo být příjemné.“

„Krásné. Dokud jsem si nevzpomněla na příběh, který mi Max kdysi vyprávěl o místě nazvaném Ostrov poezie. Byl to jeden ze spousty příběhů, které mi vyprávěl za ty dva roky tam v tom bytě. Ostrov poezie. Za celá dlouhá léta jsem si na něj nevzpomněla, až dneska.“

„Co je to zač, Ostrov poezie?“

„Jeho lidé hodně sní a moc nemluví. Počínají děti v hlavách a rodí své potomky prsty. Ano, prsty. Hodně z těch dětí jsou zrůdy, ale ti lidé je neodvrhují; krmí je zvláštní potravou zvanou 'úcta'. Když některý z ostrovanů zemře, jeho tělo nabalzamují. Při pohřbu se hraje na trumpety. Na ostrově se nepěstuje politika. Lidé celý čas bloumají jak osamělé mraky podél pobřeží a pozorují vlny, nebo vysedávají u potůčků a píšou básně. Takový je Ostrov poezie. Chce se mi hrozně spát – ale jak vidíš, jsem ještě vzůru. Byla to velká nuda? Neměl by ses mě na nic ptát, Ašere, pokud nejsi připraven vyslechnout skutečně vyčerpávající odpověď.“

„Tenhle příběh ti vyprávěl Max Lobe?“
 „Ano.“
 „Kde k němu přišel?“
 „Nevím. Nejspíš v nějaké knížce. Není to zvláštní, že jsem si na to vzpomněla zrovna dneska? Už usínám.“
 „Dobrou noc, Debi. Až se vrátíme domů, měli bychom udělat něco s Avrumelovým šišláním.“
 „Matka říkala, že jsi taky šišlal.“
 „Vážně? Na to si nevzpomínám.“
 „Nikdo si nepamatuje svoje šišlání. Pamatuješ si snad, jak ses počůrával?“
 „Nezapomeň mi připomenout, abych ti pověděl o strýčkově sbírce obrazů.“
 „Bůh nám činí milosrdenství, když nás někdy nechává zapomínat.“

Byt byl odvědycky temný a já vím, že zůstane temný už napořád. Lidé v něm spí: někteří chrápou; jeden naříká. Zataženými žaluziemi lomcuje ledový vítr. Ulice venku, dlážděná kočičími hlavami, je prázdná, žádní chodci, žádný provoz; tmou se jen občas rozlehne dusání okovaných bot. Přes chladnou omítku zdi, když na ni přiložím ucho, slyším dětský pláč, zastřený, sílí a slábne a znovu sílí, v dálce pronikavý – najednou utichá. Dřevěná podlaha je studená a tvrdá, a když na ni položím ucho, vydává podivné zvuky, strašidelné vzdechy, sténá, jako by už nemohla unést naši tíhu. Potrubím probublává voda; skřípe pružina v posteli; nějaká žena se potichu směje. Když vychází slunce, proniká žaluziemi ten nejkalnější z odstínů světla; v něm sedí Max, opřený o zeď obývacího pokoje, a kreslí, a já ležím na podlaze a sním o obloze a mracích a poletujících ptácích a o oranžovorudých úponcích révy na zdi venkovského domku, který jsem kdysi viděl na obraze. Když je zataženo, neproniká žaluziemi vůbec žádné světlo, takže sotva poznáme, kdy máme jíst a kdy spát. Někdy mám tělo tak těžké, že se měním v kámen; někdy jsem tak útlý a lehký, že bych dokázal proklouznout štěrbinou v žaluzii a vznášet se venku ve větru, vysoko nad uloupenými ulicemi. Víím ale, že v tomhle pokoji budu celý život a i po něm, navždycky a napořád a ještě i pak a dokonce déle než potom. Víím to s naprostou jistotou. S tím vědomím, s plným vědomím téhle skutečnosti, s chladným vědomím, které cítím a jehož chuť mám na jazyku, beze zbytku a se vším všudy, se

vytrhávám prudce ze sna a ležím s očima vytřeštěnýma do světla pokoje, do kterého nás s Deborou uložili rodiče ve svém domě.

Dům je tichý.

Debora spí ve své posteli, její tvář ve světle lampy na nočním stolku je klidná. Naslouchám jemnému pochrupkávání a pobublávání vzduchu procházejícího dovnitř a ven jejími nosními dírkami. Leží na pravém boku, s obličejem obráceným ke mně, ruce sepnuté pod tvář, kučery krátkých vlasů spočívají na polštáři pod její hlavou. Celá její něžná, trpící, hebká bytost pod přikrývkou na prostěradle postele.

Ten sen se mi zdál už dřív, sen o Debořině životě za války v Paříži. Nikdy jsem ho nenamaloval; není to můj život ani můj sen. Po mnoha letech manželství se to někdy stává: na člověka přecházejí noční můry milované bytosti.

Ráno bylo chladné. Větvemi stromů vytrvale padal déšť. Šerými ulicemi opatrně projížděla auta s rozsvícenými světly a zapnutými stěrači. Cestou do strýčkova domu jsem se zeptal otce, jestli během týdne smutku přijde na návštěvu rebe.

„Rebe málokdy vychází.“

„Kvůli pohřbu byl venku.“

„To byla pocta mému bratrovi. Rebe někdy vychází o šabatu.“

O svátcích.“

„Mluví se vůbec někdy o budoucnosti?“

„O té mluvíme *vždycky*, Ašere.“

„Myslím o tom, co bude, až nebude rebe.“

Jeho tvář pozbyla výrazu, uzavřela se. Cítil jsem náhle ledové ticho, které ho obklopilo. Po chvíli řekl: „O takových záležitostech nehovoříme, Ašere. Rebe předpokládá, že vykoupení může přijít každým dnem.“

„Rebe nemá děti.“

Opět ztráta výrazu, ledový chlad, jako bych vstupoval na zakázané území. „To právě mám na mysli, Ašere. Bůh by neupřel rebemu děti, pokud by nebylo jisté, že přijde vykoupení. Přijde ještě za rebeho. Konec vyhnanství. Konec utrpení všech našich lidí“

I celého světa. Každým dnem, Ašere. Rebe si tím je jistý. Proto tolik pracujeme. Všechno, co uděláme, každý Žid, kterého přivedeme k Tóře, nás přibližuje k vykoupení. Neuvažujeme, co bude potom. Žádné potom není.“

Mluvil tichým, napjatým hlasem; hlasem plným jistoty, konečné platnosti, víry. Šli jsme deštěm ke strýčkovu domu.

Uvnitř byly už dva tucty mužů shromážděných k ranní bohoslužbě. Byli tam Saul Lasker z Paříže a Josef Kroner ze západního pobřeží, oba s talisem a tefilinem. Otec mi řekl, že během dneška a zítřka přijede množství dalších oblastních ředitelů a učitelů ladovských ješiv. Hluboce si strýčka vážili; teď mu skládají velkou poctu. Bylo rozhodnuto, že všichni zůstanou přes neděli, aby se mohli setkat s otcem a s rebem, až týden smutku skončí. Bylo hodně o čem mluvit: rozpočty; veřejné sbírky; kde otevřít nové ješivy; které university by v budoucnu mohly připadat v úvahu pro zřízení ladovských fakult; které oblasti na celém světě potřebují obřezávače a rituální řezníky; důsledky *glasnosti* pro ladovský chasidismus v Sovětském svazu.

Bratranec Jonkel vedl bohoslužbu tak monotónně a nezaujatě, jako by z něho slova vycházela po předlouhé cestě jalovou pustinou. Jak mohl můj milý, bodrý strýček Jicchak vychovat bytost tak suchopárnou, jako je bratranec Jonkel? Další hádanka.

Po bohoslužbě ke mně pomalým krokem došel Josef Kroner. Jeho zahnutý nos a upjatý výraz mu zblízka dodávaly vzezření, jaké jsem si ve svých představách vždycky spojoval s dravými ptáky, které nám Tóra zakazuje jíst.

„Dobré ráno, Leve.“

„Dobré ráno.“

„Na západním pobřeží jste známá osobnost. Hodně se o vás píše a mluví. Jeden producent se mi nedávno svěřil, že o vás možná natočí film.“

„Ještě nejsem mrtvý. Proč by o mně točil film?“

„To nevím. Třeba si myslí, že váš životní příběh je zajímavý a že lidé zaplatí peníze, aby ho mohli zhlédnout.“

Uklidil jsem svůj složený talis do sametového pouzdra. Dostal jsem talis jako dar od otce, když jsem se ženil s Deborou. Jeho stříbrný lem se zachytil v zipu a bylo potřeba hnout zipem několikrát tam a zpátky, než se uvolnil.

„Lidi na západním pobřeží zajímá, jestli jste ladovský chasid.“

Díval jsem se na něho a neodpovídal.

„Pořád se mě někdo ptá: „Je Ašer Lev opravdu ladovský Žid?““

„A co jim na to říkáte?“

„Odpovídám, že pokud je mi známo, ještě pořád jím je. Jsou z toho zmatení, protože vědí, co malujete.“

„Lituji, jestli někoho matu.“

„Je to pěkné – být umělcem a nemuset se starat, co si lidé myslí.“

„Správně. Proto jsem se stal malířem. Abych se nemusel starat, co si lidé myslí. Udeřil jste hřebíček na hlavičku, Kronere.“

„Není to legrace, Leve. Vy s tím dennodenně nežijete. Ale je s tím plno nesnází.“

„Ty nesnáze mě mrzí. A myslím to naprosto vážně. Upřímně toho lituji.“

Chvilí na mě zíral obezřelýma, nevěřícíma očima, pak se náhle otočil a odkráčel pryč.

Šel jsem do kuchyně. Teta na bohoslužbě nebyla; necítila se dobře. Seděli jsme kolem stolu, v tichosti jedli, otec upřeně sledoval, jak déšť za oknem dopadá na moruši a azalky na zadním trávníku. Nad nízkými keříky a mladou jarní trávou se v chumáčích vznášel mlžný opar. Vybavila se mi zahrada na Renoirově obrazu na zdi strýčkovy pracovny, pestrá a smyslná hra nespoutaných barev, hebkých, tak hebkých, jako by je nanášel peříčkem, jako ony něžné odstíny růžové a bílé na prsech a stehnech a hýždích jeho aktů; znovu a znovu je hladil štětcem, cítil je na konečcích svých prstů přes štětiny a dřevo, jejich hutnou a překypující hebkost, jejich –

Někdo na mě mluvil. „Haló, Ašere. Haló! Jsi tam?“

„Ašer se takhle občas někam ztrácí,“ slyšel jsem říkat otce, jakoby z dálky. „Na to si budete muset zvyknout.“

„Při vši úctě, já jsem jenom jeho bratranec.“ To mluvil Jonkel. „Já si na to zvykat nepotřebuju. Ašere, jsi doma?“

S bolestným přemáháním jsem se odtrhl od Renoira.

„Co si myslíš o tátově sbírce obrazů?“ Kyselým výrazem a znechuceným tónem dával až příliš okatě najevo, co si o ní myslí on.

„Je to velkolepá sbírka, Jonkele. Vlastně jsou to sbírky tři. Židovské práce, moderní mistři a moje vlastní věci. Moc chytře uspořádané.“

„Chceš znát můj názor? Podle mě je to znesvěcení Božího jména.“

„Prosím tě přestaň s tím, Jonkele,“ řekl bratranec Nachum. „Co ty o tom víš?“

„A co o tom víš ty? Ty umění asi rozumíš, co?“

„Alespoň se dokážu zeptat.“

„Já se nepotřebuju ptát na nic kolem umění. Tvrdím, že se zcela jasně jedná o znesvěcení Božího jména. Je to klanění se modlám, tak je to.“

„Pro Boha, Jonkele! Dost už!“

„Tak moment, moment! Proč mě nenecháte říct k tomu svoje! Jsme tu všichni z rodiny. A když už člověk nemůže mluvit ani před vlastní rodinou, kde potom? Nevíte? Kde asi?“

„Ať nám to Jonkel poví, Nachume,“ řekl otec.

„Léta jsem v tomhle domě kvůli té sbírce špatně spal. Zpodobeniny a modly ve vlastním domě. Ani teď nemůžu spát. Ležím, nespím a myslím na ty obrazy.“

„Jsou to umělecká díla,“ řekl jsem. „Není to žádný Satanáš ani anděl smrti.“

„Gójské umění pod touhle střechou!“

„Mezi těmi umělci je spousta Židů.“

„Gójských Židů. A k nim, když dovolíš, patříš i ty, Ašere. Takový je můj názor. Je mi líto. Ale takhle to upřímně cítím.“

Rty v černé změti vousu se mu chvěly. „Táty se musel zmocnit démon, že se rozhodl kupovat takové věci.“

Otcova tvář potemněla. Nic ale neříkal.

„Můžu vám slíbit jedno,“ řekl bratranec Jonkel. „Při první příležitosti to všechno prodáme.“

Nikdo u stolu – ani jeho bratr, sestry, ani můj otec – na to nic neřekl.

„Otec byl hodný člověk,“ řekl bratranec Jonkel. „Dobrý člověk. Miloval jsem ho. Ale v téhle věci chyboval.“

Zvedl se od stolu a s hlasitým šoupáním pantofli se odstrachal z jídelny do předsíně, nazlobený, shrbený, na útlých ramenou naloženou veškerou trudnomyslnost, kterou se můj dobrý strýček snažil zahánět.

Zeptal jsem se bratrance Nachuma, jestli by mu nevadilo, kdybych ještě zašel nahoru podívat se na sbírku.

„Proč by mi to mělo vadit? Kdo jiný už by si ji měl prohlížet? Vezmi si klíče.“

Vyšel jsem po schodech a prošel chodbou ve druhém patře. Dveře do pokoje bratrance Jonkela byly pootevřené, viděl jsem ho ležet na posteli, na nohou ponožky, ruku přeloženou přes oči, dlouhý tmavý vous rozprostřený na ptačí hrudi. Zdálo se mi, že si pro sebe potichu přeřkává verše z Knihy žalmů – bezpochyby proto, aby zapudil zlé demony, kteří podle něho vystupovali ze sbírky obrazů nebožtíka jeho otce.

Potichu jsem otevřel dveře do strýčkovy pracovny, vešel dovnitř a zavřel za sebou. Už předešlého dne jsem si všiml panelu se dvěma kovovými vypínači hned vedle dveří. Slabě se leskly ve tmě. Cvakl jsem jedním, nic. Stiskl jsem druhý. Na tři veliké obrazy na zdech dopadlo od stropu světlo bodových

reflektorů. Barvy ožily, zářivé, jako by přímo dýchaly. Stál jsem tam a zíral na obrazy. Pak jsem si všiml, že štěrbínami velkých dveří vedle vstupních dveří do pracovny prosvítají proužky světla. Zkusil jsem kliku; byly zamčené. Odemkl jsem si jedním ze svazku klíčů, který mi dal bratranec Nachum.

Vešel jsem do velké místnosti s policemi podél stěn. Bylo v ní chladno, lehce zatuchlo; ovzduší knižních skladišť. Na jedné z polic ležely pečlivě srovnané komínky časopisů, uměleckých periodik v angličtině a ve francouzštině, a informačních bulletinů ze světa umění. Byla tam odrbaná hromádka oznámení a pozvánek na vernisáže výstav, které jsem měl v průběhu let v New Yorku, Paříži, Londýně, Tokiu, Buenos Aires, Kapském Městě, Ženevě, Bruselu, Benátkách, Nice, Římě, Tel Avivu, Berlíně. Na ostatních policích stály desítky kartonových krabic, hezky srovnaných a označených štítky. Dvě z nich jsem otevřel a zběžně prošel jejich obsah: články v angličtině a francouzštině týkající se některých děl, která jsem včera viděl ve strýčkově sbírce: studie proměn Cézannova stylu; výčet několika nejvýznamnějších Matissových prací a jejich místo v celkovém kontextu jeho díla. Jeden obsáhlý článek ve francouzštině se věnoval faktuře a sdělení. Další byla studie Picassových raných příspěvků k rozvoji textury. Články v angličtině a francouzštině se zabývaly Chagallem, Renoirem, Bonnardem. Jedna monografie v angličtině srovnávala obrazy Ašera Leva s tematikou ukřižování, *Brooklynské ukřižování I* a *Brooklynské ukřižování II*, s *Bílým ukřižováním* Chagallovým. V krabici s článkem o Picassově užívání textury byl obšírný popis, převzatý z jednoho francouzského výtvarného časopisu, o technice karborundového tisku používané Jákobem Kahnem a jeho žákem Ašerem Levem. Pod ním byl popis Picassovy kresby z doby, kdy mu bylo dvacet let: ukřižování.

Zavřel jsem krabice, vrátil je zpátky na polici a vyšel z místnosti. Chvilí jsem postál v pracovně a zíral na Matisse, Cézanna a Renoira na zdech. Podíval jsem se na strýčkovu lehátko, všiml si prohlubně vytvarované jeho tělem a představil si ho, jak tam sedí, obtloustlý, usmívá se, kouří svůj doutník a dívá se na obrazy. Zamkl jsem místnost s policemi, zhasl světla, zavřel a zamkl dveře do pracovny a vrátil se zase dolů.

Obývací pokoj se trochu zaplnil, většinou ženami, seděly na židlích v první řadě a bavily se s tetou, které teď už zřejmě bylo natolik dobře, že se mohla vrátit na svou nízkou stoličku, kde držela smutek. Mezi ženami byla i Debora, stála skloněná

v truchlivém polostínu, který tetu obklopoval, a něco jí říkala. Prošel jsem obývacím pokojem do studovny, abych si zatelefonoval. Studovna byla veliká, obložená dřevem, s kobercem na podlaze a bohatě zařízená koženými pohovkami a křesly. U zdi stál stůl z tmavého dřeva a židle s vysokým opěradlem potažené kůží. Vysoké, široké posuvné dveře se skleněnými výplněmi se otevíraly na vydlážděnou terasu a zadní trávník. Na promáčenou zem a černé stromy dopadal hustý déšť. Posadil jsem se na koženou židli a civěl ven. Pak jsem zvedl sluchátko telefonu na stole a vytukal číslo. Ozval se ženský hlas. Řekl jsem, že chci mluvit s Douglassem Schaefferem, a představil se.

Hned si to vzal. „Ašere? Jak se máš kamaráde? Co počasí?“

„Stejně jako u vás na Manhattanu.“

„Jak to? Odkud voláš?“

Odpověděl jsem.

„Co děláš v Brooklynu, kamaráde? To někdo umřel?“

Odpověděl jsem.

„Ten strýček, co si od tebe koupil kresbu, když ti bylo šest? To je mi moc líto.“

„Děkuju. Poslouchej, Douhgu, mohli bychom se v pondělí ráno sejít?“

„Galerie má v pondělí zavřeno, kamaráde. To už jsi zapomněl? Jedeme s Catherine do Connecticutu k její sestře. Můžeš v úterý? Výborně. Tak tedy v úterý. Je mi strýčka moc líto. Catherine tě zdraví. Je tady u mě. Cože? Ne, jeho strýček. Přijmi soustrast od Catherine, Ašere. Na shledanou.“

Zavěsil jsem, opřel se v kožené židli a díval se prosklenými dveřmi ven na déšť. Padal bezútěšně skličující mlhou na prosáklou zem a hrob strýčka Jicchaka. Chladný a šedivý, pleskal o mokré náhrobní kameny a vsakoval se do hrobů Judela Krinského a Anny Schaefferové. Přeléval se přes hroby staré i nové, bezhlesně prosakoval rozbahnělou zemí, kolem oblázků a kamenů a dřevem až na bezduchá těla. Lhostejný, nemilosrdný déšť, bičující živé i mrtvé.

Vedle telefonu ležel blok a nazelenalá destička žilkovaného mramoru, do které byla špičkou zasazená dlouhá štíhlá tužka. Tou tužkou jsem do bloku nakreslil, jedinou nepřerušovanou linkou, strýčkův profil. Pak jsem nakreslil strýčkův obličej zřepdu, jak vypadal, když jsem byl malý: kulatoučký, s tmavým vousem, úsměv na plných, vlhkých rtech, veselé oči. Strýček se objevil vedle židle a podíval se na

kresbu své tváře. Pak si ji vzal a položil na stůl minci. Teď vlastním raného Leva. Jednou z tebe bude druhý Picasso. Kdo je to Picasso? Největší umělec světa. Jak vypadá? Je malý a holohlavý a má temné žhnoucí oči. Jak to vím? Čtu. Když je někdo hodinář, ještě to neznamena, že je zároveň ignorant. Kreslil jsem profil Anny Schaefferové: oválná tvář plná vrásek vepsaných věkem, krátké stříbrné vlasy, v očích odraz gracie a úspěchu. Jsi bledý jako Chagall, Ašere Leve. Netrpíš návaly mdloby? Opravdu jsi tak zbožný? Věříš, že rebeho seslal tvým lidem Bůh, aby pomohl posvětit vaše životy? Skutečně tomu věříš? Umění není pro lidi, kteří chtějí udělat svět svatým. Jestli chceš udělat svět svatým, zůstaň v Brooklynu. Dobrá, dobrá. Budeš se učit u Jákoba Kahna. On tě bude učit a já budu prodávat tvoje obrazy. Udělá z tebe druhého Picassa. „Ne,“ slyšel jsem, jak říkám nahlas. „Já se jmenuju Ašer Lev.“

Někdo na mě volal.

„Jmenuju se Ašer Lev,“ opakoval jsem.

„Dobrý den, Ašere Leve,“ řekl někdo. „Těší mě. Já jsem Debora Levová.“

S leknutím jsem otevřel oči.

Debora stála u stolu. „Usnul jsi vsedě. Zdálo se ti něco?“

Podíval jsem se na blok a na tužku. Ležely netknuté na stole.

„Pořád jsi opakoval: „Jmenuju se Ašer Lev.““

Otevřel jsem blok. Prázdný papír na mě zíral stejně jako obrovská plocha holého plátna v mém ateliéru v Saint-Paul.

Přistoupila k židli, sklonila se nade mnou a objala mě rukama kolem krku. Cítil jsem na zátylku teplo a hebkost jejích paží, její rty na zarostlém spánku. „Chceš, abych zůstala u tebe, manželi?“

Kam se poděly tváře, které jsem nakreslil? Určitě jsem je nakreslil. Cítil jsem tlak tužky na konečcích prstů, viděl jsem, jak do čar vstupuje život. Kam se jen kresby těch tváří poděly?

„Jsi v pořádku?“

„Ne. Ale s tím nic nenaděláme.“

„Prostírají k obědu, Ašere.“

Vyšel jsem za ní ze studovny a následoval ji do kuchyně. Kam se poděly ty kresby? Ptal jsem se neustále sám sebe. Cožpak jsem si je vysnil?

Seděl jsem u stolu, jedl oběd a nevnímal nic z toho, co se kolem mě povídalo.

Lidé přicházeli a odcházeli celé odpoledne. Déšť polevil, pak přestal úplně, ale v azalkách a ve větvích stromů dál visela mlha. Debora řekla, že jde vyzvednout děti ze školy.

„Rochele chce od zítřka vodit brášku domů sama.“

Samostatná Rochele. V Saint-Paul se jednou odpoledne ztratila z domu a šla daleko po silnici, přes celou vesnici a přes hřbitov až k hřbitovní zdi a zase celou cestu zpátky – v šesti letech.

„Není to nebezpečné, Ašere?“

„Jak to mám vědět? Zeptej se matky.“

„Říkala, že děti přes den běžně chodí samy tam i zpátky.“

„Pak to asi nebude nebezpečné.“

Jak přestalo pršet, začalo do domu proudit víc lidí. Matka se prodrala zástupem a někdo jí hned uvolnil místo vedle otce. Bratranec Jonkel seděl na své stoličce a tvářil se upjatě a rozmrzele. Bratranec Nachum naslouchal a snažil se hovořit. Teta a její dvě dcery vypadaly unaveně a sklíčeně. Muži v tmavých oblecích a ženy s šátky na hlavách se tísnily na verandě, v chodbě, v jídelně, v obývacím pokoji, na schodišti. Vzduch se chvěl tichým hučením, bzučivým zvukem stovky přidušených rozhovorů pronášených naráz. Zaslechl jsem, jak se někdo zmínil o nedávném rebeho proslovu v rádiu a kabelové televizi. Jiní probírali diamanty, burzu šperků na Manhattanu, postavení japonských fotoaparátů a počítačů na trhu, noční bezpečnostní hlídky v ulicích čtvrti, akci na získání peněz pro místní ladovskou ješivu, požár ladovské ješivy v Jeruzalémě, místní obecní politiku, politiku v Izraeli. Seděl jsem na dřevěné židli se zavřenýma očima, ztracený v hovoru kolotajícím všude kolem, a uvažoval, kam se poděly moje kresby; byl jsem si jistý, že jsem je nakreslil. Všechno to bylo tak skutečné: tváře, rozhovor; šel z nich tak příjemný pocit, taková radost, jako na úsvitu světa.

Zaslechl jsem vzdálený výkřik. Všude kolem mě se rozhlížely polekané tváře, hovor vázl. Někdo znovu zavolal, slovům nebylo rozumět. Ozývalo se to odněkud zvenku, z ulice, pak na chodníku a na verandě. Vzduchem se nesl podivný, skoro hmatatelný šepot, jako by sto hrdel naráz vydechlo v úžasu. Najednou se dalo všechno do pohybu a současně začaly skřípat židle o podlahu. Všichni kolem mě se zvedali, také jsem se zvedl a vstojе sledoval zástup, který se tlačil v chodbě a zatarasil dveře do domu. Dům prostoupilo ticho a nehybnost, jako by zvuk a pohyb náhle vymizely ze světa. Lidé v chodbě se pak začali rozestupovat, nehlučně, jen

za sotva slyšitelného šustotu nohou, a uličkou mezi nimi procházeli dva muži s tmavými vousy v tmavých kabátech a kloboucích. Za nimi, majestátně vznešeným krokem a podpíraný z levé strany třetím vysokým mužem s tmavým vousem, přicházel rebe. Za rebem šel čtvrtý muž, hodně vysoký, vrhal pohledy nalevo napravo. Rebe měl na sobě tmavý kabát, oblek a obyčejný tmavý klobouk. Vous měl dočista bílý, tvář bledou. Jeho oči, šedé a pronikavé, hleděly ze stínu vrženého střechou klobouku. Vysocí muži prošli pomalu zástupem lidí a pak blízko místa, kde jsem stál, takže jsem z jejich kabátů cítil vlhkost vodou prosyceného ovzduší, viděl ostražitost a odhodlání v jejich tvářích a prsty, které svíraly jemně, a přece pevně, rebeho levou paži, viděl jsem, jak rebe přejíždí očima tváře kolem, jako by mezi nimi hledal známý obličej. Pak jsem ucítil jeho oči na své tváři. Na zlomeček okamžiku se zastavil, s očima upřenýma na mě, pokývl hlavou, jen jedinkrát, a pokračoval dál – a všichni v místnosti to pokývnutí viděli. Těmi okolo mě prochvělo potlačované vzrušení. Přímo fyzicky jsem pokývnutí ucítil: jako by mi po tváři přejela čísi ruka. Přes hlavy lidí, kteří stáli v přední části místnosti, jsem viděl otce, na jeho tváři se nepokrytě zračilo překvapení nad rebeho příchodem. Bratranec Jonkel stál prkenný a ztmulý, pusou otevřenou. Bratranec Nachum byl u vytržení. Po otcově boku se okamžitě objevilo další křeslo. Rebe se opatrně posadil. Všichni zaujali svá místa. Začala odpolední bohoslužba vedená bratrancem Nachumem.

Rebe seděl ve svém křesle docela nehybně, modlil se. Zvuky krátké bohoslužby naplnily obývací pokoj a znělo to, jako by se ozvěnou vracely z verandy. Ti na verandě se také modlili. Rebe povstal na tichou modlitbu, na Kedušó a na závěrečnou modlitbu. Recitoval se Kadiš truchlícího pozůstalého. Odříkali jsme jeden žalm a Kadiš se opakoval. Bratranec Nachum se vrátil na svou stoličku.

Všichni potichu seděli, plni očekávání, s očima upřenýma na rebeho.

Rebe se obrátil k mému otci a krátce pokývl hlavou. Někdo otci podal Talmud. Otec otevřel mohutný svazek a začal přednášet z Komentáře k Mišně, z traktátu *Sanhedrin*.

„Veškerý Izrael má podíl na budoucím světě,“ pronesl. „Neboť je psáno: „Tví lidé jsou všichni spravedliví; zdědí zemi navěky, sémě, které jsem zažil, dílo mých rukou, abych mohl být veleben.“ Tito však v ní místo nemají...”“

Oči všech se upíraly na otce. Hovořil příjemně melodickým tónem, tradiční intonací pro přednes talmudského textu. Vnímám jsem soustředěnou pozornost zástupu a současně jsem si poněkud uvědomil, že v místnosti mírně ubylo světla, jako by se na lustru uprostřed stropu usadil sotva znatelný stín a zatemnil ho. Stín sklouzl pomalu po stropě do rohu za otcovou židli. Tam se zastavil, odlepil se od stěny a stal se z něj tenoulinký mráček. Viděl jsem, jak mrak nabývá hloubky a barvy a dostává tvar, až z něho byl strýček Jicchak, vystoupil z mraku a přišel ke mně.

„Ten, kdo tvrdí, že vzkříšení není biblickou doktrínou,“ pokračoval otec. „A ten, kdo tvrdí, že Tóra nepochází od Boha; a požitkář.“

Strýček pomalu a hladce proplul zástupem do chodby a nahoru po schodech. Slyšel jsem hlas otce, který pokračoval v předčítání z Mišny.

Strýček bezhlučně prošel chodbou ve druhém patře a dveřmi do své pracovny. Rozsvítil světla a posadil se do lehátka.

„Tři králové a čtyři prostácci nemají podíl na budoucím světě,“ řekl otec.

Strýček seděl v lehátku, zahleděný na obrazy na zdech. Na tváři zarostlé bílým vousům měl výraz posvátné úcty; patrně se ocitl tváří v tvář hlubokým tajemstvím stvoření, o kterých věděl, že do nich nikdy nepronikne. U kořene této záhady jistě stojí Pán světa! Ale co když ne? Co když je její jádro zanesené pošpiňující sedlinou pohanství, nebezpečným mámením kentaurů a satyrů, ověšených a dovádivých najád a dryád, nebo, ještě hůř, skrz naskrz ďábelským světem sítra achera, Druhé strany, zhoubce? Je jisté, že taková díla nevzešla ze světa Tóry. Jejich vábení je o to úchvatnější! Pohled na ně působí tím větší blaženost, tím lépe jejich barvy a tvary hasí žízeň! Člověk je může vnímat jako výtvary Pána světa a současně jako nestvůrné zplozence říše temnot. Dvě strany téže mince? Ano. Tančící a mihotající světlo a stín. Proto nejsou na zárubních dveří mezuzy, strýčku Jicchaku? Protože ve tvých pokojích se *současně* nabízí velebnost a zkaženost, a tím jsou poznamenané? Jak tiše sedí ve svém lehátku, strýček Jicchak. Přímo do sebe obrazy vpíjí. Bůh je všude, dokonce i v Renoirovi. Nebo snad ne?

Strýček se zvedá z lehátka a zhasíná světla. Obrazy mizí. Sedím v obývacím pokoji. Večerní bohoslužba končí. Slyším, jak bratraci Nachum a Jonkel recitují závěrečný Kadiš

truchlícího pozůstalého. Teta a její dvě dcery potichu vklouzly do místnosti a posadily se na své stoličky.

Rebe vstal. Všichni v místnosti, kromě pozůstalých, ihned povstali.

Rebe přešel několik kroků k tetě, bratrancům a sestřenicím.

„Ať vás Bůh utěší spolu s ostatními truchlícími Sionu a Jeruzaléma.“ Hlas měl tichý, třaslavý. „Byla to dobrá duše, dobrý člověk. Miloval jsem ho bratrskou láskou. Dávám vám své požehnání, abyste v tomto smutném čase byli silní. Brzy, brzy přijde vykoupení a bude konec našemu vyhnanství a utrpení. Už brzy...“

Otočil se a v doprovodu své vousaté družiny prošel pomalu obývacím pokojem, chodbou, a hlavním vchodem ven z domu.

Následovalo ticho. Lidé postávali nebo pomalu přecházeli, jako by se báli, že by neuvážený zvuk nebo pohyb potrhál jemné předivo svatosti, kterou do strýčkova domu vnesl rebe.

Dům se pomalu vyprázdnil.

O něco později jsme se sesedli kolem stolu v jídelně. Přišla

Debora s dětmi. „Bylo ve škole něco zajímavého?“ zeptal jsem se Rochele. Vždycky jsem se jí takhle vyptával, když přišla ze školy.

Nic zvláštního se jí nepříhodilo, sdělila mi Rochele.

Obrátil jsem se k Avrumelovi.

„Ča va, Papa,“ pravil Avrumel. Vyznělo to jako „Ta va.“

„Nic, co by stálo za řeč?“

„Učitelka se mě ptala, jestli je můj táta Ašer Lev.“

„Aha? Cos jí na to řekl?“

„Řek jsem, že jasně, že můj táta je Ašer Lev.“

„A co na to učitelka?“

„Neřekla na to nic.“

Podíval jsem se na Deboru. Pokrčila rameny. Otec pohlédl na matku. Zdálo se mi, že slyším, jak si povzdechla.

„Co říká to dítě?“ zeptala se teta Lea.

Přeložil jsem jí to.

„Už i ve školce se mluví o Ašeru Levovi,“ poznamenal bratranec Jonkel svým nejkyselejším možným tónem.

„Pro Jicchaka, blahé paměti, je to ohromná čest, že rebe přišel,“ řekla matka ve snaze změnit téma hovoru.

„Byla bych radši, kdyby byl manžel naživu,“ řekla teta, „než aby mě rebe chodil utěšovat, protože je mrtvý.“

„Rebe skoro nikdy nevychází,“ řekl otec. „Žasnu, že přišel.“

„Tisíc takových překvapení mi nevynahradí ztrátu manžela,“ řekla teta.

Večer jsem se v kuchyni u rodičů nad šálkem kávy zeptal matky: „Vy s tátou jste sbírku obrazů strýčka Jicchaka viděli?“

„Ovšem.“

„Jonkel říkal, že ji při první příležitosti rozprodají.“

„To mě nepřekvapuje.“

„Jonkel by ji nejradši spálil, kdyby neměla takovou cenu. Té sbírce někdo věnoval spoustu péče. Byla by hrozná škoda ji rozpustit.“

„Je jejich, tak si s ní mohou dělat, co uznají za vhodné.“

„Renoir, Matisse, Cézanne a strýček Jicchak. Krásný spolek!“

„Měl by ses trochu vyspat, Ašere. Vypadáš hrozně unaveně.“

Otec se z domu strýčka Jicchaka vrátil vyčerpaný a šel si hned lehnout. Debora ukládala Avrumela do postele. Rochele byla u sebe v pokoji a četla si svou francouzskou *Alenku v kraji divů*.

„Debora se tě prý snaží přesvědčit, abyste ještě nějaký ten týden zůstali,“ poznamenala matka.

Nic jsem neříkal.

„Ty nechceš?“

„Mám rozdělanou spoustu věcí.“

„Měli jsme za vámi do Paříže a Saint-Paul víc jezdit. Jenže jsme měli pořád hromadu práce, otec i já. A cestování je moc drahé. Bylo to hrozně těžké, hlavně pro otce.“

„Bylo pro něho těžké, když byl s námi, nebo když s námi nebyl?“

Smutně se usmála. „Obojí bylo těžké, Ašere.“

Těžké. Dvakrát přijeli na návštěvu do Paříže a jednou přijel otec sám. A jednou byli u nás v Saint-Paul, a přijeli také každý zvlášť. Seděli v našem bytě v Rue des Rosiers a prohlíželi si naše zdi. Zdi pokryté obrazy, plakáty a tisky. Seděli tam, rozhlíželi se po bytě a viděli neznámý svět barev a tvarů: podivně tvarované sochy v rozích a na policích s knihami; modernistické a někdy bizarní postavy a vzory na stěnách. Ze stropu visely absurdní křehké konstrukce a pomalu se otáčely v neviditelných vzdušných proudech. Otec seděl, ošíval se, zíral kolem sebe a pročesával si prsty vous. Jaká otřesná shoda osudných okolností způsobila, že z takového

otce vzešel takový syn? Měl snad nečisté myšlenky, když ležel se svou ženou? Nebo snad okamžik početí nějak narušil ničivý démon z Druhé strany? Další hádanka! Seděl, zíral na zdi, vrtěl hlavou a co nejdřív zas utíkal pryč.

Těžké. Tak proč chce, abychom zůstali? Možná je pro něho snazší, když nás má tady, protože to je jeho svět. Možná je to teď snazší, protože jsme všichni starší, unavenější, blíž šedivému údobí před konečnou temnotou.

Debora nakoukla do kuchyně. „Godzilla se dožaduje otce,“ řekla. „A já bych si dala trochu kávy.“

Šel jsem do pokoje za Avrumelem. „Spi,“ řekl jsem, „nebo tě už nikdy nenechám sedět modelem.“

„Modelem ano,“ řekl, moje unavená hrozba ho zjevně nezastrašila. Seděl mi modelem jednou, poznal se v hotovém obraze, připadalo mu zázračné, že může jakýmsi způsobem existovat současně uvnitř a vně sama sebe, a pak mi seděl ještě třikrát. Dvakrát jsem ho namaloval se Šimšonem. Občas potichu proklouzl ke mně do ateliéru a tam seděl se Šimšonem na klíně, díval se, jak pracuju, a čekal, až ho budu malovat.

Dal jsem mu pusu. Voněl teplem, čistým pyžamkem, vodou a mýdlem. Na chvilku se mě chytil, rezaté kudrny mi přitiskl na tvář. Pak se nechal přikrýt. Usnul, když došel kousek za polovinu krias šema.

Vrátil jsem se do kuchyně. Debora s matkou seděly u stolu. Dolil jsem si kávu a přisedl si k nim.

Matka řekla: „Vykládala jsem právě Deboře o sbírce obrazů strýčka Jicchaka.“

„Kdy s tím začal?“

„Kdy přesně? Tím si nejsem jistá. To bude vědět otec. Já myslím, že to mohlo být někdy po tvé výstavě v New Yorku, po té výstavě s těmi – tam s těmi obrazy. Kdysi mi řekl, že jeden z těch vystavených obrazů koupil.“

„Ne, nekoupil. Obě ukřižování koupilo jedno muzeum.“

„Ne, nemyslím tyhle. Takový obraz by nekoupil. Koupil si z té výstavy jiný obraz.“

„Na to si nevzpomínám. A dozvím se vždycky, kdo si koupil moje obrazy.“

„Někdo ho koupil za něj. Nechtěl, abys to věděl.“

„Proč?“

„Protože ta výstava způsobila tolik... problémů.“

„Proč si tedy kupoval obraz?“

„Byl na tebe hrozně hrdý a taky se za tebe styděl, obojí naráz.“

Mrkl jsem na Deboru. Dívala se do stolu, dlouhým štíhlým prstem objížděla okraj svého šálku.

„Rok poté, co obraz koupil, mu za něj někdo – myslím, že to byl jeho právník nebo jeho účetní – nabídl dvakrát tolik, než kolik ho stál. Začal si prý tehdy uvědomovat, že umění je i něco víc než jen pastva pro oči. To jsou jeho slova, Ašere. Spojil se s přítelem rodiny tety Ley, s tím obchodníkem z Chicaga, a začal sbírat obrazy.“

Chvíli jsme seděli potichu, pili kávu a naslouchali tichým, rytmickým zvukům kuchyně. Znovu začalo pršet a bylo slyšet bubnování deště na oknech.

„Ašere, jak tě mám přesvědčit, abyste zůstali o něco déle?“ zeptala se matka.

Podíval jsem se na Deboru. Dál kroužila prstem po okraji šálku.

„Ašere,“ řekla matka. „Pro klid v rodině.“

„Budu o tom přemýšlet,“ řekl jsem. „Opravdu si myslíš, že to přinese klid? Popřemýšlím o tom. Klid to ale nepřinese.“

V koupelně jsem se osprchoval, osušil se a zíral na rozteklý obrys svého obličeje a ramen, který jsem na zrcadlo nakreslil první noc v domě. V páře ze sprchy znovu vyvstal: přízračné linie vykrojené do zamženého povrchu skla. Přitiskl jsem k obrysu obličej a ramena a stál jsem tam s ručníkem kolem beder, vlasy a vousy ještě mokré. Španěl bytostně nenáviděl zrcadla! Pokaždé, když se do některého podíval, viděl, jak se blíží smrti. Rychle jsem po zamženém skle přešel ručníkem. Obrys se rozostřil, rozmazal a zmizel.

Když o pár minut později přišla do našeho pokoje Debora, řekl jsem jí, že nechci měnit plány; poletíme domů v úterý večer.

„Rodiče to raní,“ řekla. Vypadala najednou se vším všudy na svých padesát let, unavená a zlomená.

„Vracíme se domů,“ řekl jsem. „Já už jsem si tady svoje odbyl.“

Nervózně pomrkávala očima. „Nechápu tě.“

„Snaží se mě vtáhnout zpátky a pak ubít poslední zbytky toho, co ve mně ještě zůstalo.“

Zdálo se, že ji to úplně ohromilo.

„Jedeme domů, Debi. Přijeli jsme na strýčkův pohřeb, ne na můj.“

Rozednilo se do promoklého a skličujícího dne. Mraky se protrhaly během ranní bohoslužby, kdy vykouklo bledé slunce. Po snídani se strýčkovou rodinou – bratranec Jonkel i nadále mlel o tom, jak nemůže spát, protože se neustále cítí poskvřňován tím, co vyzařuje strýčkova sbírka obrazů – jsem vyšel z domu, došel až na konec ulice a zahrnul na třídu vedoucí k hlavní lemované parkem. Minul jsem obchod s ovocem a zeleninou, se zbožím vystaveným v otevřených lískách na chodníku a uvnitř naaranžovaným v pestrobarevných obrazcích; hebrejské knihkupectví s výkladní skříní přetékanou knihami, hračkami a portréty rebeho, obchod zasahující hluboko do domu, plný polic od podlahy ke stropu zarovnaných knihami v angličtině a hebrejštině pro dospělé i děti, papírnickým zbožím, hrami, hračkami, tričky s ladovskými moty – JE ČAS PŘIVÉST MESIÁŠE, ZACHRAŇ ŽIDA A POMŮŽEŠ SVĚTU, KOŠER SE NOSÍ – a jednou stěnou skoro celou pokrytou záramovanými portréty rebeho v různých pozicích. O něco dál jsem přešel průčelí realitní kanceláře, obchod s kosmetikou, potřeby pro výtvarníky a rámařský krámk, bufet s celonočním provozem. Ulice bez jediného stromu, lemovaná většinou dvoupatrovými cihlovými domy a zahlcená chodci a pátečním ranním provozem, vypadala omšele; lepší časy už měla dávno za sebou. Zapadlé uličky za hranicemi malé ladovské čtvrti byly domovem městské chudiny a pomalu je pohlcovala špína a zmar.

Zahrnul jsem na Brooklyn Parkway. Kvůli rekonstrukci měla stržený povrch a byla rozkopaná, z hnědočervené hlíny trčely výstražné kužely, hlučné stavební stroje překážely provozu. Chlapci v jarmulkách a s rituálními třásněmi a dívky v kabátcích a punčocháčích spěchali do školy. Slunce svítilo zešikma mezi vysokými činžáky z červených cihel a bílého kamene a jako průzračná oranžovorudá lazura dopadalo na popraskané betonové čtverce chodníků, stromy bez listů a temný asfalt. Minul mě asi deseti nebo jedenáctiletý kluk se zrzavými vlasy, rozhoupanými pejzy, hubeným bledým obličejem, na hlavě tmavou sametovou jarmulku, v mírném předklonu, měl někam naspěch – a celá ta dlouhá léta jako by se najednou proměnila v sklo, zázračně zprůhledněla, takže jsem až děsivě jasně viděl skrz ně a musel jsem se držet, abych se ho nezeptal, jestli přišel na svět obdařený malířským nadáním.

Na rohu stál činžák, ve kterém jsem vyrůstal: pět poschodí, červené cihly, široký betonový chodník k dvojitým vchodovým dveřím. Obývací pokoj s výhledem na ulici a stromy; okno, kde vždycky někdo z nás čekal, až se jiný člen rodiny vrátí domů, kde nás pálily napjaté a netrpělivé oči a srdce nám poplašeně tloukla při temné vzpomínce na předčasnou smrt mého strýčka – matčina staršího bratra – při jedné z cest pro rebeho; matka čekala, až se otec vrátí ze svých cest pro rebeho; otec a já jsme čekali, až se matka vrátí z postgraduálních seminářů; matka čekala, až se já vrátím z dlouhých hodin malby u Jáкова Kahna. Okno čekání. Stejně je čekání na konec vyhnanství, na vykoupení, na Mesiáše. Nekonečné čekání. Kdo žije v tom bytě teď? Kdo spí v mém pokoji? Jsou to ladovští chasidé? Neptal jsem se rodičů. Nechtěl jsem to vědět.

Půldruhého bloku od místa, kde jsme bydleli, stála budova ústředí ladovského hnutí: tři poschodí, žlutohnědé kamenné průčelí, okna s barevnými tabulkami zalitými do olova, po vzoru gotiky vroubená bílým vápencem, dlážděný vstup s bílým kamenným zábradlím. K dřevěným vchodovým dveřím vedl z ulice široký betonový chodník procházející nízkou zídou z červených cihel. Před budovou vždycky stálo auto policejní hlídky a seděli v něm dva policisté. Nikdo tu neměl takový strach z teroristických bombových útoků jako my v Paříži. Tady nikoho neroztrhala bomba v synagoze nebo v židovské restauraci. Vytanula mi Paříž a Lucien Lacamp a restaurace v Rue de Rosiers, hned přes ulici od místa, kde jsme svého času bydleli. Výbuch určitě vyrazil všechna okna bytu obrácená do ulice a sklo se rozprsklo po místnostech. Kdyby nebylo Rochele, ještě bychom tenkrát v tom bytě bydleli. Tou dobou jsme ale žili už v Saint-Paul. Kdo byl v bytě, když bomba explodovala? Nikdy jsem se na to neptal. Nechtěl jsem to vědět.

Odbočil jsem z ulice na betonový chodník a vstoupil do budovy ústředí.

Široké dřevěné schodiště stoupalo ze vstupní haly do jasné osvětlené druhého patra. Nalevo i napravo z haly vybíhaly chodby, které vedly ke spleti kanceláří, z nichž mnohé byly oddělené jen nízkými zdmi se skleněnými příčkami. Dveře kanceláří se neustále otvíraly a zavíraly. Dovnitř a ven procházeli muži v tmavých oblecích, tmavých jarmulkách a s tmavými plnovousy. Mluvili spolu v jidiš nebo anglicky. Slyšel jsem zvonění telefonů a všude na stolech viděl počítače. Pomalu jsem procházel budovou. Otec tu léta pracoval, než se

stal rebeho osobním tajemníkem. Sám rebe dřív bydlel v bytě ve druhém patře a pak se přestěhoval do pohodlnějšího domu, kde žije teď. Ve druhém patře jsem prošel kolem televizního studia; a kolem místnosti s řadami telefonů, pod kterými stála jména, jak se mi zdálo, snad všech světových velkoměst; a kolem velkého okna zaskleného tónovaným zrcadlovým sklem, za kterým byla místnost přecpaná ovládacími pulty, panely, pásky a spínači rozhlasového studia. Nic z toho tu nebylo, když jsem vyrůstal.

Ze dveří rozhlasové stanice vyšel muž, něco pod třicet. Byl sporý, se zrzavým plnovousem a měl tmavou jarmulku a bílou košili s rukávy vyhrnutými těsně pod lokty. Spěšně vyrazil chodbou, pak si mě všiml a zastavil se.

„Můžu pro vás něco udělat?“

„Ne, děkuju. Jen tak se tu dívám.“

Také se díval – na mě, oči se mu zúžily. Pytlovité kalhoty, pomačkaná košile a kožená bunda, rybářská čepice. Utahaný, zarostlý a tak trochu ucouraný. Bezdomovec, který se poohlíží po něčem na zub, po záchodě, po místě, kde by se vyspal?

„S radostí se vám budu věnovat. Hledáte někoho konkrétního?“

„Ne. Jestli tu překážím, půjdu pryč.“

„Neviděli jsme se už někdy? Můžu se zeptat, jak se jmenujete?“

„Ašer Lev.“

Strnul a jen se na mě díval. „Áá,“ pravil potom. „Jistě. Ašer Lev. V pořádku. Prosím, jen se tu porozhlédněte. Rád vás sám provedu.“

„Vyznám se tu.“

„Áá. Ovšem. Dobře. Tak tedy, těšilo mě.“

Spěšně zapadl do jedné z kanceláří.

Než jsem sešel do poloviny schodiště, pozotvíraly se dveře kanceláří v chodbách prvního patra a vousatí muži, kteří v nich stáli, na mě teď upřeně zírali. Vyšel jsem z budovy.

Počítače. Rozhlas. Televize. Knihy. Noviny. Časopisy. Přes dvě stě ješiv po celém světě. Všude synagogy. Vysokoškolské koleje. Spolupráce na vládní úrovni. Emisaři křížující planetu, na cestách, stále na cestách – pro Tóru, pro ladovský chasidismus, pro rebeho, pro Pána světa. Kde se to všechno vzalo? Od jediného muže, který uprchl z východní Evropy a pak z Francie, s nacisty v patách; od pár stovek přívrženců v jedné čtvrti v Brooklynu – vzešlo impérium! V Paříži žil krátce s Deborou a její rodinou; její otec, blahé

paměti, byl stoupencem rebeho otce a potom rebeho. Pamatovala si rebeho, i když jí tenkrát byly teprve čtyři. Příběhy o něm vyprávěla Rochele; příběhy na dobrou noc o rebeho boji za záchranu Židů, o tajných schůzkách, nočních příchodech a odchodech. Vyprávěla je i Avrumelovi, hrdinské historie, příběhy o nezištnosti. Tuhle zachráněná celá rodina, tamhle jeden Žid, falešné pasy, výjezdní víza, klamání francouzské policie, únik před gestapem; stále na útěku. Dostal se až do Brooklyn, kde přestál vlny renesance amerického fundamentalismu a vybudoval z ladovského hnutí celosvětové misionářské židovské hnutí, přičemž dobré rady byly směřovány pouze Židům: milujte se navzájem; buďte hrdí na své židovství; rozsvěcujte Šabatové svíčky; dodržujte příkázání ohledně rodinné neposkvrněnosti; upevněte mezuzy na zárubně svých dveří; pronášejte požehnání nad palmovou ratolestí a etrogem; uctívejte Pána světa s moudrostí a radostí; podporujte rebeho a jeho úsilí o uspíšení spásy. Rebe není rebem jenom ladovských Židů, ale všech Židů. Rebe se nemodlí jenom za Židy, ale také za spravedlivé mezi góji. Rebe je král. Rebe je Mesiáš. Rebe je Boží dar seslaný světu.

Jednou, když jsme popíjeli na terase Maxova domu, mi John Dorman řekl: „Žiješ v tom, Leve. Proto to nevidíš.“ Max mu dolil a on pokračoval. Právě úspěch ladovských Židů coby fundamentalistického hnutí na americké, v zásadě volnomyšlenkářské, půdě, je tím důvodem, proč se o nich pořád ví, tvrdil John, díky němu se dostávají na přední stránky newyorských *Timesů*, mají celostránkové články v náboženské rubrice časopisu *Time*, ukazují se na titulu časopisu *New York*, úspěch z nich činí předmět zájmu na kulturní úrovni dostatečně vysoké, aby jim zaručila opakovanou pozornost *New Yorkeru*. Hnutí je příkladem amerického příběhu o úspěchu. Proto se nemůže tak snadno odvrátit od svého nejproslulejšího syna: Ašera Leva. On je jejich věčným dilematem, jejich Velkým trnem v oku. Hnutí se pyšní tím, a všude to hlásá, že je důsledně tradiční a zároveň patří do současného světa. Každý článek o ladovských Židech se zaručeně zmiňuje o Ašeru Levovi, současném umělci; žádný článek o ikonoklastickém Ašeru Levovi spolehlivě nevynechá zmínku o jeho fundamentalistickém ladovském původu. Jste vzájemně nerozlučně propojení. Ladovští Židé a Lev. Lev a ladovští Židé. „Je to prosté jako jarmulka, kterou máš na hlavě, Leve,“ řekl John Dorman, usrkával přitom ze své sklenice a hleděl přes zelené údolí do dálky, na zdí obehnanou vesnici,

kubistické domy a vzdálené kopce. „Nejdeš jim dvakrát pod nos, přitom pro ně můžeš znamenat značný přínos – ty, dřív takový utrínos. Promiň. Jsem ochlasta, Leve, lepší už to nebude a Shakespeare byl jenom jeden.“

Když jsem teď čtvrtí procházel, kolem ješivy, kam začali chodit Rochele a Avrumel, kolem ladovské synagogy, kde se začátkem týdne konal strýčkův pohřeb, a zíral na lidi a auta, na celý ten spleť svět čtvrti Crown Heights, zázrak jednoho zrození, nepřál jsem si nic jiného než být zpátky doma, prožívat tiché chvíle mezi květinami, v nádherných zahradách, s provoněným vzduchem, kopci a údolími jižní Francie. Poslali mě do vyhnanství; ve vyhnanství jsem našel nový domov. Ted' jsem byl v Brooklynu exulantem.

Pomalu jsem se vydal zpátky k domu strýčka Jicchaka.

O šabatu se smutek odkládá. Sedmý den se truchlení zapovídá.

Večer, když matka, Debora a Rochele zapálily Šabatové svíčky, jsem šel s otcem do synagogy. Bratraci Nachum a Jonkel při bohoslužbě tiše stáli a pronášeli Kadiš truchlícího pozůstalého. Rebe se neukázal. Vraceli jsme se pak všichni společně, procházeli jsme stíny, které vrhaly stromy ve světle pouličních lamp. Bratranec Jonkel působil nervózně, byl ještě podrážděnější než kdykoliv jindy. Začínal jsem ho mít po krk.

Později jsme seděli u rodičů kolem krásně upraveného jídelního stolu, jedli první ze tří Šabatových jídel, povídali si a zpívali zmirot. Otec nadchl Rochele několika rafinovanými hádankami.

„Co je to ‚hádanka‘?“ zeptal se Avrumel v jednu chvíli a zvedl oči od mišmaše na svém talířku s masem.

„C'est une énigme,“ vysvětlila mu Debora.

„Enigme,“ opakoval Avrumel a vychutnával si nové slovo; problém mu nikterak neosvětlilo, ale protože to bylo slovo z jeho mateřštiny, poskytlo mu jistou útěchu. Rozhodil trochu zeleniny po stole a trochu si strčil do pusy.

„Podívej se na sebe,“ řekla mu Debora. „Vždyť ty už i jíš jako Godzilla.“

„To nic,“ řekla matka vesele. „V suterénu máme novou pračku a sušičku.“

Jedli jsme, povídali a zpívali, a měli spoustu jídla a vína a brandy a likérů, a světlo změklo a kolem svíček se udělaly kruhy. Matka začala mluvit o své rozepsané knize zabývající se

mocenskou strukturou politbyra: pokračování její dřívější práce o porevolučních rusko-amerických vztazích, která vyšla asi před deseti lety a vynesla jí uznání ze strany odborníků a řádnou profesuru na Newyorské universitě. Bylo jí tehdy kolem pětapadesáti. Dostala se k odbornému vzdělání pozdě, studovala dlouhé hodiny, tvrdě dřela a přitom byla ženou rebeho osobního vyslance a matkou nadaného a problematického dítěte. Během let jí vydali hezkou řádku věcí; přestala konečně trávit dlouhé osamělé hodiny, kdy byl otec na cestách pro rebeho, u okna obývacího pokoje a uchýlila se k peru, psacímu stroji a nakonec k počítači. V její pracovně, místnůstce vedle ložnice, byly police nacpané kartotéčnými lístky, krabice s různými kartičkami, papíry, počítač s tiskárnou, psací stůl a dvě židle. Větší část své knihovny měla v kanceláři na universitě.

Kolik hodin týdně věnuje záležitostem kolem ladovských Židů? zeptal jsem se jí.

„Hodně,“ odpověděla. „Dvě nebo tři schůze, situační zprávy pro otce a pro rebeho. Hodně.“

„Chodí na ty schůze rebe?“

„Někdy.“

„O takových záležitostech bychom o šabat neměli mluvit,“ přerušil nás otec. „Šabat je tu pro Pána světa a pro Tóru. Pojdme si zazpívat ještě nějaké zmirot. Máš nějakou oblíbenou, Rochele? Máš? Zazpívej nám ji.“

Zpívala, svým vysokým, rozechvělým hláskem, píseň, kterou ji naučila Debora – píseň, kterou zpíval u šabatového stolu Debořin otec. „Mosaj jovo hamošiach,“ zpívala. „Kdy přijde Mesiáš...“ Na bledém, útlém obličejíku se jí mihotalo světlo svíček, bradu měla trochu vysunutou dopředu, aby slova a melodie mohly lépe klouzat přes průdušky, které ji občas zradily a nedovolily jí se nadechnout. Debora seděla s pohledem upřeným na desku stolu, snažila se ovládnout, hryzla si spodní ret. Pak se k Rochelinině písni připojil otec a za chvíli už jsme zpívali všichni společně. „Mosaj jovo hamošiach...“ Potom otec zazpíval melodii svého otce k Joh Ribon Olom, melodii, kterou jsem od něho slýchal jen málokdy – když zemřela jeho matka, když má matka onemocněla – jejíž znepokojivý nápěv se mi ale vryl do paměti jako palčivé vyznání bolesti, víry a naděje. Avrumel otce chvíli upřeně sledoval, vyvedený z míry; pak najednou sjel se židle a už mu seděl na klíně, a otec ho něžně objal a pokračoval ve zpěvu. Hlas se mu s léty prohloubil a vytratilo se z něj něco z jeho

rozechvělosti. Zpíval potichu, zvolna, oči zavřené, kýval se na židli dopředu a dozadu. „... Ant hu malko, melech, melech malchajo...“ Zajímavě se nadechl. „Ovad gevurtoch vesimhajo...“ Z koutků zavřených očí mu začaly přes obliny tváří pomalu kanout lesklé korálky slz, v drobounkých potůčcích se rozbíhaly vráskami a mizely ve spleti jeho bílého vousu. Avrumel na slzy nejdřív zíral a pak natáhl ruku a začal je prstíčky utírat. Odvrátil jsem zrak a vzpomínal, jak jsem otce, ještě jako dítě, slyšel tu melodii zpívat poprvé, když zemřela jeho matka, a později jsem ho kreslil, jak ji zpívá; znovu a znovu jsem tátu kreslil, jak zpívá melodii svého otce.

Když jsme později sklízeli ze stolu, na chvíli jsme s matkou v kuchyni osaměli a já se jí zeptal, kde otec přišel na ten nápad dávat dětem hádanky; se mnou si takhle nikdy nehrál.

„Viděl to u strýčka Jicchaka, blahé paměti, ten se takhle bavil s Nachumovými dětmi. Je to dobrý nápad, ne?“

Souhlasil jsem, že to je dobrý nápad.

Všechno to jídlo, víno, zpívání a vysedávání dlouho do večera mělo přímo zázračný uspávací účinek na Rochele a Avrumela, takže prozívali půlku modlitby po jídle a pak brzy usnuli. Seděl jsem s Deborou a rodiči v obývacím pokoji a povídali jsme si o strýčkovi Jicchakovi. Otec vyprávěl, jak byl veselý, jaké měl dobré srdce, jak byl oddaný rebemu a hnutí, jak optimisticky nahlížel do budoucnosti. Strýček Jicchak si byl jistý, že vykoupení se blíží. Že nás čekají divy a zázraky. Příchod Mesiáše může nastat každým okamžikem. Strýček Jicchak viděl budoucnost ladovského hnutí růžově a v blahobytu. Mně v daném momentě připadalo nejrozumnější využít bezprostřední budoucnost ke spánku. A skutečně, otec za chvíli usnul v křesle, jarmulku trochu ke straně. Matka ho probudila a odešli spolu do svého pokoje.

Seděli jsme s Deborou v obývacím pokoji sami. „Je tu dobře,“ řekla po chvíli.

Byl jsem zticha.

„Dětem se tu hrozně líbí. Mají tu společnost.“

Nic jsem neříkal.

„Haló. Jsi tam? Je někdo doma?“

„Jenom jeden blázen umělec,“ řekl jsem.

„A tady sedí jeho žena a snaží se s ním mluvit.“

„Byl jsem se dneska projít a viděl místa, kde jsem vyrostl.“

„A? Jak ti bylo?“

„Bídně. Něco mezi prázdnotou a zoufalstvím. Měl jsem sto chutí vrátit se domů.“

„Chudáčku Ašere. Tobě se Crown Heights nelíbí?“

„Ne. A Crown Heights zrovna neplesají ze mě.“

„Já nemám ráda Paříž.“

„Já Paříž miluju. Jenomže já tam nevyrůstal. Neztratil jsem tam rodiče. Nežil jsem tam od čtyř do šesti let v zapečetěném bytě. Takže co já o ní vím? Je to tak?“

„Ano. Správně. Co ty víš o Paříži?“

„Přesně to, co ty víš o Crown Heights. Takže pojedme zpátky do Saint-Paul. Ano?“

„Jak jsme my dva vůbec dokázali přežít dětství, můj muži?“

„S milosrdnou pomocí Boží.“

„Tak? Škoda, že Bůh nebyl o něco milosrdnější. Že nebyl o trošku milosrdnější k mojí mámě a tátovi, ke strýčkům a tetičkám, k –“

„Debi.“

„Jenom o trošku milosrdnější.“

„Měli bychom si jít lehnout.“

„Naše Rochele zpívala krásně. Že zpívala krásně?“

„Ano.“

„Můj otec nádherně zpíval. Měl tenor. Nevyprávěla jsem ti to? Krásně zpíval. Jednou mě naučil křesťanskou písničku. Pro případ, že bych se někdy musela skrývat na venkově u sedláků, abych obalamutila nacistické vojáky. Je me croyais au Paradis,‘ zpívala tiše, ‘entre les bras de Jesus Christ.’ Věřil bys, že mě tohle naučil můj otec? Ladovský chasid? Znal ji od jednoho sedláka, s kterým měl nějaké obchody. Slyšela jsem, jak říká matce, že on půjde vstříc smrti hrdě jako Žid, ale chce, aby děti válku přežily a vytvořily novou budoucnost. A zemřel. Že je to krásná křesťanská písnička? Kolik mi to bylo, když mě ji naučil? Tři nebo čtyři. Před víc jak pětadvaceti lety. A pořád si ji pamatuju. Je to taková gójská krias šema. Otec říkal, abych si ji zapamatovala, protože by mi mohla zachránit život. Nikdy jsem ji ale nepotřebovala. Ano, Bůh je milosrdný.“

Šel jsem k ní a pomohl jí vstát. Doprovodil jsem ji do našeho pokoje a pomohl jí svléknout si šaty a obléknout si noční košili. Byla jako omámená, napůl spala a pořád si prozpěvovala francouzskou písničku o náruči Ježíšově. Najednou se úplně probrala, vytřeštěně se rozhlížela kolem sebe, a vydržela vzhůru ještě dost dlouho na to, aby se umyla a

vyčistila si zuby. Pak si vlezla do mojí postele a spánek ji přemohl, jako by dostala narkózu.

Lampa na stole svítila. Automatický spínač ji brzy zhasne, protože o šabat je zapovězeno dotýkat se vypínače. Oblékl jsem si pyžamo, opláchl jsem se a posadil se ke stolu, abych si, jako vždycky v pátek večer, znovu prošel týdenní úsek z Tóry. Stolní lampa za chvíli zhasla. Při matném světle noční lampičky jsem si vlezl do Debořiny postele a rychle usnul.

Probudila mě uprostřed noci. Ještě ve spánku jsem cítil, jak ze mě stahuje pokrývku, napůl probuzený jsem vnímal, že vklouzla ke mně do postele, a už docela vzhůru jsem cítil všechno její teplo, nahotu a náruživost, s jakou se ke mně přitiskla. Cítil jsem k ní velikou lásku, k mojí Deboře; objala mě kolem krku a přitiskla se stehny k mým. „Drž mě, Ašere. Pevně, jen pevně. Ano! Řekni, že Bůh má záměr. Řekni. Vstup do mě, můj muži. Ach, Ašere. Ach, můj muži. Ach!“

Rebe vstoupil druhý den ráno do synagogy během modlitby šacharit. Vešel dveřmi poblíž svatostánku, podpíraný dvěma vysokými muži s tmavými vousy. Všichni měli přes sebe modlitební šály. U svatostánku stála rebeho židle s vysokým opěradlem a před ní pultík, obojí v nízké dřevěné ohrádce zdobené vyřezávanými arabeskami. Ohrádka vysokým mužům dosahovala asi tak ke kolenům a byla v ní dřevěná dvířka, která se otvírala dovnitř i ven. Rebe měl přes hlavu talis a vysocí muži ho posadili na židli a sami si sedli v první řadě sedadel.

Synagoga byla plná. Seděl jsem mezi otcem a bratřenci v přední řadě. Hlasy víc než tisíce modlících se mužů a žen se slévaly v rytmický mručivý šum. Rebe seděl s hlavou zakrytou talisem; dokonce i pramen vousu měl skrytý pod černobíle pruhovanou látkou s třásněmi. Starší muž, který vedl bohoslužbu, provedl shromáždění přes šemu, tichou modlitbu a Keduš.

Zatímco předříkávač pokračoval v přednesu tiché modlitby po

Keduš a všichni odříkávali s ním, přišel ke mně muž s šedým plnovousem a podal mi kartičku, na které bylo natištěné hebrejské slovo *maftir*. Ani se na mě nepodíval, když mi lístek podával, a odpěchal pryč, nedal mi příležitost odmítnout. Zastrčil jsem si kartičku do kapsy saka.

O pár minut později otevřeli svatostánek, vyjmuli svitek Tóry a svatostánek zase zavřeli. Svitek Tóry přenesli na řečniště uprostřed synagogy, pod masivní mosazný lustr. Začalo předčítání z Tóry.

Před lety, při jedné z cest do Spojených států, jsem se zašel v pondělí ráno pomodlit do synagogy u města Spring Valley ve státě New York. Prokázali mi tu čest, že jsem měl být třetím mužem vyvolaným k Tóře během čtení. Přistoupil jsem k řečništi, postavil se před posvátný svitek a chystal se k požehnání, když jsem na rameni ucítil něčí prsty. Otočil jsem se a do mezery mezi mnou a stolem proklouzl čahoun s řídkou bradkou. Měl na sobě talis a tefilin, zatarasil mi tělem přístup ke svitku, zavrtěl na mě hlavou a pak ukázal na svitek a znova zavrtěl hlavou. Bylo mu něco přes třicet, oči měl temné, v zarputilém obličejí se mu zračilo odhodlání. Natáhl jsem ruku, abych se talisem dotkl svitku a pronesl požehnání, ale on mi ruku odstrčil a nacpal se mezi mě a stůl tak, že jsem přes něho nemohl požehnání provést. Muži stojící u podia na něho užasle zírali, ale nic nepodnikli. S rozpáleným obličejem a bušícím srdcem jsem poodstoupil od stolu a vrátil se na svoje místo. Cítil jsem, jak mi podklesávají kolena a dme se ve mně zlost. „Náš rabín je pošetilec,“ řekl mi posléze jeden ze členů shromáždění, starší člověk. „Pro nás je pocta, že jste tu s námi. Pro něho je to zneuctění. Přijměte naši omluvu. Co jen se to dneska učí na ješivách? Co si odtamtud studenti odnášejí, že se pak mohou takhle chovat?“

Ted' mě volají k Tóře v ladovské synagoze. Slyšel jsem své jméno. „Povstaň, Ašere, synu rava Arje, *maftir*.“

Šel jsem ke stolu a pronesl požehnání. Jeden muž s bílým plnovousem odříkal úsek z Tóry. Provedl jsem druhé požehnání. Někdo svitek Tóry zvedl a odnesl ho pryč. Stál jsem u stolu sám, četl oddíl z jedné z prorockých knih a uvědomoval si přitom ticho synagogy. Koutkem oka jsem vnímal bílou nehybnost rebeho v talisu. Došel jsem k závěru oddílu a se závěrečnými slovy se ke mně připojil sbor. Odříkal jsem poslední požehnání a se sborovým „Amen“ rezonujícím v uších jsem se otočil, abych opustil řečniště, když jsem pohledem zachytil záblesk světla, jakýsi pohyb. Přehlédl jsem vzdálenost mezi řečništěm a svatostánkem a uviděl rebeho ruku, jenom ruku, zápěstí a prsty vysunuté zpod třásní talisu, jak na mě kyne. Pak zase zmizela v bílé spoustě.

Všichni v synagoze tu kynoucí ruku viděli.

Zavládlo ticho, nepřítomnost zvuku skoro hmatatelná. Rychle jsem tím tichem procházel, cítil jsem, jak se prodírám podivně zhoustlým vzduchem, vyšel jsem několik schůdků do prostoru svatostánku a prošel nízkou dřevěnou brankou. Ruka se znovu vysunula zpod talisu a já ji uchopil do své, ucítil jsem její chlad, hladkost vyschlého papíru, její věk – a zjistil jsem, že hledím do rebeho očí, šedých očí zapadlých v temných jamkách, očí jako klidné číré tůňky, které jistě přetrvají nás všechny, jak tady jsme. Stiskl mi ruku a položil mi přes ni svou druhou ruku, a s mojí rukou v obou svých dlaních se ke mně naklonil a promluvil v jidiš sotva slyšitelným hlasem. „Přeji ti hodně sil, Ašere Leve. Rád bych s tebou mluvil o jisté záležitosti, až skončí týden smutku. Zavolají ti.“ Pak mi pustil ruku a stáhl se do svého talisu.

Vrátil jsem se na své místo v tichu, které nastalo, když tisíc lidí zadrželo dech.

Otec seděl s pohledem upřeným na modlitební knihu na svém stojánku, obličej bez výrazu. Bratrance Nachum a Jonkel na mě užasle a nevěřicně civěli.

Bohoslužba pokračovala. Hned po Musaf Kedušó opustil synagogu rebe doprovázený dvěma muži s tmavými vousy. Odříkali jsme závěrečný Kadiš a bohoslužba byla u konce.

Otec mě objal a popřál mi dobrý šabat. Bratranec Nachum mi zapumpoval rukou. Bratrance Jonkelovi se podařilo vyloudit neslaný nemastný úsměv, sotva jím však dokázal skrýt nevěřicný výraz, který se mu dosud držel na vyschlém obličejí: jeho bratranec malíř byl pozván na posvátné místo poblíž rebeho a rebe uchopil malířovu pošpiněnou ruku a sevřel ji! Celý svět je vzhůru nohama!

Zapletl jsem se do davu vycházejícího ze synagogy. Lidé, které jsem neznal, potichu pronášeli Šabatové pozdravy a třáslí mi rukou. Debora a děti stáli u policejního auta zaparkovaného u obrubníku. Prodíral jsem se k nim davem. Rochele moc slušel kabátek, který jí matka v týdnu koupila; Avrumel strnule stál v novém tmavém oblečku a tmavé čapce, které mu nejspíš nebyly nejpohodlnější. Kousek od Debory stáli rodiče. Cizí děti na mě zírali, když jsem je míjel. Cítil jsem se jako na vernisáži: odhalený, vydaný všanc, vystavený; kolem šepot, upřené oči, letmé pohledy. Probojoval jsem si cestu davem a pozdravil se s matkou, Deborou a dětmi.

„Táta mluvil s rebem!“ informoval Avrumel hbitě policistu, který seděl u otevřeného okénka hlídkového vozu směrem k chodníku.

Policista se na něho shovívavě usmál.
 Vydali jsme se k domovu.
 „Co ti rebe říkal?“ zeptala se Rochele.
 „Rebe říkal, že se mnou chce mluvit.“
 Pohled, který si vyměnili matka s otcem, mi neunikl.
 „O čem?“ ptala se Rochele.
 „To mi neřekl.“
 Děti popoběhly dopředu a šly s rodiči.
 „Co myslíš, že to má znamenat, Ašere?“ zeptala se Debora.
 „Nemám zdání.“
 Chvilí jsme šli mlčky. „Byla jsem včera v noci hodně nesnesitelná?“
 „Včera v noci jsi byla úžasná.“
 „Myslím to s tou písničkou.“
 „S kterou písničkou?“
 „Ty víš s kterou. S tou gójskou písničkou.“
 „Já si pamatuju jenom písničku naší společné chvilky. Ta byla nádherná.“
 Radostně se usmála.
 „To byl můj Ostrov poezie,“ řekl jsem.
 „Co?“
 „Včera v noci. Znovuzrození přes konečky prstů.“
 Zrudla. „Ty jsi hrozný.“
 „A ty jsi krásná.“
 „Máš v sobě démona, Ašere Leve.“
 „To není žádná novina.“
 „Já toho démona miluju.“
 „To je novina.“
 „O šabatu bychom neměli takhle mluvit.“
 „Kdy už, když ne o šabatu?“
 Vesele se zasmála. Šli jsme dál a před námi šli mí rodiče s dětmi.

Po bohatém šabatovém jídle jsme si všichni na chvíli zdřímli a pak jsme se s Deborou a dětmi šli projít po okolí. Avrumel si s sebou vzal svého nového paňácu Šimšona. Ukázal jsem jim činžák, ve kterém jsem vyrostl, a ulici, kde jsem si hrával, a lavičky na zeleném pásu mezi jízdními pruhy ulice, na nichž jsem sedával a kreslil staroušky, kteří tam posedávali a nastavovali tváře slunci, a děti poskakující kolem mě a mladé ladovské páry s jejich četnými potomky.

„Kreslils taky černochoy, tati?“ zeptala se Rochele a já řekl, že ano, někdy, ale tady jsem kreslil víc ladovské Židy, a černochoy jsem kreslil spíš v Jižní Africe nebo při toulkách Manhattanem.

„Proč je v Americe tolik černochoy?“ chtěl vědět Avrumel.

„Přivezli je sem jako otroky,“ řekl jsem.

Vypadal zmateně.

„Jako v Egyptě,“ vysvětlila mu Rochele.

Prohlížel si černochoy, kterých byla ulice plná, od hlavy k patě.

„Ještě pořád jsou to otroci?“

„Ne,“ odpověděla Debora. „Už dávno dostali svobodu.“

„Dal jim Hašem Tóru?“

„Ne,“ řekla Rochele. „Hašem dal Tóru jenom nám.“

Bylo teplé, slunečné odpoledne. Na ulicích se procházely spousty lidí. Prokládl se kolem nás černý mladík, přes rameno obrovské řvoucí rádio. Rochele a Avrumel se za ním dívali.

„Proč to hraje tak nahlas?“ zeptal se Avrumel.

„Poslouchají rádi hlasitou hudbu,“ řekl jsem. „Jako my o svatbách a při Simchat Tóra. Pojd'te, půjdeme do muzea.“

Ukázal jsem jim průčelí muzea a knihovny a oni užasle zírali na širokou ulici a ohromné sochy a oblouky.

„Teď už chápu, proč máš rád Paříž,“ řekla mi Debora.

„Vyrostl jsi kousek od bulváru.“

Potom jsme šli přes Prospect Park k jezírku, kam jsme s matkou chodívali veslovat; do zoo, kde jsme viděli lvy, tygry, slony a opice;

pak zase zpátky do botanických zahrad, které brzy explodují skoro stejnou škálou barev jako Renoirova zahrada na zdi pracovny strýčka Jicchaka.

Avrumel se mě jednou rukou držel, v druhé nesl Šimšona. Co chvíli se k hadrovému paňácovi obracel a zapřádal s ním důvěrný hovor. „Tohle je jezero, kam táta chodil veslovat se svojí mámou. Tohle je knihovna, kde si táta půjčoval knížky.“ Rochele mě nepřestávala bombardovat otázkami. Kdepak si tatínek koupil svoje první olejové barvy? Kdy byl tatínek poprvé v muzeu? Jaké obrazy byly v muzeu? Dovolili tatínkovi dívat se na akty? Naše Rochele byla ladovská Židovka, ovšem současně také Francouzka a dcera Ašera Leva. Věděla, že existují akty. Max Lobe měl velkou sbírku aktů. Na zdech našeho domu v Saint-Paul visely obrazy nahých žen a jejich reprodukce byly i v knihách o mně.

Avrumel tentokrát výjimečně dával pozor, o čem jeho sestra mluví. „Akty?“ řekl. „To jsou obrazy paní bez šatů?“

„Správně,“ řekla Debora a rozhlížela se ulicí, která byla plná chodců.

„Táta maluje akty,“ sdělil Avrumel neadresně.

„Ano,“ řekla Debora. „Ale není nutné to všude vytrubovat.“

„Prť jedno,“ řekla Rochele. Vadí ladovským Židům, že táta maluje akty? chtěla vědět. Z nějakého důvodu ji až teď napadlo se mě na to zeptat.

Ano, vadí jim to.

Proč je tedy táta maluje?

Protože je táta malíř.

„Takhle se mluví o šabatu?“ zeptala se Debora. „O aktech?“

„Akty,“ prozpěvoval si Avrumel. „Akty.“

Proti nám šel postarší ladovský pár, podívali se překvapeně na Avrumela a šli dál.

„Avrumeli,“ řekl jsem. „Jestli s tím nepřestaneš, už mi nikdy nebudeš sedět modelem.“

„Modelem ano.“

„Kdy ty vyrosteš?“ zeptala se ho Rochele.

„Až přijde Mesiáš,“ řekl. Začínal být navztekaný, což u něho byla neklamná známka únavy. Chůze ho utahala. Brblal něco Šimšonovi do ucha. Pak řekl nahlas: „Až vyrostu, budu taky malíř, jako táta.“

„Bůh chraň,“ řekla Debora.

Podíval jsme se na ni. Slova z ní vyjela bez rozmyslu. Rozesmáli jsme se.

„Budu malíř a budu malovat akty,“ řekl Avrumel.

„Budeš vším, čím si Bůh přeje, abys byl.“

„Umělec,“ trval Avrumel hlasitě na svém.

„Dobře, tak z tebe bude umělec.“

To ho uchlácholilo. Mohli jsme v klidu dojít domů.

Později odpoledne přišlo rodiče navštívit několik známých – většinou manželské páry v jejich věku nebo o málo mladší, a několik lidí v mém věku s malými dětmi. Muži měli na sobě tmavé obleky a tmavé klobouky; ženy měly hezky upravené paruky a šaty, mnohé vypadaly, jako by se řídily nejposlednějšími čísly módních časopisů představujících ty nejelegantnější šaty s dlouhými rukávy a ke krku. Vzduch byl prohřátý, a tak seděli v křesílkách na terase, rozebírali ranní úsek Tóry a komentář z midraše, a slovo dalo slovo a nějak se

dostali až na příběhy o rebem a rebeho otci a dědečkovi. Dospělí seděli zvlášť; děti byly někde v domě a hrály si spolu. Někdo vyprávěl o vůdci jiné chasidské skupiny a to vedlo k hovoru o Ba'al Sem Tovovi a na základě toho začali mluvit o rivalitě mezi různými chasidskými sektami. Jeden ze starších mužů hovořil o podivném mlčení rebeho z Kotzku, desetiletých mlčení, během kterých nepromluvil slovo ke svým lidem ani k vlastní rodině; o rozkolu mezi jeho stoupenci; o rozštěpení sekty. Jiný ze starších mužů vykládal o rozpadu ryžinských chasidů, jedné z největších chasidských dynastií minulého století. Pak mluvil o neshodách mezi belsskými, karlínskými a satmarskými chasidy. Když se zmínil o satmarských, ozvalo se tiché reptání, protože to byli zapřísáhlí nepřátelé ladovských chasidů, už dávno v Evropě a i nadále v ulicích Brooklyn: slovní ani fyzické útoky mezi těmito dvěma sektami nebyly ničím neobvyklým. Byl to zvláštní, důvěrný, rozjímavý hovor, u ladovských chasidů o šabatovém odpoledni nečekaný – začal jsem vnímat podtón čehosi utajovaného; rozhovor se točil kolem tématu, které všichni považovali za klíčové, ale o kterém ve skutečnosti nikdo nechtěl hovořit. Vyrosl jsem v téhle komunitě; moje nervová zakončení na ni ještě stále byla napojená; dokázal jsem číst nepsané věty, slyšet nevyřčená slova. Něco se tu dělo, cosi nevysloveného viselo ve vzduchu, jakási nepojmenovaná obava. Sluneční paprsky zbarvily kůru platanu a dopadaly na podlahu terasy z červenavého dřeva a na skvrny holé země v trávníku, kde trávu vyhubil zmrzlý sníh. Trávník byl kropenatý občasnými trsy vyrážející mladé trávy a na hyacintech se ukazovaly první náznaky poupat. V šikmém pásu slunečního světla chvíli líně bzučela moucha a pak odletěla někam do stínu platanu. Řeč šla dál – zvěsti o soupeření, neshodách a rozkolech – a najednou jsem si všiml, že rodiče se hovoru neúčastní. Otec tiše seděl, upřeně zahleděný na dřevěnou podlahu terasy. Když rozhovor došel do určitého bodu, otec pojednou vzhlédl a tiše něco poznamenal. Kdosi se toho okamžitě chytil a další člověk posléze navázal a o chvíli později jsem si uvědomil, jak elegantně a zkušeně otec odvedl hovor od tématu rozbrojů k něčemu tak neškodnému a radostnému, jako byla připravovaná nová náplň letních táborů pro ladovské děti. Také matka si to uvědomovala; všiml jsem si jejího významného úsměvu.

Odpoledne pomalu uplynulo. Šel jsem s ostatními muži do synagogy na odpolední a večerní bohoslužbu. Rebe se

neukázal. Po závěrečném Kadiši jsme se s otcem a bratranci vrátili do domu strýčka Jicchaka. Období smutku pokračovalo.

Nikdy bych si nepomyslel, že rodinný dům může pojmout takové množství lidí, jaké se toho dne vešlo do strýčkova domu. Mnozí z těch, kteří tam byli uplynulý týden, se vrátili; jiní přišli poprvé. Byl poslední úplný den smutku. Přijeli ladovští Židé z Říma a Londýna; dva přijeli z ladovské vesnice v Izraeli; jeden z Bukurešti; jeden z Buenos Aires. Lidé tiše rozmlouvali s mými rodiči; znovu a znovu zněla vyjádření soustrasti tetě, bratrancům a sestřenicím. Strkání nahuštěných lidí a šoupání židlí; tlumené hlasy; vzduch vyhřátý množstvím těl. Bylo hodně pozdě, když jsme se s rodiči vrátili domů.

Děti už spaly. Debora ležela v posteli, četla si. Usnul jsem při rozsvíceném světle a zdálo se mi, že jsem v ateliéru Jáкова Kahna na Manhattanu, maluju akt a otec sedí opodál, dívá se, obličej ve tvaru koule, klidný a bez výrazu.

Druhý den ráno po bohoslužbě a závěrečném Kadiši zůstali strýčkova rodina a otec ještě sedět na svých nízkých stoličkách.

Skládací dřevěné židle obsadily asi dva tucty mužů. Seděli a tiše rozmlouvali o strýčkovi Jicchakovi. Potom muži procházeli v řadě před truchlícími a pronášeli tradiční slova soustrasti – a truchlící se zvedli ze svých stoliček, pomalu obešli blok a vrátili se zpátky do domu. Týden smutku byl u konce.

Dům byl ztichlý, bez návštěvníků. Pomohl jsem bratrancům Nachumovi a Jonkelovi složit židle a naskládat je na sebe. Požádal jsem bratrance Nachuma o klíč od pracovny jeho otce. Bratranec Jonkel se nasupil, ale bratanec Nachum mi beze slova podal svazek klíčů. Šli jsme do kuchyně na snídani.

Teta seděla u stolu a plakala. Bez zástupu těšitelů; bez všech činností, které ji rozptylovaly. Utekla do studovny a její dvě dcery a matka šly za ní. Bratranci Jonkel a Nachum řekli, že mají něco na práci; omluvili se a odešli. Otec řekl, že se chce podívat na poštu, která se mu za uplynulý týden nahromadila v kanceláři. Ocitl jsem se v kuchyni sám s talíři, jídlem a tíživým tichem, které se najednou v domě rozhostilo. Seděl jsem a zíral oknem na terasu a trávník a myslel na Maxe Lobeho a Johna Dormana a naše údolí a vesnici na kopci obehnanou zdí a hrozně jsem si přál vrátit se domů. Zítra ráno se setkám s Douglasem Schaefferem. A večer letíme domů. Seděl jsem tam a myslel na domov.

Pak jsem vyšel po schodech, prošel po koberci chodbou ve druhém patře a otevřel dveře do strýčkovy pracovny. Jak sametové tam vládlo ticho, jako pápěří hebký klid v nevzrušeném očekávání okamžiku, kdy člověk strne v úžasu! Rozsvítil jsem světla, posadil se do lehátka a zíral na obrazy na zdech.

Každý z obrazů byl ohraničen ozdobným zlaceným rámem, který dokazoval, že majitel byl na své klasiky náležitě hrdý. Obrazy ve světle jen zářily; zdálo se, že každý vyzařuje vlny světla z pigmentů na povrchu plátna. Cézannovy drobné plošky barvy, jako úlomky rébusu, dokonale promyšleného, prozkoumaného, prostudovaného, vyřešeného, každý dotek barvou jen další dílek jeho odpovědi na největší hádanku všech hádanek: jak vidíme a vnímáme svět. Stromy a údolí a hora a obloha; složené dohromady kousek po kousku, s nekonečnou selskou úporností. Tady pruská modř; bleděfialová tamhle; tady ultramarín; tamhle kadmiová červeň. Ze stromů a údolí a hory a oblohy je najednou na dvourozměrné ploše svět. Jaký tvůrčí počín křehkých umělcových prstů! A Renoirovy květy a listy; popínavé rudé a bílé růže, záplava pelargoníí, svažců, pivoněk a netýkavek; rozechvělý, oslnivý gejzír barev květin v květináčích a na záhonech. A kadmiová žlutá záclon a arabesky balkonu v sieně pálené a kobaltová modř moře a kadmiově rudá rybka ve smaragdově zeleném akváriu a purpur a červeň a ultramarín zdí od Matisse. Jaká radost, po celém týdnu smutku moci jen tak sedět a beze spěchu se dívat právě na tyhle obrazy! Kdyby jen existovalo požehnání, které by se dalo proslovit nad takovou ukázkou pohanské krásy!

Seděl jsem sám s obrazy. Po nějaké době jsem zhasnul světla, vyšel z pracovny, sešel dolů po schodech a vykročil z domu.

Dopolední vzduch byl prohřátý a prozářený sluncem. Na stromech brzy bude listí a trávníky se zazelenají. Ulicí šli staří manželé, opírali se o hůlky. O tři domy dál stál dům rebeho. Na chodníku potichu rozmlouvali bělovousí stařešinové, dovnitř a ven pořád procházeli muži v tmavých oblecích. Ke strýčkovu domu křepce přiběhl toulavý pes, označkoval javor a mimochodným krokem odklusal pryč. Došel jsem cestičkou k domu rodičů, odemkl si a vešel dovnitř.

Byl jsem hrozně unavený. Oblečený jsem si lehl na postel a usnul. Debora mě vzbudila k obědu. Byla v nedalekém hebrejském knihkupectví a vrátila se s pár knížkami pro děti: *V moskevských ulicích*, *Newyorský expres*, *Výrobce mezuz*,

Pokladnice chasidských příběhů pro děti, Příběhy reba Nachmana, Emuna. Jedli jsme společně v kuchyni rodičů. Nemá mi něco koupit, ještě než začne balit na zpáteční cestu? Nic jsem nechtěl. Vlastně ano, nesmíme zapomenout na bloky pro Johna Dormana.

Ten den odpoledne jsem na terase domu svých rodičů měkkou tužkou nakreslil strýčka. Nakreslil jsem ho, jak jsem si ho pamatoval z doby před dvaceti lety, s tmavým plnovousem, kulatý obličej, úsměv. Kreslil jsem zvolna a pečlivě – vějířky drobných vrásek od vnějších koutků očí; zaoblený bachratý nos; vysoké čelo s rýhou pod linií vlasů, svažující se do vrásčité úžlabinky, vystouplý oblouk kosti nad každým obočím. Črtal jsem jemné útržky čar, zjemňoval přechody mezi jednotlivými plochami prostředníkem a malíčkem, kreslil jsem tak, jak by to Renoir namaloval. Rochele s Avrumem přišli ze školy a nejspíš si mě všimli prosklenými dveřmi obývacího pokoje, protože jsem najednou zpoza dveří ucítil jejich pohledy, jak tam stojí a pozorují mě. Vydrželi potichu, dokud jsem nepoložil tužku a nezvedl oči k vysokým větvím platanu prozářeným sluncem.

„Kdo je to, tati?“ zeptal se Avrumel. Jednou rukou držel Šimšona, kterému se plouhaly nohy po zemi.

„Můj strýček Jicchak.“

„Takhle jindy nekreslíš,“ řekla Rochele.

„Správně. Tohle je zvláštní kresba.“

Toho večera jsme jedli u kuchyňského stolu. Otec mluvil o horách dopisů, které ho přivítaly, když se vrátil do kanceláře, o schůzích, po nichž celý den chodil, o lidech, kteří s ním chtěli mluvit, rozhodnutích, jež musel udělat, programech cest, které bylo třeba schválit, o rozpočtech, jež se musely přezkoumat. Vypadal unaveně.

Něco pro něho mám, řekl jsem. Dárek. A otevřel jsem velký skicář, který jsem měl celou dobu na klíně, vytáhl kresbu strýčka Jicchaka a ukázal mu ji.

Seděl a prohlížel si ji, ústa pootevřená.

„Ašere,“ řekla matka užasle. „To je nádhera.“

„Vdechls... vdechls mu život,“ zamumlal otec. Zamrkal a přešel si rukou přes oči. Najednou se rozplakal, docela tiše. Seděl tam a mlčky, beze studu plakal, s kresbou v ruce. Debora upírala pohled do talíře. Děti ani nedutaly.

„To je umění, které dokážu ocenit,“ řekl otec přes slzy. „Omluvte mě na chvíli, prosím.“

Vyšel z kuchyně, kresbu si vzal s sebou. Po pár minutách se vrátil, už bez kresby. Dojedli jsme jídlo. Musel zpátky do kanceláře. Schůze, poznamenal.

Za chvíli zazvonil telefon. Debora nakoukla do našeho pokoje a oznámila, že je to pro mě. Otočil jsem se od skicáře na stole a podíval se na ni.

„Kdo je to?“

„Neptala jsem se. Mám se zeptat?“

Náhla připomínka syčivého hlasu a vyhrožování smrtí.
„Ne.“ Vzal jsem si telefon v chodbě.

„To je Ašer Lev?“ řekl hlas na druhém konci, zřetelně, nosově. Řekl jsem, že ano.

„Volám z rebeho kanceláře. Mé jméno je rav Heršel Specter. Jsem jedním z rebeho pomocníků. Rebe by s vámi rád mluvil.“

„Dobře.“

„O samotě. Dnes večer.“

„Dneska večer?“

„V jedenáct hodin. Ve svém domě.“

„Ano.“

„Přijďte o pár minut dřív.“

„Dobře.“

„Šel jste dnes do mikve?“

„Ne.“

„Měl byste zajít do mikve, než půjdete za rebem. Až přijdete, některý z mužů u vchodu vám řekne, co máte dělat a kde počkáte.“

„Děkuju vám.“

„Zdravím vás, Ašere Leve.“ Zavěsil.

Položil jsem sluchátko, ruce se mi ještě třásly. Vrátil jsem se do pokoje ke stolu. Tužka rozechvěle tančila po papíře. Rozeklané křivky. Hrubé čáry. Ještě pořád jsem měl v hlavě telefonát starý osmnáct let. Debora se zeptala, co to bylo za telefon a já jí to řekl. Seděl jsem, zíral na fotografii rebeho na zdi nad stolem a nedokázal pokračovat v kreslení.

Pár minut před jedenáctou jsem vyšel z domu a vydal se ulicí směrem k rebeho domu, opatrně jsem našlapoval krajkovím matného světla a stínů, které vrhaly lampy na popraskaný a hrbolatý chodník vzdutý následkem vytrvalého tlaku vzhůru se deroucích kořenů stromů. Vzduch byl chladný, ulice tichá. Z domů svítily žluté obdélníky oken. Zachvěl jsem

se chladem; vlasy vzadu na krku jsem měl ještě mokré po koupeli. Strýčkův dům byl temný a tichý, teta Lea už určitě spala a bratrance byli pryč. Bratranec Nachum mi popřál šťastnou cestu zpátky do Saint-Paul. Bratranec Jonkel řekl, že doufá, že mě dlouho neuvidí, protože my dva se znovu uvidíme zase jenom v čase smutku, vzhledem k tomu, že jiný důvod, abychom se setkali, rozhodně neexistuje. Bratranec Nachum zavrtěl hlavou a obrátil oči v sloup. „Je to tak,“ řekl bratranec Jonkel. „Říkám jenom čistou pravdu. Pokud to bolí, nedá se nic dělat.“

Sešel jsem z chodníku a dal se úzkou cestičkou ke kamennému vchodu. U dřevěných vstupních dveří stáli z každé strany dva vysocí muži s tmavými plnovousy. Jeden z nich mi řekl, abych počkal ve velké místnosti po pravici, hned u vstupní haly. Vešel jsem do domu a dveře se za mnou tiše zavřely.

Ocitl jsem se v rozlehlé hale s parketovou podlahou, holými bílými zdmi a dvěma obloukovými dveřmi otevřenými na každé straně do dalších místností. Na vzdálenějším konci haly se v šeru vyššího patra ztrácelo kobercem pokryté schodiště. Odkudsi z domu se ozývaly hlasy, vzdálené, nezřetelné. Místnost napravo byla velká, s kobercem, zařízená židlemi a nízkými stolky, na kterých ležely četné ladovské tiskoviny: informační bulletiny, dětské časopisy, katalogy knih vydaných ladovským nakladatelstvím, nejposlednější rebebo rozhlasové a televizní projevy, časopisy pro mládež, přihlášky do ladovských letních táborů pro děti. Tiskoviny byly v angličtině, hebrejštině, jidiš, francouzštině, ruštině, italštině a španělštině. Zdi byly holé, až na velký olej rebebo zdobně zarámovaný stylem, který připomínal rámy, v jakých visely Cézanne, Matisse a Renoir v pracovně strýčka Jicchaka. Posadil jsem se na židli u okna obráceného do ulice. Na druhé straně místnosti proti mně byla bílá stěna s ořechově hnědými dveřmi, dřevěný povrch vykládaný křivkami tmavého kovu, na rámu připevněné dlouhé trojúhelníkové klíny z černého kovu. Do místnosti pořád zalétaly odněkud z domu vzdálené hlasy.

Někde jedenáctkrát odbily hodiny, zvuk, který ke mně dolehl jako přes silné závěsy a čalouny. Seděl jsem tiše, čekal.

Dveře se otevřely úplně nehlučně. Do místnosti vešel muž, zavřel za sebou, přešel přes místnost a posadil se na židli vedle mě. Na sobě měl starou koženou bundu a hnědé pytlovité kalhoty. Drsný obličej měl ošlehaný větrem a zbrázděný hlubokými rýhami, ruce obrovské, prsty mozolnaté a

potřísněné barvou. Z hlavy mu splývala hustá bílá kštice, na které měl nasazený tmavý baret. Zíral jsem na něho a náhle jsem strnul v úžasu a pocítil závrať z rotace světa.

Muž na mě upřeně hleděl a usmíval se přes svůj mroží knír. „Překvapuje mě, jak mladě vypadáš. Vážně je ti třináct?“

Přikývl jsem.

„Jsi takový hubený a bledý. Jako Chagall.“

„Jmenuju se Ašer Lev,“ řekl jsem.

„Ano,“ řekl. „Já vím, jak se jmenuješ. Já se jmenuju Jákob Kahn.“

Potřásl jsme si rukama. Měl mocný stisk. Cítil jsem, jak mě jeho modré oči do sebe vtahují.

„Máš vůbec ponětí, do čeho se pouštíš? Udělal bys líp, kdyby ses vyučil tesařem. Staň se ševcem.“

Neodpovídal jsem.

„Znám tvého otce. Znepřátelím si ho.“

Nic jsem neříkal.

Povzdechl si. „Náš rebe je moc chytrý. Když tě nebude učit Jákob Kahn, najde se někdo jiný. Radši to riskne se mnou. Můj otec byl celý život stoupencem jeho otce. Já sám nejsem zbožný Žid. Dám na tebe ale pozor. Ano, náš rebe je chytrý.“ Vrhla na mě pronikavý pohled. „Víš, do čeho se pouštíš, Ašere Leve? Tohle je neklidný svět. Nečekej spásu, jestliže vstoupíš do světa umění. Spása je smrt umění. Klid je jed, který umělec polyká, když hodlá se svým uměním skončit. Posloucháš mě, Ašere Leve?“

„Ano.“

„Slyšíš?“

„Ano.“

„Ašere.“

Otevřel jsem oči.

„Ašere.“ Stál přede mnou otec. Zíral jsem vzhůru na něho a cítil, jak se třesu. „Jsi v pořádku?“

„Na chvíli jsem usnul.“

„Nečekej spásu, Ašere Leve,“ ozval se Jákob Kahn ze židle, na které seděl.

„Pojď se mnou,“ řekl otec.

Postavil jsem se na nohy a následoval otce k dřevěným dveřím. Když jsem se ohlédl přes rameno, židle, na které seděl Jákob Kahn, byla prázdná.

Otec se zastavil přede dveřmi. Při své výšce, v tmavém obleku, s tmavou vázankou, bílým vousem a malou tmavou jarmulkou působil důležitě – a já vůbec poprvé zažil pocit

hrdosti, že to v životě dopracoval až sem, na šéfa rebeho personálu. Všechna ta procestovaná léta; muka spojená s matčinou nemocí a mým postupným únikem do cizího světa umění; veškerá energie, kterou vložil do zakládání ladovských škol v Americe a Evropě; všechna houževnatost soustředěná jen na jeho nesobecké odhodlání uspět ve jménu Pána světa a rebeho – vše, čím naplnil svůj život, ho vyneslo do významného postavení rebeho pravé ruky. Lehce se dotkl mé paže a já z jeho doteku vycítil, jakou úctu chová k člověku, který seděl v místnosti za dveřmi, a vybavil jsem si, co mi řekl, když jsem šel poprvé navštívit rebeho, v týdnu, kdy jsem se stal bar micva: „Nezapomeň, s kým budeš mluvit.“

Otec otevřel dveře, ustoupil stranou a pokynul mi směrem přes práh. Vstoupil jsem do místnosti. Dveře se za mnou nehlučně zavřely.

Zůstal jsem stát hned u dveří. Na podlaze ležel koberec. U protější zdi, před vysokým oknem s barevnými tabulkami zalitými do olova, stál velký tmavý dřevěný stůl s ozdobným vyřezáváním na hranách a nohách. Stěny od podlahy ke stropu zakrývaly knihovny plné knih. Před stolem stála tři křesla. Naleštěný orientální lustr visící ze stropu skvrnitými vrženými stíny vydával matné světlo, které měkce dopadalo na knihovny, na stůl a na postavu, jež seděla za stolem v tmavé kožené židli s vysokým opěradlem.

Zdál se velmi malý a jeho tmavé oblečení splývalo s kůží židle, takže jsem zprvu sotva dokázal rozlišit jeho obličej, čisté bílý vous, bledé tváře a tmavé oči. Jako by z něho zbyla jen tvář, jasná, vznášející se, nehmotná, tělo tak zvetšelé desetiletími posvěceného vůdcovství, že z něho zbyla jen duše. Stál jsem, zíral na něho přes celou místnost, až jsem uviděl, jak pozvedá ruku a kyne mi, pak jsem došel ke stolu.

Měl na sobě tmavý oblek a obyčejný tmavý klobouk. Zdálo se, že všechno světlo potměnělé místnosti se soustřeďuje v jeho očích; zářily jasně z šera stínů vržených okrajem klobouku. Ukázal na křeslo. „Posaď se, Ašere Leve.“ Hlas měl slabý, vlídný. „Už dlouho jsme se nesešli o samotě.“

Posadil jsem se na jedno z křesel.

„Jak se daří ženě?“

„Moje žena je, díky Bohu, v pořádku.“

„Jak se vede dceři? Její nemoc je pod kontrolou?“

„Díky Bohu, ano.“

„A Avrumel? Jak se má Avrumel?“

„Díky Bohu.“

„A jak se daří tobě, Ašere Leve? Vedlo se ti celá ta léta dobře, ano?“

„Děkuji za to Všemohoucímu.“

„Náš Ašer Lev o sobě dává světu vědět. Svět o našem Ašeru Levovi ví. Je snad někdo, kdo neslyšel o Ašeru Levovi?“

Byl jsem zticha.

„Pamatuji si, když jsi ke mně přišel poprvé. Právě ses tehdy stal bar micva a setkal ses s Jákobem Kahnem, blahé paměti. Vzpomínám si, že jsi pak ke mně přišel ještě později, když jsem tě žádal, abys studoval ruštinu. Pamatuji si, když jsem tě poslal pryč kvůli tvým obrazům. Všechny příležitosti si pamatuji.“

Nic jsem neříkal.

Naklonil se na své židli dopředu; byl to jen náznak pohybu, pohyb stínů. „Poslat tě pryč bylo kruté rozhodnutí, bylo to strašné. Ale bylo to tak lepší pro všechny, že jsi od nás odešel.“

Zachvění, které mnou projelo až jsem se celý otřásl, bylo tak prudké, že si toho nemohl nevšimnout. Mlčky na mě upíral zrak. Pak zavřel oči a hlava mu pomalu klesla na prsa a já nabyl dojmu, že usnul. Seděl jsem tam a nevěděl, co mám dělat. Ubíhaly nekonečné minuty. Právě jsem se rozhodl dojít potichu ke dveřím a odejít pryč, když jsem zaslechl, jak říká, s hlavou stále svěšenou na prsou: „Ašere, chci ti něco říct. Musíš mě dobře poslouchat, je to důležité.“ Zvedl hlavu a bez jediného mrknutí na mě upřeně hleděl zpod okraje tmavého klobouku. „Můj otec, blahé paměti, mi kdysi řekl v souvislosti s veršem z Genese: ‚Bůh viděl, že všechno, co učinil, je velmi dobré‘ – že Bůh vidí jinak, než jak vidí člověk. Člověk vidí jenom *mezi* jednotlivými mrknutími oka. Neví, jak svět vypadá, *právě když* mrkne. Vidí svět rozkouskovaně, úlomkovitě. Pán světa ale vidí svět vcelku, neroztříštěný. *Takový* svět je ten správný. Naše vidění je roztříštěné, Ašere Leve. Umí se někdo dívat jako Bůh? Lze to vůbec?“

Na okamžik se odmlčel, pak pokračoval. „Jednou jsem tohle řekl Jákobu Kahnovi, blahé paměti. Ano, tatáž slova. A on mi řekl, že umělec také musí vidět svět vcelku, musí se nějak naučit vidět, i když právě mrkne a oči má zavřené, musí dohlédnout tam, kam nikdo jiný nevidí, musí vidět souvztažnosti světa, to co je *mezi*. I když jsou to souvztažnosti ošklivé a zlé, umělec se musí naučit je vidět a zaznamenat. Řekl jsem Jákobu Kahnovi, že rebe také musí vidět souvztažnosti, a pokud rebe opravdu vidí, pokud je schopen, díky laskavosti a milosti Pána světa, vidět, jako vidí Pán světa,

pak uvidí, že všechno je dobré. Jákob Kahn mi řekl: ‚Ukolem umělce je vidět. Pokud to, co vidí, je dobré, v pořádku. Pokud ne, tak ne.‘ Všichni se ale shodnou, Ašere Leve, že úkolem rebeho a umělce je vidět a dívat se. Je to jasné?“

Pomalů jsem přikývl.

„Jasně?“ zeptal se rebe znovu.

„Ano,“ slyšel jsem svůj hlas, jakoby z dálky.

„Je to jasné. Dobře. Velmi dobře. Pak mě tedy poslouchej, Ašere. Jsou věci, které jsem schopen vidět a které ti nemohu prozradit. Musíš pochopit, že oč tě teď požádám, pramení z mého vidění. Poslouchej. Žádám tě, aby ses zítra nevracel do Francie. Žádám tě, abys tu s námi ještě pár týdnů zůstal. Zůstaň u nás. Slyšel jsem, že musíš do Paříže. Žádám tě, abys nejezdil.“

Následovalo dlouhé ticho. Seděl jsem úplně nehnuté.

Lehce se naklonil dopředu. „Ašere Leve, dávám tobě, tvé ženě a tvým dětem své požehnání.“

Naznačil posunek pravou rukou. Pak se v křesle opřel a zdánlivě zmizel v jeho stínu.

Tiše jsem vyšel z místnosti.

Celý dům byl tichý. Nakoukl jsem do otcovy kanceláře vedle schodiště. Seděl za stolem. Vzhlédl. Řekl jsem mu, že mohu jít. Odpověděl, ať tedy jdu, on má ještě nějakou práci a rebe v noci přijme další lidi. U východu jsem minul dva muže s tmavými plnovousy a cestičkou došel na chodník. Šel jsem rychle světlem proděravělými stíny pod korunami stromů.

Debora seděla u stolu v noční košili, před sebou otevřený blok. Paruku měla sundanou; její štíhlý bílý krk vypadal díky krátce ostříhaným hnědým vlasům prokvetlým šedými pramínky nezvykle dlouhý, jako krky žen na středověkých francouzských tapiseriích a ilustracích starých rukopisů. Otočila se a zadívala se na mě přes horní obroučky sesunutých brýlí.

„Už jsem začínala mít strach. Tos byl celou tu dobu u rebeho? O čem jste mluvili?“

„Rebe mě požádal, abychom nejezdili domů zítra, ale zůstali o něco déle.“

Sundala si brýle a podívala se na mě.

„Co myslíš?“

„Tví rodiče budou šťastní.“

„Týden, Debi. Nanejvýš dva.“

„Děti budou nadšené. Všiml sis, jak si Avrumel oblíbil tvého otce? Budeš muset poslat Maxovi telegram nebo mu zavolat.“

„Bude potřeba změnit datum našeho odletu. Asi bychom si raději měli zažádat o otevřenou rezervaci.“ Podíval jsem se ke stolu. „Pracuješ na té nové knížce? Je zázrak, že tady dokážeš psát. Já nenakreslil ani ň, kromě toho obrázku strýčka.“

„Manželi můj, co bys od sebe ještě nechtěl? Máš za sebou týden smutku.“

„Jsem vážně unavený. Nechápu, jak může rebe zůstávat takhle dlouho vzhůru. Ještě po mně měl přijmout někoho dalšího. O čem je ten příběh, Debi?“

„Vypadáš, že napůl spíš, Ašere.“

„A to není pohádka na dobrou noc?“

Tiše se zasmála. „Vážně tě to teď zajímá? Tak dobře. Napadlo mě, že by mohlo být nádherné, kdyby existoval svět, kde by v nás navždycky zůstávaly příjemné pocity, které v nás vyvolávají příběhy nebo písně, že bychom si je mohli v sobě udržet napořád a ne jenom na pomíjivý okamžik. Poslechneme si písničku, nebo si přečteme příběh a příjemné pocity, které z nich máme, v nás nezůstanou. Buď je dopředu tušíme, nebo jsme ve stavu, kdy jsme je už zakusili, ale jsou zase pryč. Nikdy je nevnímáme jako *právě teď*. Víš, co tím myslím? Píšu příběh o holčičce, která objeví jeskyni, kde je pořád *teď*.“

„Jak jsi to nazvala?“

„*Jeskyně věčného nyní*.“

„Chytré. *Jeskyně věčného nyní*. Panečku, jsem opravdu unavený, Debi.“

„Tak se svleč a pojd' si lehnout.“

„*Jeskyně věčného nyní*. Moc chytré. *Teď* nebo nikdy. *Teď* a navždycky. Kdy, když ne *teď*?“

Trpělivě se usmívala.

„Zůstaneme ještě týden, Debi. Pak pojedeme domů. Nechci, aby se tady z toho stalo moje věčné nyní. Už tady nežiju. Jeden týden. Nanejvýš dva. Ani o den déle. Pro klid v rodině. Jdu se umýt.“

Zanechal jsem ji s blokem a jejími sny o věčném nyní a odešel do koupelny.

Budím se a ležím s otevřenýma očima, zírám do matného kruhu světla kolem noční lampičky. Debora spí ve své posteli. Slyším její klidný, melodický dech. Místnost jemně pulsuje životem.

Pomalů se otevírají dveře, ale nikdo nepřichází. Otevírají se o něco víc. Zvedám se na posteli, dívám se pod úroveň kliky a vidím Avrumela s přeleželými vlasy. Opírá se o zárubeň dveří, drží Šimšona a upřeně kouká do místnosti.

„Ošklivý sen, tati,“ slyším ho, dává se do pláče.

Deboru to neprobudilo. Jdu k němu a tisknu ho k sobě, jeho rozechvělé vyhráté tělíčko, s pihovatým obličejíkem na mém vousu, nesu ho zpátky do postele.

„Copak se ti zdálo?“

„Nepamatuju se. Moc se bojím, tati.“ Tiskne si hadrového paňácu pevně k hrudi.

„Pšt. Jen hezky spi. Táta je s tebou.“

Zůstávám s ním, dokud znovu neusne. Pak se vracím tichou chodbou do svého pokoje. Jak jdu k posteli, mám pocit, že se něco hnulo v záhybech záclon před širokými skleněnými dveřmi na terasu a zadní trávník. Rozhrnuju závěsy, abych se podíval ven.

Úplněk omývá terasu modrobílým světlem. Vidím stíny poblíž kropenatého kmene a pod změtí větví vysoké koruny platanu: mihotající cáry tmy se pohupují tam a sem v tajemném, bledém nočním svitu. Zatahuju závěsy a lezu zpátky do postele. Trvá dlouho, než dokážu znovu usnout.

Ráno při snídani jsme s Deborou řekli rodičům a dětem, že se zdržíme o trochu déle. Matka se samou radostí rozplakala. Rochele řekla, že je to dobrý nápad, aspoň bude moct ve škole něco dokončit, co ve třídě rozdělali. Avrumel, na tváři vítězoslavný výraz, se obrátil na Šimšona a řekl: „Vidíš, já ti říkal, že zůstaneme,“ skočil ze židle, vylezl otcí na klín a pověsil se mu kolem krku. Otec se na mě zadíval přes Avrumelovu šesulku. Oči mu zářily a hluboko v nich měl jakýsi podivně tajnůstkářský, vědoucí výraz.

Kapitola druhá

Scházím po kamenných schodech do stanice metra Kingston Avenue. Schodišťovou šachtou provívá studený, zatuchlý vzduch čpící zemí. Jímá mě podivný, mrazivý pocit, že se družím k strýčkovi Jicchakovi, Jákobu Kahnovi, Anně Schaefferové a Španělovi v jejich chladných hrobech.

Na spoře osvětleném nástupišti čekám na vlak na Manhattan. Následuje hřmotný průjezd temnými tunely. Když jsem jel vlakem newyorského metra naposled, před lety, stěny jako by sebou cukaly a otřásaly se pod tíhou šílených kreseb a nápisů sprejem, které je pokrývaly; teď se v záři stropních svítidel leskne úplně čistý vagon.

Na Manhattanu jdu vzhůru po špinavém schodišti přečpaném lidmi a ven z metra do přelidněných ulic, mezi strmící rozhraní světla a stínu. Procházím se a nahlížím do galerií, dívám se na umění ve výlohách a na zdech. Vidím pop-art, minimalismus, konceptualismus, figurativní malbu. Svrchované technické provedení. Kdosi to nazval Bouguereauovým efektem. Umění bez rizika. Umění osmdesátých let. Jeden přední kritik to nedávno označil za Umění důležitosti: nabubřelé, nesoudržné, strojené opovrhování vkusem, lacině efektní užití malby, odbytá kresba, odpudivé kombinace barev, každý se opičí po starším bratrovi. Galerie se blyštěly jak obchodní domy. Karnevalový míšmaš všeho druhu. Umění jako masopust. Plebejec králem. A dvořany jsou: popularizace, povrchnost, nejistota, cynismus. Století se vyčerpalo.

Přál jsem si být zpátky v Saint-Paul. Zůstanu tady týden, nanejvýš dva. V Brooklynu se dělo cosi podivného. Cítil jsem to dokonce i na Manhattanu, mezi věžáky a zmatkem, davy lidí a žebráky: nepostižitelnou aktivitu ladovských chasidů; tažení vpřed; nejasný pocit, že já sám jsem do toho vtahován. Nedokázal jsem si s tím spojit určité slovo nebo pocit. Così.

Odbočil jsem za roh, vešel do vysoké budovy a vyjel výtahem do čtvrtého patra. Naposledy jsem tu byl před třemi lety, na zahájení jedné výstavy. Kritici byli tenkrát vlídní, i když jisté náznaky pochybností jsem vystopoval. „Levův styl hraničí s módností,“ napsal jeden. „Jeho práce místy postrádá hlubší záběr, který uspokojuje naše nejopravdovější potřeby, a nebezpečně si pohrává se sentimentem a melodramatem.“ Tehdy jsem tomu nevěnoval pozornost a vybavilo se mi to až po výstavě v Paříži. Dobrý kritik. Dříve příznivě nakloněný a chápající. Varovné znamení. Nepostřehnuta.

Vystoupil jsem z výtahu na podlahu pokrytou tlustým kobercem a ocitl se před velkou sochou ženské postavy od Matisse. Lenivý spád linie od ramene a torza až k výstupku oblého stehna. Právě probíhala výstava Matissových soch. Mezi jednotlivými kusy se procházel asi tucet lidí. Ve světle spadajícím od stropu sálala mírná záplava pozvolné smyslnosti.

Na druhé straně od výtahu, na vzdáleném konci galerie po mojí levici, stál tentýž velký, tmavý, rafinovaně vyřezávaný stůl, který kdysi používala Anna Schaefferová. Za ním seděla krásná světlavá žena, sekretářka Douglase Schaeffera, a telefonovala. Uviděla mě a spěšně hovor ukončila. Pan Schaeffer mě očekává, řekla. Vešel jsem do zadní kanceláře.

Douglas Schaeffer seděl za malým, světle lakovaným dřevěným stolem, který svého času patřil francouzskému šlechtici, jenž přišel o hlavu pod gilotinou. Douglas mžoural do papírů na stole přes drátěné brejličky. Na dlouhém stole za ním stál počítač, fax a průhledný telefon, ve kterém bylo skvěle vidět složitou spleť drátů, jako síť žil a tepen. Zdi byly pokryté díly jeho umělců. Visel tam jeden z mých menších obrazů: *Malířův syn a jeho Samson*. Švihák, středně velký, jako ze škatulky, oblečený v tmavěmodrém blejzru, šedých kalhotách, bleděmodré košili s červeným motýlkem a světlezelným kapesníčkem v náprsní kapse, Douglas vyzařoval šarm a starosvětskou eleganci své matky. Bylo mu kolem pětácti a zdědil po Anně chladné, pronikavé oči. Hladký obličej měl opálený; rovné světlehnědé vlasy sčesané dozadu a rozdělené pěšinkou; nehty pečlivě ošetřené. Vzduch v místnosti jemně voněl jeho kolínskou.

Když jsem vešel, vzhlédl, rychle obešel stůl a oběma rukama uchopil mou nabízenou pravici. „Rád tě vidím, Ašere. Jak se vede? Co děti? Rochele je dobře?“ Vyslovil její jméno správně, i s hrdelní hláskou uprostřed. „A Debora? Prosím tě, posad’ se, kamaráde. Přijmi mou soustrast. Jediný strýček. To

je smutné. Moc smutné. Viděls ty Matisse venku? Nádhera, ne? Kolem výstavy je pěkný humbuk, hlavně mezi kritiky a odborníky. Kdy se vracíš do Francie?“

Miloval ovzduší velkého umění: výstavy, kritiky, odborníky, média, soukromé sběratele, kurátory muzeí a společností. Vystudoval výtvarné umění na Harvardově universitě, kterou ukončil s bakalářským titulem. Šel dál do Oxfordu, kde získal titul magistra dějin umění a jaksi přirozeně a s úspěchem převzal během matčiny poslední nemoci její galerii, někdy před deseti lety. Před třemi lety otevřel pobočky v Los Angeles a Tokiu, z obou se staly vzkvétající podniky. Byl vykonavatelem pozůstalosti Jákoba Kahna. Tři z největších obrazů mé poslední výstavy šly do muzeí; čtvrtý získal do své vlastní sbírky. Visel na zdi jeho domu v Upper East Side. Podědil matčinu strojenou povýšenost a noblesní způsoby, a pokaždé, když jsem ho viděl, mi ji připomněl a s ní nevyhnutelně i Jákoba Kahna, mého učitele a nejbližšího přítele jeho matky.

Řekl jsem mu, že zůstanu s rodinou v Brooklynu ještě tak týden nebo dva. Že dětem udělá dobře, když poznají své prarodiče; hlavně to potěší Avrumela, který si dědečka moc oblíbil. Debora a moje matka spolu dobře vycházejí. Stojí za to zůstat o něco déle. Ale jak jsem to říkal, slova jako by získávala temný nádech. Věděl snad otec, že mě rebe požádá, abychom zůstali? Nepřemluvil rebeho, aby mě o to požádal? Ráno u snídaň měl otec v očích nápadně vědoucí výraz.

„A co ty, kamaráde? Co ty budeš dělat?“

Řekl jsem mu, že budu chodit na dlouhé procházky a občas si odpočinu mezi díly ve strýčkově sbírce.

„Co je to za sbírku?“

Pustil jsem se do popisu sbírky strýčka Jicchaka: obrazy, které jsou jejími úhelnými kameny; kresby; tisky; židovští umělci; moje vlastní díla; články z časopisů, monografie a oznámení o vernisážích. Jak jsem pokračoval, všiml jsem si, že si sundal brýle a zastrčil je do kapsy saka za zelený kapesníček. Jenom na mě zíral. Když jsem skončil, následovala pauza. Dotkl se pěstěným prstem svého motýlku a zlehka si odkašlal.

„To vypadá na úctyhodnou sbírku.“

„To bych řekl, ano.“

„Není to trochu zvláštní u člověka, jakým byl tvůj strýček?“

„Ze začátku to bral jako investici. Pak se z toho stalo něco, čemu se obdivoval. Možná si sbírku i zamiloval.“

„Co s ní udělají strýčkovi dědicové?“

„Coby, rozprodají to. Už se nemůžou dočkat, až se do toho dají. Hlavně jeden z mých bratranců, jehož druhou přirozeností je hamižnost. Z peněz, které dostanou, otevřou tučet obchodů.“

„Velká škoda, kamaráde. Pokud s tím ty vůbec máš co dočinění, s radostí bych vaší rodině prodej částečně, nebo i kompletně zprostředkoval.“

„Rozhodně jim to navrhnou. Mimochodem, Doughu, chtěl jsem se tě zeptat, neobjevily se nějaké kopie mého prvního pařížského tisku?“

„Toho, který jsi dělal s Jákobem Kahnem? Kamaráde, žádný sběratel, který má všech pět pohromadě, by se toho tisku nezabýval. Neobjeví se, dokud si stojíš na trhu tak jako teď.“

„Potřebuju jednu kopii.“

„Kde máš autorské nátisky, Ašere? Cožpak jsi nedostal autorské nátisky?“

„Byly v tom nákladě, který vykradli, když jsme se stěhovali na jih.“

„Aha, vzpomínám si. To byla smůla.“

„Viděl jsem jeden ve strýčkově sbírce a najednou jsem si vzpomněl, že jsem ho někomu před lety slíbil a úplně jsem na to zapomněl. Co s tím mám dělat?“

„Kdo to tiskl? Zapomněl jsem to.“

Pověděl jsem mu to.

„Tak mu napiš, nebo mu zavolej, a zeptej se ho, jestli náhodou ještě nemá bon à tirer. Většinou si je nechávají, protože někdy začnou být cenné.“ Mluvil o konečném zkušebním tisku, na který umělec napíše „bon à tirer“ – schváleno k tisku – a podepíše se. „Musím říct, kamaráde, že se nedokážu vyrovnat s tou zprávou o umělecké sbírce tvého chasidského strýčka. Jenom žasnu.“

„Ani strýčkova rodina se s tím nedokáže vyrovnat.“

„To si dovedu představit.“ Podíval se na mě zblízka. „Nevypadáš dobře, Ašere. Už ses vzpamatoval z té Paříže? Jak jsi na tom? Upřímně?“

„Jakž takž.“

„Nesmíš si to tak brát. Musíš pokračovat v práci.“

„O tom jsem si s tebou přišel promluvit. Chci na chvíli přestat s malováním, Dougu. Poslední dobou jsem byl pořád na očích, potřebuju si chvíli odpočinout někde schovaný.“

Vypadal šokovaně. „Vůbec nebudeš malovat? Neuvažuješ snad, že skončíš s kariérou, jenom proto, že ti kritici v Paříži dali za vyučenou?“

„Nemluvím o konci. Jenom o odpočinku.“

„Na jak dlouho, kamaráde?“

„Nevím. Dokud to zase nepřijde.“

„To mě tedy vůbec netěší. Doufal jsem, že od tebe budeme mít něco v podzimní sezóně.“

„Letošní podzim ne, Doughu. Přenech moje místo Maxovi. Max má vždycky něco v zásobě.“

„To vypadá zle. Doufám, že s tím nechceš praštit. Nehodláš si hrát na Duchampa, že ne?“

„Ne, to si nemyslím.“

„Nemyslíš? Děláš mi starost, kamaráde.“

Ještě pár minut jsme probírali obchodní záležitosti a pak jsme si podali ruku. Vždycky mě vyprovázel k výtahu, tentokrát jsem mu ale řekl, že si chci prohlédnout sochy, a tak se mnou došel jen ke dveřím své kanceláře, přepadlý výraz ve tváři.

„Musíš na sebe dávat pozor. Svět umění si nemůže jen tak dovolit ztratit Ašera Leva. Dělá se teď spousta nejružnějších náhražek, všude vidíš jen vykalkulovaná gesta, kulturu pro pobavení. Na tohle nezapomínej, až si budeš lebedit v té své skryši. Moc ode mě prosím pozdravuj Deboru a děti.“

Prošel jsem kolem sekretářky a pomalu se procházel galerií. Bylo chvílku před polednem a uvnitř postávalo nějakých dvacet lidí. Plyšový světlešedý koberec, příjemně krémové zdi, měkká světla, smyslné sochy. Zadívala se na mě krásná žena procházející mezi sochami a pak řekla potichu muži, který byl s ní: „Mám dojem, že tamhleto je Ašer Lev.“ Odsunul jsem se od nich. V téhle galerii byly prvně vystaveny mé dva obrazy ukřižování. Tady je viděli rodiče, na ohromné zdi před odbočkou k výtahu. Zděšený výraz na matčině tváři; zmrzlá nevěřící grimasa na šokovaném obličejí otce. Mumlání davu: „To jsou oni, na těch obrazech.“ Pak zlostný odchod rodičů z galerie. Obrazy teď byly v jednom newyorském muzeu, kde visely bok po boku v ohromné výstavní síni. Lidé za mnou občas chodili: „Viděli jsme vaše ukřižování, pane Leve. Ohromující.“ Nebo: „Viděli jsme vaše obrazy ukřižování. Co přesně jste tím chtěl říct? Jak to přijde, že někdo vychovaný jako ladovský chasid namaluje ukřižování?“ První roky jsem se snažil na jejich otázky odpovídat: Chtěl jsem namalovat utrpení a v židovském umění nejsou žádné motivy, které by se daly použít jako na první pohled srozumitelný estetický prostředek a posloužit mi k vyjádření matčiných muk zažívaných za ta léta, kdy otec

cestoval pro rebeho a já jezdil sem a tam kvůli svému umění. Chtěl jsem do obrazu vložit její bolest. Potřeboval jsem estetickou formu, která by jasně říkala: *Tělo a duše v nekončící osamělé trýzni*. Chtěl jsem... Potřeboval jsem... Měl jsem zapotřebí...

Někteří kývali, jako by rozuměli. Většina se na mě dívala skelným pohledem. Po čase jsem přestal na jejich otázky odpovídat. Připadalo mi, že u lidí jen posiluju jejich zlost tím svým snažením vysvětlovat, ospravedlňovat, usměrňovat, objasňovat, odškodňovat. Kdo skutečně porozumí umělcovým vnitřním pochodům? Přál jsem si, abych býval neměl potřebu ta ukřižování namalovat. Kéž bych býval nikdy nezpůsobil všechnu tu bolest. Přál jsem si, aby obrazy nebyly v muzeu, kde je může každý vidět. Přál jsem si... Přál jsem si...

Vyšel jsem z galerie, sjel výtahem dolů na ulici a rychle zamířil k metru.

Vystoupil jsem na křižovatce Šestadevadesáté ulice a Broadwaye. Nad hustou spleť aut a přečpanými chodníky visel hnědavý závoj prachu a výfukových plynů. Chvilí jsem šel po Broadwayi, pak jsem uhnul z kopce do postranní ulice, která se rozšiřovala v jakýsi náznak parku na svahu posetém stromy a obehnaném nízkou kamennou zídkou. Za zdí ležela dálnice a břidlicově šedá hladina řeky Hudsonu.

Zastavil jsem se před vysokou starou budovou a skoro jsem ji nepoznával. Kdysi zašlé průčelí bylo čistě opískované a andezitová fasáda se třpytila na slunci. Býval to dům s vysokými prostornými mansardami, s předními dveřmi z rezavějícího železa a špinavých skel a s temnou halou, kde to bylo jako v jeskyni. Ted' od naleštěných vchodových dveří ze skla vedla až k obrubníku zelená markýza. Vnitřek obložili světlešedým mramorem protkaným namodralými žilkami. U výtahu seděl za stolem hubený mužík v tmavém obleku a na stěně za ním svítila celá řada televizních monitorů. Kde kdysi býval pomalý a rozhrkaný výtah s prastarou harmonikovou mříží a šoupacími dveřmi, tam se ted' blyštěly mosazné dveře nahoře s okýnkem.

U vchodu pod markýzou stál uniformovaný dveřník, ramenatý, s olivovou kůží, tmavýma očima, samý sval. Viděl jsem, že si mě prohlíží.

„Čím posloužím?“

„Kdysi jsem znal člověka, který měl v tomhle domě ateliér, v pátém patře.“

„Áha. Kdy to bylo?“

„V padesátých a šedesátých letech. Pracoval jsem u něho.“

„Aha. No, teď jsou z toho ze všeho byty. Ti, co jim to tu patřilo, rozprodali mansardy na byty.“

„Kdy to udělali?“

„Asi před deseti lety. Kdo že tu měl mít ten ateliér?“

„Umělec jménem Jákob Kahn.“

„Ten si tu nic nekoupil?“

„Ne. Odstěhoval se do Francie.“

„Jákob Kahn. To mi nic moc neříká. Co maluje?“

„Už zemřel. Byl to velký sochař. A také maloval abstraktní expresionistické obrazy.“

„Já nevím nic o tom – jak tomu říkáte. To jako když se po tom všude rozleývá barva? Jo, už vím. Spousta lidí na to neměla, když to tu rozprodávali. Všichni umělci odešli. Majitelé to dali moc pěkně dohromady, prodali to a vydělali balík. Měl byste to vidět vevnitř. Prima. Nemůžu vás tam ale pustit, jestli tam nemáte jednání nebo vás tam někdo nezná.“

„To nic, díky.“

„Jasně. To nestálo za řeč.“

Šel jsem dolů ulicí. Svažovala se prudce k řece. Jako ulice, ve které jsem dřív bydlel v Paříži, kde jsem pracoval ten první rok, namaloval ukřižování a poznal Maxe a Deboru: v úzké dlážděné ulici, která ústila na bulvár. Před očima mi naskočil obraz. Max supící do poslední etapy pětipatrového výstupu, tenkrát poprvé v Debořině doprovodu; přivedl ji ke mně, protože jsem právě domaloval ukřižování, nezvedal telefon a nestaral se o svět; řekl jí, že o mně může napsat do časopisu, pro který pracovala; já jim otevírám do půl těla nahý, jen ve spodkách, a s pleskáním bosých nohou se řítím pro džínsy a tričko, oni dva stojí ve dveřích, Debora zaražená a celá zrudlá, Max se směje.

Městská dálnice za zdí byla plná rychle jedoucích aut. Po hladině klouzala směrem na sever loď okružní turistické trasy, hloučky cestujících se tísnily u zábradlí. Rackové se skřehotáním kroužili nad proplouvajícím nákladním člunem, bílí v paprscích slunce. Na nedalekém hřišti si na pískovištích, prolézačkách a houpačkách hrály děti pod bedlivým dohledem matek a vychovatelek. Minula mě mladá žena ve žlutém svetru a džínsách, před sebou kočárek. Co uviděla, když se na mě letmo podívala? Chlapa ve středním věku, s šedivějícími

rezatými vlasy a vousy, bledým obličejem, v kožené bundě, pytlovitých kalhotách a námořnické čepici. Jak překvapená byla Anna Schaefferová, když jsme se poprvé setkali v ateliéru u Jáкова Kahna, v té mansardě, ze které je teď byt! Nemohla odtrhnout oči od mojí jarmulky, od mých rozhoupaných pejzů, které už nenosím, od mého bledého obličeje. „To jsi mi neřekl,“ řekla Jákovu Kahnovi. A Jáko Kahn odpověděl, „Je to génius, Anno. Zázrak s pejzy.“ Ateliér měl ohromnou rozlohu. Byl v něm nádherný nepořádek. Vysoká stěna tvořená okny proti zamračenému nebi, které se zdálo doléhat až na skleněné pláty; střešní okno v sešikmené střeše; všude porůznu rozestavěné bronzové, kamenné a dřevěné sochy; stojany a plátna a pracovní stolky na třínožkách; a opojné vůně pigmentů, lněného oleje, terpentýnu a surového kamene a dřeva – svůdný odér umění. Pět let jsem v tom ateliéru pracoval, dojížděl z bytu v Brooklynu, jednou, někdy dvakrát týdně, v některých týdnech i každý den. Začal jsem ve třinácti. Pětačtyřicet bez třinácti. Dvaatřicet let. Je z mých očí znát vědomí pádícího času, které občas působí, že trnu děsem?

U kamenné zídky byla dřevěná lavička, posadil jsem se a nastavil tvář slunci cezenému přes holé větve stromů. Slunce na obličejí působilo jako teplé a uklidňující pohlazení. Vítr vanul napříč mým zorným polem; větve se mírně pohupovaly. Jsou už to pupeny, tam nahoře na krajkové klenbě? V Sain-Paul bylo jaro v plném proudu, naše terasa se stala rájem květin. Max Lobe určitě chodí po zahradních dýcháncích v Nice; John Dorman se prochází mezi květinami na své zahradě. Vždycky rád nahlížel do srdíčka květu. „Čiročiré srdce,“ říkal tomu. „Pohled do mystéria bytí.“ Jednou jsem zaslechl, jak říká, že je to „jediná vernisáž, o které ještě vůbec stojí za to uvažovat“ a vzápětí se omluvil. „Jsem starý opilec,“ řekl. „A spisovatel. Co skara můžeš čekat od spisovatele?“

Po chvíli jsem se z lavičky zvedl a vydal se strmou ulicí k Broadwayi. Třpytivé průčelí starého domu Jáкова Kahna ozařovalo odpolední slunce. Uniformovaný dveřník se po mně podíval, když jsem ho míjel. Ulice působila zvláště zneklidňujícím dojmem, stíny v ní ležely v podivných úhlech, její hluky zněly přidušeně: Chiricova ulice tajemných stínů a snů.

Jel jsem metrem zpátky do Brooklynu. Slunce bylo bledé, když jsem vyšel z podzemí na ulici. Šel jsem po Kingston Avenue, zahnul za roh do ulice, kde bydleli rodiče, a první, co jsem uviděl, byly blikající majáčky policejního auta.

Auto stálo před domem rodičů. Na chodníku postával hlouček sousedů. Zlověstná červená a modrá otáčející se světlá policejního auta se odrážela na jejich úzkostných obličejích. Procházel jsem rychle zástupem a přitom slyšel praskání policejní vysílačky.

Přední dveře byly otevřené. Ve vstupní hale stáli rodiče s Deborou a dvěma policisty. Avrumel se držel otce, Šimšona v náručí.

„Rochele se nevrátila ze školy,“ řekla Debora, když mě uviděla. Nervózně pomrkávala očima a byla popelavě bledá.

Rochele poslala Avrumela domů s jednou spolužačkou a sama někam odešla. Debora obtelefonovala spolužačky, učitele, kamarády, známé. Rochele měla být doma před víc jak dvěma hodinami.

Policisté stáli opodál, poslouchali, jak se s Deborou dohadujeme francouzsky. Jeden z nich nás zdvořile přerušil a požádal Deboru o popis Rochele. Vlasy. Oči. Oblečení. Poznávací znamení. Došlo doma k neshodám, než šla do školy? Už někdy něco takového udělala? Měla někdy konflikt ve škole?

„Co řekla Avrumelovi?“ zeptal jsem se Debory anglicky.

„Aby šel domů s její spolužačkou, která bydlí tady vedle.“

„O tom, kam jde, nic neříkala?“

„Ne. To už jsme všechno probrali, Ašere.“

Rodiče stáli úplně tiše u nástěnného zrcadla. Viděl jsem, jak matka zavřela oči a rty se jí začaly pohybovat. Otec jí nepoložil útěšně paži kolem ramen; v přítomnosti jiných lidí se nikdy neobjímali.

„Má u sebe svoje léky?“ zeptal jsem se.

„Samozřejmě,“ odpověděla Debora.

„Co je to za léky?“ zeptal se jeden z policistů.

„Proti astmatu,“ řekl jsem.

Udělal si poznámku do zápisníku. „Může to mít za následek ztrátu orientace?“

„Ne.“

„Měli bychom to nahlásit na centrálu a uvědomit nemocnici,“ řekl druhý policista kolegovi.

Pocítil jsem chlad na šíji a náhlou mrazivou slabost v nohou.

„Do nemocnic už jsem volal,“ řekl otec. „Žádná pohotovost dnes nepřijala dítě odpovídající mému popisu.“

„Stejně to uděláme,“ řekl první policista. Vyšel ven. Otevřenými dveřmi jsem viděl shluk na chodníku, policejní auto a světla odrážející se na obličejích lidí a na větvích stromů.

„Celou čtvrť projíždí spousta aut s našimi lidmi,“ řekl mi otec v jidiš. „S pomocí Boží se najde.“ Otec, bledý v obličejích, s očima potměnlýma obavami a vlasy pod sametovou jarmulkou poněkud pocuchanými, se svým strachem netajil, ale nesl ho statečně.

„Rochele je celý táta,“ řekla matka. Pokoušela se trochu zlehčit svůj strach, ale marně: její hlas zněl přiškrceně, oči měla vyjevené a tčkala jimi z místa na místo. „Chodil sám ven. Na dlouhé vycházky, domů přicházel pozdě, strachovala jsem se o něho k smrti. Stávala jsem u okna a čekala na něho. Úplně jako Ašer.“

„Policajti Rochele najdou,“ řekl Avrumel francouzsky Šimšonovi. „Uvidíš.“

Zástupem prošla dívka asi tak ve věku Rochele a šla k domu.

Zastavila se ve dveřích: vykulené tmavé polekané oči; podlouhlá bledá tvář; tmavé vlasy zapletené do copů; šedé podkolenky.

„Rochele ještě není doma?“ zeptala se v jidiš.

„Ne,“ řekla Debora. „Děláme si velké starosti.“

Poznal jsem to děvče, viděl jsem ji, když si jednou hrála s Rochele na terase. „Sáro, co ti Rochele řekla?“

„Říkala, ať vezmu Avrumela domů a dovedu ho až ke dveřím.“

„To je všechno?“

„Říkala, ať řeknu její mámě, že přijde domů brzy.“

„Kterým směrem šla?“

„Nevím. Tohle mi říkala na školním dvoře.“

„Nestalo se dneska ve škole něco? Nepohádaly jste se?“

Třásl se jí dolní ret. Měla slzy na krajíčku. „O žádné hádce nevím.“ Řekla, že musí domů na večeri a vyšla ven.

„Pane světa,“ slyšel jsem matku říkat v jidiš. V očích se jí zrcadlily vzpomínky na veškerá její vlastní čekání – na otce a na mě. Přes vnouče se k ní pojednou vrátila minulost.

Policista stál na chodníku a mluvil do vysílačky. Červená a modrá světla auta se otáčela a pableskovala mu v obličejích a na uniformě. Vypadal jako postava z hrůzostrašné detektivky, na jakou by se ladovští chasidé nikdy nesměli dívat. Ulicí pomalu přijelo auto s blikajícími výstražnými majáčky. Policista k

němu obrátil oči. Zastavilo za policejním vozem, kvůli zástupu lidí jsem ale neviděl, kdo je uvnitř. Avrumel se hlasitě zeptal otce, jestli Pán světa jeho sestru už brzy najde. Viděl jsem, jak ho otec i se Šimšonem vzal do náruče. Policista, který někam volal vysílačkou, se prodíral zástupem zpátky. Šel s ním muž, který mi připadal známý. O moment později jsem si vzpomněl, že nás byl přivítat na letišti a odvezl nás k rodičům. Kráčel s kloboukem ležérně posunutým dozadu a s úsměvem na tváři. On a policista vyšli z davu a mezi nimi se ukázala Rochele s aktovkou. Vypadala klidně a vyrovnaně, lidé kolem ji nevyváděli z míry.

„Zdravím vás, Ašere Leve,“ řekl muž. „Vedu vám dceru.“

„Rochele je doma!“ zakřičel Avrumel šťastně francouzsky na Šimšona ze svého vyvýšeného místa v otcově náručí.

„Kde byla?“ zeptal jsem se.

„Na hlavní, zrovna šla domů. Je to moc chytré děvče.“

„Děkuji vám.“

„Rádo se stalo. Zrovna mám dneska večer hlídku.“

„Díky Bohu,“ řekla matka.

„Odvedl jste dobrou práci, Binjomine,“ řekl otec. „Děkuji vám.“

Muž se otci zlehka uklonil. Debora mluvila s Rochele.

„Kdes byla?“ zeptala se jí. „Víš, kolik je hodin?“

„V knihovně,“ řekla Rochele s pohledem upřeným na zástup lidí a policisty.

„V knihovně na začátku hlavní?“ zeptal jsem se.

„Jaks nás tam vzal, tati.“

„Rochele, New York není Saint-Paul. Tady nemůžeš sama chodit na delší vycházky. Tos nám nemohla zavolat, když jsi viděla, že už je pozdě?“

„Utratila jsem všechny peníze za kopírku. Musela jsem si půjčit dvacet centů od knihovníka.“

Mluvili jsme francouzsky. Policisté stáli a trpělivě nás poslouchali. Řekl jsem jim, kde Rochele byla.

„V knihovně,“ zopakoval jeden z nich mechanicky.

„V knihovně na Grand Army Plaza?“ zeptal se druhý. Podívali se na sebe. „Jsi v pořádku?“ zeptal se jí první policista. „Neublížil ti nikdo, nebo tě nějak neobtěžoval?“

„Nic se mi nestalo, děkuju,“ řekla Rochele.

„Omlouvám se vám,“ řekl jsem.

„Dobře, že to dopadlo takhle,“ řekl druhý policista. „Sám mám dítě v tomhle věku.“

„Jsme vám moc zavázaní,“ řekl otec.

„Děláme jen svoji práci,“ řekl první policista.
Vyšli z domu. Matka zavřela dveře, ulice a dav zůstaly venku.

Stáli jsme v předsíni a koukali na Rochele.
„Je mi to moc líto, že jste se kvůli mně všichni tak báli,“ řekla Rochele.

„Proč jsi neřekla Sáře, že jdeš do knihovny?“ zeptala se jí Debora.

„Bála jsem se, že řekne, že je to moc daleko a nevezme Avrumela domů. Nemuseli jste volat policii. Nejsem malá.“ Pak nám oznámila, že má hrozný hlad, jde si dát do pokoje knihy a umýt se k večeři.

„Zavolej Sáře a řekni jí, že žiješ,“ řekl jsem. „A příště, až se někde zdržíš, nejdřív zatelefonuj, a pak teprv utrácej za kopírku nebo co. Proto nám Bůh umožnil vynález telefonu. Abychom si vzájemně ušetřili trápení.“

Avrumel následoval sestru z předsíně.

O pár minut později jsem šel kolem Rochelinina pokoje a zeptal jsem se jí, co v knihovně hledala.

„Dala jsem si to na nástěnku, tati.“

Matka nás svolávala k večeři a já se už nezastavil, abych se podíval, kam Rochele ukazuje. Nakoukl jsem do pokoje znovu po večeři a na korkové nástěnce nad jejím psacím stolem jsem uviděl přišpendlený půltucet zřetelných fotokopii svých dvou obrazů ukřižování.

Udělala si po jedné kopii od každého z obrazů, jednu zvětšeninu mého obličeje, jednu otcovy tváře, a dvě zvětšeniny tváře mé matky. Fotokopie, každá ve velikosti devět krát dvanáct, byly uspořádané ve třech svislých řadách a zabíraly celou plochu nástěnky.

Skláněla se nad stolem a psala.

„Rochele, můžu tě na chvíli vyrušit?“

Vzhlédla, trochu na mě zamžourala přes brýle.

„Proč sis přinesla tohle domů?“ ukázal jsem na fotokopie na nástěnce.

„Protože jsem to potřebovala.“

„Víš, co to je?“

„Jsou to kopie obrazů mého táty, na kterých je vidět, jak umřel bůh gójů.“

„Ty víš o ukřižování?“

„Samozřejmě. Nejsem malá, tati.“

„Pro koho to je?“
 „Pro naši učitelku angličtiny.“
 „Učitelka angličtiny po tobě chce, abys napsala něco o mých obrazech ukřižování?“
 „Chce po nás, abychom napsaly dvě stě slov o tom, co dělají naši tátové. Píšu o svém tátovi, který je malíř.“
 „Kdes našla ty reprodukcce, které sis okopírovala?“
 „V knihovně, v knize o tobě.“
 „To tě pustili do oddělení pro dospělé?“
 „Neříkala jsem nikomu, aby mi knihu vyndal, tati. Našla jsem si ji sama a obrazy si ofotila.“
 „Co o nich budeš psát?“
 „Teď zrovna to píšu. Píšu, že táta ty obrazy namaloval, protože je umělec. V té knize se říká, že je namaloval, protože neexistuje židovský symbol vyjadřující utrpení. Nechápu, co to znamená. Proč jsi do obrazu přidělal babiččin obličej?“
 „To je moc složité. Jednou, až budeš starší, ti to vysvětlím.“
 „Napišu, co jsi právě teď říkal. Takhle vypadal dědeček, než mu zběhly vousy?“
 „Ano.“
 „A tohle jsi ty, jako chlapeček?“
 „Jsem tu trochu starší než chlapeček. Rochele, poslouchej, myslím, že by sis to tu neměla takhle nechávat viset. Jestli to uvidí dědeček s babičkou, hrozně je to rozčílí.“
 „Sundám to, jen co to dopíšu. Pomáhá mi, když to vidím takhle všechno pohromadě. Ty obrazy se mi nelíbí, tati. Mám z nich takový ošklivý pocit.“
 „To mě mrzí. Jednou na ně možná budeš mít jiný názor. Nezapomeneš je sundat, až skončíš, vid’?“
 „Ne.“
 Prošel jsem chodbou a nakoukl do Avrumelova pokoje. Spal stočený do klubíčka v koutku postele, nového Šimšona na polštáři vedle sebe. Na jeho nástěnce byl přišpendlený portrét starého Šimšona zapomenutého v Saint-Paul, který jsem nakreslil tužkou.
 Později jsem v našem pokoji řekl Deboře: „Počkej, až najde obrazy, když jsem tě maloval po svatbě. Tady v té knize jí unikly.“
 Debora zrudla v obličeji. „Řekni jí, prosím tě, že jsem ti pro ty obrazy neseseděla modelem. Žes je namaloval dočista z paměti a podle své představivosti.“
 „Nebude mi věřit.“

„Někdy, můj muži, mám pocit, že si libuješ v nestydatostech.“

„Jenom když jsem se svou ženou v určitou noční dobu.“

„Napadlo tě vůbec, že by se něco takového mohlo jednou stát, když jsi ty obrazy maloval?“

„Ne. Ale i kdyby, stejně bych je namaloval. Když maluju, myslím na to, aby obraz byl pravdivý. Snažím se nikdy nepřemýšlet o následcích.“

„Některé pravdy by neměly nikdy vyjít na světlo, Ašere.“

„V tom případě mi Bůh neměl dávat talent. Jdu do postele.“

Časně ráno cestou do synagogy mi otec řekl: „Matka nemohla včera v noci spát. Pořád vzpomínala, jaks chodil pozdě ze školy.“

„Rochele už to neudělá.“

„Hledala v knihovně něco do školy?“

„Ano.“

„Jaké má téma?“

„Její otec – umělec.“

„Nevěděl jsem, že je o tobě kniha.“

„Je jich víc.“

„O čem psala?“

„O ukřižováních.“

Chvilí na mě upřeně hleděl, pak zavrtěl hlavou. „Tvoje práce mě nepřestává pronásledovat.“

Nic jsem neříkal.

„Omyl jednou zakořeněný nelze vyvrátit,““ odcitoval aramejsky z Talmudu. „Tolik let uplynulo, a já stále nechápu, proč děláš to, co děláš. Přinášejí ti ty věci uspokojení? Jsi díky nim šťastný?“

„Nikdy jsem neslyšel o skutečném umělci, který by byl šťastný. Možná kromě Rubense.“

„Tak proč to potom děláš, Ašere?“

„Nevím. Zkrátka to dělám. Proč ty pracuješ pro rebeho?“

„Kvůli nebesům.“

„Já to možná dělám kvůli zemi.“

„Co tím myslíš?“

„Možná je to jen jiná cesta, jak se dobrat pravdy.“

„Tvoje ukřižování a ty ostatní obrazy, které jsi namaloval, jsou cestou k pravdě?“

„Kdyby na mé práci nebylo aspoň něco pravdivého, proč myslíš, že by se jí lidé zatěžovali? Někdo mi říkal, že jen v samotné Paříži je šedesát tisíc činných umělců. Šedesát tisíc.

Kritici, umělci, kurátoři – proč se zatěžují mojí prací? Proč se zabývají zrovna *mnou*’?“

„A kdo jsou ti lidé, Ašere? Jsou to gójové. Co mají co do činění s *námi*?“

„Myslíš, že gójové jsou hlupáci? To jsi chtěl říct?“

„Nejsou to hlupáci, Ašere. Ale jejich způsoby se liší od našich. Nemají s námi nic společného.“

Při snídani jsem se zeptal Rochele: „Dopsalas ten sloh?“

Přikývla.

„Moc ti to sluší. Máš krásnou mašli ve vlasech.“

„Tu mi koupila babička.“

Matka se usmála. „Jenom takový dáreček.“

„Je čas jít do školy,“ řekla Debora Rochele a Avrumelovi.

„Dojezte tu snídani.“

„Musím dneska do Bostonu,“ řekl otec. „Na večeri budu zpátky.“

„Dobře dojeď,“ řekla matka.

Ve dveřích do domu jsem se zeptal Rochele: „Máš ten sloh?“

„Jasně.“

„Kdo mě dneska dovede domů?“ chtěl vědět Avrumel.

„Rochele tě dovede domů,“ řekla Debora. „Dneska, zítra, každý den. Jasně?“

„Ano, mami.“

„Rozumělas, Rochele?“

„Mami, nejsem malá.“

Dívali jsme se, jak jdou spolu ulicí. „Co máš na dnešek v plánu?“ zeptal jsem se Debory.

„Psát. Co ty?“

„Něco vymyslím.“

Rodiče odešli. Debora seděla u stolu v našem pokoji. Zašel jsem do strýčkova domu. Teta Lea byla doma. Dala mi klíče od pracovny a podkroví. Strávil jsem dopoledne se strýčkovou uměleckou sbírkou.

Na oběd jsem se vrátil do domu rodičů a našel Deboru v pracovním vytržení, do jakého občas upadala. Vyškrábal jsem pro nás něco v lednici, přinesl jsem jí talíř k nám do pokoje a položil ho na stůl. Seděla s obnaženou hlavou, paruku měla sundanou, krk dlouhý a štíhlý. Ve světle stolní lampy jsem viděl drobné rýžky v koutcích jejích úst a začínající vrásky na jemných bledých tvářích v barvě smetany. Ve chvílích, kdy psala, vypadala se vším všudy na svých padesát let; tehdy na ni doléhala veškerá tíha jejího věku a vzpomínek.

Potom jsem šel zase do domu tety Ley a byl jsem ve strýčkově pracovně, ztracený v obrazech, když někdo zaklepal na dveře. Byla to teta Lea. Mám telefon. Volali mi k rodičům a Debora jim řekla, kde jsem. V ložnici je telefon; můžu si to vzít tam.

Telefon stál na mahagonovém nočním stolku mezi přepečlivě ustlanými manželskými postelemi. Na jednu z postelí jsem se posadil – byla strýčkova? nebo tetina? – a zvedl sluchátko. Ruka se mi podivně chvěla.

„Haló,“ řekl jsem.

„Reb Ašer Lev?“ Byl to mužský hlas.

„Ano.“

„Rebe Ašere, tady je rav Šlomo Greenspan. Jsem ředitelem ješivy, do které momentálně chodí vaše děti.“

„Šalom alejchem.“

„Alejchem šalom. Rebe Ašere, o něčem jsme, já a učitelka angličtiny, která učí vaši dceru, uvažovali. Napadlo nás, jestli byste zítra nemohl přijít do školy a třeba dát třídě vaší dcery takovou malou přednášku o umění, případně odpovědět na pár otázek, které vám děti položí.“

Podíval jsem se po zdech ložnice patřící tetě a nebožtíku strýčkovi. Nádherná zahrada od Bonnarda. Květiny ve váze od Chagalla. Pouliční výjev od Utrilla. Expresionistická krajina od Soutina plná napětí.

„Zítra?“ slyšel jsem, jak se ptám.

„Dopoledne. V deset hodin.“

„Víte jistě, že o něco takového stojíte?“

„Ovšem. Naprosto jistě.“ Měl veselý, bujarý hlas a mluvil bez přízvuku. „Mimochodem, slohové cvičení vaší dcery o vaší práci – víte o tom slohu, ano? – vyvolalo ve třídě rozruch. Učitelka mě k tomu zavolala. Možná byste mohl přijít chvíli před desátou, abychom si pár minut promluvili.“

„Dobře. Máte na mysli něco určitého, o čem bych měl mluvit nebo co bych si měl připravit?“

„To necháme na vás, rebe Ašere. Vy jste umělec.“

Zavěsil jsem, seděl na posteli a díval se na obrazy na zdech strýčkovy ložnice. Soutine byl skvostný: bylo to tam, jeden ze zárodků abstraktního expresionismu. Bonnarda hrozně nesnášel Španěl! Stalo se, že vstoupil do místnosti, kde jeden Bonnard visel, a otočil obraz ke zdi. Chagallovy květiny byly svěží a šťavnaté; člověk si dokázal přímo představit, jak voní. A dočista znehybnělá Utrillova ulice: stísněná melancholií a zádumčivostí. Ve světle z chodby se na zárubni dveří leskla

stříbrná mezuzá. Proč tady mezuzá je, a na zárubních pracovny a podkroví není žádná? Protože tuhle místnost měl společně se svou ženou? Protože tu není žádná sbírka monografií ani kreseb, a tak lze obrazy považovat za pouhou dekoraci? Další hádanka. Po chvíli jsem vyšel z ložnice, vrátil klíče tetě Lee a šel domů.

Rochele se vrátila ze školy s Avrumem za ruku a oznámila nám, že přečetla svůj sloh před celou třídou a některé žákyně byly zděšené. Mnohé neměly o těch obrazech tušení. Všechny věděly o onom muži, o bohu gójů, z jehož smrti vinili gójové Židy. Jak mohl otec Rochele namalovat obrazy, které mají s tím mužem cokoliv společného? Cožpak není otec Rochele ladovský chasid, věrný stoupenec rebeho? Vždyť s ním rebe zrovna o minulém šabatu hovořil v synagoze před celým shromážděním! Proč otec Rochele něco takového udělal? A jak mohla Rochele o těch obrazech napsat a mluvit o nich v jedné a téže místnosti, kde visí obraz rebeho? Učitelka musela zavolat ředitele, aby ve třídě zjednal pořádek.

Sdělila nám své hodnocení. Jednička za obsah, dvojka za pravopis.

Debora řekla, že by si sloh ráda přečetla.

„Učitelka si ho nechala, aby ho mohla ukázat ještě jiným učitelům,“ řekla Rochele a odešla do svého pokoje.

Avrumel, pevně svírající Šimšona, se nechal slyšet, že také on měl celý den plno práce. Poslouchal příběhy o jednom z velkých talmudských učenců, rabi Akivovi, za války proti Římanům; o rebeho dědečkovi a jeho boji proti ruským komunistům; o rebem v době velké války proti Němcům. Pak si hrál a kreslil obrázky. Je prý unavený a chce si jít na chvíli lehnout.

O pár minut později přišla domů matka a oznámila nám, že má za sebou náročný, únavný a plodný den. Učení; schůzi akademického senátu; schůzi výkonného výboru; postgraduální seminář zaměřený na *glasnost* s akademikem z moskevské university, který se jí svěřil, že bezprostřední dopad nové politiky, pokud jde o Židy, bude značný, on si ale nemyslí, že tato politika bude mít dlouhého trvání, a to s ohledem na moc komunistické strany a byzantinské manévrování pevně zakotvené sovětské byrokracie. Může se ale mýlit, říkal. Mohou nastat překvapení. Je to jako kdyby Petr Veliký vlekl Rusko do západní civilizace.

Otec přišel z kanceláře, kde se stavil při zpáteční cestě z Bostonu. Nad šálkem kávy nám sdělil, že během dne volali do rebeho kanceláře nějací lidé ohledně problémů v ješivě, které nějak souvisely s dcerou Ašera Leva. Protože otec nebyl ve městě, řešil záležitost v kanceláři jeden z mladších mužů.

„Omyl jednou zakořeněný nelze vyvrátit,“ citoval otec znovu a díval se na mě přes okraj šálku.

Matka, která měla i s Deborou plné ruce práce u kuchyňského pracovního pultu, se mě zeptala, jaký jsem měl já den. Odpověděl jsem, že jsem za celý den nic neudělal. Vůbec nic.

„Umělec,“ poznamenala matka.

Večer v našem pokoji se mě Debora, když už ležela v posteli, zeptala: „Zajímá tě, co jsem já dělala celý den, Ašere?“

„A cos dělala celý den, ženo?“

„Psala jsem, a najednou se mi vybavilo něco, na co jsem si nevzpomněla už víc jak pětadvacet let.“

„Co to bylo?“

„Období, kdy u nás v Paříži bydlel rebe, než přišli Němci. Byly mi asi čtyři roky. Jednou o šabatu seděl rebe u stolu a zpíval zmirot a najednou zmlkl a podíval se na mě. Dlouho jen tak seděl a díval se na mě. Matka myslela, že se mu udělalo zle, ale otec jí naznačil, aby ho nerušila. Vzpomínám si, že rebe měl černé vlasy, černý plnovous a žhnoucí šedé oči. Díval se na mě, jako by viděl můj zrod i můj konec. Měla jsem pocit, že ty jeho oči vystoupí a vtáhnou mě do sebe. Začínala jsem se už trochu bát, když najednou několikrát zamrkal a pokračoval ve zpěvu. Jen tak jsem si na to dneska vzpomněla při práci na své knize. Čas a paměť jsou tolik zvláštní. Tak tím jsem se dneska zabývala.“

Pověděl jsem jí o telefonátu ze školy.

„O čem jím budeš vykládat?“

„Něco vymyslím.“

„Prosím tě, neudělej nic, co by Rochele způsobilo nepříjemnosti.“

„Nechápu, proč mě tam chtějí. Přednáška o umění pro jedenáctileté děti v ladovské ješivě. To je určitě Boží trest za to, že jsem ta ukřižování namaloval.“

„Jdi spát, Ašere. Máš za sebou náročný den.“

„Náročný den? Za celý den jsem nehnul prstem!“

„Pro tebe, můj muži, je takový den ten nejnáročnější, jaký tě může potkat.“

Ve větvích stromů se držela mlha a časný ranní vzduch byl šedý a chladný. Šli jsme s otcem do synagogy. Stroje určené k opravě povrchu ulice ležely v mlžném oparu jako spící mamuti. Po bohoslužbě jsem se zmínil bratranci Jonkelovi, že se mi líbí obrazy v ložnici jeho rodičů, což ho, zdálo se, překvapilo. Vysvětlil jsem mu, co jsem v té místnosti hledával.

„Měl váš otec obrazy ještě někde jinde?“

„Do obrazů mého otce ti nic není.“

Roztomilý bratranec Jonkel.

Zpátky jsme s otcem šli v hustém dešti. Dal si šálek kávy a hned odešel do kanceláře. Debora se rozhodla, že když prší, dovede děti do školy. Seděl jsem sám u kuchyňského stolu. Matka stála u dřezu, přes šaty převázanou zástěru.

„Už jsi uvažoval, co řekneš dětem ve škole?“

„Uvažoval, ale ještě nevím.“

„Chtějí po tobě někdy v Saint-Paul, abys přednášel školákům?“

„Do škol mě nezvou. Ale děti někdy chodí za mnou do ateliéru a ptají se mě na mou práci.“

„To organizují školy?“

„Ano.“

„Vypadáš podrážděně, Ašere. Lituješ, že jste zůstali?“

„Ne.“

„My s tátou z vás tady máme velkou radost. Děti jsou překrásné. Je tak hezké být pohromadě. Všimáš si, jak dobře si otec rozumí s Avrumelem?“

„Ano, to mě těší.“

„Vadí ti, že nemůžeš malovat? Potřebuješ tu něco přebudovat? Můžu pozvat tesaře.“

„Myslím, že bych teď stejně nemohl malovat.“

„Ve starém bytě jsi maloval pořád. Nevadilo ti, že tam nebylo místo. A v tomhle domě je místa spousta.“

Slyšel jsem, jak se přední dveře otevřely a zase zavřely. Debora vešla do kuchyně.

„Leje jako z konve. Tvůj syn objevil, že ho baví procházet Rudým mořem. Od domu k ješivě nevynechal jedinou kaluž.“

Seděli jsme kolem stolu, popíjeli kávu a povídali si. Matka za chvíli odešla na universitu. Deboře se na tváři objevil unavený, ztrhaný výraz.

„Není ti nic, Debi?“

Jenom zlé sny. O zapečetěných bytech.“

„Nechceš něco?“

„Možná nové dětství.“

„Takový zázrak nedokáže ani rebe.“

„Co budeš povídat dětem v Rochelinině třídě?“

„Nemám ponětí.“

„Chudáčku Ašere. Pochybuješ o sobě i před jedenáctiletými dětmi.“

„Nechápu, že mě vůbec pustí do dveří.“

Odešel jsem z domu krátce po půl desáté. Stromy byly zmaččené a ztmavlé, na chodnících a u obrubníků stála v kalužích dešťová voda. Déšť odkapával z větví a bubnoval mi na deštník. Obchody podél Kingston Avenue byly pusté. V mléčném baru s nepřetržitým provozem jsem viděl u stolků sedět mladé muže v tmavých oblecích a tmavých kloboucích, pili kávu, kouřili cigarety a povídali si. Vešel jsem do papírnictví a od jeho vousatého majitele s jarmulkou na hlavě si koupil krabičku měkkých kříd různých barev. Zatímco obchodník počítal drobné, rozhlížel jsem se po obchodě. Judel Krinský kdysi vlastnil podobný obchod, pár bloků odsud. Ruský Žid, kterého otec nějak zachránil a přivezl do Brooklynu. To od něho jsem si koupil své první tužky na kreslení, uhly, skicáře, fixativ, olejové barvy, plátna. Jak já toho člověka zbožňoval! Teď byl mrtvý. Ležel v zemi nedaleko strýčka Jicchaka a do jeho kostí se pomalu vsakoval déšť. Velebeno a posvěceno budiž jméno Boží. Po hlavní chodili lidé a nakláněli se dopředu proti dešti. Auta na rozestavěné silnici složitě kličkovala. Rozmoklé jarní ráno se jevilo bezútěšně jako zmírající zimní odpoledne.

Široká čtyřpatrová ladovská ješiva stála napravo od budovy ladovského ústředí, čelem k hlavní třídě. Na její okna a průčelí z červených cihel zhusta dopadal déšť. Rychle jsem prošel po betonové cestičce k dvojitým dveřím.

Vstupní hala byla veliká, na podlaze hrubé tmavěhnědé dlaždice obdélníkového tvaru, stěny bledězelené a holé, až na veliký zarámovaný portrét rebeho na zdi proti dveřím. Napravo od haly byly dveře s tabulkou, na které stálo KANCELÁŘ. Vešel jsem dovnitř.

Zdi byly pokryté oznámeními, rozvrhy, kalendáři v hebrejštině a angličtině a visel tam obraz rebeho. Za stolem sekretářky seděla robustní žena s šedými vlasy a skly brýlí ve tvaru půlměsíců. Vzhledla od psacího stroje a přejela očima po mém plášti do deště (byl to jeden z otcových starých kabátů, který mi byl o dvě čísla větší), zarostlé tváři a rybářské čepici.

„Čím posloužím?“

„Jsem Ašer Lev.“

Vstala. „Rav Greenspan vás očekává.“ Vstojе zvedla sluchátko telefonu a stiskla knoflík. „Pan Lev je tady.“ Položila telefon a obešla stůl. „Prosím,“ řekla. Následoval jsem ji ke dveřím označeným REDITELNA. U dveří řekla polohlasně: „Zbožňuju vaše práce, pane Leve. Viděla jsem vaši poslední výstavu v Schaefferově galerii. Kdy to bylo – před třemi lety? Ten obraz tančících žen, ten, co byl tak – hm – kontroverzní. Moc se mi líbil. Koupila jsem si jeden váš tisk. Číšníka v pařížské kavárně. Je nádherný.“

„Jste s manželem sběratel?“

„Já trochu něco sbírám. Můj manžel, blahé paměti, je na pravdě Boží. Byl to velký rebeho stoupenec. Neznal ale než diamanty. Dělán tohle“ – ukázala po kanceláři – „abych se zabavila. Zdržíte se dlouho? Musíte se vrátit a namalovat další obrazy.“ Otevřela mi dveře a já vešel do kanceláře rava Greenspana. Tiše za mnou zavřela.

Za stolem stál vysoký muž se sudovitou hrudí a tmavým plnovousem, velikou rukou si u ucha přidržel sluchátko. Neustále se za stolem pokyvoval zepředu dozadu. Uviděl mě, natáhl se přes stůl, mocně mi stiskl ruku, přitiskl si mluvítka k hrudi a zvukným hlasem pronesl: „Šalom alejchem.“

„Alejchem šalom.“

Naznačil mi rukou, abych se posadil na židli, a dál mluvil v jidiš do telefonu – něco o zásilce učebnic, která nedorazila. „Co jste to za podnik?“ slyšel jsem ho říkat. „Mám tady čtyřicet dětí, které na ty knihy čekají, a vy nevíte, kam se zásilka poděla. Příště se obrátím na konkurenci.“ Rozhlédl jsem se po kanceláři: bledězelené zdi; nízké přenosné police nacpané učebnicemi; školní rozvrhy na nástěnce podél jeho stolu; a, na zdi za stolem, portrét rebeho. Mezitím se zvedl vítr a jediným oknem jsem přes stůl viděl, jak na hlavní šikmo dopadá a ve vlnách naráží déšť, šplíchá na okenní tabulky a rozmazává stromy, auta a lidi na ulici. Rav Greenspan už položil telefon a mluvil na mě. Nechci šálek kávy? Čaj? Jsem hodný, že jsem přišel. Ví, že jsem tu jen na pár dní a nemám času nazbyt. Nejupřímnější soustrast, pokud jde o strýčka. Velký muž, šlechetný člověk. Nebude mi vadit, když ve třídě budou učitelé z jiných oddělení? Výborně. Nepotřebuju nebo nechci něco? Můžu mluvit bez jakýchkoliv omezení; ješiva není žádné vězení, chraň Bůh. Můžu mluvit dvacet minut nebo půl hodiny a pak nechat děti, ať se ptají. Už děti povzbudili, aby se nebály klást otázky. Všechny už se na mě moc těší. Podíval se na

hodinky. „Je načase. Třída bude připravená. Jsme my připraveni? Výborně.“

Následoval jsem ho do přední kanceláře, kolem sekretárky, ven do vstupní haly, a hnedě vydlážděnou chodbou ke schodišti z šedého mramoru. Stoupali jsme po schodech. Zajímá mě, kolik je ve škole žáků? Čtyři sta padesát dva. Od školky po osmou třídu. „Osnovy jsou stejné, jako když jste sem chodil vy. Duchovní předměty ráno, světské předměty odpoledne. V pátek ráno světské; v neděli ráno duchovní. Střední škola je na Oceán Parkway. Tady pro ni není místo. Rozrůstáme se. Každým rokem se rozšiřujeme, díky Bohu.“ Okýnky ve dveřích do tříd jsem viděl učitele, žákyně, tabule, bledězelené zdi. Rav Greenspan nepřestával mluvit. Nedávno viděl na státní televizi pořad o umělci Jakobu Kahnovi. Znal jsem Jakoba Kahna?

Ano, znal jsem ho.

„V pořadu se neuvádělo, že byl stoupencem rebeho. Nedodržel příkázání, měl ale velkou důvěru v rebeho, stejně jako před ním jeho otec, a občas jsme od něho dostávali tisky a kresby, které jsme mohli prodat prostřednictvím jeho agenta, jistého pana Douglase Schaeffera. Tak naší ješivě vypomáhal. Dobrý člověk. Je pro nás užitečný, když máme rebeho stoupence, který je světově proslulým umělcem. Děti alespoň vidí, že svět o ladovských chasidech ví.“

„Tak teď ještě potřebujete pár romanopisců, rockovou hvězdu a Barbru Streisandovou a můžete dobýt svět.“

Domníval jsem se, že jsem do své hloupé poznámky vložil dostatečně žertovný tón, on ho ale vůbec nepostřehl. Zaskočil mě nečekaně vážně míněným dotazem. „Vy se znáte s Barbrou Streisandovou? Můžete nám ji sehnat?“

„Co tím myslíte, „sehnat ji“?“

„Na koncert. Nebo aby zazpívala na večeři.“

„S Barbrou Streisandovou se neznám.“

„Kdybychom dokázali sehnat někoho takového, jako je Barbra Streisandová, mohl bych do roka postavit novou budovu. Dva bloky odsud máme pozemek pro nižší střední školu. A, jsme tady. Tohle je ta třída.“

Zastavili jsme se přede dveřmi v tiché chodbě. Malým okénkem jsem za stolem zahlédl mladou, oslnivě krásnou ženu s tmavými vlasy a řady dětských tváří a vysokou stěnu plnou oken mokrých od deště.

„Měl byste vědět,“ řekl rav Greenspan, „že učitelka není Židovka. Je to jedna z nejlepších učitelek na celé škole.“

Všichni naši učitelé jsou buď ladovští Židé, nebo to vůbec Židé nejsou. Nevěřící Židy tu učit nenecháváme. Jsou pro děti špatným příkladem. Pojd'te, už na vás čekají.“

Strčil do dveří, ty se otevřely, a já ho následoval do místnosti. Dveře se zavřely s tichým zasyčením hydraulického mechanismu.

Všechny hlavy ve třídě se otočily směrem ke mně.

Učitelka za stolem vstala. Měla na sobě blůzu v barvě slonové kosti, vysoko ke krku, s dlouhými rukávy, a tmavomodrou sukni. Jako na povel se postavily všechny žákyně.

„Slečno Sullivanová,“ oslovil ji rav Greenspan. „Představuji vám pana Ašera Leva.“

„Je mi ctí, že vás poznávám,“ řekla. Ruku mi nepodala.

„Posad'te se, prosím,“ pokynul rav Greenspan třídě.

Jak si žákyně rychle sedaly, ozvalo se tichounké zašustění.

Slečna Sullivanová přešla zpoza stolu ke stěně s okny, kde zůstala stát jako silueta v šedém světle mokrého rána. Černé vlasy měla sčesané hladce dozadu a spletené do francouzského copu.

Rav Greenspan se postavil před třídu. „Dobré ráno, děti. Chci vám představit pana Ašera Leva, proslulého umělce. Mnohé obrazy pana Leva se nacházejí v amerických i evropských muzeích. Vyrostl v této čtvrti a navštěvoval naši ješivu. Byl ochoten sem dnes přijít a říci nám něco o umění a o své práci a zodpovědět všechny otázky, které vás napadnou. Prosím, pane Leve.“

Rav Greenspan se vzdálil od stolu a podél stěny proti oknům odkráčel do zadní části místnosti. Vstojе se opřel o zeď a založil si ruce na prsou. Jak tam tak stál vzadu ve třídě, pojednou se jevil jako temná a bdělá strážná bytost.

Stál jsem před třídou sám.

V místnosti bylo asi pětadvacet žákyň, samé dívky; chlapecká část ješivy sídlila v sousední budově. Seděly ve čtyřech řadách, každá u zvláštního stolku. V páté řadě byli tři dospělí, dvě z nich ženy; třetí byl starší muž s šedým plnovousem, v tmavém obleku, s tmavou vázankou a tmavým kloboukem. Vzpomněl jsem si, že jsem ho viděl v domě strýčka Jicchaka někdy během týdne smutku, nevěděl jsem ale, kdo to je. Rochele seděla ve druhé lavici u okna. Slyšel jsem sílící a zase se vzdalující troubení klaksonu projíždějícího auta, které se najednou ozvalo do tíživého ticha místnosti.

Viděl jsem, jak na mě všichni upírají zrak, a nevěděl jsem, co říci. V místnosti bylo teplo a pod rybářskou čapkou mi začal vyrážet pot. Venku dál padal déšť a rohy okenních skel byly zamžené. Podíval jsem se na řady tváří. Děvčátka s vlasy do ohonů a s copy a krátkými kudrnami a rozpuštěnými vlasy na patku uchycenou sponkou. Tváře útlé, čtvercové, obdélníkové, oválné, kulaté, trojúhelníkové, tváře bledé, tváře zardělé. Byla tam Rochele, plná očekávání. Jedna z dívek měla rezaté vlasy a seděla zapadlá ve své židli, jako by se bála, že ji bude moc vidět. Sledovala mě široce rozevřenýma modrýma očima. Oči, oči vyčkávací. Začni, jako bys začínal obraz. Začni bodem. Pak druhý bod. Čára. Čistá a přímá pravda.

„Dobré ráno,“ slyšel jsem sám sebe a odkašlal si a řekl to ještě jednou. „Dobré ráno,“ a nějak se mi podařilo pokračovat. „Studoval jsem svého času v téhle ješivě a děkuji Bohu, že mě zachoval při životě a že tu můžu tedy být dnes s vámi. Studoval jsem angličtinu a psal kompozice a hodně koukal z okna. Umělec má ale říkat pravdu a pravda je taková, že většinu času jsem si kreslil do sešitů a hrozně tím zlobil učitele.“ Třídou prošuměla vlna potlačovaného smíchu. „Spolužáci mě měli za podivína. Nedělal jsem skoro nic jiného. Jen jsem kreslil a kreslil a kreslil. Taky někdo z vás pořád jen kreslí a kreslí a kreslí?“

Bylo ticho.

„Každý ale někdy kreslí.“

Všeobecné pokyvování hlavami.

„Co kreslíte?“

Po celé místnosti se ihned zvedly ruce. Ukazoval jsem na jednu po druhé.

„Pesach seder.“

„Suku a lulav etrog.“

„Tanec s Tórou.“

„Hru s luky a šípy na Lag ba-omer.“

„Domy.“

„Zahrady.“

„Mojžíše na hoře Sinaji.“

„Stůl prostřený o šabatu.“

„Noeho v arše.“

„Výborně,“ řekl jsem. „Zdá se, že kreslíte všechny. Ted' mi povězte tohle. Proč kreslíte?“

Ruce znovu vystřelily vzhůru. Rochele seděla tiše u okna, všechno sledovala.

„Pro zábavu,“ řekla jedna z dívek.

„Baví mě to,“ řekla jiná.

„Učitelé říkají, abychom kreslily,“ přidala se třetí.

Třída se ozvala tlumeným smíchem. Slečna Sullivanová se usmála. Rav Greenspan stál opřený o zadní stěnu, ruce založené na své sudovité hrudi. Dvě ženy a muž v zadní řadě naslouchali bez výrazu. Rochele doposud nezvedla ruku. Na hlavní ulici se snášely pásy deště a zdálo se, jako by padla noc.

„Proč to učitelé dělají?“ zeptal jsem se.

„Lépe si tak něco zapamatujeme,“ odpověděla dívka v první řadě.

„Ano. Co ještě?“

Ticho.

„Nedává vám to ještě něco, když kreslíte? Přemýšlejte o tom chvíli. Všechny.“

Dívka s copy v druhé řadě, váhavě: „Myslím, že mi to někdy pomáhá vyjádřit, co cítím.“

„Jak se to děje?“

„Když se zlobím, přidávám hodně červenou.“

„Kreslí ještě některá z vás někdy svoje pocity?“

„Někdy, když někoho nemám ráda, nakreslím mu ošklivý obličej,“ řekla dívka kousek od Rochele.

Dvě dospělé ženy v zadní lavici se na sebe podívaly.

„A co když kreslíš někoho, koho máš ráda?“ zeptal jsem se.

„Pak se je snažím udělat hezké.“

„Nakreslila ještě některá z vás někdy svoje pocity?“

Bylo ticho.

Po zádech mi sjel čůrek mrazivého potu. Měl jsem chuť ustoupit k tabuli za sebou a poškrábat si o ni záda. Ticho pokračovalo. Mnohé z dětí se na židlích netrpělivě vrtěly. Co dál? Mysli. Mysli! Dva body. Čára. Tvar. Prostor. Dvojměrná plocha. Barva. Malba. Obrazy na zdech u strýčka Jicchaka. Cézanne, Renoir, Matisse, Bonnard, Chagall, Utrillo, Soutine.

„Jsou všechny obrazy stejné?“ zeptal jsem se.

„Ne!“ zaznělo místností.

„Čím se liší?“

„Některé jsou lepší než druhé,“ řekla dívka sedící přímo přede mnou.

„V čem jsou lepší?“ zeptal jsem se jí.

„Jsou lepší. Jsou víc opravdické.“
„Jsou přesnější,“ řekla jiná dívka.
„Chcete říct, že jsou víc jako fotografie?“
„Ano, tak,“ odpověděla ta druhá dívka.
„Souhlasíte všechny, že kresba, která je jako fotografie, je lepší než ta, která není?“

Mezi všeobecným pokyvováním hlavami jsem si všiml Rochele; jako jediná ve třídě vrtěla hlavou. Nic ale neřekla.

„Chcete říct, že takováhle kresba,“ – vyndal jsem z krabičky, kterou jsem si koupil v papírnictví, tyčinku oranžové křídý a rychle jsem na tabuli nakreslil dětskou kresbu beránka: podivně nasazené, vytáhlé nohy, špatný poměr velikosti hlavy a těla, křivé rohy – „je méně pravdivá než takováhle?“ Nakreslil jsem jedinou nepřerušovanou čarou realistický obrys berana, pak jsem křídou naplocho vystínoval břicho, takže se jevil trojrozměrný.

Od dívek ve třídě se ozvalo všeobecné „Ano!“

„Ale co třeba takovýhle beránek?“ Bez jakéhokoliv stínování jsem nakreslil lineární zobrazení berana, přehnaně jsem zvýraznil jeho hýždě, abych dal důraz na jeho sílu, a přikrášlil jsem mu rohy vzletným, majestátním obloukem.
„Který z těch beranů je opravdovější?“

Ticho. Viděl jsem, jak jejich široce rozevřené, mladické oči putují od kresby ke kresbě – dětská, realistická, stylizovaná – a také jsem si všiml lehkého úsměvu na tváři Rochele.

„Nepřipadá vám, že všechny tři jsou jen různými způsoby vidění téhož objektu?“ zeptal jsem se. „Ten první je beránek, jak ho vidí dítě. Druhý je realistický způsob pohledu, jak by ho zachytil například fotoaparát. A třetí“ – ukázal jsem na stylizovanou kresbu – „no, co je ten třetí? Jak byste ho porovnali s tím druhým?“

„Je takový víc zvláštní,“ řekla jedna z dívek.

„Proč je zvláštní?“ zeptal jsem se.

„Vypadá divně,“ řekla. „Takového berana jsem nikdy neviděla.“

„A takovéhleho berana jste někdy viděly?“ ukázal jsem na druhou kresbu.

„Jistě. V zoo.“

„Kolik z vás někdy vidělo takového berana?“

Zvedla se většina rukou.

„Vy všechny jste viděly takovéhleho beránka?“ řekl jsem.
„Takhle malého? A v téhle barvě?“

Třídou proběhlo zmatené mumlání.

„Co je to?“ zeptal jsem se a ukázal na kresbu.

„Kresba je to,“ řekla jedna dívka.

„Přesně tak,“ řekl jsem. „Je to kresba. Je nejbliž tomu, jak se beran zvnějšku jeví našemu oku. A teď, jaký je rozdíl mezi tímhle vnějškovým pohledem na berana a touhle třetí kresbou berana?“

Jedna dívka ve čtvrté řadě – dlouhé tmavé vlasy, tmavé oči, úzké rty – zvedla ruku. „Má ta třetí kresba být vnitřním pohledem na berana?“

„Co myslíš tím.vnitřním?“

Neodpovídala.

„Kdo to nakreslil?“

„Vy jste to nakreslil,“ řekla. „Vaše nitro.“

„Ano. A jak říkáme takovému vnitřnímu pohledu? Je pro to jedno hrozně důležité slovo, které všechny znáte.“

Napjaté ticho a urputné úsilí najít klíč k tajemství. Nechal jsem uplynout pár chviliek.

„Nikdo neví?“

Nespouštěl jsem oči z řad ke mně obrácených tváří. Dvě ženy, muž s šedým plnovousem a rav Greenspan vzadu ve třídě byli jako přibití, s očima upřenými na mě v napjatém očekávání. Proti oknu se rýsovala silueta slečny Sullivanové s rozšířenými očima a lehkým úsměvem na rtech. Beránek. Viděl jsem snad berana v zoo, když jsme tam byli s Deborah a dětmi? Ze všech možných zvířat, která jsem mohl nakreslit, proč jsem si vybral právě berana?

Rochele zvedla ruku. Pak, váhavě, zvedla ruku ona plaše vyhlížející zrzečka skoro vzadu a já kývl na ni.

„Je to výklad,“ řekla.

„Ano,“ řekl jsem. „Přesně tak. Je to výklad. A teď mi povězte tohle. Dílo kterého velkého vykladače studujete? Nemyslím kreseb, ale slov.“

Následovalo další ticho.

„Nosíte si ho s sebou,“ řekl jsem. „Každý den ho studujete. Je to ten nejlepší a nejsrozumitelnější ze všech vykladačů.“

„Raši!“ zvolalo půl tuctu hlasů. Jeden z nich patřil Rochele.

„Jaké máme jiné slovo pro vykladače?“

„Komentátor,“ zvolaly hlasy.

„Je Raši jediným komentátorem?“

„Ne!“

„Kdo jsou ti další?“

„Ibn Ezra.“

„Ramban.“
 „Rašbam.“
 „Jsou všichni stejní?“ zeptal jsem se.
 „Ne!“
 „Mají všichni stejné myšlenky?“
 „Ne!“
 „Co vykládají?“
 „Tóru.“
 „Všichni vykládají tutéž věc. Vidí ale její jednotlivé části odlišně, je to tak?“
 „Ano!“
 „Proč je máme všechny vytištěné v jednom chumaši? Proč se netiskne jenom Raši?“
 „V chumaši, který používáme v naší třídě, je jenom Raši,“ řekla jedna dívka váhavě. „Můj bratr má v chumaši ale i ty ostatní.“
 „V chumaši, co je v synagoze, jsou také ti ostatní,“ ozvala se dívka se zrzavými vlasy skoro úplně zezadu.
 „Proč se tisknou všichni komentátoři?“ zeptal jsem se znovu.
 „Je to tak zajímavější,“ řekla jedna dívka.
 „Jak bychom poznali, které vynechat?“ zeptala se jiná.
 „Všichni ti dobří se musí vytisknout. Můj bratr říká, že je podnětné, mít je všechny.“
 Díky Bohu za tvého bratra, pomyslel jsem si. „Velmi dobře. Ano. Umění začíná tam, když někdo, kdo umí kreslit, přejde od tohotole“ – ukázal jsem na druhou kresbu – „k tomuto.“ Ukázal jsem na třetí. „Když někdo vykládá, když vidí svět vlastníma očima. Umění vzniká, když se to, co je vidět, začne mísit s nitrem člověka, který to vidí. Když je výsledkem nějaký podnětný nový pohled na starý předmět, pak je to tedy zajímavé, ne? To je začátek opravdového umění. Ukážu vám, co mám na mysli.“
 Smazal jsem beránky. Chvíli jsem si pečlivě prohlížel slečnu Sullivanovou: vysoko posazené lícní kosti, štíhlý rovný nos, oválný obličej, tmavé oči, tmavé vlasy hladce sčesané do francouzského copu. „Předvedu vám rozdílné způsoby, jakými by tři velcí moderní umělci viděli a nakreslili tutéž osobu. Prvním z nich je umělec jménem Matisse.“
 Napsal jsem jeho jméno na tabuli. Nad jméno jsem modrou křídou nakreslil jedinou nepřerušovanou linkou tvář slečny Sullivanové. Přeskočila z křídý na tabuli, náhle poznatelná.

Místností proběhlo vzrušení, překvapené mumlání nad rozpoznanou podobou.

„Druhý způsob je podle umělce jménem Modigliani.“

Pečlivě jsem napsal jeho jméno na tabuli a červenou křídou nakreslil slečnu Sullivanovou s dlouhým krkem, přehnaně vysedlými lícními kostmi a očima ve tvaru mandlí, zaoblením krku jsem zdůraznil kouzlo a eleganci, které číšely z jejího vystupování.

„Třetím umělcem je Picasso. Kolik z vás slyšelo o Picassovi?“ Zvedly se ruce. „Dobře. Skoro tolik, kolik vás slyšelo o Ašeru Levovi.“ Rav Greenspan se připojil k všeobecnému smíchu.

Napsal jsem na tabuli Španělovo jméno a nakreslil slečnu Sullivanovou okrem, jako kdysi on namaloval Gertrudu Steinovou: masivní, jakoby vysochanou, iberského vzezření, bytost spíš z kamene než z masa, ale s očima pronikajícíma do nejvzdálenější budoucnosti. Podíval jsem se přes rameno a uviděl slečnu Sullivanovou, která na kresby zírala s otevřenou pusou. Byl to váš nápad mě sem pozvat, slečno Sullivanová. Tady vidíte sílu umění, slečno Sullivanová. Přímo na svém mladém a krásném těle.

„Tři různé způsoby pohledu na tutéž osobu,“ řekl jsem. „Život je bohatší, když dokážeme vidět tolika odlišnými a podnětnými způsoby. Právě tak jako rebe a ladovští chasidé obohacují Tóru a jidiškej.“

Sebral jsem z římsičky na tabuli houbu a rozmáchl se rukou nad první kresbou. Za mnou se ozvalo lapání po dechu a někdo vykřikl: „Jé, ne!“ Položil jsem houbu a obrátil se ke třídě.

Nastalo dlouhé, rozpačité ticho. Lil ze mě pot. Zdálo se, že mlha pronikla do místnosti, zahustila vzduch, rozostřila tváře a zatemnila zářivky na stropě. S křídou na prstech jsem měl pocit, jako bych měl všude písek.

„Nejspíš nastal čas na vaše otázky,“ řekl jsem.

Uplynulo pár chviliek. Pak pomalu zvedla ruku dívka, která měla na svůj útlounký obličejík příliš široké brýle.

„Kdy jste začal kreslit?“ zeptala se.

„Asi tak ve čtyřech nebo pěti letech.“

„Myslím doopravdy kreslit.“

„Asi tak ve čtyřech nebo pěti letech.“

Ukázal jsem na dívku, která seděla před Rochele. Měla nepoddajné hnědé vlasy a světlou pihovatou pleť. Chtěla vědět, kde беру nápady.

„Všude. Na ulici, v domě, ve kterém žiju, od lidí, které potkávám, v téhle třídě. Všude.“

Mávla na mě zavalitá dívka s kulatým obličejem. „Jste ladovský chasid?“ chtěla vědět.

Tentokrát byla odmlka delší, tíživější. Rav Greenspan lehce zašoupal nohama. Dvě dospělé ženy se po sobě podívaly. Muž s šedým plnovousem vytáhl z kapsy u saka bloček a zdálo se, že si dělá poznámky.

„Narodil jsem se jako ladovský chasid,“ řekl jsem. „Studoval jsem ladovský chasidismus. V Nice, což je město ve Francii kousek od místa, kde žiju se svojí rodinou, se o svátcích modlím v ladovské synagoze a někdy také o šabatu. Bydlíme dost daleko od synagogy, takže kdykoliv se tam jdeme modlit, musíme přespát u přátel. Jsem stoupencem rebeho. Věřím v budoucnost ladovského chasidismu.“

Než jsem se stačil obrátit na někoho jiného, dívka řekla: „Otec říkal, že děláte věci, které jsou proti Tófe. Malujete obrazy, které jsou nevhodné, jako ty, o kterých nám Rochele včera povídala.“

Místnost se rozvlnila těly a zaplavilo ji mručení hlasů, téměř hmatatelný neklid. Na všech stranách bylo vidět opatrné pokyvnování hlavami. Rochele vrhla na dívku zlobný pohled. Slečna Sullivanová stála úplně tiše, s hlavou mírně pozvednutou v gestu, které jsem si vykládal snad jako skrytou výzvu. Šedovousý muž vytrvale psal do bloku.

„Tóra říká, že bychom neměli malovat obrazy za účelem uctívání,“ řekl jsem.

„Říká: Nezbrazíš si Boha zpodoběním něčeho, co je nahoře na nebi nebo dole na zemi.“, Dívka četla verš z papírku na lavici. Přišla připravená.

„Nemáme dovoleno malovat obrazy za účelem uctívání,“ opakoval jsem. „Ten verš má ještě pokračování, ne? Neříká snad: ‚Nebudeš se ničemu takovému klanět ani tomu sloužit?‘ Obrazy byly v prvním chrámu, v chrámu krále Šalomouna. Ve starověkých synagogách byly obrazy. Zpodobení jsou v modlitebních knihách a v Pesachové agadě.“

„Ne takové, jako malujete vy,“ zavolal vysoký hlásek odněkud z prostředka třídy.

„Snažím se malovat nové obrazy.“

„Proč?“ zavolal tentýž hlásek. Patřil hubené dívence se zlostným obličejem a krátkými světlými vlasy.

„Protože je umělec,“ řekla jiná dívka.

„Je to proti Tóře, malovat takové obrazy,“ řekla další dívka.

„Je to ztráta času, který se má věnovat studiu Tóry,“ zakřičela ještě jiná.

„To je tahle hodina angličtiny taky,“ řekla jakási dívka hlasitě.

Poznámky poletovaly třídou. Dívky překlíkávaly jedna druhou, jako bych tam nebyl. Začínal jsem ztrácet nad třídou vládu.

Rav Greenspan se odlepil od zadní zdi a stál teď těsně za pátou řadou židlí. Slečna Sullivanová udělala krok od stěny s okny směrem ke stolu. Dvě sedící ženy se po sobě nervózně podívaly. Muž s šedým plnovousem přestal psát a ohlédl se přes rameno na rava Greenspana.

Zbývaly mi jediné zbraně: tyčinka křídý, mé rozechvělé prsty a obraz, který mi naskočil v hlavě. Rychle jsem přešel k tabuli a začal kreslit portrét. V místnosti zavládlo mlčení v okamžiku, kdy jsem dokončil obrys obličeje, a když jsem nakreslil oči, bylo ticho tak hluboké, že jsem jasně slyšel tlukot vlastního srdce a bubnování deště do oken. Dokončil jsem kresbu, položil křídý a obrátil se čelem ke třídě.

„Je tohle taky ztráta času určeného ke studiu Tóry?“

Ticho. Dívky seděly a zíraly na tvář na tabuli. Viděl jsem, jak se slečna Sullivanová pousmála. Rav Greenspan mrkl na hodinky, podíval se na mě, zavrtěl hlavou, pak se zahleděl na tabuli. Všichni v místnosti upírali zrak na obličej na tabuli: obličej rebeho, jak vypadal před mnoha lety. Přes délku místnosti jsem viděl oči oněch dvou žen, muže s šedým plnovousem a rava Greenspana a mohl jsem v nich vyčíst náhlou spontánní rozdyčténost, která z nich vyzařovala vůči portrétu, a cítil jsem, jak se chvěju.

Zvedla se ruka; nepoddajné hnědé vlasy, tmavé rozohněné oči, úzké bledé rty, smetanová pleť tu a tam rozsvícená růžovou skvrnkou. „Rochele nám včera vysvětlila, proč jste namaloval tamty obrazy ukři – toho ukři – víte, co myslím. Já jenom nechápu, proč jste musel utrpení vyjádřit zrovna takhle. Můj táta říká, že jste mohl použít něco jiného, něco víc židovského, jako třeba Izáka na oltáři.“

Následovalo všeobecné pokyvování hlavami. Muž s šedým vousem si zapisoval do bločku. Dvě ženy se na sebe usmály. Rav Greenspan se vrátil ke zdi a stál s rukama založenýma na hrudi. Pokusil jsem se představit si debaty, které musely probíhat doma u každého z těch dětí, když večer řekly rodičům,

že příští den přijdu do školy. Ašer Lev, ladovský chasid. Ašer Lev, věčná příčina potíží. Ašer Lev, který zanáší jed do dětských myslí. Proč mě pozvali? Jak to, že mě vůbec trpí pod touhle střechou?

„Izáka na oltáři?“ zeptal jsem se. „Je to skutečně symbol utrpení?“

S použitím různě barevných kříd jsem nakreslil malého chlapce svázaného na oltáři s hranicí dřeva a vousatého muže tyčícího se nad ním, v pozvednuté paži nůž s dlouhou čepelí a, na pozadí sotva viditelnou, velebnou hlavu beránka. Pracoval jsem rychle, střídal jsem křídly, cítil tvrdost tabule, sotva jsem si uvědomoval, jak se měkké křídly drolí, bříškem pravého prostředníku jsem přejížděl přes břídicově hladký povrch a prolínal barvy jednu do druhé. Nakreslil jsem chlapce s vytřeštěnými očima, tenký krk prohnutý v záklonu, hrdlo vystavené čepeli visící nad ním; vousatého muže zmučeného bolestí a odhodlaného, volnou ruku přitisknutou k hrudi v gestu vyjadřujícím současně lítost i rozhodnost – vše zachycené v nehybnosti křídou a prací mých prstů. Tohle je moje *Jeskyně věčného nyní*, napadlo mě na základě jakýchsi podivných souvislostí. Kresba. Obraz. Zachytit něco navždycky. Schopnost uvidět všechno naráz. Žádná budoucnost, žádná minulost. Jenom věčně trvajícím daný okamžik, nic než nyní. Bylo to hotové, otočil jsem se, a všichni jen zírali – studentky, slečna Sullivanová, rav Greenspan, dvě ženy i muž s šedým plnovousem – zírali na kresbu barevnými křídami na tabuli. Pozorně jsem se na kresbu zahleděl, uviděl jsem tváře, které jsem nakreslil, a pojednou jsem propadl zmatku a zděšení a napadlo mě, jestli i Rochele si kresbu pořádně prohlédla, a postavil jsem se před kresbu tak, abych, pokud to jen šlo, tváře zakryl. Rychlými tahy prstů jsem tváře pozměnil. Netrvalo to ani minutu. Pak jsem se obrátil ke třídě.

„Obětování Izáka vypráví o muži, který tak bezmezně věří v Pána světa, že je ochoten obětovat svého jediného syna. Co to má co do činění s tématem dlouhého a osamělého utrpení?“

Zíraly na mě nepřístupné tváře; strnulé rty, nic neříkající oči; a na vysokých oknech místnosti déšť.

„Z toho důvodu jsem namaloval tamty obrazy.“

Pochyboval jsem, že chápou, co jim říkám. Šedesátiletí to nedokázali pochopit za celá léta. A těmhle bylo jedenáct. Potil jsem se jako myš. Taková ztráta času pro všechny! Vzal jsem houbu a otočil se k tabuli.

Místností zašumělo lapání po dechu jako závan větru, následované bezděčným, mnohohlasým „Ne!“

Polekaný jsem položil houbu a obrátil se ke třídě.

Po straně místnosti, podél oken, se rychle blížil rav Greenspan. Postavil se vedle mě.

„Vřele poděkujeme panu Levovi za výklad a ukázkou jeho umění. Je konec hodiny.“

Mrkl jsem směrem k Rochele. Její silueta se rýsovala proti oknu; s obličejem těžko čitelným, neproniknutelný výraz. Pokynul jsem slečně Sullivanové a následoval rava Greenspana ven ze třídy. V jeho kanceláři jsem si vyzvedl svůj příliš velký přšiplášť a rozloučil se s paní sekretářkou. „Vytvořte pro nás další obrazy, pane Leve,“ řekla a zamrkala.

Stál jsem s ravem Greenspanem ve dveřích školy. „Mělo to vůbec nějakou cenu?“

„Rozhodně myslím, že ano,“ odpověděl bodře. „Učitelka to s žákyněmi ještě probere. Další dvě učitelky, které byly ve třídě, o tom pohovoří ve vyšších ročnících. Bylo to velmi cenné. Poslyšte, opravdu byste nám nemohl sehnat Barbru Streisandovou?“

Podíval jsem se na něho a zavrtěl hlavou.

„To je velká škoda,“ řekl smutně. „Skutečně by se nám hodila pomoc nějaké proslulé osobnosti, jestli máme postavit tu novou budovu.“

Stál jsem na schodech před školou a hleděl do deště. „Upřímně řečeno, pořád nechápu, proč jste mě pozvali a vůbec mě strpěli pod touhle střechou.“

„Pane Leve, pozvali jsme vás a strpěli vás pod touhle střechou, protože rebe řekl, abychom to tak udělali. Ten postarší pán, který seděl ve třídě, je rav Simon Seligson z rebeho kanceláře. Jděte v pokoji.“

Poplácal mě po předloktí a odkráčel směrem ke své kanceláři.

Spěchal jsem deštěm po hlavní. Okna papírnictví a mléčného baru byla zamžená. Prošel jsem pod stromy v naší ulici a vešel do domu. Debora seděla za stolem u nás v pokoji a ani nevzhlédla, když jsem vešel. Šel jsem do koupelny, smyl si křídou s prstů a pak jsem si opláchl pot s obličeje. Z rýh na prstech a zpod nehtů se mi nepodařilo dostat úplně všechno. Křídou zabarvily ručník a dno umyvadla. Vydrhnul jsem bílý porcelán kartáčkem a díval se, jak barvy víří a mizí v temném ústí odpadu.

Ten den odpoledne se Avrumel vrátil ze školy s modřinou na pravé lící kosti a s rozseknutým dolním rtem. Byl jsem zrovna v obývacím pokoji a díval se ven do deště padajícího na trávník, když přišli s Rochele domů.

„No tohle,“ řekl jsem. „Tys někde upadl?“

Bez odpovědi odešel chodbou do svého pokoje. V obličeji byl úplně bledý.

„Jeden kluk ve škole ho uhodil,“ řekla Rochele.

Avrumel vyšel z pokoje se Šimšonem v náručí.

„Co se stalo?“ zeptal jsem se ho.

Prošel kolem mě do kuchyně.

„Kvůli čemu?“ zeptal jsem se Rochele.

„Nechtěl mi to říct. Zdravotnice mu to prý ošetřila.“

„Ty o tom nic nevíš?“

„Ne. Máma píše?“

„Ano. Rochele, jaká byla odezva na moji přednášku?“

„Když jsi odešel, ve třídě se všechno hrozně moc probíralo. Všem se líbily ty portréty slečny Sullivanové, které jsi nakreslil.“

„Co se stalo s kresbami na tabuli?“

„Nevím. Když končilo vyučování, ještě tam byly.“

„To je nikdo nesmazal?“

„Ne. Mně se líbilo, jak jsi nakreslil rebeho. Některé spolužačky říkaly, že to neměl kreslit, protože teď to nebude možné smazat. Tati?“

„Ano.“

„Proč jsi do té kresby Izáka na oltáři nakreslil sebe a Avrumela?“

Tak si toho všimla. Bystrá, pohotová Rochele. Kdo ještě si toho všiml? „Nevím. Samotného mě to překvapilo.“

Její oči za skly brýlí dostaly nevěřící výraz. „Ty něco kreslíš a nevíš o tom?“

„Někdy. Kresba mi potom sama poví, co jsem chtěl vlastně vyjádřit.“

„Co jsi chtěl říct kresbou Abrahama a Izáka na oltáři?“

„Nevím. Musím o tom přemýšlet.“

„Nechápu, jak můžeš kreslit, a nevědět, co kresby znamenají.“

„Ty chceš už ve svých jedenácti úplně všemu rozumět? Nech si něco na později. Máš nějaké úkoly?“

Odešla do svého pokoje.

Přesunul jsem se do kuchyně. Avrumel seděl u stolu se Šimšonem. Nalil jsem do sklenice mléko a postavil ji před něj na stůl. Počkal, až se posadím, a pak začal mluvit k hadrovému paňákovci. „Šimšone, chceš vědět, co se dneska stalo? Řeknu ti, co se dneska stalo. O přestávce se mě jeden prvňák zeptal, jestli jsem Avrohom Lev, syn Ašera Leva, a já mu odpověděl, že jo, že jsem. Ten kluk řekl, že můj táta je hříšník. Tak to řekl, hříšník, a taky člověk, který veřejně znectil Pána světa. Můj táta! Co bys udělal Šimšone? Já mu ukázal. Praštil mě. Prali jsme se na zemi, až nás jedna učitelka zarazila. Tak to bylo.“

Uplynula nějaká chvilka. Avrumel vzal sklenici, trochu sebou cuknul, zašklebil se, když se sklo dotklo jeho rozseknutého rtu, a napil se. Postavil sklenici na stůl. „Jestli se mnou ten kluk ještě někdy bude takhle mluvit, jednu mu vrazím,“ řekl Šimšonovi. Napil se ještě trochu mléka. „O mém tátovi nikdo takhle mluvit nebude.“

Uslyšel jsem na chodbě kroky. Debora přišla do kuchyně. „Rochele mi řekla, že Avrumelovi někdo něco udělal.“

Řekl jsem jí, co se stalo. „Syn pyká za otcovy hříchy,“ řekl jsem. „V Nice jsme takovéhle potíže nikdy neměli.“

„Tohle není Francie,“ řekla. „Tady jsme v Brooklynu.“

Avrumel dopil mléko a slezl ze židle, se Šimšonem v těsném objetí.

„Jsi v pořádku?“ zeptala se ho Debora.

Zvedl k ní oči, ale neodpověděl.

„Ča va, Avrumel?“ zeptal jsem se.

„Ča va, Papa,“ řekl a odešel z kuchyně.

„Tohle není jen tak, zavolám rávu Greenspanovi,“ řekla.

„Měli jsme jet domů v úterý, jak jsme původně chtěli.“

„Rebe tě požádal, abychom zůstali. Měli jsme snad na vybranou?“

„Ne,“ řekl jsem.

Otec přišel z kanceláře, podíval se na Avrumelovu tvář, nechal si od něj vyložit, co se stalo, a rázným krokem vyrazil k telefonu ve své ložnici. Zatímco telefonoval, vrátila se matka. Avrumel v kuchyni znovu převyprávěl celý příběh nad druhou sklenicí mléka a matčinými lívanci s cukrem a skořicí, které se mu ale kvůli rozbitému rtu špatně žvýkaly. Otec se vrátil z ložnice. Avrumel šel k němu. Otec ho zvedl a sevřel v náručí. Avrumel objal otce kolem krku. Chumáče otcova bílého vousu splývaly Avrumelovi přes tváře a ramínka, skoro se v nich ztrácel. Vyšli spolu z kuchyně.

„Kam se hneš, tam to tvoje umění působí potíže, Ašere,“ řekla matka a zavrtěla hlavou.

„Vzala jsem si potíživu nad potíživu,“ řekla Debora a vyslala ke mně úsměv. „Proč nemůžeš malovat hezké obrázky jako Max?“

„Takhle se mě vždycky ptala matka, když jsem byl malý.“

„Na to si vzpomínám,“ řekla matka.

„Cos na to říkal?“ zeptala se Debora.

„Říkal jsem, že svět není hezký, tak proč bych měl malovat lež?“

Odněkud daleko z domu zazněl otcův zpěv. Jeho hluboký, mírně nosový hlas se nesl chodbami až do kuchyně. Zpíval píseň, kterou jsem ještě nikdy neslyšel, pomalou, sladkobolnou písničku v jidiš o jelínkovi, který prchá před lovci a ztratí se v temném lese. Po dlouhém putování dojde na paseku, kde stojí starý kamenný dům s měkce zářícím bílým světlem nade dveřmi. V domě žije starý vousatý muž. Má sotva dost jídla sám pro sebe, ale vezme jelínka k sobě a jelínek u něho bydlí a je šťastný. Ukáže se, že muž je divotvorný a svatý Ba'al Šem Tov, zakladatel chasidismu, první a největší cadik.

Otcův hlas přivábil do kuchyně i Rochele. Všichni čtyři jsme pak poslouchali, jak otec zpívá Avrumelovi.

Následujícího dne svolal rav Greenspan shromáždění celé školy, chlapce i dívky. Oznámil, že jedním z příkázání Tóry je pohostinnost. Dodržoval je Otec Abraham a budou je dodržovat i všichni žáci ladovské ješivy. Ve škole jsou hosté z Francie a má se s nimi jednat tak, jako Otec Abraham zacházel se třemi anděly. Je to přání rebeho, který mu ráno telefonoval. Má někdo nějaké otázky?

Žádné otázky nebyly.

Rochele a Avrumel nám s Deborou o shromáždění řekli, když přišli ze školy. Avrumel říkal, že kluk, s kterým se popral, přišel do školy s fialovým monoklem na levém oku. Jak se váleli po asfaltu, zasáhla chlapcovo oko Avrumelova bota. „Nechtěl jsem ho uhodit,“ řekl Avrumel. „To samo.“ Náhodná rána do oka nezůstala bez uspokojivé odezvy. Mnozí ve třídě teď Avrumela považovali za někoho, s kým je třeba počítat, a našli se i tací, kteří k němu vzhlíželi se směsicí úcty a strachu. Ladovští chasidé se ne vždy zřikají pěsti – či vlastně, v tomto případě, boty.

Zeptal jsem se Rochele, jestli jsou kresby, které jsem den předtím nakreslil, ještě pořád na tabuli. Řekla, že když přišla do školy, byly už smazané.

Později jsem se zeptal Debory: „Proč myslíš, že se té pranice zhostili takovým způsobem?“

„Jakým způsobem?“

„Shromážděním. Mohlo se to odbýt během pěti minut, jenom s těmi dvěma kluky. K čemu svolávat celou školu?“

„Nevím.“

„Je to vůbec nějak zvláštní. Celá škola shromážděná kvůli jedné rvačce.“

„Telefonoval jim rebe.“

„Přesně to mám na mysli. Proč se rebe zabývá takovou prkotinou?“

„Určitě mu o tom pověděl tvůj otec.“

„To jistě. Ale proč? Já se ve škole pořád pral. Otec ani jednou jedinkrát nezakročil. A chodit hned za rebem. Proč nezavolal otec ravu Greenspanovi?“

„Co tě trápí, muži?“

„Nevím Debi. Jsem zralý jet domů.“

„Za týden, nebo tak nějak. To chceš, aby děti odjely domů s chutí rvaček na jazyku? Pro klid. Ještě tak týden. Platí, můj muži? V zájmu hezkých vzpomínek a klidu.“

Ovzduší kolem našeho šabatového stolu bylo ten pátek večer ve znamení zmirot a hádanek. Avrumel si vlezl otcí na klín a usnul. Spal u něho a maličko chrápal, zatímco jsme odříkávali modlitbu po jídle. Ret už se mu hojil a modřina na tváři změnila barvu na nevýrazně fialovou se suchým stroupkem. Debora ho uložila do postele a vrátila se do kuchyně. Rochele, na bleděmodrých šatech uvázanou jednu z matčiných zástěr, pomohla Deboře a matce s nádobím. Otec se mě zeptal, jestli bych s ním nešel na chvíli studovat, a šli jsme do obývacího pokoje, kde jsme společně studovali dílo napsané rebem pradědečkem, četli jsme si jednotlivé úryvky nahlas a navzájem si je vysvětlovali. Studovali jsme oddíl o tom, kdo je schopen zabývat se studiem Tóry, a místo toho se zaměstnává nicotnými záležitostmi; takový člověk se dočká přísných trestů. Obdobně, „ten, kdo se zabývá naukami národů světa, se řadí k těm, kdož utrácí svůj čas světskými otázkami, pokud jde o hřích zanedbávání Tóry... Co víc, nečistota nauk národů je horší než nečistota světské mluvy...“ Strávili jsme notný čas ve snaze pochopit, proč tomu tak je. Rozebírali jsme, že nauky jsou zakázané, protože vedou ke zprznění intelektuálních schopností od Boha pocházející duše, a pak jsme narazili na

oddíl, který říkal, že studium věd je dovoleno, pokud „člověk užije těchto nauk coby užitečného nástroje, coby prostředku k blahobytnějšímu živobytí, aby byl schopen sloužit Bohu, či pokud ví, jak je užít při službě Bohu a jeho Tóře. Proto se jimi zabývali Maimonides a Nachmanides, blahé paměti, i jejich stoupenci.“ Zamýšleli jsme se nad tím, že „veškeré chťče, pýcha, zloba a podobná hnutí mysli jsou v srdci a ze srdce šíří se po celém těle, stoupají také do mozku a do hlavy... Sídlo duše od Boha je však v mozku, který je v hlavě, a odtamtud dosahuje do všech údů...“ Rozjímali jsme o „dokonale počestném člověku“, v němž všechny sklony ke zlému přešly v dobro, který zcela pohrdá radostmi tohoto světa a nenachází prazádné potěšení v pouhém uspokojování tělesných choutek namísto služby Bohu, protože tělesné choutky pocházejí ze sitra achera a dokonale počestný člověk nenávidí vše, co je ze sitra achery. Četli jsme slova velkého moudrého rabína Simona ben Jochaje: „Vím o výjimečně moudrých mužích a není jich mnoho. Jsou.výjimeční’ díky své schopnosti obracet zlo a způsobit, že se povznese až ke svatosti...“

Otec vzhlédl od knihy a zahleděl se kamsi do dálky, tmavé oči se mu leskly. Pročesával si prsty dlouhý vous, mírně se v křesle pohupoval dopředu a dozadu a dal se do zpěvu ladovské melodie. Slova a nápěv zlehka zaplnily obývací pokoj, laskaly nehybný vzduch. Závěsy byly roztážené, takže jsem viděl na trávník a stromy, vysoké a přízračné ve světle pouličních lamp. Přes trávník přeběhla cik cak veverka, vyskočila na kmen platanu a zmizela v temném bludišti větví. Seděl jsem a naslouchal otcovu zpěvu, se zavřenýma očima jsem se nechal pohltit melodií a v tu chvíli mi připadalo, že nic není nemožné, že svět ještě nezaklapl zářivou bránu smíření, a sliboval jsem si, že pokročím alespoň na práh a nahlédnu dovnitř, abych viděl, co mě uvnitř čeká. Zůstal jsem úplně tiše a poslouchal, jak otec zpívá.

Ráno seděl Avrumel v synagoze s otcem, zachumlaný v chladivém bílém světě jeho velikého talisu. Rebe nepřišel. Bratranec Jonkel byl mrzutý jako vždy a mou přítomnost bral sotva na vědomí. Byl teplý jarní den, promývaný jasně zářícím sluncem s baldachýnem čistého modrého nebe. Domů jsme šli pod pučícími stromy. Rochele řekla, že modré nebe nad hlavou jí připomíná oblohu u nás doma v Saint-Paul. Avrumel, kterému modřiny už skoro zmizely, šel s mými rodiči. Debora se zeptala Rochele, jestli se jí stýská po domově. Ne, odpovíděla. Líbí se jí tady. Je tu spousta děvčat v jejím věku a

učitelé jsou výborní. „Počasí se mi ale nelíbí,“ řekla. „Je jako počasí v Paříži.“

„A to ještě bez krás Paříže,“ řekl jsem.

„Tady je taky krásně, tati,“ řekla. „Mít nové kamarádky je krásné. Být blízko rebemu je krásné.“

Debora se pro sebe usmála.

„Ano,“ řekl jsem. „Máš pravdu. To obojí je krásné.“

Toho dne pak přišlo rodiče navštívit několik přátel, seděli jsme na terase a povídali si. Teplý odpolední vzduch prozářený sluncem už v sobě nesl lehké náznaky blížících se letních dnů. Matka, s Debořinou pomocí, podávala koláče a džus. Poslouchal jsem a občas se vmísil do hovoru, nechal jsem se unášet sem a tam na vlnách konverzace. Bylo to tak nějak uklidňující sedět mezi lidmi, kteří mě přijímali, brali v úvahu. Jeden z přítomných byl počítačový inženýr; další matematik. Kousek ode mě seděl profesor filosofie a profesorka klasické filologie. Všichni buď bydleli kousek od synagogy, nebo trávili šabat s příbuznými či přáteli ve zdejší čtvrti. Všichni byli stoupenci rebeho. Mluvili jsme o chasidismu, Tóře a Ba'al Šem Tovovi a rebem. Ba'al Šem Tov položil otázku: Proč bylo stvořeno zlo, či projevy zla? Aby se člověk, po překonání té nejobtížnější z překážek, mohl tím více radovat, až se dostane do blízkosti Pána světa. Vyprávěli jsme si příběhy o jiných chasidských rebecch. Menachem Mendel z Vitebska prohlašoval, že není strůjcem zázraků, že pouze Ba'al Šem Tov je schopen činit zázraky, dokáže vydat rozhodnutí a Bůh je vykoná; ale on, Menachem Mendel, se modlí za své chasidy, aby měli děti, pevné zdraví a možnost vydělat si na živobytí. Někdo hovořil o Nachmanovi z Braslavi, který věřil v blahodárné účinky samoty. Člověk by měl strávit alespoň hodinu denně sám v místnosti nebo na vycházce v krajině, zabrán do vnitřního rozhovoru s Pánem světa. A měl by myslet jen na to, co má ten den učinit pro Boha, a pak jej prožije bez nesnází. Člověk na světě nemá než přítomný okamžik, den a hodinu, kterou právě žije, potože zítřek přináší už zcela jiný svět. Někdo další vyprávěl o Aharonovi Rokeachovi z Belzu, kterému činilo obtíže kárat své lidi, protože na nich pokaždé shledal něco dobrého, ať už se dopustili čehokoliv, a který nedovolil, aby se v jeho synagoze používala elektřina, protože totéž vedení zásobovalo proudem nedaleký katolický kostel.

Profesor filosofie, muž něco málo přes šedesát, elegantní, šedovlasý, s pronikavými modrými očima a energickým vystupováním, se mě zeptal, co si myslím o Chagallovi

pohřbeném na katolickém hřbitově v Saint-Paul. Řekl jsem mu, že podle mě je to ostuda a hanebnost; poprvé za dva tisíce let se mezi Židy objevil umělec světové velikosti, jeden z těch, kdo utvářeli modernismus – a je pohřben na gójském hřbitově, protože ho jeho asimilovaná rodina chtěla mít blízko a židovský hřbitov v Nice se jim zdál příliš daleko nebo příliš židovský. Nemůžu na hřbitov v Saint-Paul zajít a odříkat mu nad hrobem žalm, protože věřící Žid má vstup na takový hřbitov zapovězený. Vidím hřbitov z okna svého domu, a kdykoliv se tam podívám, vzpomenu si na Chagalla, který je tam pohřbený. Je to skličující. Viděl jsem, jak mě otec při řeči sleduje; na obličeji měl ztrápený výraz, jako by myslel na to, že i já bych mohl takhle skončit, pokud budu i nadále žít svým životem umělce.

Profesorka klasické filologie, dobře vypadající žena kolem padesátky, se mě zeptala, co si myslím o zhroucení estetických kánonů v současném umění, v době, kdy Picasso je mrtev a modernismu odzvonilo, a chvíli jsme se o tom bavili. Někdo, myslím, že to byl ten matematik, se zmínil, že nedávno viděl film *Au Revoir les Enfants*, a tvrdil, že by ho měl vidět každý. Mrkl jsem na Deboru, která seděla vedle matky; viditelně strnula, ale byla zticha. Připadalo mi zvláštní, že stoupenec rebeho doporučuje při hovoru o šabatovém odpoledni film, byť se jedná o film s tematikou holocaustu. Takhle se ladovští Židé o šabatu obvykle nebaví. Byli to zajímaví lidé. S takovými bych dokázal žít. Možná nakonec ještě všechny překvapím. Padla na mě lehká ospalost – to tím teplem, sluncem, hrou světla procházejícího platanem, který byl teď obsypaný pupeny – a ztratil jsem nit hovoru.

Večer jsme se s otcem vrátili ze synagogy a otec pronesl krátkou havdalovou modlitbu. Avrumel držel svíci spletenou ze čtyř pramenů; Rochele kořenku. Bylo po šabatu.

O pár minut později mi Debora v našem pokoji řekla, že by byla ráda, kdybych ji vzal na *Au Revoir les Enfants*.

Odpověděl jsem, že mi to nepřipadá jako dobrý nápad a kdo by nám také hlídal děti.

„Poprosila jsem tvoje rodiče. Rádi děti pohlídají.“

„Víš, co s tebou takové filmy dělají, Debi.“

„Nemůžu si pořád nechat předpisovat život, Ašere. Když si to nechám líbit, zůstanou oni pány a já budu poražená. Dva roky mi diktovali, jak mám žít. Jestli se ti nechce, půjdu sama.“

Do kina na Manhattanu, kde film dávali, jsme jeli metrem. Na ulici před kinem stála dlouhá fronta. Ulice rozzářená neony

byla přeplněná lidmi na procházce a mladými zamilovanými páry. Čekali jsme ve frontě na lístky, pak ještě uvnitř v kině. Před pultem s praženou kukuřicí byla dlouhá fronta. Debora se zdála bledá, nemluvila. Posadili jsme se v sále a zhlédli film.

Film je o židovských chlapcích, kteří se během druhé světové války dostanou do katolické internátní školy na jih od Paříže, nedaleko Fontainebleau. Jejich židovství se udržuje v tajnosti a oni se snaží splynout s ostatními studenty. Jsou ale vyzrazeni a Němci je odvezou i s páterem, který je ředitelem školy. Chlapci i páter zahynou při holocaustu.

Během filmu jsem se co chvíli díval po Deboře; v mihotavém světle odrážejícím se od obrovského plátna vypadala v obličeji úplně bílá.

V metru cestou domů nepromluvila slovo. Hlavní a ulice mezi domy byly temné a pusté, stromy vypadaly jako matně hrozící strážci. Vešli jsme do domu. Rodiče i děti spali. Uvařil jsem trochu kávy a posadili jsme se v kuchyni.

„Vzpomínky,“ řekla a nervózně pomrkávala očima. „Věci, o kterých si myslíme, že jsme je už zapomněli.“

„Neměli jsme na to chodit.“

„Moc mě chráníš, Ašere. To chceš, abych se schovávala před světem? Byla jsem schovaná dost dlouho.“

„Nemusíš se pořád trestat, protožež přežila a druzí ne.“

„Vzpomínky nejsou trest, Ašere. Vzpomínáním člověk vítězí nad sitra achera, nad Hitlerem, budiž jeho jméno vymazáno. Ten film je posvěcením Božího jména. Proč bych se toho neměla účastnit?“

Upila ze šálku. Sundala si paruku. Dlouhý krk, nakrátko ostříhaná hlava a popelavá tvář jí dodávaly vzezření oběti koncentračního tábora. Zadíval jsem se na ni a po zádech mi přeběhl mráz.

Když jsem potom přišel do našeho pokoje, Debora ležela v posteli se všemi světly rozsvícenými a rukou položenou přes oči.

„Debi, prosím tě, odpusť si napříště takovéhle filmy.“

Odvrátila se ode mě.

„Debi?“

„Nech mě být, Ašere. Potřebuju, abys mě teď nechal na pokoji. Nezhasínej světla, prosím tě.“

Úsnula se všemi světly rozsvícenými.

Probudil jsem se uprostřed noci, když jsem ucítil, jak vzlouzla ke mně do postele. Třásla se, kůži měla rozpálenou a suchou. Světla svítila. V obličeji byla celá brunátná a oči se jí leskly jako v horečce. Přivinul jsem ji k sobě a poslouchal, co říká.

„Nevzpomínám si, co jsme jedli za jídlo. Pamatuji si všechno, jenom jídlo ne. Není to zvláštní?“

„Nevím, Debi. Co myslíš?“

„Pamatuji si, jak tam byl cítit ten studený vzduch, jako kameny. Jako jeskyně. Můj ty Bože, v tom bytě byla ale zima!“

„Zkus zase usnout, Debi.“

„Nebylo tam vůbec mýdlo. Všichni měli vši. A kurděje. Vidíš, co všechno se mi nevybaví, Jenom si nemůžu vzpomenout, co jsme jedli. Víím, že jsme za celou dobu vůbec neměli maso a skoro nikdy nebyl chleba. Pamatuji se na muže, který nám jídlo nosil. Tohle jsem ti už vyprávěla, vid', muži?“

„Ano. Ale pověz mi to znovu.“

„Byl plešatý, měl rozštěp patra a někdy měl rozepnutý poklopec. Osm měsíců nám nosil jídlo a pak jeden den nepřišel. Nic jsme nejedli. Už jsem ti to říkala.“

„Ano.“

„Pak přišla nějaká stařena. Jsem z odboje,' řekla. ‚Armanda zavřeli. Odteďka vám budu nosit jídlo já.' Měla obličej jako zmačkaný papír. Bleděmodrý vlňák. Odrbaný kabát. Bílé vlasy. Byla cítit jako někdo, kdo se nemyje. Dvakrát týdně nám nosila jídlo. Ale nevzpomínám si, co jsme jedli. Čím to je?“

„Nevím, Debi.“

„Vzpomínám si, že Maxův otec té ženě jednou dal peníze, aby na černém trhu koupila dvě kila másla. Musela pro něj daleko. Vrátila se s máslem zabaleným do novin. Stáli jsme okolo a sledovali, jak Maxův otec balík rozbaluje. A když byly všechny noviny dole, viděli jsme, že to není máslo, ale stará bota. Někdo stařeně vyměnil máslo za botu přímo pod nosem. Stařenu to rozlítlo a říkala, že příští den půjde zpátky za tím člověkem, který jí máslo prodal, Maxův otec jí ale řekl, aby to nedělala, nechtěl vyvolat problémy, nechtěl, aby se někdo vyptával, co je zač a jestli kupuje takovou spoustu másla pro sebe nebo pro někoho jiného. Maxův otec byl pořád nervózní. Na to si vzpomínám, můj muži. Úplně jasně. Byl to malý muž s jarmulkou a kozí bradkou a vždycky stál v nějakém temném rohu a povídal si pro sebe. Pokaždé mě to lekalo, když jsem viděla Maxova otce v temném koutě, jak mluví sám k sobě.“

„Co říkal?“

„Nevím. Mluvíval přitom jazykem, kterému jsem nerozuměla. Maxova matka k němu po chvíli vždycky přišla a odvedla ho do jejich ložnice. Vyprávěla mi příběhy pro děti z knih, které znala z paměti. To už jsem ti říkala. Pracovala předtím jako knihovnice v dětském oddělení obvodní knihovny. Příběhy o býkovi, který odmítl zápasit, o slonovi, který dovedl lítat, a o malé holčičce a jejím bratříčkovi, kteří se ztratili v lese. Těch příběhů byla spousta. Vyprávěla mi je pořád dokola. Vidiš, co všechno si pamatuju za podrobnosti, ale nepamatuju si, co jsme jedli.“

„Zeptáme se Maxe, až se s ním uvidíme.“

„Víš, co si pamatuju úplně nejvíc? Maxovi věčně scházely barvy. Připravoval si soubor prací, aby měl po válce co ukázat, až si bude shánět práci. Pořád říkal otci o peníze na barvy. Otec mu říkal, že nemá dost peněz ani na jídlo, tak kde má věčně brát peníze na barvy? Max říkal, že se otec o něho nezajímá, nechce, aby z něho byl umělec. Jednou tam došlo k hrozně hádce. Bylo to po té záležitosti s máslem z černého trhu a botou. Strašlivě mě to vyděsilo. Myslela jsem, že to sousedi určitě uslyší a zavolají policii. Max barvy nedostal. Vidiš, na co všechno si dokážu vzpomenout, Ašere. Ale nevzpomenu si, co jsme jedli. Je jako můj starší bratr, můj Max. Jsem hrozně ospalá, ale bojím se usnout. Takhle jsem to měla v tom bytě. Pokaždé jsem se bála usnout. Myslela jsem, že zatímco budu spát, přijde policie, Maxe i s jeho rodiči odvedou, a já se probudím a zjistím, že jsem v celém bytě sama.“

„Mám ti vyprávět některou z těch tvých pohádek?“

Tiše se zasmála. „Jsi na mě tak hodný, můj zlatý Ašere. Mrzí mě, že máš se mnou tolik trápení.“

„To neříkej, Debi. Já tě miluju.“

„Cos viděl na té ženské trosce, když mě tenkrát Max přivedl k tobě do ateliéru?“

„Chceš říct, co se mi líbilo na té krásné mladé ženě, kterou Max přivedl, aby se mnou udělala rozhovor?“

„Ano. Co?“

„Že je chytrá a vypadá o deset let mladší, než kolik jí je.“

„Děkuju.“

„Připadala mi sympatická.“

„Děkuju ještě jednou.“

„Že pochází z ladovské rodiny a překvapivě má ponětí o umění.“

„Max byl dobrý učitel.“

„Že se podívala na jeden z mých obrazů na zdi a řekla, že je to významné dílo, ale že se jí nelíbí.“

„Je to významné dílo a ani teď se mi nelíbí.“

„Že mě nechala, abych si po rozhovoru nakreslil její tvář.“

„To byla dobrá kresba a líbila se mi.“

„A dokázal jsem si ji představit jako svou ženu a matku našich dětí.“

„Byla bych matkou mnohem víc dětí nebýt těch potratů.“

„To je Boží vůle, ženo moje.“

„Je? Opravdu? Proč si nemohl Bůh přát, aby aspoň jeden z mojí rodiny přežil? Měla bych někoho z vlastní krve, s kým bych mohla mluvit o tom, co se stalo.“

Tiskl jsem ji k sobě. Třásla se.

„Není to zvláštní, že si nemůžu vzpomenout, co jsme jedli? Dva roky jsme v tom zapečetěném bytě jedli, a já si nevzpomenu na jediné jídlo. Ašere, nelituju, že jsme viděli ten film. Je to kvalitní film. I když si někdy, když sedím v temném kině, vzpomenu na ten temný byt. Jestli to je Boží vůle, muži, pak tu musí být nějaký záměr. Nemyslíš, že v tom musí být nějaký záměr?“

„Kdo ví? Možná všechno slouží nějakému záměru.“

„Když jsem zjistila, co se stalo s mým otcem, měla jsem pocit, jako by se mi ani nechtělo žít. Když mi Maxova matka řekla, že moje máma je taky mrtvá, *věděla jsem určitě*, že nechci žít. Celou tu dobu, kdy jsem žila s Maxovými rodiči, chodila na střední školu, na Sorbonnu a pak psala pro ten časopis – jsem vlastně nechtěla žít. Když jsem potkala tebe, začala jsem si myslet, že je to možná součást nějakého záměru. Člověk musí mít důvod žít, a tím nejlepším důvodem je druhý člověk. Společně si mohou sestavit plán, podle kterého budou žít svůj život. Co když jenom uskutečňujeme záměr, který připravil Bůh? Rozumíš mi, můj muži?“

Držel jsem ji, cítil, jak se chvěje, až po chvíli upadla do neklidného spánku. Ležel jsem, nespál, poslouchal, jak dýchá, a snažil se představit si dva roky, které strávila v tom bytě, a nedokázal jsem to. Zdálo se mi, že zpod dveří na terasu slyším výsměšný řehot a šoupání nohou, které se štrachají směrem k temné spleti větvoví platanu.

O dva dny později se ráno v synagoze bratranec Jonkel jevil ještě zarputilejší než kdy jindy. Co chvíli jsem ho přistihl, jak se po mně dívá, a zdálo se mi, že jeho sinalý obličej sžír

vzteky v míře nezvyklé i u něho. Po bohoslužbě jsem za ním šel a zeptal se ho, jak se věci mají, on zabručel něco o „potížích s těmi nechutnými modlářskými hnusotami“ a odpochoďoval. Bratranec Nachum s rozpačitým výrazem zamumlal: „Dobré ráno, Ašere,“ a chvátal pryč.

Na hlavní byl malý provoz. Stromy obrostly drobnými lístečky, které vypadaly křehce proti modrému nebi. Cestou domů jsme se s otcem stavili pro nedělní *Timesy*. Titulní strana se věnovala americké prezidentské kampani, která byla v plném proudu. Ve Francii také brzy proběhnou volby. Ve Francii silná pravicově nacionalistická strana děsila Maxe svými rasistickými hesly. Všude docházelo k otřesům v jádru bytí. A tady, mezi ladovskými Židy v Brooklynu, v srdci ladovského světa, byl devětaosmdesátiletý rebe – a nikdo otevřeně nehovořil o jeho nástupci, nepadla o tom ani zmínka, ani slovo. Vykoupení přijde bezpochyby dřív. Ale co když...? Ani slovo.

Cestou k domu mi otec řekl, že koncem června musí být kvůli nějaké rebeho záležitosti v Paříži, a jak by bylo příjemné, kdybychom tam mohli jet společně. Řekl jsem, že do konce června jsou ještě celé týdny a my se pravděpodobně budeme vracet do Saint-Paul někdy začátkem příštího týdne. Aniž by se na mě podíval, zeptal se: „Všichni?“

„Samozřejmě.“

„Jak si přeješ, Ašere.“

Později dopoledne, když odcházela na universitu, zaklepala matka na dveře hostinského pokoje, kde jsem seděl u stolu a nepřítomně zíral do skicáře. Stála ve dveřích a moc jí to slušelo, v tmavěmodrém kostýmku a krémově bílé blůze, s kuffíkem v ruce. Otec už byl v kanceláři a Debora někde pryč, na nákupech.

„Můžu tě na chvíli vyrušit, synu?“

Řekl jsem jí, že mě neruší; vlastně vůbec nic nedělám.

„Otec mi sdělil, že pomýšlíte na brzký odjezd.“

„Debora říká, že s tebou o tom promluví.“

„Nebylo by rozumnější, aby tu děti dokončily školní rok? Zbývá už jen pár týdnů.“

„Debora a já se musíme vrátit. Máme práci.“

„Tomu nerozumím, Ašere. Cožpak nemůžeš dělat svoji práci tady? Debora říká, že se jí tu píše moc dobře. Potřebuješ ateliér? Proč si nepromluvíš s Douglasem Schaefferem o nějakém prostoru na Manhattanu? Nebo, jestli chceš, můžeme ti snadno najmout něco tady v naší čtvrti, kde by sis mohl

udělat ateliér.“ Vešla do pokoje. Tvář měla zrudlou, hnědé oči jí podivně svítily; na výstupcích lícních kostí jí vyvstávaly skvrnky sytější červeně. „Děti by třeba mohly jet do našeho letního tábora,“ řekla.

Zíral jsem na ni.

„Máte v Saint-Paul pro děti letní tábor?“

„Ne.“

„Co děti celé léto dělají?“

„Vždycky se něco najde. Chodí plavat k Maxovi do bazénu.“

„Náš letní tábor by se jim moc líbil. Uvažuj o tom, Ašere. Promluv si s Deborou.“

Odcházela chodbou. Slyšel jsem, jak se zavřely přední dveře. Seděl jsem u stolu a zíral na prázdnou stránku skicáře.

Debora přišla domů chvíli potom, obtěžkaná balíčky. Šel jsem za ní do kuchyně. Řekla, že bychom měli o matčině návrhu vážně uvažovat. Nejprve si promluvíme s dětmi, řekla. Pokud se jim nápad bude zamlouvat, ještě si všechno rozmyslíme.

„Může Rochele jet na letní tábor?“

„Nevím.“ Vyndávala jídlo z tašek a ukládala je na police a do ledničky. „Zavolám doktorovi tvých rodičů a zeptám se ho.“

„To je letní tábor i pro pětileté děti?“

Existuje ladovský denní tábor, řekla. Viděla, že ho inzerují ve škole.

„Já se musím vrátit domů, Debi. Mám tam práci.“

„Pro děti to může být moc dobrá zkušenost, Ašere. U nás není přes léto moc dětí v jejich věku, se kterými by si mohly hrát. A v srpnu je v Nice a Saint-Paul nesnesitelně kvůli turistům. Ty o tom vlastně ani nevíš; jsi pořád zavřený v ateliéru. Pro děti by to tady mohlo být požehnání.“

„Slíbil jsem Maxovi, že s ním budu pracovat v Paříži.“

„Do Paříže můžeš jet. Co ti brání, abys jel do Paříže?“

„Kde budeš ty?“

„Nevím. Co bychom si nejprve promluvili s dětmi? Nebudeme z toho moudří, dokud si nepromluvíme s dětmi.“

Naobědvali jsme se a já pak šel do strýčkova domu. Otevřela mi teta Lea. Vypadala nezvykle neupraveně: bleděmodré domácí šaty na ní neforemně visely, paruku měla nakřivo. Do očí jí vstoupil podivný chlad, když mě uviděla.

„Copak chceš, Ašere?“

Zeptal jsem se jí, jestli bych mohl chvíli pobýt se sbírkou obrazů.

„Dneska ne,“ řekla.
„Nebudu nikomu na obtíž.“
„Teď se to nehodí, Ašere.“
„Tak já přijdu později.“
„Dneska se to vůbec nehodí.“
„Není ti nic, teto?“

„Jak se můžeš takhle ptát? Můj muž je mrtvý a ještě mi po něm zbyly starosti. Jak mi asi může být? Omluv mě, prosím, Ašere. Musím si jít lehnout.“

Vrátil jsem se do domu rodičů a strávil odpoledne v obývacím pokoji, kde jsem střídavě zíral z okna na trávník a četl si Rilkeho *Dopisy o Cézannovi*. Ze stránek ke mně pronikla jedna pasáž:

Pokud jde o jeho pracovní návyky, tvrdil, že do čtyřiceti žil jako bohém. Teprve potom, až když se seznámil s Pissarem, našel zálibu v práci. Zato však to té míry, že příštích čtyřicet let nedělal *nic jiného*, než že pracoval. Pracoval dokonce bez radosti, zdá se, v neustálých záchvatech vzteku, s každickým svým obrazem se pral...

Připadalo mi, že jsem zaslechl tiché, vzdálené pohvizdování a vzhlédl jsem, ale nikoho jsem neviděl. Pokračoval jsem ve čtení:

... starý, nemocný, každý večer po pravidelné celodenní práci vyčerpaný až na pokraj zhroucení (často chodil spát v šest hodin, před setměním, poté, co do sebe bezduše nasoukal nějaké jídlo), zlostný, nedůvěřivý, vysmívaný a zesměšňovaný pokaždé, když šel do svého ateliéru – světil však neděli, chodil na mši a na nešpory, jako v dětství...

Zavřel jsem oči. V hloubce koruny platanu potichu zacvrlikal pták a ztichl. Kniha se zdála být podivně nehmotná, jako by měla odplout pryč. Pevně jsem ji sevřel a otevřel oči.

... byl tu rozpor, vzájemný střet mezi dvěma pochody, nejprve díváním se a důvěřivým přijímáním, a poté

privlastněním si a využitím toho, co bylo přijato; a tyto dva pochody, snad proto, že se staly vědomými, se ihned začaly stavět proti sobě, jaksi se vehementně hlásily o slovo, a nadále se neustále vzájemně rušily a popíraly. A stařec vzdoroval jejich nesouzvuku a pobíhal sem a tam po svém ateliéru... s porůznu poházenými zelenými jablky, nebo v zoufalství vyšel na zahradu a tam jen tak seděl. A před ním leželo městečko, nic netušící, se svojí katedrálou; město pro počestné a obyčejné měšťany...

Dívání se a přijímání... privlastnění si a využití... a před ním leželo městečko, nic netušící...

U večere si Debora promluvila s dětmi o létě. Avrumel nevěděl, co to takový denní tábor je, a když se to dozvěděl, sdělil Šimšonovi, že chce jet na léto domů, být u strýčka Maxe a plavat v jeho bazénu. Rochele představa, že by měla strávit léto někde bez nás, podle všeho vylekala: co by se dělo, kdyby dostala záchvat? Obě děti ale řekly, že by se jim zamlouvalo zůstat tady u dědečka s babičkou a dochodit školní rok v brooklynské ješivě.

„Ještě jsme se nerozhodli tak ani tak,“ řekla jim Debora. „Popřemýšlíme o tom.“

„Zůstaňte aspoň do léta,“ řekla matka.

„Jestli zůstaneme, budu moct hrát ve školním představení,“ řekla Rochele. „Učitelka mi chtěla dát velkou roli. Je to o prorokyni Deboře.“

„My to s tátou probereme,“ řekla Debora.

Toho večera na mě v synagoze bratranec Jonkel neustále vrhal vzteklé pohledy.

„Stalo se tvému bratrovi něco?“ zeptal jsem se bratrance Nachuma. „Dívá se na mě, jako bych mu ublížil.“

„Zeptej se bratra,“ řekl Nachum podivně nabroušeným hlasem a šel pryč.

„Co se to bratrancům děje?“ zeptal jsem se cestou domů otce. „Najednou se tváří, jako bychom byli nepřátelé.“

Bez odpovědi pokrčil rameny.

Druhý den ráno jsem byl v domě sám, když zazvonil telefon. V prázdných místnostech zněl jeho zvuk obzvlášť pronikavě. Telefon stál na polici mezi kuchyní a obývacím pokojem. Chvilí jsem ho nechal zvonit, pak jsem odložil skicář a šel ho vzít. Sluchátko v ruce mi připadalo nepřírozeně chladné.

Uslyšel jsem ženský hlas. Říkal, že u telefonu je Alice Tomleyová z právní firmy Saperstein, Schneerson, O'Connor a Diamond.

Volá jménem pana Diamonda a ráda by mluvila s panem Ašerem Levem.

„Ašer Lev, u telefonu.“

Počkal bych okamžik, než mě spojí s panem Diamondem?

Čekal jsem. Hlas z telefonu. Před osmnácti lety. Některé věci se nedají zapomenout. Jako Rochelin obličej v tu noc, kdy dostala vůbec první záchvat: ztrnulý hrůzou, smrtelně bledý. Jako neděle, kdy zemřel Španěl. Král je mrtev, ať žije král. Také rebe je králem. Hlas. Anděl smrti. Přidušený. Syková výslovnost. Všechna s prodloužená. Trochu jako když jednomu našemu učiteli skřípala při psaní křída o tabuli. Kdo smazal kresby z tabule ve třídě slečny Sullivanové? Neměl jsem kreslit rebeho tvář. Proč jsem to udělal? A Avrumelův obličej jako obličej Izáka. Proč?

„Pan Lev?“ Muž měl čistý, hluboký hlas.

„Ano.“

„Ašer Lev?“

„Ano.“

„Tady Moše Diamond. Jste synovcem zesnulého pana Izáka Leva?“

„Ano.“

„Pane Leve, naše právní firma má na starost poslední vůli a testament vašeho zesnulého strýčka. Telefonuji vám, abych vám oznámil, že na základě závěti jste se stal správcem umělecké sbírky vašeho zesnulého strýčka.“

„Nerozumím.“

„Váš strýc vás učinil opatrovníkem své umělecké sbírky. Jsou tu jisté podmínky, které je třeba dodržet. Dostal jste však velmi širokou plnou moc v nakládání s celou sbírkou.“

„Jaké podmínky?“

„Pane Leve, podrobnosti ohledně této záležitosti by nebylo dobré řešit po telefonu. Dopis shrnující podmínky poslední vůle týkající se umělecké sbírky vám odešleme zítra. Budete-li mít nějaké dotazy, můžete se na mě s důvěrou obrátit. Pro všechny zúčastněné by bylo nejlepší, kdybyste zhruba do týdne mohl přijít k nám do kanceláře a podepsal patřičné dokumenty, i když bychom vám je mohli zaslat poštou, pokud byste byl mimo zemi. Žijete prý ve Francii.“

„Ano.“

„Kdy se vrátíte?“

„Ještě nevíme přesně.“

„Tedy, jak jsem řekl, pomohlo by nám, kdybyste asi tak za týden mohl přijít sem do kanceláře. Moje sekretářka se s vámi spojí, jakmile budeme mít připravené všechny nezbytné papíry.“

„Děkuji.“

„Mimochodem, pane Leve, jsem velkým obdivovatelem vašeho díla a vlastním dva vaše obrazy, izraelského vojáka na strážní na Chrámovém návrší a ten, na kterém je stařec, jak připevňuje mezuzu. Rád jsem vás slyšel. Na shledanou.“

Zavěsil.

Položil jsem sluchátko a stál jsem tam, zíral na telefon a cítil, jak se mi třesou ruce. Po nějaké chvíli jsem sluchátko zase zvedl a vytiskl číslo. Ozval se ženský hlas.

„Schaefferovy galerie.“

„Tady Ašer Lev, chtěl bych pana Schaeffera.“

„Okamžik, pane Leve.“

Nastala kratičká pauza.

„Zdravím, kamaráde. Co počasí?“

„Počasí v Brooklynu nakonec není tak zlé.“

„Přítelíčku, ty jsi ještě pořád v Brooklynu? Drží tě tam pod zámkem?“

„Potřebuju poradit, Doughu.“

Řekl jsem mu o telefonátu z právní kanceláře. Nechal mě mluvit, aniž mě přerušil. Když jsem skončil, nastalo dlouhé ticho.

„Doughu?“

„Jsem tady, kamaráde.“

„Co to přesně znamená?“

„Myslím, Ašere, že to znamená, že si můžeš s uměleckou sbírkou zesnulého strýčka dělat skoro všechno, co si zamaneš.“

„Říkal, že tu jsou podmínky.“

„Řekl ti jaké?“

„Ne. Prý mi přijde dopis a rád by mě viděl ve své kanceláři, abych podepsal nějaké papíry.“

„Ašere, dej na mě a nic nedělej, nic neříkej, nic nepodepisuj. Zavolám okamžitě svému právníkovi a zeptám se ho, jak bys měl postupovat. Správce celé té umělecké sbírky, říkáš? Úžasné. Řekni mi jméno a telefon toho právníka, který ti volal.“

„Jmenuje se Moše Diamond. Číslo na něj nemám.“

„Tak mi řekni, jak se jmenuje ta právní firma. To si pamatuješ?“

„Ano.“ Řekl jsem mu to.

„Ať si spolu pohovoří právníci. Jim to jde brilantě. Vůbec nic nenaznačil, pokud jde o ty podmínky?“

„Ne.“

„Při nejbližší příležitosti ti zavolám. Na shledanou, kamaráde. Úžasné zprávy.“

Ten den už nevolal.

Večer v synagoze se ke mně oba bratřenci otočili zády. Otec to viděl a vrtěl hlavou. Když jsme se vraceli domů tmou, pověděl jsem mu o telefonátu z právní kanceláře a řekl jsem: „Vy jste to s mámou celou dobu věděli.“

„Ano.“

„Proč jste mi to neřekli?“

„Můj bratr, blahé paměti, to svěřil mně a tvoji matce jako sdělení nejdůvěrnějšího rázu. Cožpak jsme ti to mohli říct dřív než právník?“

Téhož večera, když už děti spaly, jsem v kuchyni vylíčil rodičům a Deboře všechny podrobnosti telefonátu z právní kanceláře a zeptal se rodičů, jestli nevědí něco o ustanoveních a podmínkách závěti.

„Ano,“ řekl otec. „Ale nejsem oprávněn ti to říct.“

Právníci spolu jednali celé dny. Toulal jsem se naší čtvrtí, četl Rilkeho knihu o Cézannovi, trochu kreslil, navštívil muzeum umění na hlavní a viděl tam na zdech viset obrazy Jáкова Kahna: víření nekonečně se prolínajících abstraktních tvarů: malíř v boji se svým plátnem. Jednou odpoledne jsem stál před jedním z jeho obrovských pláten a představil jsem si ho v barvou pocákaných kalhotách, svlečeného do půl těla, barvu na bílé chlupaté hrudi, barvu na zešedlé tváři, pot na obličej, pot v podpažních jamkách, zabraného do práce. Krátce se na mě zahleděl a zmizel.

Pak mi zavolal strýčkův právník, a tak jsem jel metrem k mrakodrapu na Manhattanu a ocitl se v kanceláři s dřevěným ostěním a v kobercem vyložené zasedací místnosti s dlouhým mahagonovým stolem se skleněnou deskou a koženými křesly, zúčastnil se vážných rozhovorů s důležitě se tvářícími právníky a podepsal spoustu papírů. Spolu s právníkem Douglase Schaeffera, elegantním mužem ve středních letech s příjemným hlasem a uhlazeným vystupováním, u toho byl právník strýčka Jicchaka, Moše Diamond, vysoký, rtuťovitý muž něco málo přes čtyřicet, který měl na sobě uhlově šedý vycházkový oblek,

růžovou košili s bílým límcem, tmavě šedou hedvábnou kravatu a tmavě šedou pletenou jarmulku. Na stěně v jeho kanceláři visel magisterský diplom z Columbijské university a diplom doktora práv z právnické fakulty Harvardovy university. Posadili jsme se k dlouhému stolu v zasedací místnosti a on mi sdělil podmínky. Umělecká sbírka byla svěřena zcela do mé péče. Mohu s ní nakládat, jak uznám za vhodné. Mohu obrazy prodávat a z výtěžků z prodeje kupovat nové; mohu na tom prodělávat nebo vydělávat; mohu sbírku zachovat nedotčenou nebo ji rozpustit. Avšak na konci každého roku musí veškeré zisky plynoucí ze sbírky dostat ladovská organizace.

Právníci hovořili tlumenými hlasy. Vysokými, hermeticky uzavřenými okny svítilo slunce. Přes masu střech jsem viděl na bludiště městských silnic a mostů, na v dálce se lesknoucí East River a na trysková letadla nalétávající k přistání na letišti La Guardia. Míle za tím vším leželo Kennedyho letiště, odkud se létá k nám domů. Toužil jsem být doma, zavřený ve svém ateliéru, a když už bych nemaloval, tak bych aspoň bázlivě zíral na vyzývavé plátno opřené o zeď, jak na něj skleněnými panely ve stropě dopadá tlumené světlo. Domov! Přijel jsem na pohřeb a týden smutku – a teď tohle!

„Co když odmítnu vyhovět strýčkovu přání?“ zeptal jsem se Moše Diamonda.

Upravil si vázanku, prohlédl si nehty u rukou a upřel pohled ven z okna. „V takovém případě případně celá sbírka dětem vašeho strýčka,“ řekl.

Na dřevem obložené zdi proti oknům visely tisky Chagalla, Miróa a Agama, spolu s mým tiskem, který jsem jako první udělal v Paříži s pomocí Jáкова Kahna při použití karborunda. Další kopie tohoto tisku byla ve sbírce strýčka Jicchaka a já uvažoval, jestli je strýček získal oba a pak jeden věnoval svému právníkovi darem. Vzpomněl jsem si, jak mi Lucien Lacamp pomáhal vynést těžký balík autorských nátisků od téhle práce do pátého patra činžáku v Rue de Rosiers. Pachtili jsme se po úzkém dřevěném schodišti s nákladem těžkého papíru. Tenkrát jsem mu něco slíbil a zapomněl na to. Jeden z opravdu spravedlivých gójů tohoto světa. Nesplněný slib. Co si o mně myslel? To je skutečné znesvěcení Božího jména. Jako pohřbít Chagalla na hřbitově v Saint-Paul. Znesvěcení vyvádějící svět z rovnováhy. Je třeba napravit tolik věcí. Tolik toho udělat, aby se svět dostal do rovnováhy.

Podepsal jsem Prohlášení o svěření majetku. Moše Diamond mi vysvětlil, že budu muset nechat sestavit soudní protokol, úřední listinu udávající odhadnutou hodnotu každého díla ve strýčkově sbírce. Odhadce bude muset být osoba všeobecně uznávaná ve světě umění. Je pravděpodobné, že Státní finanční úřad bude požadovat, aby jejich poradní tým vytvořil vlastní odhad. Ať už je to jak chce, další podrobnosti ohledně odhadní listiny obdržím později.

Měl jsem podepsat ještě další papíry. Právník Douglase Schaeffera každý pečlivě pročetl, než jsem na něj připojil svůj podpis.

Cestou ze zasedací místnosti mi Moše Diamond řekl: „Pane Leve, mohl bych s vámi na chvíli mluvit?“

Vyndal z náprsní kapsy saka zapečetěnou obálku a podal mi ji. „Váš strýček, ať odpočívá v pokoji, mě jmenovitě požádal, abych vám toto předal v případě, že se správcovství sbírky ujmete.“

Zastrčil jsem si obálku do kapsy.

Na rušné ulici před budovou jsem poděkoval právníkovi Douglase Schaeffera. Jak dlouho bude trvat odhad hodnoty sbírky? zeptal jsem se ho. „Týdny,“ řekl. „Možná měsíce. Záleží na tom, kdo bude odhad dělat.“ Ano, Douglas Schaeffer by mohl dělat odhadce. Ne, soud nemusí schvalovat, kterého odhadce si zvolím. „Douglas vám s tím jistě pomůže, budete-li si přát.“

„Děkuju.“

„Je to cenná sbírka? Douglas trochu mlžil, pokud jde o její obsah.“

Řekl jsem mu, co v té sbírce je.

Stál tam uprostřed přečpané manhattanské ulice a poslouchal, oči vykulené.

„Váš strýček byl chasid?“ zeptal se.

„Ano.“

„Podivný chasid.“

„Byla to složitá povaha, jak začínám zjišťovat.“

„Jak se na to dívají vaši bratřenci?“

„Nejspíš se cítí podvedení a určitě jsou velmi rozhořčení.“

„V tom případě byste možná měl vážně uvažovat o přestěhování celé sbírky na nějaké bezpečné místo, a to co nejdříve. Lidé, kteří se cítí podvedení a rozhořčení, se někdy dopouštějí věcí, kterých později litují.“

„Co obnáší takové přestěhování?“

„Zjistím vám to. Tak tedy hodně štěstí, pane Leve. Doufám, že vás tohle opatrovnictví příliš nerozpýtí od vaší skutečné práce. Patřím k vašim obdivovatelům. Mám za to, že váš obraz beznohého muže na předměstí Kapského Města je mistrovské dílo.“

„Děkuju vám.“

„Někde jsem četl, že jste měl problémy s vývozem vašich kreseb z Jižní Afriky.“

„Celníci mi připravili horké chvíle.“

„Říkali, že se jedná o lživá a podvratná díla.“

„Jako francouzská pohraniční policie, která považovala některé Picassovy kubistické kresby za plány obranného systému země.“

„O tom jsem nikdy neslyšel.“

„Ano. Když pracoval s Dagilevem v Římě. Tak tedy na shledanou, pane Leve. Hodně štěstí s tou sbírkou. Zavolejte mi, kdykoliv byste mě mohl potřebovat.“

Zamíchal se do davu.

Byla skoro jedna hodina. Vešel jsem do přelidněného mléčného baru a objednal si ovocný salát. Vyndal jsem z kapsy obálku. Byla to bílá podlouhlá obálka; na přední straně stálo moje jméno, napsané rukou černým inkoustem. Otevřel jsem ji a vyndal z ní jediný list krémově bílého dopisního papíru, který měl v záhlaví hůlkovým písmem vytlačené strýčkově jméno IZÁK LEV. Text dopisu byl napsaný rukou v jidiš:

Můj milý Ašere,

pokud držíš v ruce tento dopis, pak se udály dvě věci. Já jsem se odebral do Spravedlivého světa a Tys svolil, že na sebe vezmeš odpovědnost za budoucnost méjí umělecké sbírky. Pán světa mě ve své nekonečné moudrosti povolal k sobě a já přijímám Jeho soud s vírou a pokorou. Projevil jsem přání, abys odpovědnost za péči o moji sbírku umění na sebe vzal Ty, protože nevěřím, že by se toho ujaly moje děti. Nejsou to špatné děti, ale nedokáží pochopit, jaká je skutečná cena takové sbírky. Zato Ty, můj Ašere, budeš vědět, co s ní. Budeš vědět, že taková krása, třebaže zrozená z gójské duše a myšlení, může posloužit k povznesení jména Pána světa. Od chvíle, kdy jsem navštívil Tvůj byt v Paříži a dům na jihu Francie, kde jsem na stěnách viděl Tvou vlastní uměleckou sbírku, žiju v naději, že třeba nejsou dvě domény, posvátný svět Boží a profánní svět gójského umění, ale že velké umění může také sloužit Bohu.

Přeji si, můj milý synovce, abys při zacházení s těmito uměleckými díly nepřestával myslet na Pána světa. Nechť se z těchto děl také stane „dílo mých rukou, které mě bude oslavovat“. Můj Ašere, za všechna ta léta, kdy jsem byl obdařen schopností pohlížet s radostí na dílo lidských rukou, vděčím Tobě. Přeji Ti, abys byl obdařen těmi největšími Božími výtvary, moudrostí a dobrým srdcem, až budeš zacházet s nejkrásnějšími z výtvorů lidských. Prosím Tě, abys tento dopis nikomu neukazoval, ani svým rodičům ne. Je to úmluva mezi námi dvěma, úmluva v zájmu Božím. Tvůj strýc, který Tě má moc rád a který vždycky obdivoval a moc se mu líbilo dílo Tvých rukou.

A podepsal se hebrejsky.

Přečetl jsem si dopis znovu, složil ho, rozložil ho a přečetl si ho ještě jednou, dal jsem ho zpátky do obálky a obálku uložil do náprsní kapsy saka. Cestou metrem zpátky do Brooklynu jsem se podíval do protějšího okna a uviděl, jak se z něho na mě upřeně dívá strýček, šťastně se usmívá a kouří doutník. „Umění také může sloužit Bohu,“ pronesl v temném a zaprášeném okně. Zamával na mě doutníkem a zmizel.

Vystoupil jsem na stanici Kingston Avenue a pod stromy, najednou obsypanými mladými listy, šel pěšky k domu rodičů.

Děti byly ve svých pokojích. Otec se vrátil z kanceláře a přišel do kuchyně, kde jsme seděli s Deborou a matkou. Pověděl jsem jim o svém rozhovoru s právníkem strýčka Jicchaka. Rodiče se nezdáli být překvapení. Debora na mě užasle zírala.

„Cos mu řekl?“ zeptal se otec.

„Přijal jsem.“

„Tys přijal?“ Vypadal polekaně. „Co jsi přijal?“

„Že se stanu správcem té umělecké sbírky.“

„Ašere,“ řekla matka. Byla bledá v obličeji.

Podíval jsem se na ně. „Je něco v nepořádku?“

„Bylo to rozumné?“ zeptala se matka.

„Nechápu. Právník říkal, že rozhodnutí je na mně.“

„Měls na vybranou,“ řekl otec. „Nezvolils ale moudře. Problémy s touhle záležitostí nebudou brát konce.“ Zavrtěl hlavou. „Bratr v určitých věcech nejednal rozumně.“

„Může Ašer své rozhodnutí ještě změnit?“ zeptala se matka.

„Ašer může své rozhodnutí změnit, kdykoliv ho napadne,“ řekl otec.

„Nechci své rozhodnutí měnit,“ řekl jsem. „Je to pocta, moci spravovat takovou sbírku.“

Rodiče zmlkli.

V synagoze ten večer bratranec Jonkel seděl strnulý zlobou, vyhublý obličej úplně bledý. Bratranec Nachum se mi vyhýbal pohledem. Po bohoslužbě přišel Jonkel prkenným krokem až k místu, kde jsem stál vedle otce. Nachum šel v závěsu za ním.

„Potřebuju s tebou mluvit,“ řekl bratranec Jonkel.

„Chceš si promluvit tady?“

„Tady nebo jinde. Na tom nesejde. Brzy se to stejně dozví celý svět. Prý jsi byl dneska za právníkem.“

„Myslíš právníka tvého otce?“

„Ne, asi právníka tvého hrdiny Picassa, toho zářného příkladu lidské mravopolečnosti. Samozřejmě, že otcova právníka. Jak ses rozhodl?“

„Když víš, že jsem tam byl, musíš taky vědět, jak jsem se rozhodl.“

„Ašere,“ řekl bratranec Nachum. „Nech toho.“

„Neměls nejmenší právo takhle se rozhodnout,“ řekl bratranec Jonkel.

„To právo mi dal tvůj otec.“

„Je to náš majetek. Chceš nás okrást.“

Stáli jsme kousek od řečnického, skoro uprostřed synagogy. V synagoze vždycky byli lidé, mezi bohoslužbami i v jejich průběhu. Někteří teď postávali kolem a povídali si; jiní seděli u dlouhých stolů a studovali. Náš rozhovor začínal budit pozornost.

„Snad byste si měli promluvit někde jinde,“ řekl otec.

„Neměls to přijímat,“ řekl bratranec Jonkel zlostně. „Otec udělal chybu. Co někdo udělá ve slabé chvíli, druhí by měli napravit, ne toho zneužívat.“

„Dopis, který mi napsal, není dopis od slabocha.“

„Jaký dopis?“

„To je jedno.“

„Ukaž mi ten dopis.“

„Je to osobní dopis adresovaný mně.“

„Obalamutis ho! Uvedls ho v pokušení! Zmocnil ses jeho myšlenek! Z návštěv u tebe ve Francii se vracel jako úplně jiný člověk!“

„To je směšné.“

„Ašere,“ řekl otec. „Už neříkej ani slovo.“

„Co se to stalo s tvým bratrem?“ zeptal jsem se Nachuma.

„Souhlasím s Jonkelem,“ řekl Nachum tichým, rozčesným hlasem. „Měls to odmítnout.“

„Okrádáš naši rodinu!“ vyhrkl Jonkel ječivě. „Slyšíš?“

„Jonkele,“ řekl Nachum. „Je to přece jen rodinná záležitost. Neměli bychom to rozebírat před všemi těmi lidmi a celým shromážděním.“

„Všichni ti lidé se to stejně brzy dozví. Dám to k soudu. Ať celou záležitost rozhodne soudce. Uvidíme, kdo má pravdu.“

„Vidíš, cos způsobil?“ řekl mi Nachum.

„Co jsem já způsobil? Bylo to přání vašeho otce!“

Jonkel se nachýlil celým svým vychrtlým tělem těsně ke mně. Oči mu žhnuly. „Jsi zkázou Izraele!“ zakřičel, přičemž použil hebrejský obrat, který vmetl Achab Elijášovi. „Kam přijdeš, působíš potíže. Když jsi mezi námi žil, dělals potíže. Ve Francii jsi taky dělal potíže. Vrátiš se sem a zase děláš potíže. Proč neodejdeš a nenecháš nás napokoji? Kdo tě tady potřebuje? Kam se hneš, působíš jenom trápení.“

„Jonkele, žádám tě, abys neříkal nic, čeho budeš později litovat,“ řekl otec přísně.

„Při vší úctě, strýčku Arje,“ řekl bratranec Jonkel. „Kolik toho má člověk unést? Cožpak tohle nemá konce? Byli jsme dobrá rodina, dokud se otec, ať odpočívá v pokoji, nevrátil z návštěvy u tvého syna. On otce obloudil. Jako Satan mu našeptával do ucha.“ Obrátil se ke mně. „Přišels ze sitra achera!“ ječel, pojednou neschopen se dál ovládat. „Jsi odporný člověk! Hnus!“ Rozhlížel se divoce kolem.

„Pryč od toho satana! Pryč od něj!“

Hrubě do mě strčil. Ucítil jsem na hrudi prudký náraz jeho paže, ale nepohnul jsem se. Hloučkem kolem nás proběhlo vzrušení, ozvaly se hlasy. Zahlédl jsem otcův obličej; zračilo se v něm zděšení. Bratranec Nachum se pohnul směrem k bratrovi ve snaze ho zadržet. Bratranec Jonkel teď do mě vrážel vší silou oběma rukama, vytrhával se lidem, kteří se ho snažili držet, kolem se míhala skrumáž tváří a těl, někdo do mě strkal zezadu. Kolem hlavy mi poletovaly ruce, prsty mě škrábaly v obličej a celou dobu jsem slyšel jekot bratrance Jonkela:

„Ničitel Izraele! Pryč od něho!“ Někdo mi loktem rozbil nos a klouby něčí ruky dopadly na moje pravé oko. Ozvaly se výkřiky: „Nechte toho! Okamžitě! Stát! Znesvěcujete Boží jméno!“ Dav se rychle stáhl a rozešel. Bratřenci byli pryč. Krvácel jsem z obou nosních dírek. Teplá krev mi v pramíncích stékala do vousu. Někdo mi přinesl kousek ledu zabaleného v igelitu. Držel jsem si na obličej kapesník a na chvíli jsem se posadil na židli, s ledem přiloženým k nosu. Starší studenti ješivy pořád chodili tam a zpátky, aby si mě mohli prohlédnout. Otec se mě neustále ptal, jestli jsem v pořádku. Za chvíli krvácení přestalo. Vypadalo to, že oko zraněné nemám. Šel jsem s otcem domů, dýchal jsem ústy a v nose cítil tuhnoucí sraženou krev. V uších mi pořád zněl křik bratrance Jonkela: „Držte se od něho stranou! Pryč od něho!“

Děti byly ve svých pokojích. Lehl jsem si na postel. Matka s Deborahou za mnou přišly z kuchyně.

„Otec nám zrovna všechno pověděl,“ řekla matka.

„Můj Bože, ty vypadáš!“ řekla Debora.

„Jako za starých dobrých časů,“ řekl jsem. „Návrat do mého krásného dětství.“

„Ašere,“ řekla matka.

„Jsem strašně unavený,“ řekl jsem.

Odešly z pokoje. Ležel jsem na posteli, pomalu dýchal ústy a cítil, jak mi vzduch vysušuje patro a hrdlo. Polkl jsem sliny a dál dýchal ústy.

Následující dny pořád zvonil telefon. Buď volali z právní firmy Moše Diamonda, nebo telefonoval právník Douglase Schaeffera. Dvakrát se ozval Douglas a dlouze jsme spolu hovořili. Jednou zavolal právník, kterého jsem neznal, a ptal se, jestli nemám zájem, aby mě zastupoval v soudním řízení proti panu Jákovu Levovi pro urážku na cti – slyšel o pranicí v synagoze. Praštil jsem mu telefonem.

Vzpomínám si, že jsem se hodně načeka a nachodil: doma jsem čekal, až mi nějaký telefonát přinese odpovědi na určité otázky; chodil jsem po okolí a kreslil lidi a věci, které jsem viděl a tušil. Bratřenců jsem se stranil. V synagoze jsem se držel daleko od nich. Nebylo to ale moc platné: cítil jsem Jonkelovu nenávist, i když jsem byl k němu zády. Jednou jsem zašel do strýčkova domu a zeptal se tety Ley, jestli bych se mohl na sbírku podívat. Zabouchla mi dveře před nosem.

Když doktor prohlédl Rochele, řekl, že podle jeho názoru by snad mohla na tábor jet. Musí omezit fyzickou námahu, vzít si s sebou svůj speciální polštář a léky a o jejím zdravotním stavu bude třeba uvědomit vedoucí tábora. Konečné rozhodnutí nám sdělí, až přijdou laboratorní výsledky. Rochele řekla, že nechce být celé léto bez nás – nebyla vždycky tak dospělá, jak se tvářila – chce jet domů a být u strýčka Maxe. Rodiče to vyslechli, své zklamání nedali najevo a nijak to nekomentovali. Avrumel přišel jednoho dne ze školy a sdělil nám, že byl jmenován kapitánem jejich třídního sportovního družstva pro hry na Lag ba-omer. Ne, prý nechce zůstat na léto v New Yorku a chodit přes den do ladovského letního tábora; chce jet domů ke strýčkovi Maxovi a plavat u něho v bazénu. A Šimšon to chce taky tak.

Jeden den jsem zajel metrem na Manhattan a v kanceláři Moše Diamonda strávil část dopoledne podepisováním papírů a debatou ohledně bratranců. Ano, řekl, mohou způsobit celou řadu svízelných nepříjemností: mohou zpochybnit poslední vůli; mohou mě obvinít, že jsem proti nim jejich otce nemístně poštvoval; mohou se pokusit přimět soudy, aby mi úředně zakázaly se sbírkou jakkoliv nakládat. Nic z toho ale k ničemu nepovede. Poslední vůli nelze změnit. Ano, souhlasí s právním zástupcem Douglase Schaeffera: myšlenka sbírku přestěhovat a uložit na bezpečném místě se zdá být rozumná. Jeden nikdy neví, čeho mohou být lidé schopni, jedná-li ve veliké zlosti a napětí. Proč je pokoušet? „Neklad překážku do cesty slepci,“ citoval.

Potom jsem zašel do galerie Douglase Schaeffera a chvíli jsme se bavili o sbírce. Byl jsem na odchodu, když se mě zeptal, co si to nesu. Odpověděl jsem, že skicář, a on mě požádal, jestli by se do něho mohl podívat. Podal jsem mu ho. Posadil se za stůl, pomalu obracel listy. Vzhlédl ke mně.

„Jsou vynikající,“ poznamenal.

Nic jsem neříkal.

„Jak to děláš? Díváš se, jako bys měl tři oči.“

Pořád jsem nic neříkal.

„Máš takových kreseb víc?“

Přikývl jsem.

„Tak přece bude na podzim výstava,“ řekl. „Když nejsou obrazy, budou to kresby.“

Řekl jsem mu, že o tom popřemýšlím, sjel jsem výtahem dolů na ulici a pak se procházel kolem a díval se po galeriích. V některých mě rychle poznali, a když si lidé začali chodit pro

autogramy, omluvil jsem se a utekl. Viděl jsem práci Jaspera Johnse, která byla skvělá, a kresby Larryho Riverse, Roberta Rauschenberga a Jima Dinea, které byly obdivuhodné. V mléčném baru jsem si objednal ovocný salát, seděl jsem, jedl a kreslil. Když kresby začaly přitahovat pozornost, zaklapl jsem skicář. Slyšel jsem, jak někdo říká: „Mám dojem, že je to Ašer Lev, támhle ten chlápek s tou rybářskou čepicí.“ Zaplatil jsem a jel metrem domů.

Odpoledne jsem byl v domě rodičů sám a všiml jsem si, že pokoj, který s Deborou obýváme, začíná být přecpaný knihami. Hodně z nich byly nové knihy koupené v místním hebrejském knihkupectví na Kingston Avenue: knihy pro děti a díla o chasidismu; také populární romány v měkké vazbě; některé byly z nedaleké veřejné knihovny. Debora měla sklon vyplňovat volná místa knihami: odkládací plochy, vršky prádelníků, okraje pracovních stolů, občas dokonce i židle. Přepečlivě knihy rovnala a přerovnávala, zarovnávala hřbety, aby žádný nepřečníval: řady knih jako stráž. Byl to její způsob, jak si zabrat prostor, jak dát najevo, že hodlá určité místo po nějaký čas obývat.

Večer jsem se jí zeptal, jak se jí podařilo dostat knihy z knihovny. Řekla, že používá matčin čtenářský průkaz. Je to úplně legální, naprosto v pořádku. V posledních dnech strávila spoustu času o samotě s matkou, buď v její pracovně, nebo venku na terase. To si mají tolik o čem povídat? O našich rodinách, řekla. „Zjišťuju, jaké máš významné předky. Nikdy ses ani nezmínil o svém rodokmenu. Tvoje matka mi vypráví o svojí rodině a o rodině tvého otce a já jí vyprávím o své rodině. Jenomže o své nejbližší rodině jí toho moc povědět nemůžu. Rodiče si sotva pamatuju. Nevím, jak vypadali ani jak zněly jejich hlasy. Po mých rodičích nezůstaly dokonce ani žádné fotografie. Ty máš ale krásnou rodinu, Ašere, významnou rodinu.“

„Zmínila se matka o nějakých umělcích v rodině?“

„Ne, nezmínila.“

„To proto, že tam žádní nejsou. Já jsem se zvrhnul.“

„Chudáčku Ašere.“

„Ašer Lev, umělec a podivín. Zeptej se libovolného ladovského Žida. Každý ti poví: Ašer Lev, umělec a podivín. Ašer Lev, potíživista. Pryč od Ašera Leva.“

„Jsi moc unavený, muži? Chceš jet domů?“

„To tedy chci.“

„Předtím volal doktor a říkal, že přišly Rocheliny testy, které potvrzují, co už nám řekl. Chce jí zkusit dát nějaký nový lék, co se objevil. Na tábor může jet, když bude chtít.“

„Ona ale nechce.“

„Dneska zjistila, že na tábor jedou některé její kamarádky ze školy.“

„Já musím do Paříže, Debi.“

„Nic ti nebrání, abys jel do Paříže, Ašere.“

Když přišel Avrumel druhý den ze školy, vykládal, že k nim do třídy přišel rav Greenspan a promítl jim film o denním táboře. Na začátku filmu se ukázal rebe a kladl dětem na srdce, aby do tábora chodily. Viděly záběry z tábora: barevné stany, zvlněnou krajinu a travnaté louky kdesi na Staten Islandu. Táborníci tam každé ráno v osm dojíždějí autobusem a domů se vracejí v pět odpoledí ne. Záběry chlapců, jak hrají hry, chodí na výlety, plavou a učí se Tóře. Mají tam velký bazén. „Větší než u strýčka Maxe,“ řekl Avrumel. Rebe se objevil ještě jednou na konci filmu a dal požehnání všem dětem, které budou do tábora chodit. Šimšon je toho názoru, že tábor vypadá dobře, říkal Avrumel. Viděl jsem, jak se rodiče na sebe podívali a vyměnili si nenápadný náznak úsměvu.

„Děti tu mají kamarády,“ řekla mi Debora později. „Je tu rodina. Je tu komunita.“

Měla pravdu.

O dva dny později, krátce po poledni, zastavilo před domem strýčka Jicchaka nákladní auto a vystoupili z něho tři muži. Šel jsem s nimi k předním dveřím. Otevřela nám teta Lea, beze slova ustoupila stranou a nechala nás vejít dovnitř. S ledovýma očima a tváří zlobně zamračenou mi podala klíče od pracovny a podkroví. Pak odešla do kuchyně.

Sledoval jsem, jak muži opatrně vynášejí celou strýčkovu uměleckou sbírku z pracovny, ložnice a podkroví a ukládají ji do nákladáku. Vzalí obrazy, kresby, tisky, oznámení o výstavách, tiskoviny, kartotéku. Litografie v obývacím pokoji nechali být. Nahlédl jsem do jídelny a viděl jsem, že obraz strýčka Jicchaka s rodinou, který jsem kdysi namaloval, tam není. Obraz nebyl uveden jako součást sbírky; strýček ho patrně nechal rodině. Na zdi byl slabě vidět jeho obrys, známka toho, že v místnosti dlouhá léta visel.

Den předtím jsem v hebrejském knihkupectví koupil dvě krásné stříbrné mezuzy. Když bylo všechno umění z pracovny a podkroví pryč, rychle jsem mezuzy připevnil na zárubně dveří a odříkal nad nimi patřičnou modlitbu.

Nákladák se odlepil od obrubníku a stočil se ulicí k hlavní, směrem na dolní Manhattan, do depozitáře, který mi doporučil Douglas Schaeffer. Chtěl jsem se rozloučit s tetou Leou, ale když jsem ji zavolał jménem, neozvala se. Vrátil jsem se do domu rodičů.

Ze Saint-Paul zavolał Max Lobe. Kdy se vracíme domů? Jak to myslím, že nevím? Co se to v Brooklynu děje? Všechno je v pořádku, dům je v pořádku, ateliér je v pořádku, Saint-Paul stojí na svém místě, jenom John Dorman na tom není nejlíp, už je zase v nemocnici, tentokrát se zánětem průdušek a ledvinami. On, Max, uvažuje, že pojedje do Tokia na vernisáž své výstavy. Ano, pozvali ho. Japonci se ho nemohou dočkat. Debora si ho vzala a chvíli s ním mluvila. Pak s ním mluvily děti. Avrumel mu řekl, že nejspíš zůstane přes léto v New Yorku a bude chodit do tábora. Šimšonovi se ten nápad zamlouvá, řekl. Podal mi sluchátko. „Strýček Max s tebou chce ještě mluvit, tati.“ Vzal jsem si telefon.

„Co se to tam děje?“ zeptal se Max.

„Je to hrozně složité. Povím ti o tom, až se uvidíme.“

„A kdy to bude, příteli?“

„Brzo ti zavolaám.“

„Jsi v pořádku?“

„Ano.“

„Rochele je dobře?“

„Ano.“

„John si myslí, že vás všechny unesli a teď vám – jak se to říká? – vymývají mozky.“

„John taky píše romány.“

„To mu řeknu. Na shledanou, příteli.“

Zavěsil jsem a vrátil se do kuchyně. Všichni seděli kolem stolu, dojídali večeři. Sedl jsem si na své místo a pokračoval v jídle. „Co se to tam děje?“ zněla mi v uších Maxova otázka a dovedl jsem si představit, jak se tvářil, když to říkal, ustaraný výraz na kulatém obličejí, holou hlavu celou lesklou.

„Potřebuju vědět, co budeme letos v létě dělat,“ řekl jsem.

„Já a Šimšon chceme chodit do tábora,“ řekl Avrumel.

„Do denního tábora,“ řekla Rochele a obrátila oči ke stropu.

„Rebe říkal, že se nám v táboře bude líbit.“

Podíval jsem se na Deboru. Koutkem oka jsem viděl rodiče s pohledy upřenými do talířů.

Zazvonil telefon. Rochele to šla vzít. Slyšeli jsme, jak telefonuje. Pak nastalo krátké ticho. Vrátila se do kuchyně.

„Je to z rebeho kanceláře,“ řekla hlasem plným posvátné úcty. Otec odložil ubrousek a začal se zvedat.

„Je to pro tátu,“ řekla Rochele.

Všichni se na mě podívali. Otec si zase pomalu sedl.

Vyšel jsem z kuchyně k telefonu.

„Haló,“ řekl jsem.

„Ašer Lev?“

„Ano.“

„Ašere Leve, rebe by s vámi rád hovořil.“

„Kdy?“

„Dnes večer. V jedenáct hodin.“

„Dobře.“

„Dovoluji si vám připomenout, Ašere Leve, abyste, než půjdete k rebemu, zašel do mikve, pokud jste tam dnes ještě nebyl.“

Zavěsil. Položil jsem sluchátko a šel zpátky do kuchyně.

Temnou ulicí vanul vlhký vítr a profukoval větvemi stromů. Šel jsem stíny třepetajících se mladých listů. Ulice byla pustá, v domech se většinou nesvítilo. Žluté světlo pouličních svítílen dopadalo měkce na kmeny stromů, větve a auta zaparkovaná na noc. Někde nahoře prošumělo zamženou, černou oblohou tryskové letadlo. Zahnul jsem na cestu k rebeho domu. Dva vysocí muži s tmavými plnovousy stojící u vchodu mě pozdravili kývnutím hlav. Jeden z nich otevřel dveře a já vešel dovnitř.

Dům byl tichý. V čekárně jsem se právě chystal posadit, když z rebeho kanceláře vyšel otec. Rukou naznačil, abych šel k němu. Když jsem kolem něho pomalu procházel, všiml jsem si, že má oči potmělé znepokojením. Zavřel za mnou dveře.

Rebe seděl za stolem. Na sobě měl tmavý kaftan, tmavou vázanku a obyčejný tmavý klobouk, který mu stínil oči. Pokynul mi, ať jdu blíž, a viděl jsem, že mě sleduje, viděl jsem jeho oči, které se třpytily ve stínu vrženém střešou klobouku. Vypadal přízračně, nehmotně; nepostižitelná a nekonkrétní bytost. Tvář měl úplně bílou: bílou jako listy papíru v mém skicáři, bílou jako našepsovaná plátna, která na mě čekala v mém ateliéru v Saint-Paul, bílou jako Rochelina tvář, když kašle a nemůže dýchat. Žádná tvář nemůže být tak bílá. Musela to být hra světla z lustru, nebo prelud mých unavených očí,

které nedokázaly správně zachytit lom světelných paprsků v místnosti.

Rebe mi něco říkal, ale neslyšel jsem ho. Dlouze jsem se na něho zahleděl, a přesto jsem nedokázal rozlišit, co mi říká. Zvedl ruku a naznačil, abych se posadil na jednu z židlí blízko u stolu.

„... tvá rodina?“ zaslechl jsem. „Jsou v pořádku?“

Přikývl jsem.

„A malý Avrumel? Avrumel je v pořádku?“

„Díky Bohu.“

„Jak se daří tobě, Ašere?“

„Mám těžkosti. Těžkosti, jaké mívá umělec.“

„Práce ti nejde lehce?“

„Ne, nejde.“

„Jákoab Kahn, ať odpočívá v pokoji, mívá stejné potíže. Jednou mi řekl, že s takovými překážkami se musí vyrovnávat všichni umělci. Jenom ti nadaní menší měrou ducha a srdce dokáží pracovat neustále, říkal. Ale ani toto vědomí mu nebylo útěchou.“

„Není útěchou ani mně.“

„V knize o – podle tebe – největším z umělců, kterou jsem kdysi četl, se psalo, že dokonce i on, Picasso, měl období, kdy nedokázal malovat. Ty máš teď takové období, Ašere?“

„Ano, rebe.“

„Velice mě mrzí, že trpíš. Umělec, který nemůže dělat své umění, je jako chasid, který přišel o svého rebeho, a jako rebe, který, Bůh nás ochraňuj, ztratil klíč k bráně, kterou musí projít k Pánovi světa. Avšak braslavský rebe učil, že překážky jsou před nás kladený, aby naše tužby byly tím silnější. Čím hlouběji je něco člověku skryto, tím více po tom touží, a tím větší je naděje, že to jednoho dne objeví. Modlím se, abys své překážky brzy překonal.“

„Děkuji, rebe.“

„Všichni narážíme na překážky, Ašere Leve. Všichni. Dokonce i rebe.“

Seděl jsem úplně bez hnutí a mlčel.

„Chtějí ode mne víc, než můžu dát. Jsem, konec konců, jenom z masa a krve. Také já mám někde svůj počátek a jednoho dne nastane můj konec.“

Ucítil jsem silný záchvěv, který mnou projel, jako by se náhle otrásla zem.

„Tvůj Picasso, ten žil mimo řád. Umělec si může zvolit chaos, aby si vytvořil svůj vlastní řád. Tomu rozumím, Ašere.“

Rebe ale po sobě nemůže zanechat chaos. Bůh stvořil řád. V řádu je život. Chaos

je předpokladem smrti. Mluvím s tebou takto, Ašere, protože jsi člověk, který dokáže rozumět. Nemluvím tak s každým, kdo sem přijde. Rozumíš?“

„Ano, rebe.“

„Tedy mě poslouvej. Naše budoucnost nám byla předurčena.

To vím jistě, protože to vidím ve svých vizích a snech. Číslo tři je naše budoucnost a třetí nás spasí. Žádám tě, aby ses nad tím zamyslel, můj Ašere. Třetí nás spasí. Málokdo ti tady rozumí. Většinou opovrhují tebou i tvou prací. Vidí jen povrch a nechápou, co leží pod ním. Jednoho dne však pochopí, že tři jsou naše budoucnost a že třetí nás spasí. Blíží se den, kdy budu muset dát znamení, a jen ten třetí bude naší budoucností, naším řádem, naším trváním, naší kotvou, jistotou v chaotickém světě, který nás obklopuje. My zaručujeme trvání tohoto světa, můj Ašere, jsme něco jako gravitace. Bez nás by se všechno rozletělo do vesmíru, Bůh chraň. Rozumíš mi? Vidím ti to na očích, Ašere Leve. Ano. Nejspíš už začínáš rozumět. Tedy mě poslouvej. Nech tady svou rodinu přes léto. Víím od učitelů tvých dětí, že jsou tu šťastné. Cožpak jim to může ublížit, když tu zůstanou s prarodiči o něco déle? A tvoje Debora je tu prý také šťastná. Už tak jste tu déle, než jste měli v úmyslu. Možná existuje nějaký vyšší záměr, který vás tu zdržuje. Dobře se nad tím zamysli. Dávám ti své požehnání, Ašere Leve, synu rava Arjeho a Rivky Levových.“

Pozvedl pravici a sotva patrně mi jí pokynul. Malátně jsem se zvedl a vyšel z místnosti.

Otec nebyl ve své kanceláři. Dva vysocí muži s tmavými plnovousy se na mě bedlivě zahleděli: jdu právě od rebeho; určitě na mně ulpělo něco z jeho svatosti. Šel jsem rychle k domovu pod stromy, podivně nehybnými v černočerné noci.

Týdny začínaly míjet s šablonovitou pravidelností. O svátku Lag ba-omer, oslavujícím konec strašlivé pohromy, která dopadla na následovníky rabího Akivy v zemi izraelské za římské okupace, jsme šli s Deborou do Prospect Parku a dívali se, jak Avrumelův tým hladce poráží všechny protivníky při nejrůznějších sportech. Malý Avrumel s tváří rozpálenou vzrušením, kterého bylo díky jeho rezatým vlasům a pihám snadné rozpoznat na hřišti dokonce i ve skrumáži těl, byl

hrdinou svého týmu. „Pihovatěj,“ zaslechl jsem na jeho adresu anglicky. „Zrzku,“ volali na něho jiní v jidiš.

O pár dnů později jsme s Deborou a rodiči šli do školy podívat se na Rochele v představení o prorokyni Deboře. S bledým obličejem, oblečená do rozevláté šafránově žluté řízy a bez příliš velkých brýlí, odříkávala svou úlohu čistým, vysokým, pronikavým hlasem a opanovala jeviště i diváky. „Kdo je to?“ zeptal se za mnou někdo při dlouhotrvajícím potlesku, který následoval na konci. „To je dcera Ašera Leva,“ zněla odpověď. „Ašera Leva, toho malíře?“

„Ano.“

„To se mi nechce věřit, takový zkažený chlap a tak rozkošné dítě.“ Viděl jsem, jak Deboře ztuhl obličej, ale neotočila se.

Přešel svátek Šavuot. Vzduch byl teplý a provoněný květinami. Rebe byl přítomen v synagoze po oba dny svátku a první den hovořil o Zjevení na hoře Sinaji, o Tóře coby naším věčném dědictví a o tom, jak důležitá je návaznost, a jak mluvil, měl jsem dojem, že se dívá na mě, nebyl jsem si ale jistý.

Chodil jsem často ven a hodně kreslil, nikomu jsem ale kresby neukázal, ani Deboře ne. Dál volali právníci a hodně se mluvilo o Státním finančním úřadu a jeho odhadcích, zatímco bratranci, kteří se mnou přestali mluvit a vyhýbali se mi, když jsme se potkali na ulici nebo v synagoze, o sobě vůbec nedávali slyšet.

Léto se přiblížilo. Debora nakupovala dětem šaty. Jejich skříň a prádelníky se plnily oblečením a začínalo to vypadat, jako by celý svůj krátký život prožily v tomhle domě. Debora trávila hodně času s mou matkou. S matčinou pomocí si koupila několikrát šaty a dvě krásné paruky, obě kaštanově hnědé, jako byly dřív její vlastní vlasy, jednu sestřiženou na krátkou, mírně vlnitou přilbici, druhou s ježkem. Často jsem ji vídal na terase, zabranou do rozhovoru s mým otcem a matkou. Zdálo se, že se jí konečně začíná dařit vyplnit prostor, který zel prázdnotou od chvíle, kdy ji onoho červencového dne v Paříži odtrhli od vlastních rodičů.

Jednou ráno jsem zajel metrem na Manhattan a pruhy slunce a stínu došel k vysoké budově, ve které sídlila galerie Douglase Schaeffera. Všele mě přivítal. Řekl jsem mu, že brzy odjízďím do Evropy, a dal jsem si k němu do úschovy tři skicáře.

„Ten tiskař by měl mít bon á tirer tvého tisku,“ řekl.
„Pamatuješ, jak ses mě na to ptal?“

Pamatoval jsem si to a poděkoval jsem mu.

Začal si prohlížet skicáře. Zeptal jsem se ho, jestli pár jeho umělců, kteří bydleli v Paříži, bude přes léto doma; rád bych se s nimi viděl, až tam dorazím. Zdálo se, že mě neslyšel. Zopakoval jsem otázku. Vzhlédl od skicářů a zjevně nepříjemně vytrhován řekl: „Prosím, kamaráde. Prosím.“ Bylo to, jako by mi kresby už nepatřily, jako bych teď byl jen vetřelec. Vyšel jsem z kanceláře.

Když jsem stál u výtahu, zaslechl jsem, jak se dveře galerie otevřely a zase zavřely, otočil jsem se a za mnou stál Douglas Schaeffer.

„Na podzim je vystavíme,“ řekl.

Řekl jsem, že o tom chci ještě popřemýšlet.

„Kamaráde, můžeš o tom přemýšlet dle libosti, ale na podzim je vystavíme. Pozdravuj ode mne Maxe.“ Zašel zpátky do galerie.

O týden později jsem se rozloučil s rodiči a Deborahou a políbil Rochele a Avrumela. Zdálo se, že Debora, zvyklá na moje příjezdy a odjezdy, to bere jen jako další z mých cest z našeho domova v Saint-Paul. „Tatínek se vrátí za dva týdny,“ řekla dětem. „Popřejte mu šťastnou cestu.“ Otec mi jako vždy pevně stiskl ruku a připomněl mi, že ve čtvrtek bude v Paříži a šabat strávíme společně v ladovské ješivě. „Dojed’ ve zdraví,“ řekl. Matka mě objala a políbila. „Dobře dojed’, synu,“ zašeptala, na tváři jsem cítil teplo její tváře.

Nasedl jsem do taxíku. Stáli všichni ve dveřích a mávali mi. Byla neděle odpoledne a na ulici byl klid. Taxík zatočil na Brooklyn Parkway a za chvíli už jsme projížděli čtvrtí hrbolatých ulic a rozbitých domů, pak po Interborough Parkway kolem výjezdu k hřbitovu, kde ležel pohřbený strýček Jicchak, a nakonec po Grand Central Parkway vedoucí k letišti.

Letiště bylo přečpané turisty. Všude stály fronty. Letadlo odstartovalo o dvě hodiny později.

Většinu cesty jsem si četl Rilkeho dopisy o Cézannovi a kreslil jsem. Četl jsem, co sám Cézanne řekl o svém životě v městečku Aix: „Ça va mal... C’est effrayante la vie!“ A také jsem četl toto:

... umělecké vnímání se muselo dobrat až k bodu, kde dochází k uvědomění si, že dokonce cosi hrozivého, co se

nejeví jinak než jako odporné, *je* a sdílí skutečnost svého bytí se vším ostatním, co existuje. Jako si tvůrčí umělec nesmí vybírat, právě tak nemá dovoleno obracet se k ničemu zády: jediné odmítnutí a je vyvržen ze stavu milosti a stává se skrz naskrz hříšným.

A Cézanne si, v posledním dopise, který napsal, stěžuje na chatrné zdraví a dodává: „Je continue donc mes études.“

Do posledních dnů se nepřestal učit. Při čtení jsem nad knížkou usnul.

KNIHA DRUHÁ

Kapitola třetí

Letadlo sestoupilo neklidným povětřím a hustými mraky a dosedlo na mokrou přistávací dráhu ležící v šedém, smogem zakaleném úsvitu. Na stojánku s novinami uvnitř letištní haly jsem si přečetl titulek deníku *Le Figaro*: AIRBUS: L'ACCIDENT INEXPLIQUÉ. Ve Francii se při letecké přehlídce zřítíl Airbus: tři mrtví, asi padesát zraněných. Inexpliqué.

Taxík mě vezl skoro prázdnými ranními ulicemi. Prodači zametali chodníky. Celou cestu až k hotelu byl malý provoz. Unavená recepční si mě zapsala, ospalý poslíček mě vyvezl výtahem nahoru.

Paříž ke mně promlouvá osobními vzpomínkami: zátah na Židy a zapečetěný byt; vznik pláten s ukřižováním; svatba s Deborou, malá a skromná, kde byl jenom Max, mí rodiče a hrstka přátel; narození Rochele; Lucien Lacamp stoupající po schodech do našeho bytu v Rue de Rosiers; náhlý příjezd Jáкова Kahna z New Yorku; moje výstava loni v zimě a Paříž ve své nejhorší podobě: arogantní a odmítavá, tepající. Právem mnou opovrhovali. Spousta umění, málo srdce. Paříž Ašera Leva.

Lehl jsem si na postel, abych si na pár minut odpočinul, a když jsem se probudil, bylo poledne a svítilo slunce. Umyl jsem se, vybalil si věci a vyřídil pár telefonů. Při jednom z nich jsem usnul se sluchátkem v ruce, zatímco jsem čekal, až mě spojí. Spal jsem a probudil se o celé hodiny později, kdy už slunce stálo jako obrovský oranžovorudý kotouč na západní obloze poseté mraky a město jako něžný milenec objímal váhavý soumrak.

Na chvíli jsem se posadil k tepanému zábradlí balkonu svého hotelového pokoje a přes štítý střech a vysoké nástavce komínů zírám na nehybné slunce. Letní soumrak se tu zdá být nekonečný, jako by se zastavil čas; tma se plíží oblohou s hedvábnou pomalostí nekonečně loudavého přílivu. Sedím se

skicářem na klíně a dívám se do sivě šedého oparu zabarveného výpary věčného toku aut pode mnou, na podvečerní ulice přelidněné turisty a na město rozrůstající se do dálky pod pomalu blednoucí oblohou. Najednou stojím na ulici před hotelem, aniž bych věděl, jak jsem se tam dostal, a vydávám se po Rue de Beaune k řece.

Míjím Restaurant Voltaire, dávám se doprava a jdu rovnoběžně s řekou, kolem elegantních starých činžáků a teras kaváren. Na ulicích je spousta lidí a kavárny jsou plné. Přecházím řeku po Pont des Arts, řadu budov Louvru po levici. Nad temnou hladinou řeky vane horký vítr provoněný vodou. Zatáčím doleva a jdu pomalu dál, kolem Pont Royal. Co chvíli se zastavím a dívám se přes kamenné zábradlí na promenádu podél řeky pode mnou, s jejími pomalými chodci, milenci a hausbóty zakotvenými na noc. U břehů se drží zelenohnědý neřád sestávající z rozmáčených cárů papíru, lahví, zmačkaných krabiček od cigaret, umělohmotných obalů. Je skoro tma, když se dávám přes Pont de la Concorde a všímám si četníka, který osaměle stojí uprostřed mostu.

Ozbrojený automatickou pistolí, na hlavě typickou čepici se štítkem a s tmavěmodrými kalhotami uniformy pečlivě srolovanými přes vršky naleštěných bot připomíná spíš sochu než člověka, moderní protějšek jezdecké sochy Jindřicha IV. poblíž Pont Neuf. Zrovna ho míjím, když se přes most znenadání přezene sprška deště. Na konci mostu stojí druhý četník. Zahybám na Quai Anatole France a vidím tři další. Všichni jsou ozbrojeni automatickými pistolemi a stojí úplně nehybně, jako sousoší rezonující potlačovaným násilím. Vybavila se mi rebeho slova pronesená tenkrát v noci v jeho kanceláři. Co že to říkal? Všude kolem nás je chaos, svět se potřebuje opřít o nějakou jistotu. Přes ulici od mostu se v měkkém jantarovém světle koupe průčelí obrovské budovy, na kterém stojí napsáno ASSEMBLEE NATIONALE.

Deštík ustává, na ulici po něm zůstává vrstvička vody. Jdu pod stromy k Pont Royal a přes něj na Quai Voltaire, na ulici je teď jen málo chodců i automobilů. Cítím, že za mnou kdosi jde. Zrychluju, ale někdo je pořád za mnou. Slyším tiché pohvizdování, otáčím se a vidím malého, sporého muže s holou hlavou, v tričku, pytlovitých kalhotách a sandálech. Pružným krokem vstupuje do stínu stromu a je pryč.

Na řece se pojednou objevuje vyšňořená turistická loď, obří světlo na přídi a halogeny na horní palubě vykrajují do noci obrovské pásy světla. Někde na ulici zavřískla muzika,

snad nějaké rohy. Utichla a znovu se rozjíždí, rohy unisono šplhají v crescendo, jako by slavnostně ohlašovaly příchod korunované hlavy. Půl tuctu lidí se zastavilo u zábradlí kousek od Pont Royal a já jdu k nim a dívám se dolů.

Podél řeky, na kamenném břehu, který vypadá jako starodávne nábřeží, stojí pět mužů a dvě ženy. Z ulice na nábřeží vedou kamenné schody. Řeka plyne podél kamenů temná a tichá. Schodiště a nábřeží jsou osvětlené elektrickými lampami. Muži a ženy stojí ve světle do půlkruhu, v ruce drží veliké, zakroucené, starobyle vyhlížející trumpety. Přikládají si trumpety ke rtům a z nábřeží znovu zaznívá rezonující fanfára stoupajících tónů rohů a náhle utichá na prodloužené vysoké notě. Vypadá to jako zkouška na nějakou středověkou slavnost. Přemýšlím, jaká současná osobnost si může zasloužit takové přivítání a v jakém plavidle asi k nábřeží přirazí.

Pont Royal skýtá lepší výhled na nábřeží než zábradlí podél ulice. Jdu na most a stojím u zábradlí, odkud zírám dolů na muzikanty. Stojí uvnitř svého světelného kruhu a řeka a noc je obtékají všude kolem. Cítím přítomnost kohosi za mnou a otáčím se, ale nikoho nevidím.

Světýlky ověncené lodě s turisty kloužou pod mostem. Levý břeh se černá v dálce, jen tam, kam na kamenná průčelí nájemních domů ze sedmnáctého století a markýzy elegantních restaurací a hotelů dopadnou světlomety lodí, se rozsvěcí jako v pravé poledne. Hledám očima známá okna bílé kamenné budovy, ve které sídlí Restaurant Voltaire a kde žil Jákob Kahn, než se přestěhoval na jih Francie. Představuju si ho, jak tam stojí a dívá se ven na řeku a Louvre. Nad pravým břehem krouží říční ptáci, ze světla do tmy, křídla se jim ve světlech lodí stříbrně a bíle lesknou. Nad městem dovádějí vzdálené klikance blesků, rozbíjejí tmu a mihotavě se odrážejí od břich nalitých mraků. Začíná padat drobný déšť. Dole na nábřeží stojí hráči na trumpety a dívají se vzhůru k obloze. Lodě s turisty dál kloužou po hladině pode mnou. Odcházím z mostu, míjím Restaurant Voltaire a pokračuju po Rue de Beaune.

Ulice je temná a pustá. Déšť sílí. V celé úzké ulici jsou zavřené dveře a rolety obchodů a restaurací zatažené. Nikde kousek markýzy ani otevřená vrata do dvora. Vše je pečlivě uzavřeno před vetřelci. Jdu rychle deštěm a déšť pojednou přechází v úplnou průtrž mračen a já běžím tmou, prudkou letní bouří, ulicemi místy proměněnými v potoky a říčky, mezi auty zaparkovanými na chodnících, a vidím, jak se déšť řítí okapy a v stříbřitých šmouhách protíná kruhy světla kolem

pouličních lamp. Vcházím do hotelu a zůstávám stát v hale, crčí ze mě.

Noční vrátný vrtí hlavou, soucitně pomlaskává a podává mi můj klíč. Slyším vzdálený úder hromu. Ve výtahu sleduju, jak mi dešťová voda odkapává z šatů a bot a tvoří mi u nohou loužičky.

V pokoji si sundávám mokré oblečení, utírám se ručníkem a oblékám si pyžamo. Ze dveří na balkon pozoruju déšť. Padá do temného zrcadlení kaluží na lesknoucím se asfaltu ulic. Kolem hotelu se řítí motocyklista doprovázený řevem motoru. Město je pohádkovou říší světél, zářící a posázené šperky. Přes ulici od hotelu se proměnlivé barvy ulice odrážejí v širokých temných oknech galerie Maeght: střídající se zelená a červená semaforů; odstíny bílé a jantarové projíždějících automobilů; neonové nápisy rozsvícené na noc: rozmazaný kaleidoskop barev rozmáčené noci. Ve vzdáleném činžáku se pojednou rozsvěcí dosud temné okno a nějaká žena se v něm začíná svlékat. Objevuje se muž a zatahuje závěsy. Stojím ve dveřích na balkon a dívám se ven na déšť a noc.

Hotel stál vedle katolického kostela a kněžského semináře. Probudily mě kostelní zvony. Zdálo se, jako by zvony duněly hned za zdí pokoje; až jsem cítil, jak mi vibruje postel. Po chvíli zvony zmlkly. V tichu pokoje vznikal dojem, že znějí o pár chvil déle, vracejí se ozvěnou mezi jeho zdmi.

Otevřel jsem dveře na balkon. V ranním vzduchu visela lezavá perleťová mlha. Už nepršelo, ale ulice byly ještě pořád mokré. Pneumatiky sykavě klouzaly po asfaltu. Nad městem ležely temně šedé dešťové mraky impresionisticky rozostřující hřebeny střech a nástavce komínů. V dálce zazněla policejní siréna, její zvuk stoupal, klesal, stoupal, klesal, pak náhle utichl. Umyl jsem se, oblékl, zahalil se do svého talisu a navlékl si tefilin, abych se pomodlil ranní modlitbu.

Modlil jsem se pomalu ve snaze soustředit se na slova. Ještě před dvěma dny jsem byl s otcem a rozlícenými bratrance v ladovské synagoze v Brooklynu; teď najednou pokoj pařížského hotelu. Týden v Paříži: navštívit nové Picassovo muzeum; jít k tiskaři pracovat s Maxem; najít vdovu Luciena Lacampa; šábes s otcem v ješivě. Potom Saint-Paul: týden na to, abych zkontroloval dům, prošel poštu a pobyl nějaký čas s Maxem a Johnem. A zase zpátky do Brooklynu. Proč jen jsem se nechal od rebeho k něčemu takovému přemluvit? Je to úplná

hloupost. Ale vzepřít se rebeho přání? Nemyslitelné. To bych se rouhal Pánovi světa. Rebeho ruka vypadala tak pochmurně, jak mi jí kynul ze svého talisu, zvláště mi jí kynul. Tři nás spasí, třetí je naše budoucnost. Španěl byl dobrý na hádanky. Většinu života maloval v hádankách. Domodlil jsem se. Na ulici zahoukal klakson auta, ztratil se v dálce. Sundal jsem si tefilin a talis a právě se chystal vyjít z pokoje, když zazvonil telefon.

S rukou na klice jsem ho nechal zazvonit třikrát. Zvonení hluše rezonovalo místností. Zavřel jsem dveře, došel ke stolu a zvedl sluchátko.

„Haló,“ řekl jsem.

„Ašer Lev?“ řekl mužský hlas.

„Ano.“

„Ten veleznámý a slavný Ašer Lev?“

„Kdo je to?“

„To mě nepoznáš po hlase? Tady Saul Lasker.“

„Saule!“ Byl ředitelem ladovské ješivy v Paříži. Viděli jsme se během týdne smutku za strýčka.

„Šalom alejchem,“ řekl.

„Alejchem šalom.“

„Jak se vede, Ašere?“

„Dobře, díky Bohu.“

„A rodina?“

„Díky Bohu.“

„Takže jsou všichni zase zpátky ve slunném Saint-Paul?“

„Všichni jsou ještě v Brooklynu. Děti budou ve Státech na letních ladovských táborech.“

„To je rozumný nápad. Vracíš se do Brooklynu?“

„Za pár týdnů.“

Nastala krátká odmlka. „Tys nedávno navštívil rebeho?“

„Ano.“

„Byls s rebem o samotě?“

„Ano.“

„Jak se mu daří?“

„Podle možností dobře, díky Bohu.“

„Vychází z domu?“

„Velice zřídka.“

Znovu se odmlčel. „Co bude?“ zeptal se tiše.

„Rebe každým okamžikem očekává vykoupení.“

Povzdechl si. „Amen. Strávíš s námi šabat?“

„Ano.“

„Že tu bude tvůj otec, to víš.“

„Ano. Pozdravuj ode mne rodinu.“

Zavěsil jsem.

Pokoj byl najednou podivně tichý. Seděl jsem a díval se na svůj kufřík na stole, tašku postavenou u leštěné dřevěné skříně a rozházenou postel. Nějakou chvíli se mě držel těžko postižitelný pocit vyždímanosti a připadalo mi, že nic v místnosti se mnou nijak nesouvisí: byl jsem vně všeho, pouhý divák. Pokoj se zdál být přehlacený věcmi. Zdi potažené bleděmodrou tapetou s květinovým vzorem. Na podlaze modrý koberec, v rohu kaštanově hnědá klubovka. Strop špinavě bílý, skvrnitý. Postel široká, stůl úzký. U zdi na druhé straně od postele stála starožitná skříň s naleštěným lakovaným povrchem, ve kterém bylo znát vlasově teninké praskliny. Na zdi nad postelí, osvětlená bledým světlem procházejícím balkonovými dveřmi, visela nádherná reprodukce Fragonardových *Koupajících se žen*: pečlivě promyšlený koncert tahů štětcem a pastózní techniky; záměrná smyslnost obnažených hýždí obrácených k pozorovateli. Chvíli jsem seděl u stolu a díval se na obraz, pak jsem vyšel z pokoje ven.

Výtah mě snesl do haly. Ve váze na nízkém stolku u pohovky byly čerstvé květiny: červené, žluté a modré okvětní plátky v poli krajkového kapradí. Recepční mi kývl na pozdrav, když jsem položil klíč na pult. Vypil jsem sklenici pomerančového džusu v malém baru u restaurace a vyšel z hotelu.

Ráno bylo chladné a šedivé. Vydal jsem se k metru. Asi padesát kroků od hotelu ležela na schůdku rovnou na ulici stará žena a spala. Měla přes sebe bleděmodrý bavlněný šál, tmavěčervenou bundu a tmavěmodré kalhoty. Chodidla bosých nohou měla zčernalá, kotníky oteklé. Spala na levém boku, vyzábělý obličej obrácený k chodníku, ruce složené pod hlavou, kolena přitažená k bradě. Lidé chodili kolem a odvraceli zrak. Viděl jsem, že se na ni dívají a přitom ji nevidí. Chvíli jsem nad ní postál. Svraštělá tvář. Jako ta indiánská žena, kterou jsem jednou nakreslil v rezervaci v Jižní Dakotě. Prošel jsem kolem ní na metro.

Na stěnách stanice Rue de Bac strašily čmáranice sprejem: dozvuky nedávných voleb. MITTERRAND DEHORS. Vlak měkce zastavil ve stanici, překvapivě tiše, bez lomozu kovu narážejícího o kov. Uvnitř vagonu čmáranice hyzdily plakáty a orientační plánky: červené a černé klikyháky. Vlak nebyl plný. Dal se do pohybu a rázem jsme se ocitli v tunelu.

Podle instrukcí, které mi dal hotelový vrátný, jsem jel trasou Balard na stanici Concorde, přestoupil do vlaku směrem na Château de Vincennes a vystoupil u Bastily. Vyšel jsem kamenné schody stanice Bastila a ocitl se na bulváru s vytrhanou dlažbou, vysokými stavebními jeřáby a bušícími pneumatickými kladivy. Na chodnících se tlačily davy chodců; auta a autobusy ucpávaly ulice. Nad bulvárem ležela štiplavá mlha výfukových plynů z nafty a benzinu. Vzduch byl ztěžklý blížícím se deštěm. Rozhlédl jsem se po označeních ulic, přešel bulvár, ušel jeden blok a ztratil cestu.

Došla ke mně elegante oblečená dáma ve středních letech, s pudlíkem v náručí. Zeptal jsem se jí, zda neví, kde je Picassovo muzeum. Její oči, ohraničené silnými linkami a s nánosem modrých stínů hleděly někam vedle mojí hlavy, jako bych tam nebyl. Mírně se naklonila a něco broukala pudlovi, hladila ho přitom volnou rukou, a jak mě rychle mījela, ovanul mě její parfém.

Vešel jsem do kavárny. Židle byly na stolech a nějaký muž zametal podlahu. Dva číšníci stáli opření o zeď, kouřili a povídali si. Zeptal jsem se jednoho z nich, jestli neví, kde je Picassovo muzeum. Sešpulil rty a podíval se na druhého číšníka, který zakoulel očima a zavrtěl hlavou.

Venku na ulici mě hubený muž s černými vlasy a olivovou kůží stojící ve stánku za stohem novin a časopisů francouzštinou s arabským přízvukem nasměroval na Boulevard Beaumarchais. Opatrně jsem prokličkoval provozem na druhou stranu široké ulice. Prošel jsem kolem party se sbíječkami, která rozbíjela chodník. Hluk na mě zaútočil, jako by mi bušili přímo do hlavy. Začalo mírně pršet.

Ulice byla lemovaná starými kavárnami a obyčejnými obchody. Vešel jsem do oční optiky. Za pultem stál muž ve středních letech. Byl oblečený do bílého pláště, měl husté černé vlasy a velké, vlídné oči. Zeptal jsem se ho, jestli neví, kde je Picassovo muzeum.

Vypadal překvapeně. „Skutečně je tady Picassovo muzeum?“

„Ano.“

„Já o něm ale nikdy neslyšel. Je mi moc líto.“

Vyšel jsem zpátky na bulvár.

Na rohu pod markýzou kavárny stál četník. „Třetí ulicí doleva,“ řekl. „Pak půjdete pořád, pořád, pořád, rovně, až k muzeu. To už uvidíte.“

Šel jsem rychle drobným deštěm, těsně kolem výkladních skříní a pod markýzami kaváren, odpočítal jsem, co byla podle mého třetí ulice, a zahrnul do úzké dlážděné uličky, která se jmenovala Rue des Minimes. Po dvou blocích kolmo vyústila do širší ulice nazvané Rue de Turenne a skončila.

Stál jsem v dešti a rozhlížel se po celé délce Rue de Turenne. Byla pustá.

Zabloudil jsem v Paříži.

Už mě napadalo to vzdát a vrátit se do hotelu. Chtěl jsem ale Španělovu sbírku vidět. Víc než tři sta obrazů a soch, třicet skicářů, nějakých osmdesát věcí z keramiky, šestnáct set tisků, patnáct set kreseb. Vláda to všechno nashromáždila od dědiců namísto dědických daní a v roce 1985 z toho značnou část rozvěsila po zdech zrestaurovaného hotelu ze sedmnáctého století, aby si to všichni mohli prohlédnout. I já bych se na to rád podíval, kdybych to jen dokázal najít.

Na ulici se najednou objevil nějaký muž – kde se vzal? vyšel ze dveří? z nějaké uličky? – a stál teď v dešti a civěl do výlohy obchodu s oblečením. Byl starý, s plnovousem, a na sobě měl tmavý kabát a oblek a tmavý klobouk se širokou střechou. Stál a zíral do obchodu, střechou klobouku se dotýkal výlohy.

Došel jsem k němu a zeptal se francouzsky: „Promiňte, nevíte náhodou, kde je tady Picassovo muzeum?“

Podezíravě ode mě o krok ustoupil a dál se díval na obleky, košile a vázanky vystavené ve výloze.

Chvilí jsem si ho prohlížel. Nepřestával zírat do výlohy. Znovu jsem ho oslovil, tentokrát v jidiš: „Promiňte prosím.“

Pomalů se odvrátil od výlohy a upřel na mě zrak. Tmavé oči lemované hlubokými vráskami, hustá šedá obočí a bledé tváře nad linkou bílého vousu.

„Nevíte, kde je Picassovo muzeum? Řekli mi, že je někde v téhle čtvrti.“

Prohlédl si mě od hlavy k patě. Na chvíli se zastavil očima na mém vousu. „Odkud je takový Žid?“ zeptal se mě v jidiš.

„Ze Saint-Paul-de-Vence.“

Oči se mu zúžily. „A původně?“

„Původně z Brooklynu.“

„Odkud z Brooklynu?“

„Z Crown Heights.“

„Ladovský chasid?“

„Ano.“

„Jak to přijde, že ladovský chasid hledá v Paříži Picassovo muzeum?“

„To je dlouhá historie. Víte, kde je?“

„Jděte na roh, zahněte doleva a jděte dál.“

Poděkoval jsem mu a pokračoval v dešti ulicí. Když jsem došel na roh, otočil jsem se a uviděl ho stát před obchodem s oblečením, ještě pořád se za mnou díval.

Muzeum, budova z šedobéžového kamene, stálo na rohu Rue de Thorigny a Rue Pare Royal. Na doširoka otevřeném dlážděném nádvoří postával asi tucet turistů. Šel jsem po šípkách do jednoho z křídel budovy, koupil si lístek a vrátil se zpátky přes nádvoří k hlavnímu vchodu.

Pod bohatě zdobeným stropem se v čistém oblouku vypínalo vysoké a široké schodiště z mramoru. Na odpočívadle nad schodištěm vystupovali z reliéfů na krémově bílých zdech propletené girlandy, nazí cherubové a sochy heroických proporcí zahalené v rízách. Vešel jsem do první z galerií.

Místnost byla velká, velkoryse osvětlená, s vysokými stropy.

Obrazy mě přivítaly jako staří přátelé: viděl jsem je už tolikrát předtím, na retrospektivních výstavách, na reprodukcích. Španělovy práce a jejich magie. Byl tam portrét dívky, kterou namaloval, když mu bylo čtrnáct. Casagemas, sebevražda, čekání na pohřeb, rána ve spánku hrozivě namodralá a škaredá. Tak tady byl ten obraz celá desetiletí – v jeho vlastní sbírce! A autoportrét namalovaný v roce 1901: rozšířené, zemdlené oči zírající z bledého obličeje, potažené mázdou utrpení a únavy. Bylo mu dvacet, když ho namaloval: umělec s pohledem pochmurně upřeným do zrcadla své budoucnosti.

Pomalu jsem procházel galeriemi v prvním patře, pak dolů do galerií v přízemí a ještě dál do suterénu. Autoportréty; kubistické obrazy; nefigurální plastiky; olejová malba sedící ženy provedená v masivním stylu starověkého římského sochařství; dvě ženy běžící po pláži; dvě odporně znetvořené postavy při líbání; monstrózní biomorfní bytosti na kraji moře; ukřižování působící hrůzně díky pokrouceným tvarům umístěným na plátně jako kousky skládačky; zátiší; býci, matadoři a koně se střevy vyhřezlými z rozpáraných břich; síla a tajemnost Mínotaurova; portréty Olgy, Dory Maarové, Marie Thérèse; sochy kozy a muže s ovci; neoklasicistní obraz, na kterém jsou dva robustní mladíci v bederních rouškách na zídce u moře, jeden z nich hraje na Panovu flétnu. Umělcův

syn namalovaný jako harlekýn; umělcův syn jako pierot; umělcův syn usazený u stolu, jak kreslí; umělec, jeho žena a syn na břehu moře.

U obrazu umělce, jeho ženy a syna u moře jsem stál dlouho: malíř leží na zádech v písku a je nahý, s přirozením zakrytým levou rukou; malý syn se dotýká otcova ucha prstem levé ruky; žena dítě umírňuje něžnou rukou položenou na jeho rameni. Za žlutou pláží temné, hrozné moře a obloha. Připadal jsem si, jako bych byl voyeurem na té pláži, hltajícím každé slovo a hnutí té rodiny. Pátravě jsem se zahleděl na obličej dítěte a viděl v něm Avrumela; ve tváři ženy jsem poznal Deboru; v umělci jsem viděl sebe – viděl jsem nás tři na pláži s mořem a oblohou slévajícími se na vzdáleném, hrozném temném horizontu, který prochází ženě přesně zátylkem.

Někde za mnou se ozvalo tiché pískání. Jakýsi muž neslyšně proklouzl kolem mě a postavil se po mé pravici. Byl malý a holohlavý, až na věnec rozčuchaných bílých vlasů zdobící mu zátylek. Čelo s drobnými hnědými skvrnkami a hlubokými rýhami se mu od vysokého vyklenutí lebky svažovalo k tenkým křivkám bílého obočí a černým planoucím očím zasazeným v důlcích lemovaných vráskami. Po stranách širokého nosu mu sbíhaly dvě rýhy tvořící mírné půloblouky kolem úst roztažených do pohrdlivého úsměvu. Na sobě měl černou košili a tmavěčervené kalhoty. Stál a upřeně se díval na obraz, obklopený aureolou pulsující energie, lehounce zářící, přitahující, mrazivou. Zdálo se, že se místnost vyprazdňuje. Stáli jsme sami a dívali se na obraz umělce, jeho ženy a syna na pláži.

„No, co třeba zrovna tenhle obraz?“ zeptal se francouzsky se španělským přízvukem.

„Pořád si v něm můžu číst a učit se z něj.“

„Učit?“ Povytláhl jedno obočí. Z hlasu bylo cítit opovržení.

„Na co přicházíš?“

„Přirození toho muže není vidět, stejně jako prsa a pohlaví ženy. Prst, který dítě strká muži do ucha, možná představuje jeho skrytý úd. Muž leží v písku, jako by byl mrtev; jenom žena a dítě jsou v pohybu. Obloha představuje hrozbu; moře je temné. Matka toho dítěte současně ochraňuje a vyklešťuje. Obraz je zároveň láskyplný i hrozný. Pochopitelně se nezabývám jeho formální stránkou, která je podle mě dokonalá.“

Následovala delší odmlka. Stál úplně bez hnutí, oči upřené na obraz.

„Skončils?“ zeptal se nevrle.

„Je to poprvé, co vidím originál.“

„Zklamals mě, Leve. Kde ses naučil číst z obrazů? V Brooklynu? Od Jáкова Kahna? No, do člověka, který se narodil v Brooklynu, víc asi dostat nemohl.“

Cítil jsem, jak se mi rozpaluje obličej. „Co na tom záleží, kde se člověk narodí?“

„Ty myslíš, že na tom nesejde? Malaga, Barcelona, Paříž Brooklyn? Všude ti to přijde stejné?“ Dlouze a upřeně se na mě zadíval, zuby vyceněné. Zavanula od něho vůně pižma a pach terpentýnu. „To je k popukání, Leve. Skutečně k popukání. Škoda, že tu není malíř schopný zachytit výraz tvého obličeje, kterým doprovázíš svá moudra. Maxovi Jacobovi by se to mohlo líbit.“

Guillaume by tomu možná věnoval jeden dva odstavce. Barcelona a Brooklyn jako kolébky skutečného umění. K popukání. Tak se na to tedy koukni.“ Rukou skvrnitou od barvy ukázal na ženu na obraze. „Měl bys vidět tohle. Udělej jim dítě, aby byly šťastné, abys je k sobě připoutal, a ony zapomenou, že vůbec žiješ. Už v tobě neuvidí nic než živitele svého dítěte, Je jedno, co všechno jim dáš. Stejně tě připraví o koule. Když dítě vyrostne, i ono se ti pokusí ušmíknout koule. Tak to na světě chodí, Leve. To tě v Brooklynu nenaučili?“ Ironicky se uchechtl. Pak se rozhlédl kolem. „Líbí se ti ta sbírka?“

Přikývl jsem.

„Víš, kdo je to ve skutečnosti takový malíř, Leve? Malíř je sběratel, který si chce vytvořit vlastní sbírku, a tak si sám pro sebe maluje obrazy ostatních umělců, které se mu nejvíc líbí. Tohle je dobrá sbírka.“

„Všechny ženy nejsou takové, jaké je ukazujete,“ řekl jsem.

Oči se mu zúžily, „Jak to můžeš vědět? Kolik ženských jsi měl? Všechny jsou takové; umějí to dobře skrývat, a některé jsou jenom o něco chytřejší než ostatní. Ty víš, co to znamená, mít co skrývat. Jenom v tom nejsi dost dobrý. Prozradí tě obličej. Tvůj strýc to uměl. Uměl to výborně. Cézanne v tom byl zatraceně dobrý. Všechna ta úzkost schovaná za jeho jablky. Cézanne by mě nezajímal, co by za nehet vlezlo, nebýt té úzkosti. Váš vůdce je mistr ve skrývání skutečností. Ty jeho hádanky. Pravda se musí předkládat v hádankách. Lidé nejsou schopní přijmout pravdu, pokud se na ně vyřítí jako býk. Býka vždycky zabijí, Leve. Musíš lidem předkládat pravdu v hádankách, schovat ji, aby je to nutilo hledat a nacházet ji

kousek po kousku; jen tak se naučí s ní žít. Řekni lidem, že Bůh je vrah, a oni to nestráví, rozlítí se a zabijí tě, jako bys byl býk. Proč vrtíš hlavou? Ty nemyslíš, že Bůh je vrah? Co ty víš o Bohu? Myslíš, že v Brooklynu se o Bohu něco dozvíš? Bůh zabil moji malou sestřičku. Je to tak, Leve. Malá holčička, najednou onemocněla a byla mrtvá. Čeho se On dotkne, to přijde vniveč. Casagemas, Apollinaire, Eva, Max Jacob. Jak ho můžeš uctívat, Leve? On je ten pravý ničitel. Satan hraje otevřenou hru, s kartami vyloženými na stůl. Servíruje ti to rovnou, žádné kličky. Bůh se tváří vlídně, je samá dobrota, a pak tě zabije. Kdo je horší, Satan nebo Bůh? Satan má v sobě aspoň tolik slušnosti, že ukáže svoji pravou tvář. Proto Bohu oplácím svými obrazy. Říkám svými obrazy pravdu, ale skrývám ji. On ví, že ta pravda tam je a celý zpocený musí čekat, až ji lidé objeví a všechno jim to dojde. Takové obrazy já maluju a lidé přicházejí a pomalu se v nich učí číst. Tak mu oplácím za jeho dobrotu.“

„Proč horizont protíná ženě hlavu?“

Podíval se na mě. Cítil jsem se lapený ďábelským vábením jeho očí. „Tobě se to nelíbí? To je špatné.“ *Tant pis*, zněla jeho slova, posměšně vyřčená ve francouzštině. „Vykoumej si to sám, Levé. Je načase, aby ses naučil luštit hádanky.“

Místnost se najednou rozzářila výbuchem bílého světla: do galerie vešli nějací lidé a jeden z nich blýskl zakázaným bleskem, když si fotografoval obraz rodiny na pláži.

Světlo vymazalo Španělovu postavu.

Stál jsem tam celý rozechvělý a zhluboka dýchal.

Max Lobe se mi jednou světil, že mu trvalo celé dny, než se vzpamatoval z návštěvy Španělova muzea: měl pocit, že přišel o svůj talent, připadal si jako devótní pochlebník, neschopný, vyždímaný, já oproti tomu měl pokaždé pocit, že se vznáším, nabitý jeho zlovolnou energií. Mohl bych na jeho démonické představitivosti doletět až k té nejjasnějších a nejžhavějších z hvězd.

Pomalou jsem pokračoval dál galeriemi, až do místnosti, ve které se nacházela jeho sbírka obrazů od Matisse, Cézanna, Rousseaua, Renoira. Byla tam Matissova *Marguerite*. Co ale Španěl kdy viděl na Rousseauovi? Co zaujalo jeho oči na imaginaci a upachtěném provedení toho naivky? Na to jsem nepřišel.

O chvíli později jsem si v knihkupectví muzea řekl o katalog. Už neměli anglický překlad. Koupil jsem si francouzskou verzi, postavil se ke zdi a obracel stránky.

Narazil jsem na reprodukci oleje z roku 1930 s názvem *La Crucifixion* a začal se do komentáře na protější straně. Došel jsem až k místu „Picasso assemble comme dans un puzzle différents motifs des compositions anciennes, d'où la complexité de l'oeuvre, qui est un véritable dictionnaire du vocabulaire plastique,“ když jsem zaslechl, jak někdo říká: „Není to Ašer Lev?“ Rychle jsem vyšel z budovy do mokrých ulic a vydal se k metru.

U metra jsem si to rozmyslel a šel raději pěšky. Skoro hodinu jsem šel z Rue de Turenne a Rue de Francs k Rue des Rosiers, kde jsme kdysi bydleli s Deborou a Rochele. Neustále jsem někam špatně odbočoval a ptal se na cestu četníků. Domy byly počmárané sprejem. MITTERAND DEHORS. AU LIEU D'AVOIR DES IDÉES BIEN ARRÊTÉES, LE PEN FERAIT BIEN D'ARRÊTER D'AVOIR DES IDÉES.

Prošel jsem kolem hebrejského knihkupectví s výkladní skříní zarovnanou svícny, poháry na víno, kořenkami, šofary a knihami. Nápis na výloze hlásal EN VENTE ICI MEZOZOTS ET TEPHILIN KACHERS. Šel jsem dál a zahrnul za roh do Rue des Rosiers.

Hned na rohu jsem si sedl ke stolku na terase kavárničky, která měla za oknem rabínské osvědčení o kašrutu. COMMUNAUTÉ ISRAELITE ORTHODOXE DE PARIS. STRICTEMENT KACHER. Z kavárny vyšel číšník. Vypadal asi tak na padesát a řídnoucí vlasy měl sčesané šikmo přes lebku. Objednal jsem si salát, zeleninovou polévku a čaj s citronem.

„Máme dneska vynikající štrůdl,“ řekl číšník.

„Příště.“

Zašel zase dovnitř.

Na rohu, šikmo přes ulici, byla velká restaurace s terasou přecpanou turisty. Květináče se zelenými keříky oddělovaly terasu od provozu na ulici. Číšníci v červených sáčkách a s bílými utěrkami na předloktích pobíhali sem a tam. Obrovské výlohy restaurace opisovaly roh, na obou stranách zakřivení vedly do ulice. Za sklem výloh visely z háků dlouhé salámy; byly v nich police s lahvemi vína, bochníky chleba, mřížky s uzeným masem a norskými lososy; neonové nápisy nabízely vodku Smirnoff a Cinzano.

Z restaurace vyšel číšník s tácem na ruce. Položil ho na skládací stůl a začal obsluhovat mladou dvojici sedící hned u

obrubníku. Ulicí přiklusal vychrtlý černý pejsek s plácavýma ušima a bílým kosočtvercovým flíčkem na hlavě, zastavil se u stolku a nadějně zíral na tác. Mladý muž a žena se při jídle na psa dívali, ale neviděli ho. Po chvíli odběhl se svěšeným ocasem pryč. Číšník nepřestával mladý pár obletovat. Hubený, kostnatý obličej měl hladce oholený. Byl ostříhaný nakrátko a vystupováním připomínal vojáka. V jednom okamžiku, právě když se zastavil poblíž stolku mladé dvojice, zvedl zrak a uviděl mě. Jeho upjatý výraz se vůbec nezměnil. Zašel zpátky do restaurace.

Můj číšník mi přinesl jídlo. Seděl jsem, jedl a rozhlížel se po ulici. Chodníky a obrubníky byly ještě pořád mokré od ranního deště. Zpoza mřížoví tepaných zábradlí úzkých balkonků na sebe přes asfalt ulice lhostejně hleděla okna šedých a žlutých čtyřpatrových domů. Prošel kolem mě vysoký vousatý muž v tmavěšedém obleku a tmavém klobouku, v ruce hnědý kufřík. Po stranách obličeje se mu pohupovaly zakroucené pejzy. Z okna našeho brooklynského bytu jsme se s matkou vždycky dívali za otcem, který buď vyražel do kanceláře, nebo se vydával na některou ze svých cest pro rebeho. S kufříkem v ruce, maličko napadající na jednu nohu, se nám nakonec vždycky ztratil za hustým větrovým stromů vysázených podél hlavní. Byt po něm zůstával bezútěšně prázdný, matka se uchylovala ke svým knihám a já ke stolu ve svém pokojíku, kde jsem měl tužky, uhly a skicáře. Vousatý muž v Rue des Rosiers zašel do košer řeznictví a už jsem ho neviděl.

Zaplatil jsem jídlo a šel dál ulicí, kolem obchodů s oblečením, košer jídelny a řeznictví, až do dvora jednoho z činžáků. Na žádném ze štítků se jmény nájemníků dole v průjezdu nebylo jméno, které jsem hledal.

Přešel jsem ulici a šel zpátky kolem velké restaurace. Zrcadlovou výlohou hebrejského knihkupectví bylo vidět malého podsaditého muže s šedým plnovousem a jarmulkou, který stál za skleněným pultem a četl si knihu. Otevřel jsem dveře a vstoupil doprovázen klinkáním zvonku nad hlavou. Muž za pultem vzhlédl od knihy. Zavřel jsem dveře a zvonek znovu zacinkal.

„Můžu se tu trochu porozhlédnout?“

„No ovšem, ovšem.“

Obchůdek byl malý a přeplněný náboženskými předměty a knihami. Na skleněných policích ležely jarmulky, modlitební šály, pouzdra na tefiliny, mezuzy, řetízky na krk s šesticípými

hvězdami. Podél zdí stály skleněné vitríny plné šperků, svícňů, havdalových svící, kořenek, knih. Knihy byly skoro všude – na policích u zdí, narovnané do komínků na podlaze, na židli v rohu, na kraji pultu, na lomených policích ve výloze.

U dveří stála police plná omalovánek a krabiček s pastelkami. V omalovánkách byly biblické výjevy: Abraham s pohledem obráceným k nebi, jak objevuje Boha; spoutaný Izák na oltáři, nad ním Abraham s dlouhým nožem v rozpřažené ruce; Jákob přijímající požehnání od Izáka; Ráchelin hrob u cesty do Efraty; Josef v oděvu správce egyptské země; Jákobova smrt; Mojžíš a hořící keř; Izraelci před rozděleným mořem; Mojžíš přijímající Tóru na hoře Sinaji; Mojžíš z dálky patřící na zemi kenaanskou.

Nad policí s omalovánkami byla police uměleckých publikací: Chagall, Agam, Bak, Bergner, Rivers, Newman, Rothko, Tobiasse. Vzal jsem do ruky knihu s titulem *Neortodoxní umění Ašera Leva*. Před třemi lety ji vydalo newyorské nakladatelství zaměřené na knihy o umění. Barevné reprodukce, pozoruhodně kvalitní, a text od významného newyorského kritika byly vytištěné na těžkém křídovém papíře. Držel jsem knihu dlaní levé ruky, laskal ji, vnímal její značnou tíhu, obracel stránky a prohlížel si reprodukce. Od začátku do konce se v ní skrývalo skoro pětadvacet let Ašera Leva: obrazy, tisky, pastely, kresby tužkou, uhlem, perokresby, akvarely, kvaše, sochy. Stromy a domy v Brooklynu, kde jsem vyrůstal; lodičky na jezírku v Prospect Parku; holubi na Brooklyn Parkway; staré paní štěbetající na lavičkách v parku podél hlavní; staří pánové zabraní do rozhovoru při procházce, gestikulující rukama; žena bez domova spící na manhattanském chodníku; chasidský mladík na rohu někde na Manhattanu, pokukující po ženě, která ho mívá; chasidští kluci s pejzy a jarmulkami při baseballu; portugalský rybář, kterého jsem namaloval jednou v létě v Provincetownu, kde jsem byl s Jákobem a Táňou Kahnovými; matka u svého stolu za kupou knih o Sovětském svazu a písemných prací svých studentů; otec kráčející s kufříkem po Brooklyn Parkway; mrtvý černoch na newyorské ulici, kolemjdoucí, kteří se na něho dívají, ale nevidí ho. Byly tam pěkné reprodukce *Hořící vesnice*, *Starce na cestách* a *Smrti na vesnici*, které byly součástí jedné z mých nejranějších výstav v galerii Anny Schaefferové. Ani jsem nevěděl, kam se ta plátna poděla. Jsou v Americe? Japonsku? Švýcarsku? Západním Německu? Brazílii? Francii? V knize byla i *Brooklynská ukřižování*, každý obraz měl pro sebe celou

jednu stránku. Některé z mých pozdějších obrazů vyvolaly dokonce ještě větší pozdvižení než ukřižování. Autor doprovodného textu citoval kritiku časopisu *Time*, který prohlašoval, že svým uměním záměrně a podle napadám náboženskou tradici, ve které jsem byl vychován, a kterou, podle něho, podvědomě nenávidím. *Obětování Izáka, Rebečina lest, Mojžíšova smrt, Debořina píseň*. Obrovská plátna, pozitivní a negativní prostor vystavěný s úzkostlivou péčí; týdny přípravných kreseb, z nichž některé byly v knize otištěné; týdny práce s nanášením barev; prolínání geometrických a biomorfních tvarů. Nešlo zde o slova, ale o barvu, texturu, prostor, tvary. Některá náboženská periodika nemohla přijít obrazům na jméno! Rouhání. Perverze. Dáblská smyslnost. Úmyslné znesvěcení Božího jména. Anna Schaefferová mi posílala výstřižky z tisku doprovázené vlastním komentářem. „Po celé zemi se opět ozývá hlas věřících.“

„Zdá se, že tvoji lidé našli v honu na Leva spojence v baptistech.“

„Na jihu Francie jsi určitě jako ve vatičce. Zkus si přijet do New Yorku a zažít na vlastní kůži, jaké to je, vystavit Ašera Leva. Přikládám pár jedovatých výstřižků. Kdy můžeme počítat s další tvou výstavou?“

„Rozruch, který působíš, tvoji starou bábu plní radostí i vyčerpává. Tví rodiče se byli podívat na výstavě. Matka byla na rozpacích. Otec sotva potlačoval vztek. Z přiložených výstřižků poznáš, že i někteří katolíci sdílejí jejich názor a připojili se k protilevovské litanii. Celá výstava je rozprodaná. Co chystáš dál?“ Brzy potom zemřela.

Zneklidněn vzpomínkami jsem knihu zaklapl a vrátil ji na polici. Vousatý muž za pultem mě sledoval, jak si knihu prohlížím, a teď vypadal zklamaně, že si ji nehodlám koupit.

„Turista?“ zeptal se.

„Ano,“ odpověděl jsem po krátké úvaze.

„Odkud?“

„Z Ameriky.“

„Odkud z Ameriky?“

„Z New Yorku.“

„Z Brooklynu?“

„Ano.“

„Mám v Brooklynu příbuzné.“ Řekl mi pár jmen.

„Brooklyn je veliký.“

„Jsou to ladovští chasidé.“

„V Brooklynu žijí tisíce ladovských Židů.“
 „Vy jste ladovský Žid?“
 „Ano.“
 „O tom Ašeru Levovi něco víte? Viděl jsem, jak si prohlížíte tu knihu.“ Bylo jasné, že on ji nikdy neotevřel. Hned na začátku byla přes celou stránku moje fotografie.
 „Slyšel jsem o něm.“
 „Znáte ho?“
 „Trochu.“
 „Slyšel jsem, že konvertoval.“
 „Cože?“
 „Stal se křesťanem.“
 „Kde jste to slyšel?“
 „Nevím, někde jsem to slyšel. Kdo jiný by taky maloval takové obrazy?“
 „Vy jste ty obrazy viděl?“
 „Proč bych se měl na takové obrazy dívat? Je to znesvěcení Božího jména.“
 „Proč tedy tu knihu prodáváte?“
 „To objednává žena. Říká, že je to moc významný malíř a lidé si knížky o něm kupují. Co naděláte? Člověk si musí nějak vydělat na živobytí. Máme, díky Bohu, osm dětí. Jindy bývá v obchodě žena, ale dneska jí onemocněla matka. Pro mě je to jen zdržování od studia Tóry.“ Bleděmodrá vodnatá očka mu zářila upřímností. „Pokud jde o toho Ašera Leva, jeho otec je rebeho pravá ruka. Skvělý člověk, ten jeho otec. Slyšel jsem, že za syna odříkal Kadiš, když konvertoval. Inu, jak říká prorok, „Zplodil a vychoval jsem děti, a ony se mi vzepřely.“ Otcе nelze vinit za synovy činy. Takové rány by se neměl dožít nikdo, zvláště ne takový skvělý člověk, jako je rav Arje Lev. Řekněte mi, vy nejspíš dokážete studovat?“
 „Cože?“
 „Vypadáte jako člověk, který dokáže studovat Tóru. Mám vzadu pár výjimečných svatých knih.“
 „Dneska ne.“
 „Mám vynikající několikavazkové vydání Rambama.“
 „Možná jindy.“
 „Já jsem také ladovský chasid. Ale v Brooklynu jsem nikdy nebyl. Na cestování nejsou peníze. Je to můj sen, jednoho dne se vydat do Brooklynu a vidět rebeho. Můj otec, ať odpočívá v pokoji, poznal rebeho, když žil za války v Paříži. Vy jste v poslední době rebeho viděl?“
 „Ano.“

Vyvalil na mě oči a patrně až teď zbystřil pozornost. „A?“

„Rebe je, díky Bohu, v pořádku.“

„Kéž se ve zdraví dožije vysokého věku. Jak se jmenujete?“

„Moje jméno není důležité.“

„Jděte ve zdraví.“

„Děkuju.“

Jak jsem otevřel dveře, zvonek zacinkal, a naráz utichl, když za mnou dveře zaklaply.

Chladný vítr mi hladil rozpálený obličej. Ašer Lev, konvertita. Nová zaručená zpráva. Tuhle jsem ještě neslyšel. I to je způsob, jak se vyrovnat s něčím nepříjemným. V mém uzavřeném světě se problematický člověk, který se vymkl a přešel na druhou stranu, krátce oplakal a brzy se na něj zapomnělo: stal se z něj nepřítel a všichni věděli, jak se k němu postavit. Od takového člověka dali všichni ruce pryč. Avšak z problematického člověka, který se z jakéhosi podivného důvodu rozhodl setrvat uvnitř, se stávala obávaná a nepohodlná přítěž, nakonec vnímaná jako zplozenec pekla. Nevěděli, co s vámi, když jste byli současně uvnitř i vně; nabourávali jste jim hranici mezi nimi a ostatními; nevěděli, jak to vysvětlit dětem. Ašer Lev, konvertita. Ašer Lev, potíživista. Byl jsem tak rozpálený vztekem, že mi vítr připadal úplně ledový.

Rychle jsem minul restauraci, přešel přes ulici a vstoupil do košer řeznictví. Zvonek nad vchodem se hlasitě rozezněl, když jsem otevřel dveře, a ještě jednou, když jsem je zavíral.

Obchod zářil čistotou. Běžové dlaždičky na stěnách se leskly ve světle zářivek dopadajícím od stropu. Podlaha byla posypaná pilinami. Z vysoko připevněných kovových věšáků visely dlouhé háky a pilky. Chladný vzduch byl cítit syrovým masem. Za pultem stál vysoký muž s pořádným břichem a rozložitými rameny a zabýval se podlouhlým kusem masa, v ruce nablýskaný sekáček. Plnovous mu začínal šedivět a na hlavě měl tmavý klobouk. Košili a kalhoty mu zakrývala dlouhá bílá zástěra skvrnitá krví. Druhý vousatý muž, hubený, vysoký a také v bílé zástěře, vážil mleté maso na váze, na kterou předtím položil kus voskovaného papíru. Zakroucené nudličky červeného masa se v jasném světle podivně leskly. V rohu u ohromných dřevěných dveří do mrazicí komory seděl na stoličce mladík asiatského vzezření a škubal zabité kuřata, peří házel do zelené umělohmotné nádoby.

V obchodě byly tři zákaznice, dvě z nich už starší paní. Třetí, štíhlá šedooká žena kolem padesátky, s vysedlými

lícními kostmi a oválným obličejem tolik připomínala Deboru, že jsem se až lekl. Všechny měly na hlavách paruky.

Přistoupil jsem k muži u váhy.

„Promiňte,“ řekl jsem v jidiš. „Možná byste mi mohli poradit.“

Krátkozrace se na mě zahleděl zpoza pultu.

„Hledám někoho, kdo bydlí v téhle čtvrti.“

„Vy jste odsud?“

„Dřív jsem bydlel nad kavárnou.“

„Opravdu? Nepamatuju si vás. Chodil jste k nám nakupovat?“

„Odstěhovali jsme se ještě předtím, než jste si tu otevřeli obchod.“

„Aha. Kde bydlíte teď?“ Odvrátil se a soustředil se na váhu.

„V Saint-Paul.“

„V Saint-Paul-de-Vence?“

„Ano.“

„Tam je krásně.“ Sundal z váhy mleté maso, položil ho na pult a na váhu dal kus voskového papíru s jehněčími žebírky. „Saint-Paul. Spousta sluníčka. Riviera. Nádhera, Jsou v Saint-Paul Židé?“

„Moc ne. Poslyšte, nad vámi dřív bydlela žena Luciena Lacampa s dětmi – kde bydlí teď?“

„Nemám tušení,“ řekl muž a mžoural na váhu. „Jste příbuzný?“

„Rodinný přítel.“

„Oni už nebydlí nahoře?“ zeptala se muže u váhy jedna ze starších žen.

„Kterého Luciena Lacampa?“ zeptala se druhá starší žena.

„Kolik Lucienů Lacampů znáš?“ zeptala se jí ta první.

„To je ten Lucien Lacamp, který pracoval v restauraci?“ zeptala se druhá žena.

„Ano,“ řekl jsem.

„Počkejte,“ řekl muž u váhy a pátravě se na mě zadíval.

„To je jeden z těch, kdo zahynuli při výbuchu bomby?“

„Přesně ten.“

Všichni tam stáli tiše a upřeně na mě hleděli. Muž se sekáčkem se zarazil s nástrojem napůl cesty a zůstal na mě zírat.

„Měl byste se zeptat paní Levyové,“ řekla druhá žena. „Má přehled a ví o všem, co se v téhle čtvrti šustne.“

„Kdo je paní Levyová? Kde bydlí?“

„Já jsem Levyová,“ řekla druhá žena. „Mě byste se měl zeptat.“

Civěl jsem na ni. Oči se jí podivně leskly, úsměv, při kterém ukazovala falešné zuby, měla jaksi napjatý. Paruka jí seděla trochu našišato.

Vousatý muž u pultu odložil sekáček a vzal do ruky pilku na chrupavku a kost. Ten u váhy dal pryč jehněčí žebírka a začal balit mleté maso.

„Paní Levyová,“ řekl jsem. „Kde teď bydlí žena Luciena Lacampa s jejich dvěma dětmi?“

„Žena a jedno dítě. Druhé dítě zemřelo.“

„To nerad slyším.“

„Na astma. Bydlí teď v Rue d'Aboukir ve Druhém obvodu.“ Řekla mi číslo domu.

„Děkuju,“ řekl jsem. „Jsem vám zavázán.“

„Až se uvidíte s paní Lacampovou, vyřídte jí, že ji moc pozdravuje paní Levyová. Ta stará ženská s nemocným srdcem. To jí řekněte. Už bude vědět.“

„Vyřídím.“

Za cinkotu zvonku nade dveřmi jsem vyšel z obchodu a na chvíli postál na chodníku, abych se trochu vzpamatoval. V obchůdku s bufetem naproti přes ulici jsem si koupil ledový čaj v plechovce. Upíjel jsem z něj cestou k metru. Mléčně bílé slunce vydávalo mdlé světlo. Na ulicích byly davy lidí. V metru, na širokém a přecpaném nástupišti, jsem najednou ucítil, jak se na mě někdo zezadu tlačí, otočil jsem se a uviděl malého, zavalitého plešatého muže v dlouhém šedém kabátě, s šedým šátkem a tmavým baretem. Do stanice prudce vjel vlak. Jel jsem na stanici Rue de Bac a cestou k hotelu minul bosou stařenu, která ještě pořád spala na schůdku na ulici.

Ve svém pokoji jsem polomrtvý únavou přes hodinu spal a probudil se s pocitem, že vedle mě leží Debora. „Vstup do mě, můj muži,“ slyšel jsem ji říkat, a objal ji a miloval se s ní a měl v duši klid – dokud mě ze spánku nevytrhlo náhlé odbíjení kostelních zvonů. Chvilí jsem ležel, celý omámený a popletený jsem si myslel, že jsem doma v Saint-Paul a slyším vyzvánění vesnického zvonu.

V koupelně jsem si nacákal na obličej vodu a podíval se do zrcadla. Vzpomněl jsem si na obrys svého obličeje vykroužený prstem na zamřené zrcadle v koupelně u rodičů: malý, jako paňáca, teď už dávno smazaný. Po Apollinairově smrti začal

Španěl nenávidět zrcadla. Nechtěl mít nic společného s tváří, kterou mu ukazovala. Nenáviděl zrcadla, nenáviděl smrt, nenáviděl ženy. Jak mohlo být tolik mstivé nenávisti, pusté smyslnosti a nadutého sobectví zdrojem takového přívalu děl nahánějících posvátnou hrůzu? Ne, vždyť to není tak docela pravda. Byl také citlivý. A velkorysý. Skromný člověk. Na Gilotovou by se nemělo dát. Navíc vím o dvou nebo třech současných velkých talmudistech se stejně složitou a rozporuplnou osobností: krutou a velkorysou, shovívavou a nelítostnou. Vidiš, Španěli, jak jsem na tebe dneska hodný. Chagall by tak vlídný nebyl.

Sjel jsem dolů výtahem, nechal klíč u vrátného a vyšel z hotelu.

Začalo se smrákat. Monotónní šed' vzduchu i oblohy působila tísnivě. Auta proudila ulicemi; davy turistů ucpávaly chodníky. Stařena, teď už vzhůru, seděla na schůdku, hovořila ke svým zčernalým nohám a vrhala navztekané pohledy na kolemjdoucí.

Přešel jsem širokou ulici ke galerii Maeght a za cinkotu zvonku nad vchodem vstoupil dovnitř. Majitel galerie odjel na týden na Côte d'Azur. Mladou blondýnu, která seděla za stolem a četla si módní časopis, jsem nepoznával. Vzhlédl. Její oči, ještě plné obrázků z časopisu, mě sotva zaznamenaly. Věnovala mi mdlý úsměv a vrátila se ke čtení.

Na zdech dvou velkých prostor galerie visely akvarely a kresby Saula Steinberga. V galerii byl chládek a příjemně. Byl jsem jediný návštěvník. Umění viselo vyzývavě na zdech, volalo po bližším prozkoumání. Zvědavé kočky, zubící se krokodýlové, lidští smolaři. Hazardní hráči, teroristé, tančící páry. Nevkusná auta, pusté krajiny, kubistická města. Jeho dílo se ubíralo od jednoho bílého obdélníku ke druhému cestou vedoucí absurditou a prázdnotou současného života. Bystrý postřeh, nadsázka, vtip, stírání hranice mezi fikcí a realitou. Dvojnásobný, znepokojivý, neproniknutelný. Hádanka na hádanku. Skvělé řemeslo nezatížené sentimentem. Vznětlivý Španěl a věčný Rumun – oba za jediný den. Dary Paříže.

Koupil jsem si od mladé blondýnky za stolem katalog a zeptal se na cenu akvarelu postavy na prudkém srázu. Sdělila mi ji a já řekl, že si to koupím. Začala vyplňovat papíry, a když jsem jí nadiktoval své jméno, podívala se na mě, celá zaskočená. Zaplatil jsem za obraz a dal jí adresu do Saint-Paul, kam ho mají poslat. Pak jsem zašel do blízké kavárny a dal si něco k jídlu.

Sedím na balkoně svého hotelového pokoje se skicářem opřeným o koleno a kreslím tváře živých i mrtvých. Kreslím tvář stařeny na schůdku na ulici, tmavé prázdné oči, úzká bezkrevná ústa a zašpičatělý nos, všechny rysy věštící smrt; a tváře dvou lidí, muže a ženy, kteří ji míjejí: záblesk studu, studu, jaký se objevil na tvářích těch, kdo jako první osvobozovali tábory smrti, ocitli se tváří v tvář nevýslovné hrůze a pak stáli s očima sklopenýma k zemi u svých nohou nebo upřenýma k obloze nad sebou a jímali je hluboký pocit hanby, že patří k živočišnému druhu schopnému takových nepopsatelně ohavných činů – a pak masky, které si všichni nasazují, protože stud patří k těm nejmeně snesitelným lidským pocitům. Kreslím masku na tváři stařeny a masky na tvářích těch, kdo ji míjejí. Kreslím tváře černých i bílých, kteří se míjejí v ulicích Brooklynu, civí vzájemně skrz sebe, mimo sebe, za sebe, s obličejí jak masky, jeden pro druhého jako by nebyl. Kreslím soptící tvář bratrance Jonkela a potom prázdnotu, kterou staví mezi sebe a mě, bezkrevnou masku jeho obličejí, za kterou skrývá temné vlny vzteku a opovržení. Kreslím obličej ženy s pudlem, tvář zmalovanou a nabarvenou růží ve snaze zakrýt hrozné příznaky stáří, tvář živé mrtvoly, která opovrhne neznámým člověkem v tísní. Kreslím tvář starého Žida ve chvíli, kdy jsem se ho francouzsky zeptal na Picassovo muzeum: studenou, uzavřenou, prázdnou masku – skrývající co? strach z cizího člověka? opovržení kýmkoliv, kdo hledá muzeum umění? Kreslím Španělovu tvář, chladnou, přezíravou a pojednou zcela bez výrazu, bizarní masku chvíle, kdy hovoří o smrti. Kreslím bezvýraznou tvář řezníka se sekáčkem a Asiata, který s tváří jako maska škube peří z mrtvých kuřat. Pak kreslím tvář Luciena Lacampa, skoro čtvercovou, apatickou, kosti a hrany, rovný nos, chladné oči, krátce ostříhané vlasy, pohublou tvář vojáka; Lucien Lacamp, výsadkář francouzské cizinecké legie, zraněný ruským minometem, ze kterého stříleli Berbeři v bitce u Oránu, střepiny mu potrhaly nohy a způsobily hluboký šrám mezi lopatkami, asi dva centimetry od páteře; Lucien Lacamp, jak mi pomáhá vynést stojany, které jsem potřeboval na své tisky, jak mi vyrábí napínací rámy a napíná obrovská plátna, jak si hraje s Rochele, jak nese autorské nátisky mého prvního karborundového tisku od tiskaře a vláčí je do schodů. Tvary na papíře ho mátlý. „Nerozumím tomu,“ říkal pořád, když si tisk prohlížel. „Je to záhada. Takové tvary nejsou. Ale ty barvy. Jo,

ty barvy. Ty jsou impozantní, ty barvy.“ A kreslím jeho tvář mrtvou mezi dýmajícími troskami restaurace po výbuchu. Lucien Lacamp. Jeden ze spravedlivých mezi góji. Kreslím tvář Jákoeba Kahna, jeho úsměv, když říká: „Jedině Francouzi mohli Španělovi udělat takové muzeum,“ a pochmurný, bolestný smutek v jeho očích, když dodává: „Dokonce i Španěl to hodněkrát opustilo. Chagalla to opustilo. Mě to opustilo.“ Kreslím ho v posledních chvílích života, doma kousek od Saint-Paul a pak ještě znovu v prvních chvílích po smrti. Zvadlá šedozelená tvář, najednou úplně uvolněná. Jákob Kahn, můj učitel, můj mistr. Pak kreslím tvář Anny Schaefferové; dívá se na mě ze skicáře s chladnou elegancí. „Co to s tebou v Brooklynu provádějí?“ říká. „Z Brooklynu máš v hlavě akorát guláš.“ Neměla příliš trpělivosti s prázdným světem sosáků a žádné pochopení pro jemné předivo náboženského přesvědčení. V obou těchto světech – buržoazie i náboženství – spatřovala bigotnost, omezenost, zneužívání nevzdělanců; hamižnost a pobožnou horlivost. Milovala svoje umělce a jejich umění, své sběratele, kurátory a znalce umění. „Ne abys mě zklamal, Ašere,“ slyšel jsem ji říkat ze stránky svého skicáře. Kreslím ji během posledních dnů, které strávila ve svém bytě v New Yorku. Kreslím ji na nemocničním lůžku. Kreslím ji v otevřené rakvi – něco, co bych ve svém brooklynském světě, kde jsou takové pohřby zakázané, nikdy neviděl.

Den nad hřebeny střech města se zvolna nachýlil ke svému konci. V posledních záchvěvech světla kreslím obrázek Debory: její bledou úzkou tvář, křivku ramene a prsu, oblé stehno a nohu. Kreslím ji s Rochele. Kreslím ji s Avrumelem. Kreslím Avrumela, jak tiskne v náručí svého hadrového paňácu Šimšona. „Jak se daří, Avrumeli?“

„Dobře, tati.“ Kreslím Deboru v posteli v Saint-Paul, oblouk jejího krku, široce otevřené oči, vlhký jazyk mezi pootevřenými rty, když se mě drží ve vrcholných okamžicích při jedné z našich společných chvil. Tak tomu někdy říká: společná chvíle. „Dneska večer by byla hezká společná chvíle, Ašere,“ říkala mi někdy šeptem, když s námi byly děti. Španěl nebyl jediný, kdo uměl erotické kresby – i když já ty svoje vždycky skrýval a dokonce i Deboře jsem je málokdy ukazoval. Nejsem žádný satyr; ovšem také nejsem bezpohlavní anděl.

Je tma. Město hučí a tepe svými proudy aut a nočním životem. Modlím se večerní modlitbu, uléhám do postele a

cítím v místnosti tíživou přítomnost živých i mrtvých. Konečně usínám a představuji si, že Debora leží vedle mě, představuji si její ruce, které mi něžně obtáčí kolem krku v teplém a konejšivém objetí naší společné chvíle.

Kapitola čtvrtá

Probudil jsem se z neklidného spánku do odbíjení a řinčení zvonů. Celý rozrušený sny, které jsem si nepamatoval, jsem se oblékl a pomodlil se ranní modlitbu. Dal jsem si něco k jídlu v kavárně přes ulici od hotelu. U stolku vedle mě si starší manželé potichu povídali o nehodě Airbusu a železničním neštěstí na Gare de Lyon, mluvili německy. Vrátil jsem se nahoru do svého pokoje, abych si došel na záchod a vzal si adresář, který jsem zapomněl v kufříku. Právě jsem adresářem listoval, když zazvonil telefon.

Spojovatelka mi oznámila, že se jedná o hovor na výzvu ze Spojených států pro Ašera Leva. Řekl jsem, že si to vezmu, a pomyslel jsem si: Muselo se stát něco vážného, že mi Debora volá ve tři ráno.

„Čekajte, prosím,“ řekla spojovatelka.

„Haló,“ ozval se mužský hlas anglicky. „To je Ašer Lev?“

„Ano.“

„Malíř Ašer Lev?“

„Ano.“ Je snad ještě nějaký jiný Ašer Lev?

„Ašere Leve, rebe si přeje s vámi mluvit.“

Rebe! Ve tři ráno! Kdy ten člověk spí?

Čekal jsem s tlukoucím srdcem. Jak jsem tak seděl u stolu, najednou mi došlo, že zírám na kresbu z předešlého večera, na které je Debora v posteli v Saint-Paul. Nevzpomínal jsem si, že bych nechal skicář otevřený, když jsem předtím odcházel pryč. Krátil jsem si čekání obracením listů. Španěl. Jákob Kahn. Anna Schaefferová. Debora a Rochele. Avrumel a jeho Šimšon. Debora a já při naší společné chvilce. Zavřel jsem skicář.

„Ašere Leve.“ Uslyšel jsem vzdálený, rozechvělý hlas.

„Ano, rebe.“

„Jsi v pořádku?“

„Díky Bohu ano.“

„Tvoje žena a děti jsou v pořádku. Rodiče jsou v pořádku.“

„Děkuji, rebe.“

„Ašere, mluvím s tebou, jako bys tu seděl u mě. Zřetelně tě vidím. Vzdálenost je jen iluze, když člověk věří v Jediného svatého, budiž požehnán. Rozumíš?“

„Ano, rebe.“

„Chci ti něco říct. Dobře mě poslouvej. Jsi teď na cestě. Je nám řečeno, že když se Jákob vydal na cestu z Beer-šeby do Cháranu, zastavil se na jistém místě na noc a měl sen. A co ve snu viděl? Žebřík s počátkem na zemi a vrcholkem v nebi, po kterém vystupovali a sestupovali poslové Boží. Někteří stoupali ze země do nebe, jiní scházeli z nebe na zem. Velký Moše Chajim Efraim ze Sudlikova kdysi řekl, že si z toho máme vzít následující ponaučení. Člověk nezůstává pořád na jednom stupni. Neustále stoupá nebo sestupuje. Když dosáhne vrcholu, musí si být vědom skutečnosti, že může padnout na dno. Když se ocitne na dně, musí znovu bojovat o to, aby se dostal zpátky na vrchol. V tom tkví podstata člověka. Když se jeho duše propadne do nejtemnější noci, musí se snažit drát za novým světlem. Když někdo dojde k bodu, odkud vidí už jen konec, v tu chvíli je čas začít usilovat o nový začátek. Tak to je, Ašere Leve, a platí to nejen pro jednotlivce, ale i pro celou komunitu. Přeji ti šťastnou cestu vzhůru, Ašere. Rozumíš mi?“

Neodpovídal jsem.

„Ašere, chápeš má slova?“

„Ano, rebe.“

„Doufám, že tvá cesta povede ke světlu, nejen kvůli tobě, ale kvůli nám všem. Doufám, že to bude cesta ve jménu Boha. Dávám ti své požehnání, Ašere Leve.“

Telefon oněměl.

Zavěsil jsem.

Seděl jsem pak několik minut u stolu a zíral na telefon a skicář. Konečky prstů mě podivně brněly. Přes zavřené balkonové dveře ke mně doléhal vzdálený hluk ulice. Konečně jsem zamkl skicář do svého kufříku, kufřík zavřel do skříně a sjel výtahem dolů do haly. Lehkou mlhou pařížského rána jsem šel rychle na metro.

Úzké dlážděné uličky ucpané auty a těsné díky zahrádkám kaváren na chodnících. Stojany s květinami, stojany s rybami, syrové krvavé maso visící z háků ve výkladech řeznictví, ovčí boky, kusy vepřového, řady oškubaných kuřat v růžové kůžičce. Hřejivá a lákavá vůně jídla z kaváren se mísí s horkými a odpudivě smrdutými zplodinami naftových motorů

nákladáků. Na chodníku sedí umouněný muž opřený o zeď činžáku, vedle něho spí pes černý jak uhlí. Muž má na klíně cedulku s nápisem NOUS AVONS FAIM. AIDEZ-NOUS. Oprýskané činžáky ze sedmnáctého století, jejichž šedožlutá průčelí jsou popraskaná a vyduťata, se o sebe nebezpečně opírají, jako by se měly každou chvíli zhroutit do ulic.

Uličkou překlenutou žlutou kamennou budovou vcházím na holý uzavřený dvorek, ze kterého stoupá krátké železné schodiště. Těžké dřevěné dveře na konci železného odpočívadla se hladce otevírají, když do nich strčím rukou.

Ocitám se v ohromné místnosti s vysokým stropem. Kreslicí stoly, židle, tiskařské lisy, komínky z plechovek barev, vysoké stohy papíru, obtěžkané sušicí stojany. U lisů pracují muži a ženy v pocákaných zástěrách, ruce zčernalé od tiskařské barvy. Jedna celá zeď je pokrytá starými litografiemi, defilují tu desetiletí za desetiletím, některé se tak vžily, že slouží jako dekorativní potisk na kachlíčkách do koupelen. U přilehlé zdi stojí těžkopádná řezačka a obsluha ji krmí stohy silného kartonu, které za doprovodu dunivých úderů gilotinuje. U stolů se nad matnými deskami a průsvitnými barevnými skicami sklánějí kreslicí. Ve vzdáleném rohu místnosti je další schodiště, které se ztrácí nahoře ve tmě. Procházím místností a vidím, že se na mě všichni dívají, odpovídám jim na pozdrav máváním rukou. Stoupám po schodech až na opočíadlo, otevírám těžké železné dveře a vcházím dovnitř. Dveře se za mnou s hlasitým třeskem zabouchnou.

U dlouhého stolu pokrytého změtí nejrůznějších předmětů stojí asi půltucet mužů. Max Lobe v ochranných brýlích se sklání nad tenkým, hladkým plátem kovu, v jedné ruce pájecí lampu, ve druhé škrabku. Lekli se, když bouchly dveře, a otáčejí se. Max Lobe přiškrkuje plamen a sundává si brýle.

„Ašer Lev!“ volá. „Jsi to ty, kamaráde!“

Odkládá škrabku a letlampu a spěchá ke mně.

„Nazdar, Maxi,“ říkám.

Objímá mě a líbá na tváře. Je malý, obtloustlý, hřmotný. Cítím jeho kolínskou. „Jak se máš, Ašere? Jdeš hrozně pozdě, už jsem si skoro zoufal. Pojd’ se podívat, co tu vyvádím. Pořád tomu nemůžu dát ten tvar, jaký bych si představoval. Jak se má Debora? A co děti? Musíš mi říct, co dělám špatně. Popravdě. Neplýtvěj čas na nějaké zdvořilosti. Buď jako Jákob Kahn. Tady, postav se semhle.“

Procházím místností, u stolu si potřásám rukou s ostatními. Jeden z tiskařů, bodrý mladík s želvovinovými obroučkami

brýlí a rukama zmazanýma od barvy mi místo ruky nabízí loket a já mu jím se smíchem potřásám. Vysokého hubeného mládence mi představují jako básníka. Má na očích kulaté brýle se stříbrnými obroučkami. Podlouhlou, bledou tvář mu zakrývá ježatý světlý vous. Ruku má jak leklou rybu, prsty vlhké.

„Já žasnu,“ brblá. „Je mi ctí.“

Max má na sobě košili s červenými a bílými proužky a světlemodré kalhoty s puky. Kulatá, hladká tvář a holá hlava se mu lesknou ve světle dopadajícím od stropu. Tiskaři taktně poodstoupili a povídají si mezi sebou. Max si krátkým baculatým prstem hladí kartáčkovitý knír. „Nemám z toho žádnou radost, nějak to neklape. Textura není úplně v pořádku, ale bojím se, že když si s tím budu ještě hrát, naruší se papír. První otisk je tamhle na zdi. Pověz mi, co si o tom myslíš, příteli. Jenom pravdu, jako vždycky.“

Na zdi za litografickým lisem lesknoucím se pod zářivkovou lampou visí tisk. Na kouřovém pozadí modravých a nafialovělých odstínů šedé balancují nad nekonkrétní změtí okrových čmouh matně připomínající mrak, ve kterém se jako v mlze vznášejí číslice namalované v základních barvách, různé tahy černou a červenou. Na silném papíře je spousta vrstev barvy; bobtná, krouť se a vybouluje; pod plochami barvy se vytvářejí hrboly a prolákliny; na povrchu se míhají viridianové a kobaltově modré cákance; pravý horní roh přetíná jako výkřik v nebezpečí tenký proužek kadmiové červeně.

„Tak co myslíš?“ ptá se Max. Jeho úzkost vyznívá stejně šedě a je stejně hmatatelná jako déšť, který právě dopadá na střechy za vysokými okny tiskárny.

„Je to přímo *formidable*.“

Nuceně se směje. „Od tebe to zní líp než od většiny Francouzů, které znám. Kouká ti ale z očí, že na tom není něco v pořádku. Řekni mi, co si myslíš o té červené v tom rohu.“

„Ty černé a červené, to je Clavéovské spojení.“

Pomrkává a nic na to neříká.

„A tohle Clavéovské spojení, byť by bylo sebezvláštnější, je vypůjčené od Picassa.“

„I když je mrtvý, pořád nás všechny pronásleduje, Španělák,“ říká Max s jistou dávkou hořkosti. „Dovedeš si představit, že by byl ještě naživu?“

„Ano, dovedu. Často si to představuju.“

Stojí a zírá na tisk, tučná ramena svěšená. „Člověk musí být tak dobrý, jako ty, příteli, aby ho snesl. Já tak dobrý nejsem. Já můžu bez takových králů žít.“

„Ještě něco k tvé práci,“ říkám a ukazuju k tisku na zdi. „Jeden by neměl používat červenou a černou, pokud jim nedá důraz, který se červené a černé připisuje. Těhle kompozici rozhodně chybí nějaký středobod.“

„Pokusil jsem se ho vystavět, ale narušuje to papír.“

„Třeba není nutné to dál vrstvit, ale bude lepší pokusit se o nějakou variantu toho, co už jsi udělal. V daném okamžiku to vypadá jako šest dní tvoření, které nikam nesměruje. Možná bys o tom měl popřemýšlet.“

Vracíme se ke kovovému plátu na stole. Tiskaři stojí v tichém, sevřeném hloučku, koutkem oka nás sledují. Zabředáme s Maxem na chvíli do odborné umělecké terminologie – koncepce lineární kresby, struktura povrchu, přechody, interakce tvarů a barev, jejich optické účinky, rozvržení prostoru, vyvážení akcentů, zvládnutí prostoru a povrchu, techniky textury, vedení kresebných linií, grafická vyváženost. Max si nasazuje ochranné brýle, škrtá sirkou a nechává plamínek olíznout letlampu. Letlampa vystřeluje oheň, se svištivým chrapotem se probouzí k životu. Tiše k němu hovořím, zatímco rozhrnuje karborundum na povrchu kovové desky, taví ho plamenem, pak roztírá, uhlazuje, zarovnáává, rýhuje, dělá jamky, zvyšuje, prohlubuje, rozstříkává – aby silný papír ožil strukturovaným povrchem, na kterém se spolu snoubí barvy a tvary. Dlouho pracujeme společně, hluboko ponoření do práce, ztrácíme se v procesu tvoření a pak najednou na to Max přichází a já cítím, že už si jde po svém, tvář zpocenou soustředěním, ustupuju o krok a chvíli ho pozoruju a působí mi to ohromné potěšení. Ocítám se u dlouhého stolu, přede mnou leží velký arch čistého kreslicího papíru, posunkuju směrem k jednomu z tiskařů, který mi rychle nese krabičku uhlů, lahvičku čínské tuše a rákosové pero a najednou tam vstoje kreslím a mžikem se vytrácí časové rozpětí mezi myšlením a kreslením, a jak uhel a pero kloužou po papíře, vnímám hřejivý pocit vlastní otevřenosti. Kreslím varianty číslice tři: jeden dvojitý oblouček se vznáší osamoceně; další je zaklesnutý do třetího; čtvrtý má nasazený prostý tmavý klobouk; pátý se opírá o šestý, který je vysoký a robustní. Různé tvary, inkoust stéká z pera jako ze štětce, zanechává často překvapivé stopy a rychle usychá v jemném tkanivu hustých čar vytvářejících iluzi světla a stínu. A

uprostřed tvář, nakreslená a vymodelovaná rychlými tahy uhlem, Avrumelova tvář, a dětská ruka, sotva viditelná, jak tiskne paňácu Šimšona. Prohlížím si kresbu, je hotová, přidávám podpis a datum a odkládám uhel, odstupuju o krok od stolu – a narážím do jednoho z tiskařů. Tiše se mi nastotísíckrát omlouvá. Na bledé tváři básníka stojícího vedle něho se zračí naprosté vytržení. Stříbrnými obroučkami jeho kulatých brejliček hledí vyvalené, kulaté oči. Všichni stáli v hloučku za mnou a pozorovali mě. Max mě sledoval s hořící letlampou v ruce, ochranné brýle položené na stole vedle kovového plátu. Avrumeli, slyším sám sebe tiše volat. Avrumeli. A on odpovídá: Tady jsem, tati, a slyším, jak se nadšeně směje. Zmocňuje se mě nekonečný, všeobjímající smutek.

Max zhasíná letlampu a odkládá ji na stůl. Tvář má bledou a zpocenou. „Prozatím je toho dost,“ říká lehce rozechvělým hlasem. Vypadá ztrápeně. „Další zkoušku uděláme po obědě.“ Zírá na moji kresbu. Jeho oči odrážejí rozporuplné pocity: obdiv, úžas, sklíčenost, závist. „Jak ty to děláš?“ mumlá. „Už stokrát jsem tě takhle viděl. Jak je to možné? To je... neuvěřitelné.“

Šedý déšť venku za okny tiskárny vytrvale padá na hřebeny střech a komíny města.

„Moc jsi mi pomohl, přítelíčku,“ říká Max. „Děkuju.“

„Jak dlouho se zdržíš v Paříži?“ ptám se.

„Dneska večer letím zpátky, když nebude stávka. Pokud možno nikdy nezůstávám v Paříži moc dlouho. Příliš se mi tu jítří vzpomínky na policii a zapečetěné byty.“ Dívá se na moji kresbu a pomalu vrtí hlavou. „Nemám tušení, co to má znamenat, přesto se mě to hluboce dotýká... Máš s naším malým Avrumelem nějaké problémy?“

Neodpovídám.

„O co jde? Snad před Maxem Lobem něco netajíš?“

Pořád jsem zticha.

Po nějaké chvíli říká: „Přítelíčku, jestli ti můžu s něčím pomoci...“

Všichni v tiskárně jsou potichu. Je slyšet bubnování deště na oknech. Z jakéhosi důvodu se mi najednou vybavují trubači na nábreží, četník na mostě a Jákob Kahn ve svém bytě s výhledem na Louvre a lodě na řece.

„Přikládáte číslu tři nějaký mystický význam?“ ptá se básník přitlumeným hlasem.

„Nevím,“ odpovídám.

„Ovšem,“ mumlá po chvíli. „Chápu.“ Zírá na kresbu. „To naprosto chápu.“

Jdu k výlevce v rohu kousek od stolu a myju si ruce. Na bílém porcelánu zůstávají šmouhy a skvrny od inkoustu. Na rukou mi pění mýdlo. Smývám mýdlo a utírám si ruce do papírového ručníku. Na prstech pravé ruky a na malíkové hraně levé ruky, kterou jsem kresbu stínoval, mi zůstávají skvrny.

Max zve všechny na oběd. Tiskaři si myjí ruce. Básník se mě ptá: „Kde teď žijete?“

„V Saint-Paul.“

„Opravdu? V Saint-Paul-de-Vence?“

„Teď se to tam jmenuje Saint-Paul. Radní si nepřejí, aby si svět myslel, že jsou součástí Věnce.“

Vycházíme z tiskárny a jdeme úzkou uličkou. Déšť polevil.

„Máte rodinu?“ ptá se mě básník.

„Mám ženu, dceru a syna.“

„A, no to je hezké. Já osobně na manželství nevěřím. Takové nešťastné manželství končí hádkami a odčerpává člověku veškerou tvůrčí energii. A šťastné manželství vede k lenosti a ke strachu z nejistoty. Jsem přesvědčený, že bez nejistoty nemůže vznikat žádné skutečné umění. Odpusťte, že se ptám, ale patříte skutečně k oné skupině – jak jen se jmenují? – chasidů?“

„Ano.“

„To je ohromně zajímavé! Četl jsem to v *Le Monde*, ve článku, který vyšel v době vaší nedávné pařížské výstavy.“

Nic jsem na to neřekl.

„Mohu se zeptat, jestli Ašer Lev pracuje na něčem novém?“

„Teď zrovna na ničem. Mám pauzu.“

„Chápu,“ říká. „To naprosto chápu.“

Zastavujeme se před vchodem do restaurace. Podávám si ruku s tiskaři a básníkem a oni vcházejí dovnitř. Max postává ve dveřích.

„Ty s námi nejdeš?“

„Vždyť víš, že tady nemůžu jít.“

„Kde jíš?“

„Mám to domluvené v jedné malé restauraci kousek od hotelu.“

„U hotelu, kde bydlíš, je košer restaurace?“

„Majitel mi to zařídil. Dostane ode mě za to tisk nebo kresbu.“

„To je tedy moudrý restaurátér. Stejně jako majitel Colombe d'Or. Ano. Moc chytré. Na shledanou, příteli. John Dorman se těší, až tě zase uvidí. Není mu dobře. Budeš tu od neděle jenom týden? To je mrzuté. Odjedete si na deset dnů, a jste pryč, aspoň jak to tak vypadá, navždycky. Až se sejdem, povíš mi o všem, co se děje v Brooklynu. Měl jsem jet na ten pohřeb místo vás. Mě by poslali zpátky natošup.“

„Popovídáme si příští týden, Maxi.“

„Co budeš dělat s tou kresbou? Mám ji vzít s sebou?“

„Dám ji Andrému. Potřebuju od něho bon á tirer jednoho starého tisku. Tak na výměnu.“

„Jakého tisku?“

Pověděl jsem mu to.

„Chceš vyměnit kresbu za bon á tirer? Ty to vážně nemáš v hlavě v pořádku, přítelíčku.“

„Chci splatit jeden starý dluh, Maxi.“

Potřásáme si rukama a já v mírném dešti odcházím rušnou ulicí. Na přelidněné třídě o kousek dál čekám na krytém stanovišti taxíků. Kolem projíždějí prázdné taxíky, aniž by zastavily. Řidiči se na mě dokonce ani nedívají, sedí za volanty a zírají přímo před sebe. To jsou všichni mimo službu? Čekám dlouho v mírném dešti. Jeden taxík zastavuje na červenou. Jdu k řidiči a pootevřeným okýnkem se ho ptám, jestli je volný. Má olivovou kůži, je neoholený, svalnatý a na sobě má upnutou tmavou košili a tmavé kalhoty. Chce vědět, do jakého jedu obvodu, a já mu říkám: „Osmnáctého.“ Ukazuje mi hlavou na zadní sedadlo a já naskakuju dovnitř, zrovna když se mění světla.

Dovnitř do toho domu už nikdy nepůjdu; stačí, že ho teď vidím zvenku. Pout' do temného srdce Druhé strany, dalo by se říct. Šedá betonová budova v bloku, který tvoří čtyři takové, každá sedm pater vysoká. V úzkých, nově vydlážděných ulicích byly v době, kdy tu Max a Debora žili dva roky pohřbení zaživa, jak to jednou Debora s trpkostí označila, kočičí hlavy. Rue Gustave Rouanet na jedné straně, Rue du Ruisseau na druhé. V ulici je hned naproti vchodu do domu škola. Na rohu, šikmo přes ulici od Debořina pokoje, kostel. Ženy v domácnosti a děti. Obchody, obchůdky a hustý provoz aut.

Jednou jsem byl uvnitř, s Deborou. Úzký vchod, dlouhý, matně osvětlené chodby, pomalý, rozhrkaný výtah. Nešli jsme

až nahoru do bytu. Kdo tam asi dnes bydlí? Vědí, co se kdysi mezi těmi stěnami odehrálo? Co kdyby každý byt a dům měl na zárubních dveří vypsanou svoji historii? Nesnesitelná představa. Max se sem nikdy nevrátil, ani jednou jedinkrát ode dne, co se odstěhoval z Paříže. O svém pohřbení zaživa mluví velmi málo. A nikdy to nenakreslil ani nenamaloval. Max a jeho dekorativní výbuchy barev. Jeho vířící červená a černá a vznášející se oblaka a obdélníky a písmena a čísla vzhůru nohama. Max říká, že svým malováním oslavuje život. Člověk se ale může stát modernistou oslavujícím život jenom tehdy, když to myslí vážně, tak jako Matisse, Dufy nebo Chagall. Max maluje, aby překryl hrůzu prožitou v době pohřbení zaživa, a bystré oko pozná, že jeho bezstarostnost je až příliš vyšponovaná a tu a tam se v ní objevují trhlinky; nepřesvědčivá a nepůvodní zdobnost. Je dobrý kolorista a také velice populární, jeho věci visí na zdech významných sběratelů. Nedostal se ale do muzeí a to ho hněte. Často mu říkám, že by měl malovat temné chmury, které cítí, a ne falešné světlo, kterým si je obklopuje. „To maluješ ty,“ odpovídá. „Ty jsi odborník na melancholii.“ Říkám mu na to: „Já to neprožil.“ On říká: „Všichni jsme to prožili, jeden každý; celé lidstvo si to prožilo. Byl Picasso v Guernice? Viděl snad Guido Reni na vlastní oči vraždění nevinů v Betlémě?“

Onoho červencového dne, kdy se konal záťah na Židy, přišla Debora domů ze školního hřiště, kde si hrála s kamarádkou, a viděla, že po celé ulici stojí auta a nákladáky. Nic jí to ale neříkalo. Byly jí čtyři roky.

Bydleli ve čtvrtém patře. U vchodových dveří si rozsvítila. Vstupní hala byla tichá a prázdná, ale ani to jí nepřipadalo divné. Dveře do bytu byly otevřené a z chodby uviděla dva četníky a dva muže v civilu a rodiče, kteří v obývacím pokoji cpali věci do kufrů. Už už chtěla zavolat „Mami!“, když vtom ji matka zahlédla ve dveřích a hlasem, který s ní otrásl jak rána elektrickým proudem, na ni zakřičela: „Co ty tady děláš? Co chceš? Tady není *nic* k vidění! Tohle *není* žádný cirkus nebo zoologická! *Běž si domů k rodičům!*“ Hlas zafungoval jako přehrada z energie; byl naplněný takovou silou vůle, že nemohla neuposlechnout. Matka na ni hleděla s rozlíceným obličejem; otec k ní stál zády a neohlédl se. Cizí muži se nejprve podívali na ni, pak na sebe. Otočila a utekla.

Utíkala do vedlejšího rohového činžáku, kde bydlel její bratranec Max. Protože měla strach z pomalého výtahu, vyběhla k bytu svých příbuzných pěšky – právě včas, aby ji

stačili popadnout a vzít s sebou, sami na útěku z bytu před příchodem policie. Starý domovník, gój, je ve spěchu zavedl do prázdného bytu v sedmém patře. Tam v hrůze čekali – Max, jeho rodiče a malá Debora – dokud jim domovník nepřišel říct, že četníci přišli, a když zjistili, že jsou pryč, zapečetili jejich byt a zase odešli. Potom se s Maxovým otcem v koutku na něčem dlouho potichu domlouvali. Debora šla k oknu, aby se podívala na ulici; třeba zahlédne rodiče. Maxova matka ji rychle strhla zpátky. Potichu se rozplakala. Max, o deset let starší než Debora, se ji svým neohrabaně galantním způsobem pokusil utěšit. Všechno bude dobré. Určitě s nimi bude moci zůstat. On ji bude chránit.

V noci je pak domovník hrozivě tichými chodbami a schodištěm odvedl zpátky dolů, odloupl voskové pečeti a sundal dráty, které na dveře jejich bytu přidělali četníci, hranou kladiva rychle vypáčil mezuzu na zárubni a podal ji Maxovu otci – který ji posléze ztratil; nikdy se nenašla – a dveře za nimi zase zavřel. Po několika dnech jim nějaký muž z francouzského odboje přinesl jídlo.

Pět malých místností. Jen nejslabší možné elektrické světlo. Kdo platil jejich nizoučký účet za elektřinu? Nikdy na to nepřišli. Netopili. Po dvě krušné zimy. V oknech byly zatažené kovové žaluzie s listy nastavenými tak, že z ulice viděli jenom uzounké proužky. Dva roky nezahlédli oblohu.

Jednou dopoledne, asi rok po deportaci, se na rozích ulice najednou objevila auta a nákladáky s německými vojáky, kteří ulici uzavřeli, a jim už bylo jasné, že je po všem, že je někdo udal. V hrůze čekali, až se ozve bouchání na dveře. Bylo to ale jenom kvůli německému velícímu důstojníkovi pro Paříž, který se přijel nechat vyfotografovat, jak rozdává pomeranče francouzským dětem v blízké škole. A jednou v noci zaútočily americké bombardéry na nedaleké seřadiště nákladních vlaků, obloha se rozsvítila jako v pravé poledne, o dva bloky dál srovnal zbloudilý hrozen bomb se zemí řadu domů, a oni cítili, jak se zdi jejich bytu chvějí, okna drnčela a ze stropů se loupala omítka a ona znovu plakala a Max ji neohrabaně tiskl k sobě, hladil po rameni a utěšoval sliby, že ji bude neohroženě chránit. Dva roky tmy a děsu, až do srpna 1944, kdy ohromný zvon na Notre-Dame svým vyzváněním ohlásil osvobození města. Ulice plné lidí, křik, vzdálené salvy. Debora s Maxem otevírají dveře bytu a nečekají na výtah. Řítí se spolu dolů po schodech, on ji drží za drobounkou ruku – je jí šest let – a

vybíhají na ulici, je teplo a obloha je zatažená, i mdlé odpolední světlo je bodá do očí a oslepuje.

Max šel na uměleckou školu, deset let se rval, pak ho začali kupovat. Tehdy jsem se s ním setkal, v šedesátých letech, přes ladovského zástupce v Paříži. Přišel se podívat do mého ateliéru, kde jsem i bydlel, na Ukřižování. „Mezi New Yorkem a Paříží se o nikom jiném nemluví,“ řekl. „Teď už aspoň vím, kvůli čemu celé to pozdvižení je.“ Chodil za mnou často, sám. Pak jednou přišel s Deborou. Mezitím ale Anna Schaefferová podnikla jeden ze svých pravidelných výletů do Evropy a Ukřižování už byla na cestě do New Yorku. Debora je ještě nikdy neviděla, jenom na reprodukcích. „Už jenom reprodukce mě děsí až až,“ řekla mi jednou.

Taxikář se na mě díval zpětným zrcátkem. „Tady to je, kam jste chtěl?“

„Ano.“

Čekal, až mu zaplatím a vystoupím z taxíku. Pořád se na mě díval ve zpětném zrcátku.

Z činžáku vyšla nějaká žena a s ní děvče a chlapec. Váhavě postávala u vchodu a dívala se na oblohu, mhouřila oči. Vzala děti za ruce. Chlapec se k ní natáhl a ona ho vzala do náruče a pevně ho objala. Úplně jasně, jako by seděla vedle mě v taxíku, jsem slyšel, jak chlapci říká: „Existuje nějaký záměr. Celým svým srdcem i duší věřím, že existuje nějaký veliký záměr.“

Šli společně ulicí a zahnuli za roh.

Řekl jsem řidiči, aby mě odvezl zpátky k hotelu. Jeli jsme pryč od domu a pryč z celé té čtvrti.

Pořád pršelo. Stařena na schůdku seděla v dešti pod velkým hnědým igelitem a vrhala navztekané pohledy po kolemjdoucích. Kousek od hotelu jsem si snědl pozdní oběd a oknem restaurace kropenatým deštěm jsem se díval na auta a lidi na ulicích plných kaluží. Když jsem se vrátil do hotelu, vrátný mi řekl, že asi před půl hodinou volala má žena. V Paříži teď byly skoro tři hodiny: v New Yorku devět ráno. Vyjel jsem výtahem do pokoje a objednal si mezistátní hovor.

Vzala to Debora. „Ašere? Jak se máš, muži?“

„Je všechno v pořádku? Jaký byl první den na táboře?“

„Všichni jsou zdraví. Rochele se na táboře hrozně líbí.“

„A Avrumel?“

„Má se dobře. Učí se hrát baseball.“

„Baseball.“

„Jsi v pořádku, Ašere? Máš unavený hlas.“

„To časový posun. Celé dopoledne jsem byl s Maxem v tiskárně. Moc vás pozdravuje. Co ještě Avrumel dělá?“

„Studuje Tóru, hraje nejrůznější hry, jí. Je to dobrý tábor. Včera večer byli s tvým otcem na dlouhé procházce. Otec říká, že ho bude v neděli občas brát do kanceláře.“

„Nedozvěděl se něco nového o poslední vůli strýčka Jicchaka?“

„Včera večer přišel tvůj bratranec Jonkel a říkal, žeš jeho otce nepatřičným způsobem ovlivnil, a proto ti sbírku odkázal. Ašere, jsi v pořádku? Máš úplně vyčerpaný hlas.“

„Byl jsem se podívat u vašeho domu.“

Bylo ticho. Zdálo se, že se spojení přerušilo.

„Deboro?“

„Jsem tu, Ašere.“

„Natřeli zvenku vchod, takže to vypadá o něco lépe, než když jsem tam byl posledně. Jinak se nezměnilo nic. Co matka?“

„Je úžasná. Krásně si spolu povídáme.“

„Dávej pozor na Avrumela.“

„To víš, že ano.“

„Tak pa, Deboro.“

„Pa, muži.“

V tichu, které následovalo, jsem zřetelně slyšel děst dopadající na tabulky balkonových dveří. Seděl jsem u stolu, a když jsem se podíval na skicář, ukázalo se, že jsem nakreslil na jednu stránku obrys Španělovy tváře a tváře rebeho, oba z profilu, obrácené k sobě. Rebe měl svůj prostý klobouk, Španěl baret: dva králové zírající jeden na druhého na stránce mého skicáře. Nevzpomínal jsem si, že bych si kdy vyndal skicář z kufříku, a nepamatoval jsem si, že bych obrázek kreslil.

Zaklapl jsem skicář a lehl si na postel. Zády jsem vnímal měkkost prošívané přikrývky, válcovitý polštář pod hlavou mi připadal tvrdý. Zakryl jsem si oči rukou. Vystalo přede mnou muzeum, zmáčené ranním deštěm; staré dámy u řezníka a sekáček v řezníkově ruce; a Max Lobe, jak hladí fialkově modrým plamenem letlampy povrch kovového plátu, a velká galerie na druhé straně ulice se Steinbergovými kresbami a akvarely; a nábřeží v dešti a četníci na konci mostu a světla výletních lodí na průčelích elegantních starých domů. Všechno se to přemísťovalo sem a tam před mým zrakem, diapozitiv za diapozitivem, navrstvené jako průhledné geologické vrstvy. Pak jsem se začal nořit do spánku a někdo klepal na zeď. Spal

jsem, a klepání se přesunulo ke dveřím. Mátožně jsem došel ke dveřím a za nimi stál jeden z poslíčků s balíčkem v ruce. „Pardon, Monsieur Lev. Nerad vás ruším. Vrátný říkal, že vám mám tohle donést. Doručovatel zdůrazňoval, že to velmi spěchá. Pardon. Dobré odpoledne.“

Balíček byl podlouhlý a válcovitý. Opatrně jsem ho rozbálil, vyndal ochranné listy hedvábného papíru a vytáhl ven něco, co vypadalo jako tisk, a najednou docela probuzený jsem si uvědomil, že je to *bon à tirer* od tiskaře.

Rozvinul jsem ho na posteli. Barvy a tvary se na něm roztančily, doplňkové barvy tetelící se na povrchu, soupeřící s texturou o vládu na ploše obrazu. Slova na volném místě u dolního okraje silného ručního papíru byla napsaná mým rukopisem: *bon á tirer*. Schváleno k tisku. Tím jsem odsouhlasil konečnou podobu tisku. Podepsal jsem ho a připojil datum: Ašer Lev, 17. února 1970. První tisk, který jsem udělal v Paříži poté, co mě rebe poslal – vyhnal, vypověděl – pryč z mého ladovského světa v Brooklynu kvůli rozlíceným odezvám na obrazy ukřižování. Série dvaceti kopií. Anna Schaefferová říkala, že cena bude muset být vysoká, jestli má tisk zaplatit papír, vytištění a ještě přinést zisk. Cena byla neskutečná, a celá série rychle zmizela v muzeích a soukromých sbírkách – včetně, jak jsem nedávno zjistil, sbírky mého zesnulého strýčka Jicchaka. O deset let později zmizely i všechny moje autorské otisky – ukradli je ze stěhovacího auta někde mezi Paříží a Saint-Paul. Zpráva o té krádeži se dostala do novin. Byl to tisk, který jsem později rozpracoval do velké olejomalby *Obětování Izáka*, již si otec oškliví ještě víc než ukřižování a která teď visí ve Stedelijk Museum v Amsterdamu.

Seděl jsem na posteli, díval se na tisk a přejížděl prsty po jeho hustě strukturovaném povrchu. Jakob Kahn tehdy, v roce 1970, přijel do Paříže už o něco dřív, na pozvání ministerstva kultury. Francouzi chtěli, aby pracoval na zdech a stropích jedné z jejich historických budov, pařížské barokní stavbě ze sedmnáctého století; aby zanechal v jejím klenutému interiéru rukopis skutečného mistra dvacátého století, jednoho z hrstky přežívajících velikánů legendární pařížské školy. Zatímco čekal, až mu vládní výbor podle zavedeného postupu schválí předložené návrhy, pracovali jsme společně na karborundové metodě.

Karborundum je kovový prášek, který se dá smíchat s pryskyřicí a nakapat na povrch, který je rovněž napuštěný

pryskyřicí. Zatuhne do tvrdosti kovu a drží na něm tiskařská barva. Jakob Kahn, kterému tehdy už bylo hodně přes osmdesát, s bílými vlasy, robustní, s prsty na ruce mozolnatými desetiletými sochařiny, a přesto nečekaně jemnými, když kreslil nebo nanášel barvu, míchal a naléval a mluvil o Picassovi v Bateau Lavoir a o tom, jak Braque a Picasso pracovali společně, když začínal kubismus, a o Matissovi a fauvistech a o „tom šíleném litevském malíři, Soutinovi, kterého dostal z totální bídy ten chytrý americký doktor, Barnes“. Vyprávěl o Marcovi a Belle Chagallovy a rozvíjel vlastní teorie o příčinách náhlého úmrtí Belly Chagallové na severu státu New York. Mluvil o dadaistech a surrealitech a o příchodu nacistů do Paříže a o svém útěku na jih do Marseille a přes Pyreneje do Španělska a nakonec přes oceán do New Yorku. Dozvěděl se, že francouzská policie dovedla do jeho ateliéru gestapo. Němci mu roztavili všechny sochy. Desetiletí práce strávily plameny. Přísahal, že se do Paříže nikdy nevrátí. Jak ale takové pozvání odmítnout? Vždyť přece národ, stejně jako jednotlivec, musí dostat příležitost se kát, jinak by se koloběh lidské nenávisti a utrpení nikdy nepřerušil, je to tak?

Mluvil o karborundové metodě. Před několika desetiletími ji objevil malíř jménem Henri Goetz. Používal ji Joan Miró a jiní. Pracovalo se ve vrstvách: pozadí, kresba, přední plán. Na každou bylo potřeba zvláštní desky, zvláštní karborundové matrice, zvláštních barev. Metoda skýtala pozoruhodnou rozmanitost plastických struktur a tvarů. Tloušťka vrstvy karborunda ovlivňovala konečnou podobu textury. Karborundum se mohlo nanášet na plochu z jakéhokoliv materiálu, který nepropouštěl pryskyřici. Papír, na který se tisklo, byl silný, každý arch vyrobený ručně. „Někdo s tím experimentuje léta, než to dostane do ruky,“ říkal Jakob Kahn, v ruce hořící letlampu, popelavý obličej zbrcený potem. Bylo to v létě v Paříži. Pracovali jsme s tiskaři, kteří postávali okolo nás a nevěřicně vrtěli hlavami. Tiše se radovali, když papír přijal barvu a texturu karborunda a vyšel mřížkovaný, prolamovaný, rýhovaný, plný života.

Pak jsem pracoval na svém vlastním tisku, Jakob Kahn mě sledoval a opravoval. „Co nepochopím, proč na tohle nikdy nepřišel Picasso,“ řekl jednou ráno, zatímco jsem míchal a přesypával kovový prášek. „Všechno ostatní přece Španěl objevil a předělal to. Ne, nemůžeš to tam vrstvit tak tlustě, Ašere. Tím bys zabil dynamiku barvy. Zacházej s tím jemně. Je

to sice kov, ale vyžaduje jemné zacházení a trpělivost.“ Samozřejmě se toho hned chytily umělecké časopisy – Jákob Kahn a Ašer Lev pracují společně v Paříži na nedávno objevené metodě vytváření tisků! Všichni si mysleli, že tou dobou už bude Jákob Kahn dávno mrtvý. Ve stejném roce, kdy mě rebe poslal pryč, podstoupil v New Yorku těžkou operaci. „Rebe se za mě modlil a předpověděl mi, že se z toho dostanu,“ svěřil se mi Jákob Kahn jednou odpoledne, když jsme se v tiskárně skláněli nad pracovním stolem. „Všechny autorské otisky tohoto tisku dám ladovským chasidům. Vynese jim to malé jmění a já tak splatím své závazky vůči rebemu. Takovéhle dluhy představují příliš těžké břemeno. Co to děláš, Ašere Leve? Když to navrstvíš takovýmhle způsobem, budou to muset zarámovat do krabice. Budeš potřebovat silnější papír a zase si vyslechneme od Anny, jaké má s námi horentní výdaje. Jak se ti žije v Paříži? Být Židem tady není právě nejjednodušší, co? Brooklyn to není.“

Návrhy mu schválili, dodělal práci na budově a vrátil se do Ameriky.

Za rok byl ve Francii zpátky i s Táňou – na trvalo. „Dávají mi pocit, tedy Francouzi, že jsem tu vítán. Nabízejí mi prostor pro mé sochy, zdi a stropy, po kterých můžu malovat, a kostely, do kterých můžu dělat vitrážová okna. Naznačují, že mi jednoho dne postaví muzeum. Cožpak je můžu odmítnout? Kromě toho mi už newyorský svět umění začíná připadat nesnesitelný. V době abstraktního expresionismu tam pulsovala vášně. Zato teď... teď už je to jenom hamižnost a – jak je to slovo? – glitz. A chaos. Kdyby to byl žhnoucí chaos, dokázal bych v něm tvořit. Ale tenhle chaos je studený a jde v něm o prachy. Co bych měl v New Yorku ještě pohledávat?“

Čtyři roky žili v Paříži, v bytě s výhledem na Seinou, Louvre a lodě, jejichž reflektory jim v noci olizovaly vysoká okna zlatým světlem. Když byl doma a nepracoval zrovna někde na nějakém kostele, chodili jsme k nim s Deborou často na návštěvu. Udělal během těch let v Paříži a v Petra Santa i pár vlastních dobrých prací – tři obrovské olejomalby ve svém osobitém stylu a dvě monumentální sochy, z nichž jedna je v sochařském parku Izraelského muzea v Jeruzalémě. Jako by v něm však vyhasl dřívější oheň. Pak se znovu roznemohl. Najednou potřeboval teplo, potřeboval slunce. „Nechci umřít ve studené pařížské mlze,“ řekl mi ještě v Paříži, to ráno, kdy se stěhovali na jih do Saint-Paul. Veliké, teď prázdné místnosti bytu se rozléhaly ozvěnou, vysoké zdi byly dočista holé.

Vypadal celý scvrklý, oči měl potemnělé a obrácené do sebe, mroží knír mu visel přes suché rty. Odvrátil se ode mě a zůstal stát s pohledem upřeným na špinavě temnou hladinu řeky. Stromy podél Quai Voltaire se začínaly zelenat po tuhé zimě. V nízké lodi, která pomalu klouzala pod mosty, stála na zadní palubě mladá žena v nadouvajících se žlutých šatech a věšela prádlo. Hausbóty se vinuly podél břehů. Na palubě ukotvené elegantní jachty seděl starší pár, snídali. Rybáři na březích se zabývali svými pruty a vlasci a prodavači knih otevírali na nábřežích své stánky. „Chci umřít v cézannovském světle,“ řekl, „a mít hrob zalitý sluncem. Přijedeš mě navštívit, vidě, můj milý Ašere? Pomodlíš se mi nad hrobem?“ Opravdu zemřel v jižním světle a leží pohřbený pod tamním sluncem.

Obložil jsem tisk z obou stran hedvábným papírem, opatrně jsem ho sroloval a uložil do tubusu. Bylo skoro pět hodin. Sjel jsem výtahem dolů do haly a vyšel z hotelu.

Děšť se změnil přesně na takovou mlhu, kvůli které se Jákob Kahn odstěhoval na jih, protože ji nemohl vystát. Stařena ležela na schůdku přikrytá kusem igelitu. Šel jsem ke stanovišti taxíků na bulváru Saint Germain.

Taxík mě odvezl do čtvrti, kde byly ulice samá díra. Řidič, s tmavou kůží a neoholený, vypadal, že se teprve nedávno přistěhoval ze severní Afriky nebo Středního východu. „Je to kousek od té památky,“ slyšel jsem, jak říká. Nevěděl jsem, jakou památku má na mysli. „Tohle je na taxíky mor,“ komentoval naše poskakování rozbitými ulicemi.

Pařížská dopravní špička letního podvečera. Řítící se auta, řvoucí motorky, autobusy, chodci, četníci, miasma výfukových plynů stojících ve vlhkém vzduchu. Uvázli jsme v zácpě a jak jsem tak tupě zíral z okýnka, uviděl jsem dobře oblečeného muže ve středních letech, který si to poklidně šinul kolem nás na kole, aniž by ztrácel nevzrušenou a uhlazenou důstojnost, jež vyzařovala z jeho předsunuté brady a celkového držení hlavy. Taxikář pořád někam špatně odbočoval. „Tohle je z prdele město,“ slyšel jsem ho brblat. „Co já tady vůbec dělám.“ Jak se zaplétal do jednosměrek a hrkal přes vytlučenou dlažbu, začala nad jeho francouzštinou vítězit arabština. Na skvrnitém kamenném průčelí nažloutlého činžáku bylo rozmáchle načmáráno MITTERRAND DEHORS. Kolikrát já už tenhle nápis viděl? Pryč s Mitterrandem. Letos na podzim volby ve Spojených státech. Letos na podzim volby v Izraeli. Otec

pojede do Izraele, protože ladovští Židé jsou tam politicky činní. A ladovský svět? Příští rebe se nebude volit. Příští rebe bude vybrán. Současný rebe k tomu dá znamení. Už brzy bude muset dát znamení. Co to bude a jakým způsobem to provede? Měl jsem za to, že vím, co rebe chce. Polévala mě z toho hrůza.

Taxík zastavil.

„Rue d'Aboukir,“ řekl řidič. „Tamhle je to číslo.“

Zaplatil jsem mu a vysoukal se z auta.

„Váš balíček,“ zavolał za mnou taxikář.

Natáhl jsem se dovnitř, sebral tubus a poděkoval mu. Odjel.

Ulice byla úzká, jednosměrná myši díra ucpaná auty a lemovaná obchody a šestipatrovými činžáky. Stál jsem před domem, jehož adresu mi dala stará paní v řeznictví. Ke dveřím se šlo průchodem tvořeným bleděšedou mramorovou zdí, na jejímž rohu směrem do ulice stálo číslo popisné, a výlohou nějakého krámků. Ještě z ulice jsem se podíval do výlohy, odkud můj pohled opětovala nahá figurína. Pravidelné, ladné křivky, prázdná tvář a mrtvé oči. Druhé dvě figuríny ve výloze byly oblečené podle poslední módy. Prošel jsem průchodem a dveřmi a ocitl se v dlouhé chodbě, z které se šlo na dvorek pod otevřeným nebem, pak do další chodby a k úzkému točitému dřevěnému schodišti. Bylo tam chladno a vzduch čpěl surovou zemí a plísni. Na zdi chodby na druhé straně dvorku visely v řadách poštovní schránky. Ve jmenovce na jedné z nich byl nakřivo zastrčený papírek s načmáraným jménem Lacampová.

Bydlely v posledním patře. Starý dům byl bez výtahu. Pustil jsem se nahoru po schodech.

Ponuré dřevěné schodiště se v zákrutech ztrácelo v šeru a praskalo mi pod nohama. Na posledním odpočívadle jsem se na chvíli celý zpocený zastavil přede dveřmi a počkal, až se mi zklidní dech. Kdysi jsem šlapal každý den do pátého patra jako nic. Často jsem do schodů nosil ještě Rochele. Jednou nesl Rochele Lucien Lacamp –

Zaslechl jsem za dveřmi hlasy. Ženský hlas; hlas dítěte.

Zaklepal jsem. Hlasy okamžitě ztichly.

Čekal jsem. Nikdo nepřišel otevřít.

Znovu jsem zaklepal na dveře.

„Kdo je to?“ zeptal se ženský hlas po chvíli. Zněl polekaně a jako by žena mluvila s ústy přiloženými na dveřích.

„Ašer Lev. Lucienův přítel.“

Bylo ticho. Potemnělým schodištěm se nesly sotva slyšitelné zvuky: mužský hlas, dětský pláč.

„Ašer Lev,“ opakoval jsem. „Z Rue des Rosiers.“

„Ašer Lev, ten malíř?“

„Ano.“

„Vážně? Jste to opravdu vy?“

„Ano.“

Dveře se otevřely. Stála ve dveřích a nervózně pomrkávala. Dívala se za mě na odpočívadlo a schodiště, jako by se bála, že se ve stínu skrývá ještě někdo další.

„Omlouvám se, že ruším.“ Viděl jsem, jak na mě krákozrace a podezíravě mžourá. „Nepoznááte mě?“

Pečlivě si mě změřila. „Ale ano, poznávám, poznávám, samozřejmě. Ano.“ Přitáhla si župan těsněji k hubenému krku. Byla to žena jako vrabeček, něco kolem pětáctyřiceti, se sinálým obličejem, suchými žlutými vlasy a neklidnými očima. Za župan se jí držela holčička s vykulenými očima, asi tak sedmi nebo osmiletá. „Samozřejmě, že si na vás vzpomínám. Pojd'te dál, pane, pojd'te dál, prosím.“

Vešel jsem do bytu. S přehnanou pečlivostí zavřela a zamkla dveře. Ruce se jí nervózně trásly. „Posaďte se, prosím. Prosím. Dáte si trochu čaje? Kávu? Něco studeného? Ne? Georgette, tohle je pan Ašer Lev, tatínkův přítel. A teď si běž hezky potichu hrát vedle.“

Holčička se na matku prosebně zadívala.

„Georgette,“ řekla jí matka.

Holčička odešla.

„Ano,“ řekla žena. „Jistěže si vzpomínám. Vy jste ten malíř s těmi velkými obrazy.“

„Přesně tak.“

„Obrazy se vždycky musely vynášet balkonovými dveřmi, protože schodiště na ně nebylo dost široké. Lucien si z toho dělal legraci. Ašer Lev je malíř balkonových obrazů, říkával.“

„Vždycky k nim přivázal provazy a opatrně mi je spustil dolů na ulici. Párkrát jste byla u toho.“

„Ano. Vzpomínám si. Říkal, že jste trochu praštěný. Pořád byste jenom kreslil a maloval, maloval a kreslil. Říkal ale, že na rozdíl od některých jiných umělců, které znal, jste hodný člověk.“

Seděli jsme na ošoupaných proutěných židlích v malé a ušmudlané místnosti, která byla současně obývacím, jídelnou a kuchyní. Kuchyňský kout oddělovaly tři silné nenatřené trámy, které vypadaly, že drží celý strop. Podlaha a zdi byly holé. Nízký strop se nad kuchyňským koutem, v místě, kde na něj sálalo teplo z prastarého dvouhořákového sporáku, trochu

pronášel. Otevřenými dveřmi kousek od mojí židle jsem zahlédl část vedlejšího pokoje: dvě úzké postele, holá podlaha, holé zdi, prádelník, zrcadlo, židle. Holčička seděla na zemi a hrála si s hadrovou panenkou. Vysoké dveře s řídkými špinavými záclonkami a zašlými skleněnými tabulkami vedly na úzký balkon, na kterém byly dvě černé kovové židle, kovový stolek a květináče s vyschlou zemí, ze které trčely zetlelé stonky dávno uhynulých květin. Přes ulici stály žluté kamenné domy: tepané mříže na oknech a úzkých balkonech; vikýřová okna zvedající se ze šikmých, modře natřených střech; televizní antény a nástavce komínů čnící proti mléčné obloze. Debora, já a Rochele jsme v Rue des Rosiers bydleli v podobném bytě, ale měli jsme tam koberce a dánský nábytek, který měla Debora nejraději, a na zdech obrazy – její byli Papartové, Coignardové a Lobeové; já tam měl kresby od Lipchitze, Henryho Moora a Jákoba Kahna, svoje vlastní věci a obrazy mladých pařížských umělců, které jsem začal sbírat. V bytě byl pokojík pro Rochele a jedna místnost navíc, kde jsem pracoval; spali jsme s Deborou v přístěnku za ateliérem. Na jaře a v létě, pokaždé když jsme s Lucienem potřebovali spustit na ulici nějaký můj obraz, museli jsme si nejdřív udělat na balkoně cestičku v záplavě macešek, pelargonií, narcisů a měsíčků, které tam Debora pěstovala.

„Váš Lucien byl moc dobrý člověk. Věřil jsem mu.“

„To říkají i jiní. Já ho milovala. Ale Bůh rozhodl, že si ho vezme k sobě. Vzpomínám si, že jste mi napsal, když se to stalo. Pracoval v kavárně, zrovna někomu nesl kávu – a puf! Vy víte, že my nejsme Židé. Ta bomba byla namířená proti Židům. Ale Bůh rozhodl, že si ho vezme k sobě.“

„Kde teď pracujete?“

„Dělám číšnici v jedné restauraci. Vzpomínám si, když jste se stěhovali z Rue des Rosiers. Bydlíte teď na jihu?“

„U Saint-Paul.“

„Saint-Paul-de-Vence?“

„Ano.“

„Na jihu musí být krásně. Jak se vede dceři?“

„Daří se jí dobře, děkuju. A máme ještě syna.“

„Syna. To je hezké. Chvála Bohu. Syna.“

„Teprve včera jsem se dozvěděl o vaší starší dceři. Je mi to moc líto. Ať vás Bůh utěší.“

Krátkozraké modré oči ze jí zalily slzami. Útlé, bledé rysy jejího drobného obličeje – plochý nos, malá, jako luk prohnutá ústa – jako by povolily. Protřela si oči dlaněmi a uhladila si

župan na klíně. „Chudinka. Co proti ní Bůh mohl mít? Nevinné dítě. Zápal plic, říkal doktor.“

„Ne astma?“

„Ale ne. Astma neměla. Zápal plic to byl. Jeden den živá a veselá. Druhý den nemocná. A další den mrtvá v náruči Boží. Puf! A bylo to. Teď je s Lucienem. Já mám jednu dceru, Lucien druhou. Je to Boží vůle.“

Otevřenými balkonovými dveřmi bylo slyšet hluk večerního provozu pod námi.

„Chodíme na jejich hroby. Je to pro nás útěcha. S malou Georgette k nim mluvíme, nosíme jim květiny, modlíme se. Vy jste zbožný člověk. Vy víte, že je to velká útěcha.“

Útěcha. Strýček Jicchak. Jákob Kahn. Útěcha.

„Byl dobrý voják, dobrý Francouz, dobrý manžel. Ne jako ostatní. Víte, co myslím? Neběhal za ženskými a nechodil domů opilý. Ale Bůh si ho vzal k sobě.“

Musel sis ho vzít k sobě? Nebyl to Žid. Ta bomba nebyla určená pro něho. Udělals chybu, že je to tak? Jak se Ti to mohlo stát? Poloslepý, polomrtvý úředník by takovou chybu neudělal. Lucien. Jednou mě v bytě v Rue des Rosiers probudily uprostřed chladné zimní noci podivné zvuky – usilovné lapání po dechu – a myslel jsem, že se mi to zdálo, a zase jsem usnul. Ráno mě napadlo zeptat se Rochele, jestli neměla zlý sen, a ona odpověděla, že ne, že se probudila a nemohla chvíli popadnout dech, protože v pokoji byl hrozně studený vzduch. V domě vždycky po jedenácté vypínali topení. Dal jsem Rochele ještě jednu přikrývku. Potom jednou večer, asi o deset dní později, mi Lucien zabudoval v ateliéru novou řadu hlubokých polic a já pracoval na sérii kreseb, která se později stala podkladem pro můj tisk a obraz *Rebečina lest*, a Debora se prokousávala stohem dětských knížek a zrovna četla, jestli si to dobře pamatuju, *Le voyage a la recherche du tempts* od Lucie Ledouxové – nebo to vyšlo až později? – když vtom slyším zvuky, jako když někdo lapá po dechu a dusí se, a najdu Rochele na zemi vedle postýlky, kde si hrála s panenkou; leží tam prohnutá do oblouku, celá strnulá, rukama si svírá hrdlo, oči rozšířené hrůzou, obličej modrobílý. Ptám se jí, jestli něco nespokla, a jí se ještě podaří zavrtět hlavou, že ne. To už do pokoje přiběhla Debora a Lucien pokládá Rochele na postel a Debora volá taxík, ale venku leje a ona se nemůže dovolat na dispečink, protože je obsazeno. Zkouší to jinam a ještě jinam. Všude je obsazeno. Rochele lapá po dechu, dusí se. Debora chce volat sanitku. Lucien říká, že bychom neměli čekat, až

přijede sanitka, už zažil lidi, kteří takhle mělce dýchali, měli bychom ji ihned dostat do nemocnice. Zvedám ji a tisknu k sobě, s každým jejím sípavým nadechnutím mě řízne vzadu na krku jak kovovou pilou, cítím to až u kořenů zubů, přehazuju přes ni Debořinu pláštěnku a Lucien jde se mnou, když ji snáším pět pater po schodech a ven na deštěm prosáklou ulici a bere ji ode mě a běží s ní, já za nimi, potůčky deště se ženou mezi dlažebními kameny, rozstříkujeme nohama hluboké louže, máme dešťovou vodu v ústech a v očích a malé tělíčko je pořád prohnuté ve strnulém oblouku a lapá po dechu. Možná má astma, řekl doktor v nemocnici. Bylo třeba vyplnit nějaké papíry. Kde bydlím? chtěla vědět sestra v přijímací kanceláři. Jsem občanem Francie? Mám trvalý pobyt? Jaké mám zdravotní pojištění? A Lucien sedí na lavičce v čekárně, mokrý, trpělivý, vojácky, nechce mě nechat samotného pro případ, že bych potřeboval pomoci s doktorem, se sestrou, se záludnostmi francouzských nemocnic, s papírováním, se zoufalstvím, které se mě najednou zmocnilo. Jednu chvíli zdravá, druhou nemocná. Jednu chvíli živí, druhou mrtví. Lucien. Strýček Jicchak. Puf! Tápající byrokrat čtvrté kategorie by dokázal zařídit věci líp. Pane světa, proč se na mě tolik zlobíš, kvůli mému umění? Ty jsi ten nejkrutější umělec ze všech!

Pak následovaly týdny vyšetření. Vyděšená malá Rochele a Debora plná obav. Rentgen hrudníku, rentgen dutin, zkoumání funkce plic, alergologické testy. Noci u nás teď byly jako noci v zapečetěném bytě za války, často jsme byli s Deborou vzhůru a čekali, až se ozvou zvuky, tentokrát zevnitř z bytu, od Rochele. Sípání, vykašlávání hlenu, naléhání, abychom otevřeli okno, že potřebuje vzduch. Ukázalo se, že je alergická na cigaretový kouř; Debora okamžitě přestala kouřit. Byla alergická na svoji hadrovou panenku; vyhodili jsme ji; těžce ji obřečela. Byla alergická na sýr a aspirin. Byla alergická na olejové barvy, prach barevných kříd, prach z uhlů. Najal jsem si dvoupokojový byt u nás v domě, dvě patra pod naším. Lucien mi pomohl přestěhovat ateliér.

Lucien. Jeden ze spravedlivých gójů tohoto světa.

Zhluboka jsem se nadechl nehybného ovzduší bytu a řekl jsem jeho vdově: „Váš muž byl dobrý člověk. Když jsem přišel do Paříže, byl jsem ve vaší zemi úplně cizí. I když jsem tu už předtím žil a pracoval, nikdy jsem doopravdy vaši zemi a způsob života nepoznal, protože jsem si myslel, že se brzy vrátím domů do New Yorku. Pak jsem ale přijel, abych tu žil

natrvalo, a potkal jsem vašeho muže a spřátelili jsme se. Moc mi pomohl a z jeho smrti jsem byl zoufalý. Nebyl Žid, ale zemřel smrtí mnohých Židů. Váš muž mi jednou pomohl vynést do schodů v našem domě kopie mého prvního tisku. A jednou mi pomohl odnést dceru do nemocnice, když s ní bylo zle. Určitě vám o tom říkal. Za tu druhou laskavost jsem se mu odvděčit nemohl, protože to byl hrdý a zbožný člověk a urazil bych ho, kdybych mu chtěl zaplatit za milosrdný skutek. Ale za tu první laskavost, za to, že mi vynesl ty tisky, jsem mu slíbil obraz a, jak už to v životě chodí, úplně jsem na svůj slib zapomněl a nedal mu ho. Vzpomněl jsem si na to, když jsem byl nedávno v New Yorku, a hrozně mě to tíží.“

Vdova po Lucienu Lacampovi sedí a poslouchá mě, oči široce rozevřené, zjhlé a napjaté, drobná ústa mírně pootevřená.

„Přinesl jsem vám obrázek,“ říkám jí. „Má velkou cenu. Můžete s ním nějak naložit hned nebo později, jak budete chtít. Je třeba, abyste o něm věděla následující: čím déle počkáte a necháte si ho, tím větší bude mít pak cenu. Jestli je teď hodnota toho obrázku taková a taková“ – udávám sumu peněz – „za deset let, až vaše dcera dospěje do věku, kdy se chodí na vysokou školu, bude pravděpodobně desetinásobná.“

Na tváři se jí začíná zračit úžas.

„Uvnitř tubusu s obrázkem je také jméno jednoho muže z New Yorku. Je to vynikající obchodník s uměním. S ním se musíte spojit, kdykoliv se rozhodnete obrazu nějak využít. Řekne vám, co máte dělat. Pokud změníte adresu, musíte ho o tom uvědomit. Čas od času vám pošlu nějaký další obraz, takže brzy budete mít sbírku. Asi byste si měla dojít do knihovny a půjčit si pár knížek o umění, abyste se dozvěděla, jak se o takovou sbírku starat. V téhle obálce máte nějaké peníze, abyste si mohla ten obraz, co je v tom tubusu, nechat řádně zarámovat. Nejlepší uděláte, když obraz pověsíte na zeď. Obrazům zdi svědčí, pak mohou dýchat a zůstat živé. Přeji vám a vaší dceři, aby se vám dobře dařilo. Nikdy nezapomenu na nádhernou laskavost vašeho muže.“

Vstal jsem. Vyskočila na nohy. Byla jako omámená.

„Musím jít. Rád bych se rozloučil s vaší dcerkou.“

„Ovšem,“ řekla a zavolala, „Georgette, pojď sem.“

Holčička vešla váhavě do místnosti a chytila se matky za ruku.

„Pan Lev se s tebou chce rozloučit.“

„Na shledanou, Georgette. Je mi moc líto, že jsi ztratila starší setřičku. Moji lidé v New Yorku mají velkého vůdce, a kdyby byl teď tady, určitě by tobě i mamince požehnal, abyste se ve zdraví dožily vysokého věku.“

Zastavil jsem se ve dveřích.

„Zacházejte s těmi obrazy, jako by to byly živé bytosti. Porostou spolu s vámi a vaší dcerou. Na shledanou, Madame Lacampová. Na shledanou, Georgette.“

Sešel jsem po spoře ovětleném rozvrzaném dřevěném schodišti a přes dvůr vyšel na ulici. Mrholilo. Padal šedý a kalný soumrak. Zastavil mi taxík, nasoukal jsem se dovnitř a řekl řidiči jméno hotelu.

Kreslím tvář Lucienovy ženy. Kreslím tvář jeho dcery, Georgette. Kreslím tvář Rochele. Kreslím tvář Avrumela. Byli s tvým otcem na dlouhé procházce. Kreslím Debořinu tvář. Otec říká, že ho bude v neděli občas brát do kanceláře. Znovu kreslím Avrumelův obličej.

Avrumel v otcově kanceláři. Rebeho kancelář je hned vedle. Jednoho dne půjde za otcem do rebeho kanceláře. Nebo otec řekne: „Musím za rebem kvůli nějaké záležitosti, pojd' se mnou, nechci tě tu nechat samotného.“ A dveře jsou otevřené a rebe sedí za svým stolem v tiché místnosti měkce osvětlené lustrem zachráněným z ladovské synagogy zničené během občanské války, která přišla po Říjnové revoluci roku 1917. Otec přistupuje ke stolu. Avrumel se drží v pozadí u dveří, jatý posvátnou hrůzou, lituje, že se nemůže utěšit Šimšonem, protože otec ho přesvědčil, že bude lepší nechat ho doma, aby ho někde nezapomněli nebo neztratili. Chybí mu maminičina ruka, postrádá tatínka. Ca va, Avrumel.

Rebe bere na vědomí Avrumelovu přítomnost a pozvedá paži, aby mu pokynul.

„Pojd' blíž,“ říká rebe. „Pojd' sem ke mně, Avrumeli.“

Avrumel má strach, nehýbe se z místa.

„Avrumeli,“ říká otec vlídně. „Rebe s tebou mluví.“

„Avrumeli,“ slyším otce. „Když tě rebe volá, musíš jít k němu. Běž za rebem.“

Avrumel jde pomalu k malé, tmavě oděné postavě za stolem, srdíčko mu tluč tak hlasitě, že se bojí, aby nebylo v místnosti slyšet jak buben.

„No tak,“ říká rebe. „Postav se tady vedle mě. Pěkný chlapec. Dědeček říkal, že máš rád hádanky. Je to tak?“

Avrumel nejistě přikyvuje. Rebeho věk ho naprosto vyvádí z míry. Ještě nikdy nebyl tak blízko takovému starci: dokonce ani strýček John, John Dorman, nejstarší člověk, kterého zná, není tak starý. Dlouhý proud stříbrobílého vousu. Oči šedé, průzračné. Kůže nad vousem a kolem očí protkaná milionem drobných překlížených vrásek. Pramínky bílých vlasů spadají zpod tmavého klobouku a přes tmavý lesklý předek jeho saténového kaftanu.

Rebe k Avrumelovi natahuje ruku a jemně ho přitahuje k sobě. „Někdy, až budu mít víc času, ti nějaké hádanky povím. Dědeček mi říkal, že prý chodíš do našeho denního tábora. Co v táboře děláš?“

„Hraju si.“

„Jak si hraješ?“

„Hrajeme hry.“

„Jaké hry?“

„Běháme. Skáčeme. Hrajeme baseball.“

„Baví tě baseball?“

„Ano. Baví mě odpalovat míč.“

„Hezké. A co ještě děláte?“

„Studujeme. Posloucháme příběhy.“

„Jaké příběhy?“

„Příběhy o praotcích. Příběhy o rebech. Příběhy o Mesiáši.“

„Jaké příběhy o rebech znáš?“

„Příběh o rebem, který nemohl usnout, dokud měl v kapse peníze, a každý večer, než šel spát, dal všechny peníze chudým. A příběh o rebem, který dvacet let nepromluvil. A příběh o rebem, který měl rád sirotky, a když umřel, hrála mu na pohřbu hudba.“

Rebe se dívá po otci, který stojí za Avrumelem. Vymění si letmý významný pohled. Pak se znovu obrátí na Avrumela.

„Máš nějaký nejmilejší příběh?“

„Ano.“

„Kterýpak je to?“

„O umělci, který se jmenoval Heršele Kutin.“

„Ano? Pověz nám ho.“

„Heršele Kutin byl velký umělec. Maloval obrazy pro bohaté lidi. Sám ale nežil jako boháč. Lidi ho neměli rádi, protože nechtěl dávat peníze na dobročinnost. Někteří lidi ho nenáviděli. Když umřel, nikdo pro něho neplakal. Ale když si v tom týdnu, kdy umřel, šli chudí lidi z města k řezníkovi a k pekaři pro jídlo na šabat, byli moc překvapení. Řezník a pekař

dávali celá léta chudým lidem jídlo zadarmo. Ted' najednou přestali. Protože Heršele Kutin, ten umělec, za jídlo tajně platil a ted' byl mrtvý. A lidi litovali, že o něm říkali ošklivé věci. Ten příběh mi vyprávěl tatínek.“

Rebe si Avrumela pozorně prohlíží. Otec si hladí rukou vous a je úplně potichu.

„Do které třídy půjdeš po prázdninách?“ ptá se rebe po chvíli.

„Začnu chodit do první třídy, dá-li Bůh,“ říká Avrumel pyšně.

Rebe pomalu pokyvuje hlavou. Dívá se po otci, pak se vrací pohledem k Avrumelovi. „Líbí se ti tady u nás v Brooklynu?“

„Ano, líbí. Ale nebude se mi tu líbit, až bude zima a sníh. Ve Francii, kde bydlíme, sníh nemáme. Zima a sníh jsou moc špatné pro Rochele.“

„Já vyrostl v Rusku a tam jsme měli sníh devět měsíců v roce,“ říká rebe. Jen tak se nestává, aby rebe mluvil o svém dětství v Rusku. Otec se trochu ošívá a pročesává si prsty vous.

„Máma říká, že nemá ráda sníh, protože jí připomíná zimy v Paříži, když byla veliká válka a ona musela být zamčená se strýčkem Maxem v jednom bytě.“

Rebe se dlouze dívá na Avrumela, přikyvuje, jeho tmavý klobouk se pomalu pohupuje nahoru a dolů.

„Myslím, že ti jednu hádanku přece jen povím,“ říká rebe. „Zrovna jsem si na jednu vzpomněl a i čas na ni bude. Chtěl bys slyšet hádanku?“

„Ano,“ říká Avrumel nadšeně.

„Jeden starý Žid šel jednou po cestě do města, když vtom se cesta náhle rozdvojila a běžela dvěma různými směry. U cesty stál malý chlapec a starý Žid se ho zeptal, kterou cestou že by se měl dát. Chlapec řekl: ‚Tahle cesta je velmi krátká, ale také velmi dlouhá. Ta druhá je velmi dlouhá, ale také velmi krátká.‘ A pak chlapec utekl a nechal starého Žida, ať si poradí. Jak to asi ten chlapec myslel a kterou cestou by se ten starý Žid měl vydat do města?“

Chvilí je ticho.

„Dlouhou cestou, která je krátká,“ říká Avrumel.

Následuje další ticho. Rebe i otec se dívají na Avrumela. „Řekni mi proč,“ ptá se rebe.

„Protože krátká cesta, která je dlouhá, by ho mohla dovést k řece nebo kopci a ten pán by se přes ně třeba nedostal, i když je cesta krátká. Ale dlouhá cesta ho dovede do města, i když je

dlouhá. A proto je vlastně krátká. Táta mi jednou řekl, že dlouhá cesta, která je jistá, je lepší, než krátká, která jistá není.“

Teď na ně na všechny upřeně hledím já: rebe, můj otec, můj syn. Rebe sedí za stolem, Avrumel stojí vedle něho, otec za Avrumelem. Vytvářejí živý obraz zastaveného času. Mám je zřetelně před očima. Nakreslil jsem je na stránku svého skicáře.

Teď pomalu obracím list – a jsou pryč.

Venku za oknem hotelového pokoje ještě pořád mrholí. Ohromným šedým nebem nad Paříží začíná pomalu sklouzávat večer.

Následujícího dne jdu do nového Musée d'Orsay a bloumám v něm světem devatenáctého století. Pečlivě si prohlížím Courbetův *Pohřeb v Ornans* a *Umělcův ateliér*. Jedu taxíkem k Centre Georges Pompidou a zírám vzhůru na jeho pompézní zevnějšek připomínající ropnou rafinerii, na křížící se tyče z bílé oceli a obnažené barevně natřené potrubí, vývody, nosníky, ventilaci. Pozoruju žongléry venku na náměstí, kreslím starého vousatého portrétistu, který kreslí polykače ohně, a potrubním eskalátorem uzavřeným ve skle vyjždím na střešní zahradu, kde dlouho stojím a dívám se na město. Králové, války, revoluce, povstání, barikády, vzpoury, vojenské okupace, zrada. Neklid a časté pocity smutku, které jsou živnou půdou pro tvůrčí schopnosti. Stejně jako ve Florencii. Je brooklynský poklid – komunita, kontinuita, vyrovnanost duše v duchovním prostředí – vražednou kyselinou?

Prošel jsem některé části Pompidou. Svezl jsem se do Louvru a navštívil staré přátele. Načrtl jsem si tužkou *Avignonskou pietu*, *Vraždění na Chiu*, Géricaultův *Vor Medusy*, Tintoretovu *Zuzanu v lázni*, El Grecova *Krista ukřižovaného*, Rembrandtovy *Poutníky emauzské*, da Vinciho *Monu Lisu*. Staří dobří přátelé. Jen abych zaměstnal oči a procvičil prsty. Už dřív jsem si je mnohokrát obkreslil. Ohmatávám očima každíčkou podrobnost jejich provedení; nechávám vše volně a nerušeně plynout přímo do prstů, aby vyjádřily, co vidí oči. Staří a drazí přátelé. Poprvé mě Louvrem provedl Jakob Kahn. Starý a drahý přítel, teď už také po smrti. Kolem mojí kresby *Mony Lisy* se začíná tvořit hlouček zvědavců. Lidé se tlačí kolem, nakukují jeden druhému přes rameno. Někdo říká: „Mám dojem, že to je Ašer Lev.“ Přichází strážný, dívá se na kresbu, uznale pokyvuje hlavou a klátí se pryč.

Jdu zpátky do hotelu, kolem nábřeží, kde v dešti stáli trubači, kolem činžovního domu na Quai Voltaire, kde kdysi bydleli Jakob a Táňa Kahnovi, mímám ulici, kde mě před třemi dny chytil liják s kapkami jak koňské injekce. Co tam ti trubači pohledávali? Čí příchod to ohlašovali?

V hotelu jsem měl vzkaz od Saula Laskera. Otec v pořádku dojel.

Druhý den ráno jsem zajel taxíkem do ateliéru v Rue de l'Université a pobyl tam nějakou tu chvíli, abych pomohl jednomu mladému umělci vybrat obrazy na jeho první samostatnou pařížskou výstavu. Poznal jsem ho před dvěma lety v Nice, na večírku, který pořádal Max Lobe. Bylo mu asi pětadvacet a byl velice nadaný a velice málo sebejistý. „Je tenhle dobrý? Víte to jistě, maître? Nechybí mu hloubka? A co tenhle? Fête galante ve fauvistickém stylu? Ano, ovšem, expresionistická hříčka. Líbí se vám? To jsem moc rád. Tenhle se vám ale nelíbí. Lineární perspektiva je kliše? Myslel jsem to jako ironii. Ano, dám to zatím stranou. Děkuji vám, maître. Myslíte, že to bude dobrá výstava?“ Kouřil, potil se a pobíhal z místa na místo. V ateliéru byla jeho dívka. Měla dlouhé, leskle černé havraní vlasy a byla krásná. Visela na mě očima. Oba byli Francouzi, on z Paříže, ona z Lyonu. Popřál jsem mu hodně štěstí a rozloučil se s dívkou. Venku bylo chladno a mokro. Vrátil jsem se do hotelu.

Odpoledne jsem si potom sbalil věci, odhlásil se z hotelu a odjel taxíkem do ladovské ješivy.

Kapitola pátá

Taxík projel kolem domu, ve kterém jsem namaloval své dva obrazy ukřižování, zahrnul na široký bulvár lemovaný stromy, ještě dva bloky se sunul hustým odpoledním provozem, pak zastavil. Zaplatil jsem řidiči. Pomohl mi s věcmi, nasedl zpátky do taxíku a odjel.

Stál jsem na chodníku před krémově bílou čtyřpatrovou kamennou budovou. Vpředu kamenné schody s plošinkou, dřevěné dveře, vysoká okna, ozdobné tepané zábradlí na úzkých balkonech. Nijak se nelišila od ostatních budov na bulváru. Dřív bývala nade dveřmi tabulka: LADOVER YESHIVA DE PARIS. V roce 1982, v období teroristických bombových útoků na židovské instituce v Paříži, ji však sundali.

U obručníku stálo zaparkované policejní auto se dvěma četníky na předních sedadlech. Viděl jsem, že mě pozorují.

Dveře do domu se otevřely, vyšli z nich dva mladíci v tmavých oblecích, s tmavými klobouky a v bílých rozhalenkách a nechali za sebou dveře zase zaklapnout. Oba měli krátké tmavé plnovousy a byli stejně vysocí. Slyšel jsem, že se baví v jidiš, a viděl jsem, jak utli rozhovor v momentě, kdy si mě všimli. Představil jsem si, jak mě vidí, uviděl jsem sám sebe jejich očima: pytlovité bavlněné kalhoty, pomačkaná vesta se spoustou kapsiček, rybářská čepice, zrzavé vousy.

Mladí muži došli až ke mně.

„Hledáte někoho?“ zeptal se jeden francouzsky s americkým přízvukem.

„Přijel jsem na šabat,“ řekl jsem anglicky. „Je tam rabbi Lasker?“

Mladík přikývl. Druhý jen stál a zvědavě si mě měřil.

„Odkud jste?“ zeptal se první anglicky.

„Z Brooklynu.“

„No to snad ne. Z Crown Heights?“

„Přesně tak.“

„No to snad ne. Z které ulice?“

Řekl jsem mu to.

„Představte si, že já bydlím jen o blok dál, ale už dva roky jsem tady v pařížské ješivě. Otec mi psal, že hlavní je celá rozkopaná.“

„To je pravda. Dělalí nový povrch.“

„Já vás znám,“ řekl najednou druhý mladý muž. „Teď mi to došlo. Nejste vy Ašer Lev?“

„Jsem.“

„To je známý obličej, říkal jsem si. Ten obličej odněkud znám.“

„Ašer Lev,“ řekl první mladík. „Kdysi jsem o vás četl knihu.“

„Věděl jsem, že vás znám,“ řekl druhý. „Hned jak jsem vás uviděl, mi to bylo jasné.“

„Musím vám rovnou říct, že se mi nelíbí, co malujete,“ řekl první. „Odpuste mi tu upřímnost.“

„Viděl jste v dnešním *Le Monde* článek o vašem otci?“ zeptal se druhý. „Ptali se ho na ruské Židy a *glasnost*.“

„To jsem neviděl.“

Četníci seděli v policejním autě a kouřili; jakmile jsem se dal s mladíky do řeči, přestal jsem je zajímat.

„Je to dobrý článek,“ řekl ten druhý. „Je tam pěkná fotografie vašeho otce s ministrem zahraničí.“

„Pomůžeme vám s věcmi,“ řekl první mladík. „Povězte mi jedno. Jak to přijde, že si jen tak malujete ukřižování a akty a všechny ty další věci? To vám rebe neřekne, abyste s tím přestal?“

„To je dlouhá historie.“

„Na fotkách v novinách a časopisech nemíváte tak šedé vousy,“ řekl druhý. Sebral mou velkou tašku; druhý vzal příruční kufřík.

Následoval jsem je po betonové plošině ke dvojítm dveřím a do kanceláře napravo od vstupní haly. Tam moje zavazadla odložili.

Saul Lasker seděl za stolem zavaleným spoustou věcí, na uchu přitisknuté sluchátko telefonu. Vyskočil a přes stůl mi potřásl rukou, telefon stále na uchu. Vztyčeným ukazovákem mi naznačil, že nebude mluvit dlouho, ukázal na židli a zase se posadil. Mladíci mi popřáli dobrý šabat a odešli. Sedl jsem si na úzkou židli z dřevěných latěk a čekal.

V malé kanceláři byly tři dřevěné židle, vysoké okno a stůl. Zdi tady vymalovali stejnou bledězelenou barvou jako zdi

ladovské ješivy v Brooklynu, kam chodili na vyučování Rochele a Avrumel a kde já, už před mnoha týdny, odučil jednu hodinu o umění. Celý jsem se otrásl, jen se mi ta hodina vybavila. Naprosté fiasko. Na slečnu Sullivanovou byl ale hezký pohled. Býval bych ji rád maloval. Její siluetu proti deštěm zkropeným oknům. Její něžnost oproti chladné šedi deště. A souměrnost její postavy: charakteristické držení hlavy, paže takhle, nohy tady, trup lehce prohnutý... Tak dost. To by stačilo. Jsi v ješivě. Tady se ukazuje, kolik toho má Ašer Lev v sobě ze Španěla. Uvažoval jsem, kdo asi smazal portrét rebeho, který jsem nakreslil křídou na tabuli. Zeď proti místu, kde jsem seděl, z většiny zabírala velká nástěnka. Byly na ní přišpendlené seznamy, rozvrhy, oznámení ve francouzštině a v jidiš a nedávno došlý dopis z rebeho kanceláře napsaný strojem v jidiš nebo hebrejštině; viděl jsem hlavičku ústředí a podpis rebeho, seděl jsem ale příliš daleko, než abych dokázal přečíst jednotlivá slova. Na zdi za stolem Saula Laskera visela v rámu ohromná barevná fotografie rebeho. Byl na ní rebe v tmavém obleku, vázance a tmavém klobouku a mohla být pořízena asi tak před dvaceti lety.

Vysokým oknem kanceláře jsem viděl na bulvár se stromy obrostlými listy, na policejní auto u obrubníku se dvěma četníky a na odpolední provoz na ulici. Za dvě hodiny nastane šabat. Kolik hodin je teď v New Yorku? Co asi dělá Avrumel? Hraje baseball? Studuje Tóru? Naslouchá příběhu o nějakém rebem?

Saul Lasker na mě mluvil. „Vypadáš unaveně, Ašere. Jsi v pořádku?“

„Je mi dobře. Jak se vede otci?“

„Je na tom skvěle, díky Bohu. Zastane věci jako čtyřicátník.“

Volals domů, co jsi v Paříži? Je něco nového s rodinou?“

„Mají se dobře, díky Bohu.“

„A co můžeme čekat od tebe? Myslím, pokud jde o malování.“

„Nevím. Mám teď pauzu.“

„Nabíráš síly na něco nového, nebo si hodláš odpočinout?“

„Ani v tom nemám jasno.“

„Život umělce, že? Tajemné kouzlo, romantika, bezstarostnost, život ze dne na den. Pojd', ukážu ti, kde budeš bydlet.“

Sebral těžké zavazadlo, já si vzal svůj kufřík a následoval ho ven z kanceláře. Byl stejně starý jako já, malý, sporý,

dobrosrdečný. Hnědý vous mu začínal šedivět; hnědou sametovou jarmulku měl furiantsky pošoupnutou dopředu, jak to nosíval můj otec, když jsem byl malý, než matka onemocněla, než se její bratr zabil při nehodě, než otec začal stoupat vzůhu ladovskou hierarchií. Zaplavila mě vlna vzpomínek: otcův hněv nad mými chabými výsledky ve škole; palčivě ponižující výsměch spolužáků kvůli mému věčnému kreslení. Šel jsem za Saulem Laskerem vstupní halou na dvůr a odtud do dlouhé chodby. Vystoupali jsme po točitém kovovém schodišti, které se rozeznávalo našimi kroky, a zastavili se u jedněch dveří. Postavil tašku na zem a zalovil do kapsy pro klíč.

„Máme v bytě jenom jeden volný pokoj,“ řekl, „a ten jsem nechal tvému otci. Jinak bys bydlel u nás.“

Otevřel dveře.

Místnost byla malá a úzká, zařízená postelí pro jednoho, malým stolem, prázdnou knihovnou, toaletním stolem a dvěma dřevěnými židlemi. Z vysokého okna byl výhled na betonový dvůr, kousky trávníku s květinami a zadní strany domů. Na zdi nad stolem visela zarámovaná barevná fotografie rebeho. Vypadal tak, jak jsem si ho pamatoval z dětství, když se večer procházel pod stromy na Brooklyn Parkway a já nespál a stál u okna našeho obývacího pokoje, odkud jsem se díval na svět pod sebou osvětlený pouličními lampami.

„Zadní vchod se o šabat nechal otevřený,“ řekl Saul Lasker a položil klíč na stůl. „Vždycky když půjdeš ven, můžeš nechat klíč u správce. Já se teď potřebuju připravit na šabat.“ Přesl ke dveřím. „Mrzí mě, že nemůžeš bydlet v našem bytě. Osm dětí, díky Bohu, zabere spoustu místa. Uvidíme se později v šulu, Ašere.“ Tiše za sebou zavřel.

Najednou jsem stál v úplně tiché místnosti.

Někdo zaklepal na dveře. Byl to Saul Lasker, tvářil se provinile a v ruce držel bílou obálku.

„Na to nejdůležitější jsem zapomněl,“ řekl hebrejsky a obálku mi podal. „Tvůj otec mě požádal, abych ti to předal.“ Otočil se a šel pryč.

Zavřel jsem dveře a podíval se na obálku. Byla z rebeho kanceláře.

Přesl jsem ke stolu, obálku otevřel a vyndal z ní dopis. Byl psaný rukou. Slova – v jidiš a hebrejštině, psaná černým inkoustem trochu rozechvělým, ale rázným a úpravným rukopisem – běžela po krémově bílém papíře, osobním dopisním papíře rebeho. V pravém horním rohu bylo hebrejsky

uvedené datum a označení úseku z Tóry pro tento týden. A potom samotný dopis:

Drahému Ašeru Levovi, s pozdravy a požehnáním:

Tento dopis Ti doručí, s pomocí Hašema, budiž požehnán, Tvůj otec, kéž se ve zdraví dožije vysokého věku.

Nepřestávám na Tebe a Tvou rodinu myslet a Váš osud mi velmi leží na srdci. Vidím před sebou Tvou bledou a ztrhanou tvář a uvědomuji si, co všechno si umělec musí uvnitř sebe vytrpět, bez ohledu na to, jak bezstarostně vystupuje a jak halasně zní jeho smích. A Ty, drahý Ašere, se musíš vyrovnávat nejen se strastmi svého umění, ale i s břemenem své odpovědnosti vůči ladovským Židům. Zasadili jsme Ti ránu, a přesto nás miluješ. Vyhostili jsme Tě, přesto jsi k nám připoután. „Zabije-li mne, přece v Něho nepřestanu věřit.“

Všichni moudří vědí, že existují nekonečné světy a sféry a v každé sféře jsou desítky tisíc nebeských stvoření, bytostí bez konce, bez počtu, všechny vzešlé z jediného aktu stvoření. Ústa to nedokáží vyslovit, mysl se vzpírá to pochopit. A samotné nebeské bytosti jsou na různých stupních a v různých kategoriích bez konce, stále vyšších a vyšších – a všechny jsou nadané moudrostí a všechny ctí svého Stvořitele. Avšak náš malý svět, náš trpící svět, ve své blízkosti k té nejnižší ze sfér a se svou směsicí dobra a zla způsobenou hříchem Adama a Evy – jak to, že náš svět stále existuje? Co vytváří soulad mezi vyššími a nižšími světy? To je, můj Ašere, pravděpodobně nejtěžší hádanka ze všech.

Ašere Leve, naši učitelé nám říkají, že tento soulad je zvláštním dílem jednotlivců, kteří konají určité činy pro činy samé. Takové činy stoupají jako píseň, jako největší ze všech umění, do všech sfér. A když nebeské bytosti uslyší tuto píseň, vděčně na sebe vezmou jeho Království nebeského a jednohlasně zvolají Svatý! Svatý! Svatý! – a nastane mír mezi vším tvorstvem a mír pro všechny lid Izraele a začátek konce vyhnanství.

Ašere Leve, ve jménu mého otce a otce mého otce, který byl před ním, ve jménu moudrých rebů, kteří skrze mne promlouvají a jednají, dávám Ti své požehnání, abys byl moudrý a silný. Kéž vykoupení lidu Izraele i celého světa přijde brzy. Amen.

A připsal své jméno.

Sedím obklopen tichem malé místnosti, v jejím mdlém světle a stojatém vzduchu, a znovu pročítám dopis. *Co vytváří soulad mezi vyššími a nižšími světy? ...činy pro činy samé... stoupají jako píseň, jako největší ze všech umění...*

Skládám dopis a zastrkávám ho zpátky do obálky. Otevírám kufřík, vkládám dopis do skicáře, kufřík zavírám a nechávám ho na stole. Zvedám velkou tašku na postel, otevírám ji a začínám se připravovat na šábes. Ze zdi nad stolem na mě upřeně shlíží rebeho tvář.

Synagoga ladovské ješivy v Paříži byla skoro dokonalou zmenšenou kopií ohromné ladovské synagogy v Crown Heights. Z hlavní vstupní haly, šikmo od kanceláře Saula Laskera, do ní vedly dvojité dveře. Tmavé dřevěné ostění, židle, modlitební pultíky, dlouhé stoly, vzadu ženská galerie oddělená zástěnou, uprostřed bima, pult, vpředu tmavý dřevěný svatostánek s Tórou s temně rudou oponou a u zdi napravo od svatostánku, židle s vysokým opěradlem potažené tmavou kůží se zvláštním modlitebním pultíkem, avšak bez zábradlíčka vymezujícího prostor pro rebeho. Když jsem prošel dvojitými dveřmi dovnitř, skoro jsem čekal, že kousek od bimy uvidím bratrance Jonkela, jak na mě vrhá vzteklé pohledy.

Otec stál u tmavé kožené židle napravo od svatostánku. Před sebou měl asi půl tuctu studentů ješivy a skupinku starších mužů, někteří měli bílé vousy. Všichni měli na sobě tmavé obleky a tmavé klobouky; někteří měli vázanky. Otec si mě všiml, když jsem vešel, a pokynul mi, abych šel k němu. Hlavy se otáčely. Skupinka před otcem se zavrtěla, rozhýbala, rozestoupila. Udělala se přede mnou ulička, kterou jsem prošel, na tváři jsem cítil jejich pohledy. Otec mě objal. Pocítil jsem sílu jeho paží, vdechl vůni mýdla, které používal, viděl jednotlivá bílá vlákna jeho dlouhého vousu, oblouky jeho hustého obočí, vrásky na jeho čele a kolem očí a uzel na vázance pečlivě uvázané pod límcem naškrobené bílé košile.

„Rád tě vidím, Ašere,“ pronesl tiše. „Matka tě pozdravuje. Debora a děti jsou v pořádku.“

„Jak se daří Avrumelovi?“

„Avrumel se má moc dobře, díky Bohu.“

Ustoupil jsem zpátky do hloučku a otec pokračoval v rozhovoru s muži, kteří stáli kolem něho.

Mluvili o arabských nepokojích na územích obsazených Izraelem. Jeden ze studentů se zeptal, zda se rebe poslední dobou nezmínil o nastolení míru s Araby navrácením území. „Rebe říká, že nesmíme nic vracet,“ řekl otec. „Jedná se o zaslíbenou zemi, kterou Bůh přislíbil praotcům. Nemáme právo vzdát se jakékoliv její části.“

Saul Lasker stál opodál s pohledem upřeným na otce. Všichni se na něho dívali a pozorně poslouchali. Někdo se zeptal, jak se ruských Židů dotýká *glasnosť*, a otec řekl, že v Sovětském svazu se toho teď odehrává víc, než většina lidí tuší, a že on o tom nemůže hovořit, ale je tu důvod k naději. Někdo se zeptal na vztahy mezi černochoy a Židy v Crown Heights a on řekl, že to je tíživý problém, avšak od té doby, co na ulicích pracují noční ladovské hlídky, poklesla v ulicích zločinnost. Někdo otce požádal, zda by jim nemohl zopakovat rebeho řeč, kterou pronesl o minulém šabat, a otec na to odpověděl, že rebe o předchozím šabat nebyl v synagoze. Skupinka ztichla. Muži si vyměnili pohledy. Ozývalo se znepokojené šoupání nohou.

Jakýsi stařec přistoupil k pultu před svatostánkem a zahájil odpolední modlitbu. Je krátká a netrvala dlouho. Jeden ze studentů ješivy, který mi předtím pomáhal se zavazadly, ten, kterému se nelíbilo, co kreslím a maluju, se ujal vedení bohoslužby, kterou se zahajuje šabat.

V synagoze bylo asi osmdesát mužů. Její prostor se naplnil našimi hlasy: vroucně odříkávaná slova stoupala nesčetnými sférami k nebeským bytostem, čímž vytvářela pouto veškerého tvorstva. Největší ze všech umění. Chvillemi jsem zřetelně slyšel, jak se otcův hlas pozvedá nad ostatní, silný a mírně nosový. Modlil se s očima upřenýma na modlitební knížku na svém pultíku a mírně se při tom pohupoval dopředu a dozadu. Ve svém tmavém obleku, bílé košili a s tmavou vázankou a kloboukem působil vážným a vznešeným dojmem. Všiml jsem si, jak po něm lidé pokukují, mimoděk se řídí jeho pohyby a působí na ně jeho vystupování. Daleko od rebeho osobnosti, mimo dosah rebeho zářivé aury se otec pojednou zdál vyzařovat své vlastní světlo. Po chvíli jsem od něho odvrátil oči a zahloubal se do své modlitební knížky.

Večer pak doma u Saula Laskera stojíme kolem stolu naloženého jídlem, s námi spousta dětí, otec zpívá Kiduš, vzduch je ještě ztěžklý vůní z nedávného vaření. Pak si myjeme ruce a Saul odříkává požehnání nad chalou. Děti mluví francouzsky a jidiš a je vidět, že se v otcově přítomnosti

chovají, jak nejlépe jen dovedou. Všechny z něho jímá posvátná hrůza a uvolní se, až když začne vyprávět příběhy o rebeho činech během prvních let druhé světové války. Vypráví, jak rebe pomohl velkému umělci Jákobu Kahnovi z Paříže jen o den dřív, než ho do ateliéru přišlo zatknout gestapo; jak jeden obchodník s uměním dohodl schůzku rebeho s Picassem a ti dva se setkali v Picassově ateliéru v Rue des Grands Augustins a do dnešního dne nikdo neví, o čem se tenkrát bavili; jak rebe, než odjel z Paříže, založil tajnou ladovskou ješivu, která pracovala po celou válku. Pak otec žádá o kousek provázku svázaného do smyčky, jedno z dětí mu ho nese a on se s menšími dětmi pouští do přebíračky. Během hlavního chodu – pečeného kuřete, hrášku s mrkví a nudlového nákypu s rozinkami – dává starším dětem hádat hádanky. „Pečlivě poslouchejte a zkuste najít odpověď,“ říká jim s očima radostně planoucímá. „Jeden starý chasid si k sobě zavolal své syny a řekl jim, že si přeje, aby si mezi sebou určitým způsobem rozdělili jeho majetek, až se odebere na Spravedlivý svět. Nejstarší syn si měl vzít jednu polovinu; druhý jednu třetinu; nejmladší syn jednu devítinu. Brzy poté povolal Pán světa starého chasida k věčnému spánku. Synové chtěli uposlechnout otcova přání, avšak zjistili, že jeho majetek sestává ze sedmnácti koz a sedmnáct se nedá dělit dvěma, třemi ani devíti. Žádnou z koz nechtěli zabít a rozdělit se o ni, protože každá koza měla mnohem větší cenu živá než mrtvá. Šli proto za rebem a rebe ve své moudrosti problém ihned vyřešil. Co jim rebe poradil?“

Po celý zbytek hlavního jídla si tím zaníceně a neúspěšně lámou hlavu a otec se pak nad čajem a bublaninou znovu obrací ke starším dětem. „Mám pro vás další hádanku. Zvládnete ještě jednu hádanku? Dobrá. Byl jeden chasid, který měl malé jehňátko, velkou kočku a velkého psa. Jak známo, velká kočka může ošklivě ublížit malému jehňátku a velký pes může nepěkně ublížit dokonce i velké kočce, jehňátku ale nikdy neublíží. Chasid se o svá zvířata staral, byl pořád s nimi a dbal na to, aby se nehašteřila, natož aby si, Bůh chraň, ubližovala. Pak ale jednoho dne přišla strašlivá bouřka a u chasidova domu se vylila řeka z břehů a hrozilo, že chasid i zvířátka utonou. Chasid se potřeboval dostat se zvířaty na druhý břeh řeky, kde byl kopec, na kterém se mohli před stoupající vodou zachránit. Měl ale jenom jednu malinkou lodičku, do které se s ním vešlo vždycky jen jedno zvíře. Jak

dostal chasid zvířata přes řeku, aby si na březích řeky vzájemně neublížila, když zrovna nebude s nimi?“

Poslouchám ho, jasně vnímám světlo a nenucenost, které z něj vyzařují, nenápadný a pevně zakořeněný půvab, který ho obklopuje, a uvažuji, kde to všechno bylo, když jsem vyrůstal a sedával s ním a s matkou u šábesového stolu v našem bytě v Brooklynu. Byl jsem natolik zaměstnán svým vlastním já, že jsem to neviděl? Potlačoval v sobě svou vlídnost, protože potřeboval vypadat silný tváří v tvář matčině nemoci a během všech těch těžkých let vyplněných cestováním, která následovala? Miloval jsem ho, ale svou lásku jsme jeden druhému nikdy nevyjevili. Proč? To byla patrně ta nejtrpčí hádanka ze všech.

Miriam Laskerová – upravená, modrooká, v hezounkých bleděmodrých šatech, hlavu zakrytou šátkem – kmitala mezi kuchyní a jídelnou, nejstarší dívky jí pomáhaly. Nikdo se nepustil do dalšího chodu, dokud se neposadila na své místo u stolu. Zapojovala se do hovoru, který se točil kolem Tóry; příběhů o rebem; znepokojení ohledně vzrůstající moci pravice vzešlé z nedávných francouzských voleb; úsilí ladovského hnutí ovlivnit nadcházející volby v Izraeli. Vystudovala politologii na Brooklynské universitě a domnívala se, že hnutí bude nejvíc působit v malých rozvojových městech Izraele, zejména mezi odtrženými zbožnými sefardy. Před lety pracovala jako nákupčí v obchodním domě Printemps na Boulevard Haussmann, teď ale tráví veškerý čas doma s dětmi. Saul mi už předtím řekl, že je znovu těhotná – ve druhém měsíci s devátým dítětem. Podíval jsem se na ni a uvažoval o Deboře a o tom, jak jí léta hrůzy strávená s Maxem Lobem a jeho rodiči v zapečetěném bytě zničila život, o Deboře a jejích potratech, o Deboře a houževnatosti, s jakou psala knihy pro děti, o Deboře a její náruživé péči o Rochele a Avrumela.

Připojujeme se k otci, který zpívá zmirot. Pak nám otec předřikává modlitbu po jídle. Miriam s dětmi sklízí ze stolu. Sedím se Saulem a otcem v obývacím pokoji a hovoříme o týdenním úseku z Tóry. Děti si jdou lehnout. Chce se mi hrozně spát.

Saul říká, že mě doprovodí zpátky do ješivy.

„To nemusíš.“

„Procházka mi udělá dobře.“

„My se půjdeme projít zítra odpoledne,“ říká mi otec. Sedí na pohovce, na klíně rozevřený midraš. Vypadá, že na spánek nemá ani pomyšlení. Let přes oceán, dva dny schůzek se členy

vlády, večer ve znamení rozhovorů a spousty jídla – a pořád naprosto čilý. Náročná práce ho patrně nevyčerpávala, ba naopak posilovala.

Kráčíme se Saulem pod stromy bulváru. Noční vzduch je chladný. Oblohu osahává vzdálený paprsek světla, širokým obloukem pomalu a líně klouže sem a tam. Ulice jsou skoro prázdné. Zdá se, že tentokrát odpočívá o šabat i celá Paříž.

Saul říká: „Není to právě téma na šabat, ale jak to vypadá se strýčkovou uměleckou sbírkou?“

„Jak o tom víš?“

„Byla o tom zmínka v *Herald Tribune*.“

„To se to dostalo až do novin?“

„Dozvěděl jsem se o tom ještě dřív, než se to dostalo do novin. Všichni o tom víme. Jenom neznáme podrobnosti.“

„Debora mi říkala do telefonu, že se bratranec Jonkel pokusí závěť zrušit.“

„To může?“

„Tvrdí, že jsem jeho otce nepřípustně ovlivňoval.“

„Smíš říkat, jakou má sbírka cenu?“

Je to starý přítel. Říkám mu to.

Užasle na mě zírá. „Pane světa!“ říká hebrejsky a dodává v jidiš: „To se mi nechce věřit.“

„Klidně tomu věř,“ říkám mu anglicky. „Strýček, ať odpočívá v pokoji, byl velice chytrý muž.“

„Ty peníze se dají použít na spoustu dobrých věcí.“

„Bratranec Jonkel za ně chce zřídit klenotnictví. Chce kolonizovat severní New Jersey a proniknout třeba až do Connecticutu. Levovo klenotnictví v každém větším obchodním domě od Summitu po Hartford. Pak by se rozšířil po celé zemi. Měl by licenci. Jeho jméno by bylo všeobecně známé. Lev. Něco jako McDonald.“

„Bude to znesvěcení Božího jména, jestli se to dostane ke gójskému soudu.“

Stojíme před ješivou. U obrubníku je zaparkované policejní auto se dvěma četníky. Kouří a sledují nás. Loučím se s přáním dobré noci.

„Ašere?“

„Ano.“

„Už ses vzpamatoval z té výstavy?“ Mluví tichým hlasem, ze kterého je znát přátelský zájem.

„Ve dne jsem v pořádku. Něco jiného je to v noci.“

„Můžu pro tebe něco udělat? Nepotřebuješ něco?“

„Jsem v pořádku. Šťastný šabat, Saule.“

„Šťastný šabat, Ašere.“

Nechal jsem ho stát na chodníku ve stínu stromů. Od správce jsem dostal klíč a vešel do pokoje. V koupelně svítilo světlo, které jsem zapomněl zhasnout. Svlekl jsem se při světle z koupelny a od lampy venku na dvoře, umyl se a vlezl si do postele. Pootevřenými dveřmi koupelny dopadal na zeď u stolu klín světla. Dokázal jsem jasně rozlišit rebeho rysy na fotografii. Pokoj byl malinký. Tiše jsem si přeříkal krias šema. Světlo z koupelny mi připadalo nepřírozně jasné, vstal jsem z postele a zavřel dveře. Pokoj potměněl, až na matné nažloutlé světlo lampy pronikající zvenku. Ležel jsem v posteli s otevřenými očima, myslel na reflektory na Seině, na Jáкова Kahna vyhlížejícího z okna činžáku, na Luciena běžícího deštěm s Rochele v náručí a na Avrumela, jak hraje baseball. V temnotě pokoje se začali prolínat živí s mrtvými, až jsem vstal a dveře do koupelny zase otevřel. Ležel jsem v posteli při světle z koupelny dopadajícím na podlahu a snažil se usnout.

Světlo prý je oslepovalo. Slunce ten den nesvítilo, přesto je světlo řezalo do očí. Vyšli z domu, Max ji držel za ruku, stáli na ulici plné rozjásaných lidí, upírali oči k obloze a světlo je bolelo. Deboře se oči zalily slzami. Max stál s pohledem obráceným k obloze, zhluboka dýchal, kulatý obličej celý zardělý úsilím otevřít oči dokořán. A smál se radostí. Debora si ten smích dodnes pamatuje.

Procházeli se pulsujícími ulicemi. Všude troubení klaksonů, vyzvánění zvonů a lidé plačící štěstím. Krátce vysvitlo slunce a Debora si uvědomila, že se dotýká věcí, na které dopadlo jeho světlo – stěn domů, výloh obchodů, bílé bavlněné košile, kterou měl na sobě Max, svých vlastních obnošených bleděmodrých letních šatů, které už jí byly malé. Dívala se na svůj odraz v oknech zalitých sluncem a lekala se sama sebe. Mrtvolně bledá, trošku pihovatá tvář, tmavé vystrašené oči, kučeravé vlasy zapletené do copů; tíživý smutek, který ji obklopoval, byl skoro hmatatelný.

Dva roky chodila spát potmě a toho večera potřebovala světlo. Šla spát s rozsvícenými světly. Maxova matka viděla světlo škvírou pode dveřmi, zaklepala na Deboru a Debora řekla, že potřebuje světlo, Maxova matka na to nic neodpověděla a od té doby chodila Debora spát s rozsvíceným světlem.

Druhý den zašel Maxův otec sám do bytu, kde Debora dřív žila se svými rodiči. Bydlel tam někdo jiný. Pak šel na policii, aby se vyptal na Debořinu rodinu. Policisty zjevně překvapilo,

že se nějakým Židům podařilo tajně přežít dva roky v tamní čtvrti. O Debořině rodině žádné informace neměli.

Zprávy přicházely postupně a útržkovitě. Každou novou skutečnost bylo třeba nějak šetrně sdělit Deboře, která ji přijala s neustále rostoucí nevěřícností a hrůzou a každá pro ni znamenala další ránu. Smutek se v ní hromadil, až se zdálo, že bude navždycky žít uvnitř temného mraku chmur, a dokonce ani Max už ji nedokázal rozveselit svým povídáním ani obrázky. Jednou jí ukázal nějakou kresbu, ona si ji prohlédla a on si pak na chvíli odskočil, a když se vrátil, byla kresba roztrhaná na kousky. Dlouho pak trvalo, než se zase odvážil nechat ji samotnou s některou ze svých prací.

Její otec zahynul v Osvětimi stejně jako další příbuzní; matka v Buně, v malém táboře pro ženy poblíž Osvětimi. Úředník, který Maxova otce informoval o smrti Debořiny matky, se zdál tonout v rozpacích a byl nezvykle nesvůj. Když na něho Maxův otec zatlačil, rozzlobil se. Maxův otec hledal u jiných zdrojů, které znal, některé cesty vedly k francouzskému odboji, a když se konečně dozvěděl pravdu, litoval, že se do pátrání vůbec pouštěl. Neřekl o tom nikomu z rodiny, dokonce ani Maxovi ne.

Týden před tím, než jsme se měli s Deborou brát, se bez ohlášení objevil u mě v ateliéru. Byl to hubený, nervózní mužik, měl zlovyk tahat se za šedou kozí bradku a nedívat se do očí lidem, se kterými mluvil. Omlouval se, že mi nedal vědět, že přijde. Náhodou zařizoval něco kousek ode mne. Původně neměl v úmyslu za mnou chodit. Byl to náhlý popud. Potřebuje se mnou mluvit. Ovšem jestli mám moc práce, může přijít jindy.

Pozval jsem ho dál, našel mu uprostřed pracovního nepořádku volnou židli a nabídl mu šálek kávy.

Seděli jsme obklopení mými obrazy. Řekl mi, jak zemřela Debořina matka.

Vesnice Buna leží asi čtyři kilometry od Osvětimi. Její školní budova se stala základem malého tábora nucených zemědělských prací, ve kterém byly asi čtyři stovky žen, často Němky a také francouzské Židovky. Většina Francouzek byla z intelektuálních kruhů: některé byly umělkyně; nemálo jich vystudovalo Sorbonnu. Škola obehnaná ostnatým drátem sloužila ženám, které všechny pracovaly na polích za vesnicí, jako ubikace.

Maxův otec zamrkal, zamnul si dlaně rukou a upřel pohled kamsi mimo mě. Řekl, že se mu to moc těžko říká. Chápe,

jestli nechci už nic víc slyšet. Řekl jsem mu, aby pokračoval. Nervózně se zatahal za bradku.

Esesmani, kteří tábor hlídali, vyprávěl dál, poštvovali německé vězenkyně proti židovským ženám. Mezi Němkami bylo hodně prostitutek. Esesmani si sledováním jejich půtek příjemně krátili čas. Výsledkem byly neustálé konflikty mezi dvěma skupinami žen. Jednou v noci obvinila hysterická Němka jednu Židovku, která se právě vracela ze záchoda, že ji ohrožovala kamenem. Hlídka uslyšela její jekot a přiběhla do budovy. Vojáci spolu s německými vězenkyněmi začali bít Židovky. Některé Židovky shodili se schodů; jiné vyhodili z oken a ony se zabily. Hlídky vyhnaly židovské ženy ze školní budovy na dvůr. Použily při tom pažby pušek, obušky, kulky a bodáky. Oběti opakovaně bili, kopali do nich, ohavili je. Žádná nepřežila. V oficiální zprávě SS se uvádí, že se vězenkyně vzbouřily a vzpoura byla potlačena.

Debořina matka vystudovala dějiny umění na Sorbonně.

Seděl jsem a poslouchal. Cítil jsem, jak se mi prsty samy svírají a vzmáhá se ve mně vztek. Maxův otec seděl chvíli tiše, pomrkal a tahal se za koží bradku. Pak se zvedl, zdvořile mi poděkoval za kávu a odešel.

Řekl jsem Deboře, jakým způsobem její matka v Buně zahynula teprve několik let po svatbě, a to až když jsem si o incidentu přečetl v jedné knize o holocaustu. Nechtěl jsem, aby se o své matce poprvé dočetla v nějaké knize.

Dlouho potom jí ani světla nepomáhala usnout. Tehdy se také opravdu pustila do psaní příběhů pro děti.

Na takové věci bych neměl o šabatu myslet. Je zakázáno kazit si radost ze dne odpočinku temnými a zlověstnými myšlenkami. Avšak vzpomínky na holocaust přicházejí člověku na mysl často nečekaně a uprostřed noci. Přebývají ve své vlastní říši a nepodléhají zákonům a rozmarům lidstva.

Když jsem konečně Deboře vylíčil, jak zemřela její matka, dlouho jen tiše seděla. To jsme ještě byli v Rue des Rosiers. Rochele spala. Úzkými ulicemi profukoval vítr, lomcoval dřevěnými žaluziemi na oknech. Vzpomínám si, do jakého výrazu jí tehdy strnul obličej: byla to hrůza zachycená v kameni. Konečně se pohnula a docela bez souvislosti řekla: „Už jsem ti vyprávěla, že Maxovu otci trvalo týdny, než sehnal

mezuzu, kterou by zase připevnil na zárubeň dveří jejich bytu? Celé týdny. Jeden ladovský Žid nám ji nakonec sehnal.“ Pak se po dlouhé odmlce zeptala: „Myslíš, že se tohle všechno děje podle nějakého plánu, můj muži? Myslíš, že to jde, aby existoval nějaký takový záměr?“

Tu bylo vše, co řekla, když jsem ji seznámil s okolnostmi smrti její matky. Svlékla si šaty, lehla si do postele a při rozsvíceném světle se pokoušela usnout.

Tak jako já teď, o mnoho let později, v ladovské ješivě v Paříži.

Druhý den ráno otec v synagoze vede dodatečnou modlitbu.

Hlavu má zakrytou modlitebním šálem, zpod stříbrně lemovaného okraje šálu mu vykukuje dlouhý bílý vous, silným nosovým hlasem pronáší slova Kedušó. „On je náš Bůh, On je náš Otec, On je náš Král, On je náš Spasitel a On nás opět spasí a ve své milosti nám znovu dopřeje vyslechnout si v přítomnosti všech živoucích bytostí svůj slib, Vskutku jsem vás nakonec opět spasil, jak jsem to učinil na začátku, abych se stal vaším Bohem. Já jsem Pán, váš Bůh.“

Shromáždění se k otci připojuje a hlasy sílí a mohutní. Vykoupení musí přijít. A to brzy. Jak dlouho je možné tenhle život vydržet? Otec se u pultu kývá zepředu dozadu, zářící bytost před svatostánkem.

Kolem šabatového stolu zpátky u Laskerových nám děti vítězně oznamují, že uhádly hádanky. Otec naslouchá jejich bez dechu odříkávaným řešením a prohlašuje, že jsou správná. Nastává jásot. Děti si hrdě sedají, vyhřívají se na výsluní otcovy chvály. „Já jim nepomáhala,“ říká mi Miriam Laskerová. Saul říká: „Na mě nekoukej. Já na hádanky vůbec nejsem.“ Jíme, zpíváme a já předříkávám modlitbu po jídle. Otec říká, že mě doprovodí do ješivy.

Chvilí kráčíme mlčky po bulváru. Ostré, jasné sluneční světlo vrhá na chodníky útržky stínů. Větvemi stromů pohupuje vlahý vítr. Odpolední provoz není nijak hustý, na ulicích je málo chodců. Jdeme vedle sebe.

„Našels v rebeho dopise něco, o čem by sis chtěl se mnou promluvit?“ ptá se otec.

„Ne.“

„Rebe zvlášť“ zdůrazňoval, abych ti vyřídil, že na tebe velmi často myslí.“

„Vyříd' prosím rebemu, že mu děkuju za jeho přání všeho dobrého.“

„Rebe si poslední dobou dělá velké starosti. Žijeme v nebezpečném světě. Židovský způsob života v Americe ohrožují zastánci asimilace. Na Izrael útočí zevnitř stoupenci sekularismu a zvnějšku nepřátelé. Rebe se modlí a navštěvuje hrob svého otce, blahé paměti, spřádá plány a vysílá nás ven coby své oči, uši a paže. Zítra, s Boží pomocí, odjedu do Izraele. Vytváříme tam strategii pro nadcházející volby.“

„A co volby v Americe?“

„Máme určitou taktiku, i pokud jde o americké volby.“

„Pevný republikánský blok jako minule?“

„Budeme volit ty, které považujeme za nejlepší pro nás i pro Ameriku. Nebudeme volit homosexuály, propagátory potratů ani ty, kdo se víc starají o zločince než o oběť.“

„Co budeš dělat v Izraeli?“

„Rebe mě pověřil, abych se setkal s určitými lidmi. Vytvoříme aliance. Dáme sliby, které hodláme dodržet. Svět se bude divit, co z toho tentokrát vzejde. Svět s námi bude muset počítat.“

„Spoustu lidí si tím rozhněvate.“

„Takoví lidé mě nezajímají. Mají nás rádi, jenom když jsme bezmocní a vlastně docela zajímaví. Jakmile se ale začneme ucházet o moc, na což máme plné právo, začnou nás nenávidět. Oni nemají co rozhodovat, jestli jsme nebo nejsme oprávněni ucházet se o svůj díl ve hře o moc. Naše moc, konec konců, slouží Bohu.“

Následuje mě do postranní ulice odbočující z bulváru.
„Kam to jdeme?“

„Chci se na něco podívat.“

Jdeme dál příkrou dlážděnou ulicí. Lemují ji staré činžáky. Chodníky jsou úzké. Zastavuju se před pětipatrovou budovou s vysokými okny a balkony a béžovým průčelím s tmavými skvrnami pod okapy a kolem odvodňovacích trubek. Na balkoně bytu v pátém patře jsou květiny a na oknech záclony. Kdo tam teď asi bydlí? Vědí, co se v těch zdech svého času odehrálo? Ulice, zalitá odpoledním sluncem, podřimuje v letním dusnu.

„Vidíš ten byt v pátém patře? Ano, tamten. Tam jsem namaloval ukřižování.“

Otec upřeně hledí vzhůru, na obličej se mu usazuje zatvrdělý výraz. Stojí úplně tiše, dívá se nahoru do oken bytu. Běží kolem nás černý pejsek, který pokračuje dál ulicí směrem

k bulváru. Míjí nás krásná mladá žena oblečená v pestrých volných letních šatech, na kočárku veze dítě a zůstává za ní závan navoněného vzduchu. Otec stojí a zírá nahoru do patého patra budovy. Jako by se snažil proniknout zdí a odhalit démonické mocnosti skryté v bytě, síly temnot, které mě pohnuly k tak zlovolnému tvůrčímu činu. A já... mě zaplavují vzpomínky na ono období mučivé úzkosti, pojednou si natolik ostře připomínám dávno zapomenuté okamžiky váhání a rozhodnutí: tady trochu struktury; tamhle změkčit přechod tahem štětce; kladení barevných ploch; vyvažování tvarů; hrozivé riskování; strašlivá troufalost; pach potu z podpaží; čirá hrůza a radost z toho všeho – že nabývám nezvratného přesvědčení, že už nikdy nebudu schopen pustit se do dalšího takového tvůrčího počínu.

„Anna Schaefferová mě vzala na dlouhou procházku. Pak mi oznámila, že musela nechat obrazy spustit z balkonu. Schodiště i vchodové dveře pro ně byly příliš úzké.“

Dívá se na mě zachmuřeně a vrtí hlavou. „Chci, abys věděl, že se tě snažím pochopit, Ašere. Je to hrozně těžké.“

„No aspoň že z Avrumela nebude umělec. Nemá na to nadání.“

„Avrumel je nadaný jinak.“

„Debora říkala, že ho v neděli budeš brát s sebou do kanceláře.“

„A proč ne? Baví ho pozorovat lidi, kteří přicházejí a zase odcházejí. A Debora s matkou budou mít aspoň na sebe víc času.“

„Bude se Avrumel moct setkat s rebem?“

„Ovšem. Coby nemohl? Ostatně právě rebe přišel s tím, že by to Avrumela mohlo se mnou v kanceláři bavit.“

Ještě chvíli stojíme a díváme se nahoru k bytu. Pak se vracíme zpátky ulicí a zahýbáme na bulvár. Jdeme vedle sebe.

„Děkuji ti, že jste s námi pobyli v Brooklynu,“ říká otec. „Alespoň jsme s matkou poznali Deboru i děti. Jsme ti za to vděční, Ašere. Jenom mě mrzí, že nás svedla dohromady právě bratrova smrt. Ale kdo ví? Třeba je to Boží vůle.“

Možná existuje nějaký záměr, říká Debořin hlas kdesi v letním větru kolem nás. Ašere, myslíš, že existuje nějaký záměr?

Před budovou ješivy stojí policejní auto se dvěma četníky. Pozorují nás.

„Lidé říkají, že jsem moudrý,“ říká otec tiše s pohledem upřeným na chodník u svých nohou. „Ale pokud jde o tohle,“ –

rukama naznačuje kruh, uvnitř kterého se nacházíme my dva – „a o tvoje umění, tam mě moudrost naprosto opouští.“

Krátce mě objímá, pak ustupuje, otáčí se a rychle odchází mezi stíny stromů.

O půl bloku dál směrem po bulváru je dřevěná lavička, zalitá sluncem a prázdná. Jdu k ní a sedám si. Sluneční světlo se prodírá korunami stromů a vytváří nepravidelné třepetavé skvrny. Slunce mi k nohám vrhá můj dlouhý, plochý, roztráštěný stín a já sedím a zírám na něj. Zavírám oči a po chvíli je zase otevírám. Bulvár je pojednou plný ladovských chasidů v tmavých oblecích směřujících do synagogy a k rebemu. Cítím, že se začínám třást, a zavírám a zase otevírám oči. Po téměř prázdném bulváru hřmí motorka, jezdec s přilbou na hlavě se naklání proti teplému větru. Procházím stíny stromů, jdu zpátky do ješivy.

Po večerní bohoslužbě jsem byl sám ve svém pokoji, ležel jsem v těsné místnosti a nespál, kolem ticho a tma. Otevřeným oknem dovnitř stoupal šepot provozu na bulváru. Usnul jsem až za dlouho.

Ozvalo se lehké klepání na dveře. Myslel jsem, že se mi to napůl zdá, a pokoušel jsem se přivolat k sobě hlubší spánek. Zvuky ale neutichaly: s tichounkým ťuk ťuk ťuk dopadalo na dřevo dveří břicho něčího prstu. Potmě jsem přešel od postele ke dveřím a ve světle noční lampičky vycházejícím z chodby jsem uviděl matně se rýsující siluetu strýčka Jicchaka v tmavém obleku a tmavém klobouku, kulatoučkého a dobře naladěného, který v ústech převaloval dlouhý doutník. „Přeji ti dobrý týden, Ašere,“ řekl. „Můžeme dál? Vedu ti vzácného hosta.“

Ustoupil jsem stranou, otevřel doširoka oči a zjistil, že mám na sobě pyžamo a ležím v posteli. Najednou mě zavalila vlna tíživé hrůzy. Natáhl jsem ruku a rozsvítil stolní lampičku. Na stole můj kufřík, na zdi rebeho fotografie a dál jen stíny ve tmě tonoucí místnosti. Došel jsem si na záchod, vlezl zpátky do postele a zhasnul světlo.

Uslyšel jsem tiché šoupání nohou v pantoflích. Pak ticho.

V místnosti někdo byl, seděl u stolu, díval se na mě.

Ze tmy se ozval dlouhý rozechvělý povzdech a o chvíli později úplně tichounký hlas.

„Tolik bych si přál... Tolik bych si přál... Ašere...“

Hlas umkl.

To byl rebe! Rebe je tady, v zamčené a úzké místnosti, potmě sedí u stolu! V tu chvíli jsem věděl, s veškerou jistotou zakořeněnou hluboko v dětství, kdy jsem celá léta poslouchal podivuhodné příběhy, že rebe právě vykonal podivuhodnou cestu, křicas haderech – jediným krokem překlenul tři tisíce mil, pomocí tajemných schopností, které rebemu dává Pán světa, aby se mrknutím oka mohl přenášet bez námahy přes ohromné vzdálenosti.

Ležel jsem bez hlesu, roztřesený, oči zavřené.

„Není ti nic, můj Ašere?“

„Jsem unavený, rebe.“

„Celý týden, cos byl v Paříži, jsem tě sledoval. Pracovals s Maxem Lobem, pak ta žena s dítětem, umělec, kterého jsi navštívil, spousta pochůzek. Jak bys mohl nebýt unavený?“

„To není únava, jakou mám na mysli, rebe.“

„Únava přichází z Druhé strany, Ašere. Rozbívá naše společenství s Pánem světa a brání nám podílet se na každodenním aktu tvoření. Melancholie, beznaděj, to je potrava pro Anděla smrti.“

Byl jsem zticha.

„Poslouchej mě, můj Ašere. Možná zbývá ještě spousta času, možná jen málo. V tomhle ohledu nejsem jasnozřivý. Je třeba rychle učinit jistá rozhodnutí, jinak by mohlo veškeré dílo našich rukou přijít, Bůh chraň, vniveč. Únava je zeď, kterou je třeba přelézt, ne prázdnota, ve které se nedá než bezmocně potácet. Ty jsi moudrý, Ašere Leve. Pomalu už začínáš přicházet hádance na kloub. Tvá odpověď může nás zachránit a tebe navrátit zase k práci.“

Zachvěl jsem se a byl zticha.

„Máš z toho strach, můj Ašere. Ovšem. Syn je ti velmi drahý. Přemýšlej o tom ale. Jestliže budu povolán do Spravedlivého světa, aniž by se tato záležitost vyřešila, ulehnu do hrobu obtěžkán žalem.“

„Bůh chraň!“ ozval se ze tmy jiný hlas.

„Strýček Jicchak?“

„Ano, Ašere.“

„Slyšels?“

„Ovšemže jsem slyšel.“

„Ašere,“ řekl rebe. „Někdy se může stát, že člověk získá celý příští svět jediným činem vykonaným ještě na tomto světě. Přemýšlej o tom, můj Ašere. Odčiniš tak všechno, co jsi udělal i co ještě kdy uděláš.“

Mlčel jsem.

„Na léto se vrátíš domů. Pravděpodobně dám znamení na konci léta, někdy během svátků. Měl bys i s rodinou s námi zůstat, než skončí slavnosti. Dobře o mých slovech porozmýšlej, Ašere. Nezbývá mnoho času.“

Nic jsem neříkal.

„Musíme se vrátit, rebe Jicchaku. Už jsme pryč příliš dlouho. Síly zázračné cesty se nesmí zneužívat.“

Ozvalo se lehounké zašustění, tiché šoupání nohou, ucítil jsem závan vzduchu a některá místa ve tmě náhle potemněla do nejčernější černi. A pak ticho.

Byl jsem v místnosti sám.

Ležel jsem v tom tichu úplně nehybně, poslouchal jsem. Místnost byla tichá; zdála se uzavřená všem hlukům světa. Rozsvítil jsem stolní lampičku. Objevil se můj kufřík a na zdi nad ním fotografie rebeho. Znovu jsem si došel na záchod, vlezl zpátky do postele a zhasnul. Trvalo dlouho, než jsem usnul.

Druhý den po ranní bohoslužbě v synagoze ješivy jsem se rozloučil s otcem a Saulem, sbalil si věci a odjel taxíkem na Gare de Lyon. Hustě pršelo. Upocený šedovlasý stevard mrkl na můj lístek a odvedl mě na správné nástupiště. Nastoupil jsem do rychlíku do Nice.

Vlak pozvolným klouzavým pohybem opouští Gare de Lyon, projíždí seřadišti, nabírá rychlost a hladce mýjí domy s červenými taškami na střechách a zdmi z andezitu. Déšť se najednou mění v průtrž mračen a lidé venku se utíkají schovat. Stěrače automobilů v šíleném tempu opisují oblouky; vršky vysokých budov se ztrácejí v mlžném oparu. Pohodlně se opírám ve svém sedadle, zavírám oči a ihned se mi zjevuje malý pokoj v ješivě a ve tmě cítím přítomnost rebeho a strýčka. Rytmické kodrcání vlaku mě uklébává ke spánku. Budím se celý omámený. Ještě pořád prší. Jsme hodinu cesty od Paříže, řítíme se bez zastavení do Lyonu.

Vagon je poloprázdný. Oranžovohnědá sedadla, tmavězelené potahy stěn, tlumené osvětlení, široká dvojité okna, oranžové záclonky. Všechno se to leskne, září novotou. Hladký, konejšivý, mírně houpavý pohyb na svařovaných kolejích protínajících obdělávaná pole a zemědělské usedlosti s červenými střechami v dálce, vesnice, stromy, elektrické vedení a rovná čára obzoru pod ohromnou, mléčně bílou oblohou.

Sedím sám v řadě sedadel pro jednoho napravo od uličky vyložené kobercem. Přes uličku o dvě sedadla přede mnou sedí dvě holčičky a proti nim žena, hezká, dobře oblečená, něco málo přes čtyřicet. Dívky, kolem jedenácti nebo dvanácti let, jsou jednovaječná dvojčata. Jedna si čte; druhá se sklání nad blokem na stolku mezi dvěma proti sobě posazenými sedadly a kreslí si. Mají blondáté vlasy a na sobě červenobíle proužkované košile a tmavošedé džínsy, ve vlasech růžové mašle. Žena zaujatě sleduje, jak kresba na stolku pozvolna nabývá na životnosti.

Venku za oknem na mojí straně se míhají rozmáčená pole, pak lesklá dálnice. Výhled se náhle zatmí rychlostí rozmazaným nádražíčkem, pak stromy, rybníky, vesnice s kamennými domy a taškami na střechách. Vlak zpomaluje, vjíždí do Lyonu a klouzavě zastavuje v nádraží. Posuvnými zadními dveřmi nastupuje do vagonu pár cestujících. Dívka nepřestává kreslit. Krátké a baňaté prstíky, velké modré oči, smetanově bílá tvář, pihovatý nos, vlasy hladce sčesané dozadu, jazykem si vybouluje tváře a olizuje rty, stejně jako Max, když pracuje, jako by pohyby úst odrážely energii soustředěnou v prstech.

Vlak už zase jede, bezhlučně projíždí seřadišti, kolem vlaků naložených automobily čerstvě vyvezenými z továrny a dál kolem vysokých kouřících komínů, nákladních vlaků zakrytých nepromokavými plachtami a shluků vesnic na vzdálených kopcích. Usínám, probouzím se s polekaným škuibnutím a po chvíli mi dochází, že zírám na mokrou šestiproudou dálnici, ohromnou klidnou hladinu jezera, ve které se zrcadlí šedá obloha a průrva v kamenitém svahu, která je ve skutečnosti kamenolomem s jeřáby a nákladáky přemísťujícími zeminu, a pak, o chvíli později, na poutač se slovy HOTEL MERCURE. Napravo od trati jsou husté lesy, pak vzdálené kopce a plovoucí bouřkové mraky orámované paprsky stříbrného světla, silniční ukazatel s nápisem VIENNE, temné zákruty říčky a déšť, který najednou zprudka chlístá proti oknu.

Dvojče-čtenářka vstává ze sedadla a jde uličkou a automatickými zasunovacími dveřmi na záchod. Na vyklapovacím stolečku před sebou mám otevřený skicář a začínám kreslit dvojče, které tu zůstalo a pořád ještě sedí naproti ženě a kreslí. Kreslím ji, jak sedí na sedadle a kreslí.

Jednou, krátce poté, co jsme se zabydleli v našem domě v Saint-Paul, za mnou Rochele tiše přišla do ateliéru, posadila se

do měkkého zeleného křesílka u dveří a dívala se, jak kreslím. Ještě jsem si všiml, že vešla a posadila se do křesílka, pak jsem se ale zabral do práce a zapomněl, že tam je, dokud jsem nezaslechl sípavé lapání po dechu, a když jsem se podíval jejím směrem, uviděl jsem ji zalitou paprsky tlumeného slunečního světla, s tváří modrobílou, rukama sevřenýma kolem hrdla a vytřeštěnýma očima plnýma děsu.

Potom říkala, jak si myslela, že v Saint-Paul to bude jiné, že vzduch v mém ateliéru tam bude tak nějak čistší, než byl v ateliéru v Paříži, a já řekl, že jsem si to v hloubi duše myslel také, jinak bych jí nedovolil, aby zůstala v ateliéru tak dlouho. Myslela jsem, že to tak bude, doufala jsem, modlila jsem se, tati. Modlila jsem se k Pánovi světa. Proč mě nevyslyšel? Proč jsme se odstěhovali do Saint-Paul, když ani tady nemůžu za tebou chodit do ateliéru? Avrumel vždycky přišel, posadil se a díval se, jak pracuju. S Šimšonem v náručí sedával opřený o zeď pod reprodukcemi Manetovy *Olympie*, Delacroixova *Vraždění na Chiu* a *Maniaka* od Géricaulta. Jednou se mě zeptal, proč v ateliéru nemám obraz rebeho. Odpověděl jsem mu, že ve svém ateliéru jsem jenom sám se sebou a nikdo jiný než já mi nemůže říkat, co je správně a co ne. Zeptal se: „Ani maminka ne?“ a já na to: „Dokonce ani Pán světa.“ Byly mu tenkrát čtyři roky a nechápal, co mu to vykládám. Avrumel. Chodil pak za mnou často, Šimšona pod paží, tiše seděl a díval se, jak pracuju. Vypadalo to, že se mi vytrvalou přízní snaží vynahradiť nepřítomnost Rochele, o které věděl, že nemůže jít za tatínkem do ateliéru a dívat se, jak maluje.

Kreslil jsem kreslicí dívku. Druhá dívka se vrátila na své místo a pokračovala ve čtení. Uličkou procházeli cestující dopředu do jídelního vozu a vraceli se s tácky s jídlem. Automatické posuvné dveře se pořád tiše otevíraly a zavíraly. Hustý déšť neustával, mraky se otíraly o vrcholky stromů. Vřítíli jsme se do soutěsky mezi dvěma kopci a chvíli jeli tunelem vlastního hluku. Za oknem problesklo nádraží, nástupiště a nápisy mi proskočily před očima a byly pryč.

Zvedl jsem se a šel na záchod. Posuvné dveře se nechtěly otevřít. Přeslapoval jsem dopředu a dozadu a do stran, až jsem pod kobercem našlápl kontakt. Dveře se potichu otevřely. V jídelním voze jsem si objednal zeleninový salát a studené pití. Vagon byl nacpaný. Jedl jsem vstoje u pultíku umělohmotným příborem z papírového táčku a díval se z okna na krajinu. Svištěli jsme kolem jezera, poli, pak kousek od vesnice a potom kolem hořícího pole, ze kterého v dešti stoupal dým, a

kolem zašlého starého kamenného domu s popukanými andezitovými zdmi, taškovou střechou a rozbitými okny, kterými jsem stihl nahlédnout do temného vnitřku.

Vrátil jsem se do svého vagonu. Posuvné dveře se hladce otevřely a zase zavřely. Sedl jsem si na své místo a díval se, jak dívka kreslí.

Uličkou svižně prošel průvodčí, který předpokládal, že se automatické dveře otevřou, a dveře se neotevřely a on do nich málem vrazil. Předvedl přede dveřmi krátký taneček, jak hledal kontakt. Pomalu se rozjely do stran. Natáhl se, hnul něčím nahore na pravém křídle dveří a prošel do dalšího vagonu. Dveře zůstaly otevřené. Do vagonu zavanul dusný vzduch nasycený ostrým pachem rozmáčených pohnojených polí. Dívky zvedly hlavy a nakrčily nosíky. Žena zavrtěla hlavou a zasmála se. Kolem se dál míhala malá nádraží. Bylo vidět řeku a kopce s terasami vinic a benzinovou pumpu Esso u makadamové silnice. Usnul jsem, a když jsem se probudil, jako ve zrychleném filmu jsem uviděl železniční zastávky – Donzère a Pierrelatte – a kukuřičná pole a obrovskou zelenozlatou plochu vzrostlých slunečnic. Podvědomě jsem si sálh na ucho. Vlak zpomalil a zastavil v Avignonu.

Dvojčata se ženou si posbíraly věci a vystoupily z vagonu. Viděl jsem, jak se na nástupišti vítají s asi tak čtyřicetiletým mužem s vlasy barvy lnu a starším manželským párem. Všichni vypadali upraveně, slušně a nevzrušeně. Pomyslel jsem na Španěla a jeho výjev z bordelu a začal z paměti kreslit obličej prostitutek. Byl jsem ale unavený a navíc tohle nebyl ten Avignon, ve kterém obraz vznikl. Nádraží bylo dlouhé a široké, s prosklenými čekárnami a nástupišti s vysoko klenutými střechami a viditelnými nosnými konstrukcemi. Debořiny rodiče odvezli tenkrát v červenci někde na nádraží a poslali je z Paříže do Osvětimi a Buny. Musí tu být nějaký záměr, můj muži. Vlak se rozjel a kolem pomalu proplul nápis: 200F LA NUIT CENTRE VILLE TOUT COMPRIS. Zase jsem usnul.

Ve spánku jsem ucítil, jak vlak zpomaluje v protáhlé zatáčce trati, která ho naklonila ostře doleva. Otevřel jsem oči a přede mnou ležela plocha zářivě modré vody. V dálce se vlnila čára pobřeží a svítily bílé domy a lodě. Vlak znovu nabral rychlost a proletěl Debeaux. Uviděl jsem starý hřbitov s tepaným železným plotem a povětřím ošlehané nakloněné náhrobní kameny. Strýčku Jicchaku, byls to včera v mém pokoji s rebem opravdu ty? Co ty chceš od Avrumela? Přeješ si, abych se ho vzdal ve prospěch ladovských Židů, kteří si tak

zajistí kontinuitu a vedení ještě dlouho v příštím století? Rebe otci nepředá vůdcovství, i když ten si ho plně zaslouží, pokud nebude mít jistotu, že Avrumel bude jeho následovníkem? Protože je otec příliš starý a nikdo neví, kolik let mu ještě zbývá? A kdyby nebyl po ruce přímý nástupce, vedla by jeho smrt, Bůh chraň, k rozkolu? Je to tak, strýčku Jicchaku? Chceš Avrumela? Chceš, abych ho dal rebemu, aby ladovští Židé mohli dál dobývat židovský svět? Mám ho nechat žít u rodičů? Dát ho do ladovských škol v New Yorku? Připravovat ho na jeho budoucí roli krále, až nastane čas, aby nastoupil na otcovo místo? Arje Lev, rebe. Avrumel Lev, budoucí rebe. A přeskóčíme Ašera Leva, umělce a potíživu, který se na rebeho nehodí o nic víc než třeba na právníka nebo ševce. O tohle jde? Najednou jsme se ocitli v dlouhém tunelu, hnali jsme se temnou dutinou obklopeni lomozem doprovázejícím náš pohyb a pak jsme vmžiku vystřelili do slunečního světla a přebujelého města s vysokými činžáky, přecpanými ulicemi, skladišti a fotbalovými hřišti a najednou další tunel a zase slunce a nápis A VOTRE SERVICE a nádraží Marseille Blancard a horské hřbety daleko před námi a skladiště s ohromným nápisem ALARM SERVICE a vlak se prohnul do oblouku, takže jsem viděl na přední vagony.

Krátce jsme zastavili v Toulonu a zase se rozjeli. Seděl jsem a zíral na svět kolem Středozemního moře, kde jsem teď žil – sluncem zalité domy v pastelových barvách, palmy, vlnami omývané oblázkové pláže, cihlově červené útesy objímající pobřeží, plachetnice, motorové čluny, jachty, kamenné vlnolamy, stěžně stovek ukotvených lodí připomínající kopí středověkého vojska a nad hlavou obloha tak čistá a modrá a tak nepřekonatelně krásná, že působí současně radost i bolest.

Jsme v Antibes. Vlak jede rovnoběžně s pláží, jsou velké vlny. Kolem po silnici mezi tratí a pláží se řítí motocyklista v kraťasech, teniskách a s helmou na hlavě. Vlak v Antibes staví. Dívám se z okna a myslím na Španělův obraz nočního rybolovu. Jednou jsme ho s Jákobem Kahnem studovali. Vlak se dává do pohybu.

Pohodlně se na sedadle opírám. V dálce je vidět Nice, modravá a snová, přistává tam tryskové letadlo, pomalu a zvolna klouže k letišti, daleko nad mořem se kupí zářivě bílé mraky, pláž se dlouze vine podél pobřeží, objevují se nápisy SIESTA a TOP FUN. Ukládám skicář do kufříku.

Vjíždíme do Nice a za chvíli jsme na nádraží. Je pozdě odpoledne.

Vystupuju se svými zavazadly z vlaku a zhluboka vdechuju horký, vlhký vzduch provoněný mořem. Objevuje se u mě nosič. Jdu za ním po nástupišti, vyjíždíme pohyblivými schody, procházíme nabitou halou. Všude je spousta turistů. Kolem spěchá opálená žena ve středních letech, v jedné ruce chová psíčka, ve druhé nese igelitovou tašku s obrázkem tmavovlasé krasavice a s bílým nápisem na černém pozadí: JE SUIS BIEN DANS MA VILLE. Nosič mě vede k volnému taxíku a já dávám řidiči svou adresu v Saint-Paul.

Řidič je Arab. Hladce kormidluje taxík po přečpaném bulváru. Na plážích i ve vodě jsou lidé. V kalužích na chodnících a kolem obručníků se zrcadlí palmy a obloha. Bulvár lemují pastelové hotely čelem obrácené k moři. Později, s příchodem noci, se hotely i pláž rozsvítí světly, dokonalá křivka pobřeží zaplane jako ohnivý náhrdelník a v Nice začne pověstný noční život. V noci do Nice vlastně nejezdím.

Řidič jede rušnou dálnicí do Cagnes-sur-Mer a potom odbočuje na Věnce a Saint-Paul. Kolem budek, kde se platí mýto, vyjíždíme na čtyřproudovou dálnici, pak za kruhovým objezdem na dvouproudovou silnici víc do kopců a přes další objezd, napravo míváme údolí a předjíždíme hlouček mladých cyklistů. Jsem někde tady odsud? zeptal se řidič. Veze mě domů, odpověděl jsem. Pár měsíců jsem byl pryč. Jsem původem z Francie? zeptal se. Ze

Spojených států, řekl jsem. Ale posledních dvacet let žiju ve Francii. Událo se v Nice poslední dobou něco, co stojí za zmínku? Řekl, že včera tu byla bouřka, která vyvracela stromy a strhávala elektrické vedení. Řekl, že vypadám jako slušný člověk a že se dějí nepěkné věci. Ptal jsem se, jaké nepěkné věci, a on řekl, že majitelé hotelů sepisují tajný seznam těch, kdo odjeli z města a nezaplatili za ubytování. Mají v úmyslu jim propříště Nice znepřístupnit. Říkal, že má bratrance, který jezdí s taxíkem v New Yorku. Něco podobného by v New Yorku neprošlo. Jenže tady jsme ve Francii. Ve Francii to projde. Je to jasný příklad diskriminace Arabů. Byl jsem tu na volby? Ne? Tenhle Le Pen je fašista a nebylo by žádné překvapení, kdyby ho jednoho krásného dne někdo odpráskl. Říkal, že bych nevěřil, jaké všelijaké lidi už ve mém taxíku vezl: mafiány, obchodníky s drogami, kurvy, pasáky. Říkal, že

má mladšího bratra, který bude hrát na trumpetu na jazzovém festivalu v Cimiez. Říkal, že řidiči z Belgie jsou idioti, kteří nevědí, co je to volant. Minul Restaurant Les Oliviers a málem přešel odbočku k našemu domu.

Zajel na štěrkovou příjezdovou cestu a pomohl mi s velkou taškou. Měl olivovou kůži, byl neholený a měl tmavý knír. Zeptal jsem se ho, odkud je, a on řekl, že z Bejrútu. Když jsem mu zaplatil, odjel.

Otevřel jsem si klíčem branku, pronesl dovnitř zavazadla, postavil je na štěrkovou cestičku a strčil do branky. Byla těžká, kovově rezonovala, když jsem ji zavíral, a zabouchla se s hlasitým zařinčením. Borovicemi lemuujícími cestičku províval horký vítr. Odnosl jsem si věci na konec cestičky, nechal je tam, došel k domečku, kde jsem měl ateliér, odemkl kovové dveře a vešel dovnitř.

Horký stojatý vzduch lehce zavánějící pižmem, prosycený pachem lněného oleje a pigmentů. Stojím bez hnutí a zhluboka dýchám. Vzduch působí opojně, jako nebeské víno. Všechno je nedotknuté, jak jsem to opustil, můj vlastní nepořádek a zmatek, chaos mého tvoření. U dveří stojí zelené křesílko, na kterém kdysi seděla Rochele. Myslela jsem, že to tak bude, doufala jsem, modlila jsem se, tati. Roztahuju neprůhledné rolety na stropním okně a průsvitnými luxferami se prodírá sluneční světlo a dopadá na poházené štětce, barvy, různé drobnosti, krabice, nástroje, skicy, kresby – všechno roztroušené po půltuctu pracovních stolků na třínožkách. Na zdi visí velká fotografie Picassa, pořízená když mu bylo kolem pětadesáti, je na ní robustní, usmívá se, oči černé jako uhlí, pronikavé, živé. Pod fotografií je reprodukce Španělovy *Guemicy*. O protější stěnu je opřené obrovské plátno s vrstvičkou umění, lapá světlo. O kousek vedle mi vždycky stál modelem Avrumel. Vracím se pohledem k zelenému křesílku. Tam Avrumel sedával se Šimšonem a tiše se díval, jak pracuju.

Zavírám a zamykám dveře ateliéru, беру do rukou zavazadla a přecházím přes cihlami vydlážděný dvorek. Zahrada vypadá krásně. Zářící oleandry a řeřichy, na jejichž růžových a oranžových okvětních plátcích se zachytává světlo slunce. Záplava rudých a oranžových trumpetkových květů na úponcích u vchodu do domu. Nové pelargonie a marigoldy. Všechno upravené, ošetřené, čistoučné. Jako bych si jenom odskočil do Nice koupit potřeby na malování, maso a chleba, a Debora byla uvnitř s Rochele a Avrumelem.

Vcházím do domu.

Vzduch uvnitř je teplý a zatuchlý. Otevírám okna v kuchyni. Závěsy, starý dřevěný stůl a židle. Kusy nábytku působí jako staří přátelé. Zavolám Maxovi a Johnovi a řeknu jim, že jsem zpátky. Zavolám Deboře a řeknu jí, že jsem dojel. Ráno půjdu na poštu a zjistím, co všechno přišlo. Pak půjdu ke hrobu Jákoba Kahna.

Procházím jídelnou, na zdi mezi okny a ve spoustě obrazů mé vlastní sbírky visí obraz rebeho. Vynáším si zavazadla po točitém schodišti. Když mím Avrumelův pokoj, nakouknu dovnitř a na posteli leží jeho starý Šimšon, tak jak ho tam před několika měsíci zapomněl.

Jsem doma.

KNIHA TŘETÍ

Kapitola šestá

V ložnici je šero a stojatý vzduch. Otevírám okna a okenice a chvíli stojím a dívám se na vesnici a údolí.

Ovzduší je nabitě světlem. Podvečerní slunce barví zed' kolem vesnice na jasně růžovou. Zelené údolí je poseté shluky domečků s červenými taškami na střeších. Moře v dálce, které se podél mlhavé linky obzoru slévá s bleděmodrou oblohou, přidává stříbro leštěného kovu.

Když jsme se do domu nastěhovali, sedávala Debora celé hodiny a dívala se, jak vesnice a údolí září světlem. Nemohla se světla dost nasytit.

Vybalil jsem si věci a na noční stolek položil Rilkeho. Z telefonu v ložnici jsem zavolal Maxovi a jeho majordomus mi sdělil, že je někde na večírku v Nice. „Vítejte doma, Monsieur Leve,“ řekl majordomus. „Už se nám stýskalo. Žena a děti jsou v pořádku? Monsieur nalezne všechno, jak má být. Sám jsem na to dohlédl.“ Byl to bývalý celník a v péči o Maxovo království prokazoval smysl pro službu lidem a majetku jak vystřižený z devatenáctého století.

Zavolal jsem Johnu Dormanovi. S vyzvánějícím sluchátkem v ruce jsem vyhlédl zadním oknem ložnice, odkud bylo vidět na červené tašky na střeše jeho domu. Třeba šel na večírek s Maxem; někdy s ním chodil. Pravděpodobnější se ovšem jevila varianta, že tone v alkoholickém otupění. Zavěsil jsem.

Potom jsem zašel do vesnice, do kavárny pod zdí, a posadil se na terasu krytou markýzami a prastarými stromy. Byl tam chládek a spousta lidí. Číšníci si to namířili ke mně, aby mě přivítali doma a poptali se na Deboru a děti. Majitel vyšel ven a podal mi ruku. Turisté na nás civěli. Číšníci sami věděli, co mi mají přinést k večeři. Jedl jsem rychle a pozoroval přitom vesničany, kteří na plácku z červeného jílu před kavárnou hráli *pétanque*.

Pak jsem prošel vesnicí ke hřbitovu, zastavil se před otevřenou bránou pod tmavým železným křížem a přes řady náhrobních kamenů dlouze hleděl k Chagallově mramorové hrobce. Slunce hladilo temena nedalekých kopců a vrhalo na hřbitov dlouhé stíny. Hřbitov plný starých i nových náhrobků a posázený vysokými cypřiši ležel ztichlý ve zvolna padajícím soumraku, množství křížů se jasně a ostře rýsovalo proti bronzové záři večerních červánků. Po chvíli jsem se vydal zpátky k domu, posadil se na terasu a díval se, jak přichází noc, světla vesnice v houstnoucí tmě svítila jako nehybné světlušky. Usnul jsem v křesle na terase, spal dlouho a probudil mě až řev motorky jedoucí po silnici. Vzduch byl klidný, chladivý, provoněný květinami. Šel jsem dovnitř.

Byla skoro půlnoc. Chvíli jsem seděl na posteli a díval se na svítící vesnici, pak jsem vzal telefon a vytočil číslo. Po druhém zazvonění se ozvala Debora. Její hlas zněl, jako by seděla na posteli vedle mě.

Rodina, díky Bohu, je v pořádku, říkala. Před šabatem mluvila po telefonu s Rochele. Na táboře se jí moc líbí. Co můj otec? Měl jsem hezký šabat? Je dům v pořádku? Co dělají Max s Johnem? Byli s matkou a Avrumem na lodičkách v Prospect Parku. V New Yorku je hrozné horko. Matka se má dobře. Stojí vedle ní.

„Ašere? Jsi v pořádku?“

„Ano.“

„A otec?“

„Ten je v Izraeli, sbírá volební hlasy. Prožili jsme v pařížské ješivě hezký šabat.“

„To jsem ráda, Ašere. Nám s Deborou dělá moc dobře, že můžeme být spolu. Připadá mi, jako bych našla ztracenou dceru.“

„Nemá někdo z vás další zprávy od bratrance Jonkela?“

„Nachum mi včera po Šulu říkal, že se tě bratranec Jonkel pokusí zbavit správcovství sbírky. Chce tě dát k soudu.“

„To může?“

„Nevím, Ašere. Jsem smutná, že v rodině došlo k takovému nešváru.“

„Mně je z toho taky smutno. Nevím, co s tím dělat. Je tam někde Avrumel?“

„Je tady.“

„Tati?“ Vysoký hlásek, zadýchaný. Představuju si zrzavé vlásy, pihovaté tváře.

„Jak se máš, synku?“

„Mám se dobře, tati. Byli jsme dneska na lodičkách. Pomáhal jsem mámě veslovat.“

„To je bezva.“

„A hádej co, tati.“

„Co?“

„Až se dědeček vrátí z Izraele, bude mě vždycky v neděli brát s sebou do kanceláře. Dědeček říká, že možná uvidím i rebeho.“

Mlčel jsem.

„A na táboře hraju baseball. Každý den. Kde teď jsi, tati?“

„Doma.“

„Našels Šimšona?“

„Ano.“

„Přivezeš ho s sebou?“

„Jasně.“

„Dám ti mámu.“

Znovu se ozvala Debora. „Stýská se mi po tobě, muži. Zařídils v Paříži všechno, cos potřeboval?“

„Ano.“

„S tvou matkou je mi opravdu moc dobře.“

„Jak pokračuješ s tou knížkou?“

„Moc dobře, chvála Bohu. Je tu teď klid. Dobře se mi tu píše.“

„Buď na sebe opatrná, ženo.“

„Na shledanou, Ašere. Dojed' ve zdraví.“

V nastalém tichu jsem slyšel jen motorku, která namáhavě, jako urputný komár, zdolávala kopec. Vesnice si stála na svém vršku, zalitá září nočního osvětlení. Zdálo se mi, že v okně jednoho domku vidím Jákoba Kahna, jak se na mě dívá. Po chvíli jsem usnul.

Probudilo mě melodické klinkání vesnických zvonů, které se neslo ranním vzduchem. Ležel jsem v posteli a cítil, jak mi jejich hlas jemně proniká do uší. Zvony brzy utichly; ložnici zvolna ovládlo podivně zlověstné ticho. Cítil jsem, jak ticho prostupuje celý dům, a za chvíli jsem vstal a oblékl se. Pomodlil jsem se ranní modlitbu a ve světle ranního slunce vyšel kopec ke kavárně, abych se nasnídal. Bylo málo hodin; prodavači umývali ulici před svými krámkami a v kavárně bylo jen pár lidí. Přišel ke mně jeden z číšníků, malý kulaťoučký muž kolem padesátky, který svého času maloval, a chvíli jsme si povídali o chystané Légerově výstavě v Nadaci Maeght za

vesnicí. Měl o ní zaručené zprávy: bude impozantní. Nový pohled na Légera od jeho nejranějších začátků až do období těsně před smrtí. On osobně nepatří zrovna k největším Légerovým obdivovatelům. Bude to ale impozantní výstava.

Potom jsem šel na poštu a odeslal válcovitý balíček vdově po Lucienu Lacampovi do Paříže. Obsahoval kresbu kreslicí dívky, kterou jsem vytvořil předešlého dne ve vlaku. Potřeboval jsem na poště vyřídit ještě další věci. Udělala se za mnou dlouhá fronta. Konečně jsem byl z pošty venku, ve stínu vysoké borovice. Před lékárnou na druhé straně ulice stáli na chodníku dva četníci a povídali si. Po silnici jezdila auta a motorky a po ulicích začínaly proudit první vlny turistů. Vyšel jsem z vesnice k soše na křižovatce, zahrnul doprava a po prudce stoupající cestě jsem se vydal k Nadaci Maeght.

Jdu do kopce, slunce už jasně září a hřeje, a za Nadací Maeght přicházím na štěrkovou cestu s tepanou železnou bránou a dvěma sochami z leštěného bílého mramoru – matka s dítětem a troubící Gabriel – na trávníku za ní. Na moje zazvonění se ozývá hlas hospodyně, ženy z blízké vesnice. Zní z černé kovové krabičky připevněné na kamenném sloupku napravo od brány. „Á, Monsieur Lev, vítejte doma, vítejte doma. Hrozně ráda vás slyším. Á, ne, je mi líto; paní je dneska pryč.“ Brána se hladce otevírá a já procházím dovnitř. O chvíli později se klouzavě zavírá.

Jdu po cestičce, která se vine mezi ibiškem a citroníky, a přes hustý trávník k pahorku s osamělým cypřišem a hrobem Jáкова Kahna. Světlešedá mramorová deska ležící na trávou porostlé zemi se třpytí na slunci, světlo na ní jiskří, jako by byla posázená drahokamy. Na leštěném povrchu stojí:

Jákov Kahn

1884-1983

Před světlehnědým domem se štukovanou omítkou a dřevěným obložením leží zahrada a terasa, na které sedával s Táňou a poslouchal vítr. Sluch byl ten poslední jasný smysl, který mu ke konci zůstal, a tak sedával s hlavou nakloněnou proti větru a říkal, že v mistralu a sciroccu jsou slyšet jemnosti, které člověk zaznamená, jenom když ho neruší jiné smysly, lehké nuance připomínající jisté barevné odstíny, jaké v určitém stadiu pozoroval u Matisse, občas u toho blázna

Soutina a velice často ve Španělových pracích. Vítr jinak provívá borovicemi a jinak jabloněmi, u jedněch je to jak vlna kadmiové červeně, u těch druhých jemná zelená hlinka a v křehkých lístečcích olivovníku zní lehounký nářek blankytné modři jako chladivá, něžná ruka. Mezi stříbřitými kmeny třešní si vítr pohrává s přívalem temného nachu, zatímco v jalovcových keřích je to jasně žlutá a v kopretinách oranžová. Byl hrozně starý, hrozně křehký, vznášel se kolem něho mdlý zápach a pořád musel mít svou indiánskou pokrývku – tu, kterou jsem mu přivezl jako dárek z cesty po Arizoně – musel do ní být zabalený, i když hrálo slunce.

Táňa vždycky seděla na terase kousek opodál a četla si nějaký další ruský román. Vozili jí je emigranti a staří přátelé: čerstvě propuštění Židé; ruští spisovatelé; diplomaté na cestách po Západě. Byla o víc jak patnáct let mladší než její manžel, žena působivého zevnějšku, s vysoko posazenými lícními kostmi, stříbrnými vlasy hladce sčesanými do drdolu, s tmavými očima, aristokratického vystupování. Před revolucí patřila její rodina v Oděse k bohatým obchodníkům, kteří měli styky. Vždycky si četla, zatímco jsme si s Jákobem Kahnem povídali.

„Co poslední dobou děláš, Ašere Leve?“ ptal se mě pokaždé, když jsem za ním přišel, a tenkrát jsem za ním chodil často, dvakrát nebo třikrát týdně. Byl jsem pro ně jako syn; někdy se mnou chodila i Debora a brala s sebou Rochele.

„Tu a tam něco,“ odpovídal jsem a chvíli jsme probírali technické otázky.

Dělalo mu problémy mluvit delší dobu jedním jazykem, jakýmkoliv. Přecházel z angličtiny do jidiš, do francouzštiny, do ruštiny. Jazyky zpočátku odpovídaly období jeho života, o kterém mi právě vykládal: vyprávění o dětství v Rusku bylo v jidiš; léta strávená s Picassem na Montmartru popisoval francouzsky; léta v Americe anglicky; na Táňu často mluvil rusky, čemuž jsem nerozuměl. Pak začal měnit jazyky uprostřed věty, aniž by mezi předmětem hovoru a jazykem byla jakákoliv poznatelná souvislost. Jazyky se v jeho řeči vrstvil jako barvy na jeho plátnech.

„Já už nic nedělám,“ řekl mi jednou. „Slyšel jsem, že Chagall ještě pořád dokáže malovat. Já ale nedělám nic. Oči mám slepé. Nohy mě neposlouchají. Ruce odmítají pracovat. Jenom uši mi ještě slouží. Nevadí. Udělal jsem, kvůli čemu jsem tu byl. Mám právo na únavu. Je to zasloužená únava.“

Seděl – přikrývku s tančícími indiánskými barvami a vzory omotanou těsně kolem sebe – s neskutečně zvrásněnou tváří zalitou sluncem, mrožím knírem povadlým a pocuchanými suchými bílými vlasy volně povlávajícími na lebce potažené tenkou kůží, na bleděružové pokožce nahnědlé skvrny, zapadlé oči lesklé vodnatým povlakem stárí.

Jindy mi řekl: „Pamatuješ se, jak nás rebe poprvé dal dohromady? Vůbec jsem nedoufal, že to bude mít nějakou cenu. Uměl jsi kreslit, to ano. Uměl ses dívat. Ale kreslit umí kdekdo. Není to nijak výjimečný dar. A byls takový malý kluk. Třináctiletý naivní kluk. Rebe nejspíš předpokládal, že neuspěješ. Uvažuju, jestli rebe nelituje, že nás dal dohromady. Přemýšlels o tom někdy, Ašere Leve?“

„Přemýšlel, ano.“

„Poslední dobou na to často myslím. Protože už brzy budeš mým nástupcem.“

„Přestaň.“

„No jen si nemysli, že jsem to všechno dělal z dobroty srdce, Ašere Leve. Umělci nejsou tak laskaví. Umělci jsou vypočítaví sobci. Kdybys měl jenom talent na kreslení, moc dlouho by nám to nevydrželo. Měls v sobě ale skrytou schopnost běsnit. Dokonce ani rebe nedokázal rozpoznat, jakou v sobě máš zlobu. Já ty demony viděl. Byly zdrojem tvého umění. Bylo mi to hned jasné, během prvních několika týdnů, co jsme byli spolu. Věnoval jsem ti léta života, protože jsem v tobě viděl svoji budoucnost.“

„Moc mluvíš,“ řekla mu Táňa a zvedla oči od knihy. „Měl by sis odpočinout.“

Řekl jí něco rusky a ona zavrtěla hlavou.

„Chce, abych odpočíval,“ řekl mi svým chraplavým hrdelním hlasem. „K čemu? Už jsem naživu déle než většina lidí, kteří kdy žili. Budu si povídat se svým žákem, protože v něm je moje budoucnost.“

Táňa mu odpověděla rusky a on se zasmál, zakašlal a přitáhl si indiánskou přikrývku až k bradě. Byl tak vychrtlý, zbývalo z něho tak málo, až se zdálo, jako by vlněné záhyby a sklady pokrývky ovíjely jen kosti a vzduch. Já byl ve sportovním tričku s krátkým rukávem, khaki kalhotách, sandálech a rybářské čepici. Obrátil se ke mně. „Víš, co mi řekla? ‚Kopeš si hrob.‘ Má pravdu, Tánička! Pomodlíš se za mě, Ašere? Já v Boha nevěřím, to ty víš. Ale modlitba nemůže škodit. Jo, jo, rebe je chytrák.“

A ještě jindy se mě zeptal: „Vracíš se někdy do Brooklynu?“

Zavrtěl jsem hlavou. Neřekl jsem mu tenkrát o tom telefonu.

„Vůbec nikdy?“

„Jednou jsem tam byl.“

„Už jsi s Brooklynem skončil?“

Nic jsem na to neřekl.

Vážně pokýval hlavou. „Mlčíš. To znamená rozpolcenost. Jsem rád, že si ji necháváš pro Brooklyn a necpeš ji do svého umění. Rozpolcenost v umění je jako chcanky v kafi.“

„Kahne,“ řekla Táňa a vzhledla od knihy. „Stáří tě neopravňuje k tomu, abys byl vulgární.“

Ignoroval ji. „Víš, oni tě nenechají na pokoji. Vyčkávej. Přejde čas, kdy ty budeš potřebovat je nebo oni tebe. Budou mít požadavky. Až tě budou potřebovat, zavolají tě. Co potom uděláš, Ašere Leve?“

„To bude záležet na tom, co budou chtít.“

„Myslíš? Víš, můj otec byl ladovský chasid, stoupenec rebeho otce. Vzpomínám si, jak otec zpíval a tančil v naší malé synagoze v Kyjevě, i ve strachu ze sviní komunistů všude kolem. Já, já nevěřil ničemu než svému umění. Přesto, když mě povolali –“ Přerušil větu a upřeně se zahleděl do podvečerního slunce.

„To bylo kdy?“

„Dávno.“

„Cos udělal?“

„Vzal jsem tě za svého žáka, Ašere Leve.“ Stočil pohled ke mně. Na suchých rtech mu pohrával unavený úsměv. „Je těžké říct jim ne. Umějí se dotknout čehosi hluboko v člověku, velmi hluboko. Zacházejí s věčností, se samými kořeny duše.“

„Jsou to šarlatáni,“ řekla Táňa. „Zneužívají přirozených lidských pochyb o sobě samém a pocitu viny. Odpusť, Ašere. Ostatně tebe mezi ně nepočítám.“

„Náš Ašer mezi ně patří i nepatří. Nemám pravdu, Ašere?“

Nic jsem neříkal.

„Poslouchej, jak mlčí, Táňo. Neodpovídá. Mlčení je známkou jeho rozpolcenosti. Jen se na něho koukni. Rozpolcenost z něho stoupá jako mlha. Jen počkej, Ašere Leve, jednoho dne si tě povolají. Člověk nemusí být zrovna mudrc, aby tohle dokázal předpovědět. Znáám rebeho ještě z dob, kdy jsme spolu byli v Paříži. Ano, ano dřív nebo později na tebe vynesou požadavky.“

Cestou domů z jedné takové naší večerní návštěvy se mě Debora zeptala: „Proč za ním chodíš tak často? Většinu času, kdy u něho sedíš, prospí.“

„Je to můj učitel,“ odpověděl jsem.

„Teď už spolu ale skoro nemluvíte.“

„Nepotřebuju slova, abych se s ním domluvil.“

„Opravdu měl tak blízko k Picassovi a ostatním?“ Jákob Kahn předtím nesouvisle vykládal o časech v Bateau Lavoir.

„Svým způsobem se Picassovi vyrovnal, v něčem byl jeho žákem. Čím byl Picasso v malbě, to znamenal Jákob Kahn v sochařství.“

„Co tím myslí, když říká, že jsi jeho budoucnost?“

„Nevím.“

„Mlčela. Sešli jsme z kopce, prošli kolem sochy a vyšli na hlavní silnici. Vzala mě za paži. „Nebudeme o tom mluvit, muži. Některá břemena se snáz nesou v tichosti.“

Jednou odpoledne mi Jákob Kahn řekl: „Myslíš někdy na ženy?“

„Často,“ řekl jsem. „Na Deboru, na Rochele.“

Suše se zasmál. „Já byl na umělce nezvykle věrný, když uvážíme, co všechno mi přicházelo do cesty.“ Viděl jsem, jak Táňa vzhledla od knihy. „A teď, čím jsem starší, tím víc na ně myslím. Vždycky jsem se domníval, že to bude obráceně. Život je jedno velké překvapení. Viděls Picassovu *347 Suite*? Něco neskutečného. Co už nemohl dělat penisem, to prováděl perem.“

„Kahne,“ řekla Táňa mírně káravým tónem. „Mluvíš jako školák nebo starý chlívák.“

„Včera jsem byl v muzeu v Antibes,“ řekl jsem. „Zacházel se svými ženami příšerně!“

„Květiny je potřeba hnojit,“ řekl v jidiš a francouzsky dodal: „Kdo chce vypěstovat růži, potřebuje sračky.“

„Kahne,“ řekla Táňa.

„Ženy, to byly jeho démoni, jeho sračky.“

„Uvádíš našeho hosta do rozpaků.“

„Našemu hostovi je čtyřicet, Táňo. Náš host ví, co jsou to démoni. Jaké demony máš ty, Ašere Leve?“

Jednou odpoledne jsem k němu šel a hlas hospodyně z černé krabičky zněl slabě a napjatě, a když jsem prošel bránou, zahradník na mě vrhl kosý, výmluvný pohled. Na cestě před garáží stál zaparkovaný červený peugeot, což znamenalo, že přijel doktor. Táňa seděla v křesle v jejich prostorném obývacím pokoji, veliké hnědé oči nezvykle vystrašené, jinak

se ale ze všech sil ovládala. Seděl na zahradě, řekla mi, a najednou ztratil vědomí. Jeden člověk, co jim vypomáhá, ho vynesl nahoru do ložnice. Táňa zavolala doktora. Čekali jsme v pokoji spolu. Zdi domu byly pokryté jeho soukromou sbírkou: takové malé muzeum moderního umění. Po chvíli se objevil doktor, padesátník jako ze škatulky, s šedým knírem, šedými vlasy a vlídnými očima za skly brýlí bez obrouček. Selhání srdce. Městnání krve v plicích. Madame se musí připravit na nejhorší. Zatím je tu mírná naděje na dočasné zlepšení. Člověk si nemůže být nikdy jistý. Madame to jistě chápe. Není nám dáno setrvávat zde na zemi věčně. A v takovém pokročilém věku, ta krev, slabé srdce... Ať mu Madame zavolá, kdyby vyzbrozovala jakoukoliv změnu.

Seděl jsem u něho v sešelfé ložnici. Jednu ruku měl zlehka položenou na mojí ruce, suchou, chladnou, zsinanou. Z jeho tváře bez výrazu zírala smrt; nasadila mu nezaměnitelnou bezkrevnou masku. Svěho času bušil do mramoru a dřeva, dláto a kladivo mu v ruce jen hrály, odštěpky létaly na všechny strany, v pažích a na krku se mu nadouvaly svaly a žíly, z obličeje mu crčel pot. Teď jako by pod pokrývkou nic nebylo. Vypadal nehmotně, pouhý přízrak.

Otevřel oči. „Ašere Leve.“

„Doktor říkal, že bys neměl mluvit.“

Zakašlal a zamumlal cosi rusky. Táňa, která seděla vedle mě, mu tiše odpověděla. Mně řekl v jidiš: „Odříkej mi žalm, Ašere. To nemůže být na škodu.“ Odříkal jsem z paměti žalm. Zavřel oči a jen ležel, mělce dýchal, občas se maličko pohnul. Škvírami v žaluziích pronikaly dovnitř proužky načervenalého světla. Mluvil rusky, vykřikoval slova. Pak ležel klidně a francouzsky řekl: „Vídáš je někdy, naše učitele, naše přátele, naše nepřátele?“

„Občas,“ řekl jsem francouzsky.

„Často vídám Španěla. Vedeme spolu dlouhé hovory. Jako přítel měl spoustu dobrých vlastností... Ale byl to ďábel.“ V jidiš řekl: „Ty jsi ďábel, Ašere Leve. Jak vezmeš do ruky tužku nebo štětec, stává se z tebe ďábel. Nedopust', abys při práci zpohodlněl. Jsi jako Španěl. Potřebuješ demony, abys mohl zůstat ďáblem. Moje oči to vidí.“

„Už neví, co mluví,“ řekla Táňa Kahnová anglicky.

„Jsem hrozně unavený,“ zamumlal Jákob Kahn v jidiš. „Zasloužím si odpočinek.“

Ležel bez hnutí, s každým jeho krátkým, mělkým nadechnutím se ozvalo chraplavé zapískání.

Táňa mi zatelefonovala druhý den časně ráno. Jákob Kahn před malou chvilí zemřel. Právě odešel doktor. Je potřeba připravit pohřeb. Probíral se mnou Jákob způsob pohřbu?

Krátce jsem s ní promluvil a zavěsil jsem. Debora ležela na svojí půlce postele, bledá v obličeji. Byla v sedmém měsíci s Avrumelem. Odříkal jsem hebrejsky verš z Knihy Jobovy, který se recituje, když se člověk dozví, že někdo zemřel. „Bůh dal, Bůh vzal. Pochváleno budiž jméno Páně.“ A rozplakal jsem se.

Úřady povolily výjimku, aby byl Jákob Kahn pohřben na vlastním pozemku: jediný hřbitov v Saint-Paul byl křesťanský; židovský hřbitov v Nice byl moc daleko. Picasso ležel v hrobě na svém pozemku. A tady se, konec konců, jednalo o Jákoba Kahna. Okna velkých francouzských katedrál svítila jeho zářivými barvami a tvary. Jeho sochy zdobily veřejná prostranství v tuctu evropských velkoměst.

Byl to velký pohřeb. Z Paříže přiletěl ministr kultury. Byl tam starosta Paříže, spolu se starosty Saint-Paul a Věnce. Jákob Kahn a Táňa neměli žádné žijící děti. Dostavili se čtyři vzdálení příbuzní, z nichž jsem se s nikým do té doby nesetkal. Bylo tam množství malířů, sochařů, spisovatelů a lidí z vesnice. Slyšel jsem francouzštinu, angličtinu, ruštinu, italštinu, španělštinu, němčinu. Byli tam kurátoři, agenti, grafici, rozhlasoví zpravodajové, televizní štáby, novináři. Židle k sezení byly rozestavené na terase. Krátkou bohoslužbu sloužil mladý rabbi z malé ladovské synagogy v Nice. Já přednesl chvalořeč, a nepamatuju si, co jsem říkal, jenom vím, že jsem musel několikrát udělat pauzu, abych se zhluboka nadechl. Byl jsem jedním z šesti mužů, kteří vynesli rakev na pahorek. Nesla se nečekaně lehce, jako by se tělo už začalo rozpadat. Bylo teplé ráno, váhavé slunce se skrývalo za mlžným oparem. Od moře k nám přicházely teplé závaný scirocca, slyšel jsem je provívat cypřišem. Slyšíš to taky, maître? Vítr ve vysoko se vypínajícím stromě. Můj hlas pronesl: „Ty, kdo dlíš v příbytku Nejvyššího...“ Stál jsem mezi Táňou a mladým rabbim a zíral do otevřeného hrobu zejícího v zemi, ve kterém byla spuštěná rakev, za všeobecného ticha. „Budu s ním v dobách nouze; já ho vysvobodím a způsobím, že ho budou cítit; dám, aby dozrál ve vysokém věku, a nechám ho dojít spásy.“ Házet jsem do hrobu lopatou zem a slyšel, jak s dutými údery dopadá na víko rakve. Uvnitř sebe jsem cítil velikou otevřenou ránu, prázdnotu, otupující bolest. Odvrátil jsem se.

Táňa zůstala v ohromném domě sama. Byl plný jeho soch a obrazů. Často jsem za ní chodil. Žila se svými knihami a vzpomínkami. „Jsem vdovou po velkém muži. Není nás moc takových. Jsme jakýsi zvláštní druh. Strašně mi schází, i když bych nechtěla, aby zůstával naživu v tom stavu, v jakém byl během posledních měsíců. Nesmíš sem přestat chodit, Ašere. Služebnictvo dostalo pokyn pustit tě dovnitř, ať už budu doma, nebo ne. Netvař se tak smutně. Jákob Kahn měl dlouhý a hodnotný život. Co víc můžeme na tomhle světě chtít?“

Chodil jsem tam často. Sedával jsem s ní na zahradě. Někdy se mnou chodily Debora a děti. Jednou jsme s sebou vzali jenom Avrumela – Rochele byla ve škole – a Táňa ho pustila do Jákobova ateliéru. Byly mu, tuším, asi tak dva roky. Setmělý ateliér překvapivě ještě pořád slabě čpěl pachem štípaného kamene. Avrumel stál mezi kvádry surového mramoru, vytesanými postavami, obrovskými obrazy, změtí náradí na pracovních stolech, očička a pusinku zakulacené posvátnou hrůzou.

Jákob Kahn odkázal svůj majetek Táně. Mně nechal bronzovou sošku nás dvou, jak spolu tančíme se svitkem Tóry. Udělal ji, když jsem byl jeho žákem. Jednou mě byl navštívit během svátku Simchat Tóra a tančili jsme spolu mezi vířícími davy na ulici před ladovskou synagogou. Postavil jsem sochu na podstavec v našem obývacím pokoji, pod obraz rebeho.

Pokračoval jsem v návštěvách. Vždycky jsem postál nad hrobem a odříkal žalm. Často jsem si povídal s Táňou. Letos na jaře, pár týdnů po mojí pařížské výstavě, mi zavolala a požádala mě, abych za ní zašel. Vystoupal jsem do kopce, zazvonil a promluvil do černé krabičky.

Seděli jsme ve velkém, světle zalitým obývacím pokoji obklopeni sochami a obrazy Jákoba Kahna. Zdálo se, jako by se vznášel nad námi. Cítil jsem jeho přítomnost a představoval si jeho oči, jeho popelavou tvář, mroží knír. Slyšel jsem jeho hlas.

„Jak se cítíš, Ašere?“ zeptala se Táňa jemně.

„Nevzpomínám si, že bych se kdy cítil hůř, i když mi určitě někdy hůř bylo.“

„Jak se má Debora?“

„Dělám jí starosti.“

„A děti?“

„Chvála Všemohoucímu, jsou zdravé.“

„Četla jsem všechny noviny a časopisy.“

Nic jsem na to neřekl.

„Co budeš dělat?“

„Nevím.“

„Vzpomínám si, jak Jákob Kahn říkal, že člověk by neměl brát příliš vážně své kritiky. Kritici patří k těm, kterým musí umělec dávat lekce.“

„Třeba už nemám co říct.“

„To je nesmysl, Ašere Leve.“

„Když umělec nemá co říct, měl by odejít. Dobří kritici jsou skoro vždycky krutí, málokdy ale píší hlouposti. A ti, kdo píší o mojí práci, patří mezi nejlepší.“

„Kahn mi jednou řekl, že umělec nedělá umění pro kritiky, ale sám pro sebe.“ Zvykla si citovat svého muže, což, jak jsem někde četl, je sklon, který mívají vdovy po velikánech. „Pro koho tvoříš ty, Ašere?“

„Není na tom nic špatného, vyslechnout si dobré kritiky.“

„Utrpěls krutou ránu, Ašere. Tím spíš bys měl pokračovat.“

Byl jsem zticha.

Prostorný pokoj jako by byl plný Jáкова Kahna, Jákob Kahn vyplňoval všechny kouty, zářil mezi tančícími zrny prachu v paprscích slunečního světla procházejících velikými okny. Za okny byla zahrada, terasa, trávník s pár jeho velkými sochami a za tím vším pahorek, osamělý cypřiš a hrob.

Táňa Kahnová se ke mně naklonila. „Poslouchej, Ašere. Když jsme uprchli z Paříže a Němci roztavili jeho sochy, byl zoufalý. Nemohl pracovat. Zmocnila se ho melancholie, která z něho do poslední kapky vysála energii. Tys ho tak zažil, ale jenom párkrát. Když jsme přišli do Ameriky, drželo se ho to v jednom kuse skoro celý rok. Pořád dokola mi opakoval: Všechno ztratilo punc. Kámen už není kámen. Modrá už není modrá. Červená není červená. Žlutá není žlutá. Všechno má barvu otevřeného hrobu.' Potom šel za vaším rebem. A začal zase pracovat.“

„To jsem nevěděl.“

„Ach ano.“

„Co mu rebe řekl?“

„Nemám tušení. Jednou jsem se ho na to zeptala a on mi to odmítl říct. Pak už jsem se ho nikdy neptala. Můžu ti nabídnout šálek kávy nebo čaje, Ašere? Máme duben, pořád je ale dost chladno. Pravda je, že tenhle druh melancholie se dá překonat. Nenecháš se přece zničit svými kritiky, byť sebelepšími.“

O dva dny později zavolala matka a oznámila mi, že zemřel strýček Jicchak.

Ted' stojím na pahorku u hrobu Jáкова Kahna, cypřiš se tyčí proti modrému rannímu nebi a na tváři cítím teplý vítr. Je to poslední smysl, který mi ještě slouží, slyším ho říkat. Ve větru jsou barvy, Ašere Leve. Najdi si zase svoje demony a vrať se k práci. Barvy na tebe čekají ve větru. Všechno ti šlo moc hladce. Umělec potřebuje roztráštěný svět, aby mohl jeho kusům dát umělecký tvar. Není to tak, Ašere Leve? Poklid umění zabíjí. Ašer Lev, umělec. Ašer Lev, potíživista. Ašer Lev, moje budoucnost. Jeho hlas provívá větrem a já k němu připojuju slova žalmistova..“Ochraňuj mě, Bože, utíkám se k tobě! Pravím Hospodinu: Ty jsi, Panovníku, moje dobro, nad Tebe není...”“ Vítr v rozechvělém cypřiši je rudý a černý.

Scházím zpátky prudce se svažující silnicí kolem odbočky k Nadaci Maeght a potom k vysoké modernistické soše na křižovatce s hlavní silnicí. Všude podél silnice stojí zaparkovaná auta a silnice je plná turistů. Kolem projíždí v oblaku naftových výparů zelenobílý turistický autobus značky Mercedes; tónovanými skly po mně pokukují zvědavé tváře. U Maxova domu vyběhl odněkud z živého plotu podél silnice černý pes; velký, černý, s hladkou srstí, čenichá v mých stopách a chvíli jde za mnou, pak odbočuje a mimochodným krokem běží k vesnici.

Když mímám bránu Maxova domu, vidím Džamila, arabského zahradníka, jak na zahradě ošetřuje ovocné stromy, a Maxova krémového peugeotu pod zelenou umělohmotnou markýzou podél zdi jeho ateliéru. Přes živý plot a stromy vidím pableskovat bazén: klidná hladina vody zrcadlí hřejivou modř oblohy. Avrumel a Rochele bazén přímo zbožňují! Vidím před sebou Avrumela v bazénu, bílá kůže se mu leskne, rezaté vlasy planou na slunci. Bylo potřeba pořád ho mazat opalovacími krémy; snadno se spálí. Rochele byla ve vodě jako doma, hubenýma rukama dělala rázná tempa, obratně kopala bledýma nohama, dlouhé světlehnědé vlasy se za ní táhly jako nějaký živočich. Voda pro ni znamenala výborné cvičení, nedokázala ale plavat rychle moc dlouho; brzy se zadýchala. Vidím jejich zmáčené obličej, voda jim kape z vlasů a plavek, na kraji bazénu, kde sedí na sluníčku, se kolem nich dělají loužičky. A Deboru v lehkých letních šatech, která někdy sedávala opodál pod jedním z Maxových slunečníků. Do bazénu nikdy nešla, jenom když byla úplně sama nebo se mnou.

Přední bránou vidím Džamila mezi citronovníky. Max je teď nejspíš v ateliéru a pracuje. Plátna a stojany má vyrovnané jako vojáky, prochází mezi nimi svlečený do pasu a nanáší barvy. Je to opravdu dobrý malíř; podle všeho mu nedělá problémy začít pracovat, dokáže si přesně vymezit tvůrčí arénu a bez bázně do ní vstoupit. Jeho barvy přímo tančí, čiší z nich radost ze života; zaslouží si svůj úspěch.

Jdu ještě pár kroků dál a odbočuju na vedlejší cestu, která vybíhá z hlavní silnice. Zadní část Maxova pozemku je hned přes cestu od naší přední branky. Vcházím dovnitř a horkým sluncem jdu štěrkovou cestičkou pomalu k domu. Uvnitř otvírám okna a žaluzie, aby čerstvý vzduch a slunce vyhnaly zatuchlinu. Bezcílně procházím z místnosti do místnosti. Tady seděla Debora a kojila Avrumela. Tady si Rochele hrála se skládačkou. Tady jsem dostal nápad na jeden obraz. Tady jsme seděli s otcem a povídali si. Tady se mi John Dorman svěčil, kolik let byli se ženou v New Yorku v komunistické straně. Tady se Avrumel jednou připletl moc blízko za elektrikáře, a jak se elektrikář najednou otočil od zásuvky, Avrumel mu naletěl okem na šroubovák. Krev a bolest. Málem o oko přišel.

Zavolal jsem Maxovi, ozval se mi jeho záznamník a já záznamníku oznámil, že jsem doma. Podíval jsem se na hodinky a rozhodl se zavolat Johnu Dormanovi. Seděl jsem na posteli, díval se oknem na ochrannou zeď vesnice a vytočil Johnovo číslo. Telefon zvonil dlouho, než to vzal. Neartikulovaný hlas pronesl anglicky: „Nepřejte si mě, jestli voláte kvůli pitomostem.“

„Johne? Tady Ašer Lev.“

„Žádnýho Ašera Leva neznám. Sbohem.“

„Jak se ti vede?“

„Telefonuju, takže nejspíš dobře. Hele, je to vážně Ašer Lev?“

„Ano.“

„Ty prevíte. Máte vy to divný pohřební zvyky, Leve.“

„Tos nedostal můj dopis?“

„Jestlis ho poslal, tak jsem ho dostal. Trochu mi vypovídá paměť. Ženu tu máš taky?“

„Ne.“

„A děti?“

„Vrátil jsem se sám.“

„Prevíte. Měls tam zůstat a paní s dětma poslat sem. Je tu bez nich smutno. Zdržíš se? Máte zatraceně divný pohřební

zvyky. Dva měsíce zahrabávat jednoho člověka. Měl bys to dát k lepšímu v *National Geographicu*.“

Zavěsil.

Sotva jsem položil sluchátko, telefon zazvonil. Vzal jsem to a uslyšel Maxův hlas. „Nazdárek, příteli. Jak se vede? Zajdi potom ke mně, řeknu Claudine, aby nám uvařila nějakou dobrotu a sníme si to na terase. Jaks jel? Vlakem? Dobrý nápad. Letadla mají kvůli stávce zpoždění. Já čekal v Paříži na letišti dvě hodiny. Otrava. Musím zpátky pracovat. Zrovna – jak to říkáš? – mi to pěkně odsýpá.“

Zavěsil jsem a lehl si na postel. Postele, prádelníky, zrcadla, koberce, židle, trámový strop, bílé zdi s prosvítajícími zrníčky písku, okna a výhled na údolí s vesnicí. Všechno je stejné a všechno je úplně jiné. Než jsme odjeli, vnímal jsem Brooklyn vzdáleně, rozostřený filtrem Saint-Paul. Ted' všechno v Saint-Paul halí měsíce strávené v Brooklynu. Zavírám oči a vidím Avrumela, jak jde s mým otcem prudce stoupající silnicí, která vede kolem Nadace Maeght k domu Jáкова Kahna. Vidím Rochele, jak s mojí matkou stoupá úzkými středověkými uličkami vesnice. Vidím Deboru s matkou, jak sedí v klubovkách u Maxova bazénu. Vidím otce, jak se baví s Maxem o budoucnosti. „Bez budoucnosti nemůže být přítomnost,“ říká otec. „Bez budoucnosti není naděje na vykoupení a bez naděje na vykoupení není nic. Člověk musí plánovat dopředu.“ Max se zdvořile usmívá. Takovéhle řeči, svěřil se mi jednou, slýchal od svého otce. „Mluví o spáse světa pro budoucí,“ řekl Max. „Já mám daleko skromnější cíle. Rád bych zachránil jedno plátno pro dnešní den.“

Slunce procházející oknem kousek popošlo a svítí mi teď do očí. Strnule zírám do jeho zlatavého světla, sleduju líný pohyb zrnek prachu: smítka blýskající se ve sluncem zalitém světě. Vstávám z postele a stoupám si k zrcadlu prádelníku. Ašer Lev. Jsem v pokušení nakreslit další svůj obrys, třeba některou Avrumelovou pastelkou, zanechat na zrcadle kostrbatou, paňácovitou siluetu Ašera Leva. Místo toho vycházím z domu a žhnoucím sluncem a chladivými pásy stínu jdu do svého ateliéru.

Veliká uzavřená místnost je tichá. Její pachy, pro mě opojné, představují pro Rochele smrtelné nebezpečí. Pane světa, vedeš si podivně. Mně sešleš dar, díky němuž nemůžu žít bez pachů, ve kterých se moje nadání probouzí k životu; na Rochele uvalíš prokletí, které jí brání se jím být jen přiblížit. Pokud je v tom nějaký smysl, pak mi uniká. Ledaže bys chtěl s

konečnou platností ukázat, že tenhle dar patří výhradně mně; že v mojí rodině nebude mít pokračovatele; že stojí a padá s Ašerem Levem. Je to tak? Ašer Lev, umělec. Ašer Lev, potíživista. Ašer Lev, slepá ulička.

Stojím v tichu sluncem zalitého ateliéru a rozhlížím se po pracovních stolcích plných nepořádku, po ověšených zdech, pocákané podlaze, obrovském prázdném plátně, které na mě ještě pořád čeká, nečinně ležících štětcích a pigmentech, terpentýnu a olejových barvách povalujících se tam, kde jsem je nechal před pařížskou výstavou – všechno znehybnělé jako na fotografii; podobně mi Debora kdysi popsala svůj život s rodiči: jednoho červencového dne v roce 1942 se najednou zastavil; vzpomínky zmrzlé v paměti: matka, jak na ni křičí, ať vypadne a jde domů, že to *není* žádný cirkus nebo zoologická: celé její rané dětství, láska, rodina, všechno najednou zmrtvělé, strnulé, ztracené: přetržené a předčasně ukončené. Paříž je proslavená množstvím začátků a konců. Každá dějepisná kniha je toho důkazem.

Ateliér mi najednou připadá jako hrobka, jeho pachy mě dusí. Vycházím ven těžkými kovovými dveřmi, zavírám a zamykám je, odcházím přední brankou a přecházím silnici k zadním dvířkám na zahradu Maxova domu. Dveře se s cvaknutím otevírají. Jdu kolem majordomova domečku a veliké zeleninové zahrady k ateliéru a slyším Maxe, který na mě volá z terasy.

„Ašere, tady. Jak se vede, příteli? Pojd' se posadit. Claudine pro nás stvořila jeden ze svých zázraků.“

Claudine vychází z domu. Je to hezky upravená rusovláska středních let z jedné z nedalekých horských vesnic. Nese dřevěnou mísu plnou salátu. Zdraví mě a říká, jak je hezké, že Monsieur je zase doma a že se nám Monsieur zhubl a jak že se mají Madame a ty naše krásné dětičky. Jde zpátky dovnitř.

Sedíme s Maxem sami u stolu pod slunečníkem. Bazén se leskne na slunci. Je olemovaný plochými kameny a všude kolem hýří barvami květiny, které drží na uzdě jen řady keřů a stromů. Vidím okraj vlastního pozemku, skupinku vrb vykukujících nad keři za bazénem po mojí levici a za nimi údolí, v odpoledním slunci temně zelené, a vrcholky kopců, které se svažují k moři.

„Tisk vyšel báječně,“ říká Max. Má na sobě opalovačky, červenobíle kostkovanou košili s krátkým rukávem rozhalenou k druhému knoflíčku a hnědé mokašiny bez ponožek. Kolem obtloustlého krku mu visí tenký zlatý řetízek. Věncem šedých

vlasů kolem holé hlavy má zastřižený a učesaný. Na horním rtu mu sedí pečlivě ošetřený šedý knír. „Obrovsky jsi mi pomohl, přítelíčku. Nechápu, že jsem tě už dřív nepožádal, abys mi předvedl karborundovou metodu, celá ta léta, co tě znám. Schoval jsem ti první otisk po bon á tirer. Dám ti ho jako dárek.“

„Děkuju, Maxi.“

„Žasnu, že deska může takovýmhle způsobem tlačit na papír, vytvořit tak krásné textury, a přitom papír neponičí. Prosím tě, jez. Claudine má pravdu; zhubl jsi. Co tě trápí, Ašere? Pověz mi, co se stalo v Brooklynu.“

Sedíme na terase u bazénu, jíme jídlo, které nám předložila Claudine. Nad klidnou hladinou bazénu letí kolibřík, uprostřed letu zastavuje, vznáší se na místě a pije vodu, pak rychle mizí v dálce. Slyším provoz na silnici: motorky, výletní autobusy, auta. Co mu mám vykládat? Říkám něco o tom, že Debora a děti si přály zůstat déle než jenom na týden smutku, protože chtějí být s mými rodiči, je jim dobře v komunitě, děti chtěly být přes léto v ladovských táborech, Debora je ráda s mojí matkou.

„A teď ty, příteli. Jak to vidíš ty?“

„Já?“

„Tobě se v New Yorku líbí?“

„Mně na tom nesejde.“

„Dokázals tam pracovat?“

„Něco jsem nakreslil.“

„Už – jak dlouho? – asi čtyři měsíce jsi nenamaloval obraz.“

„Člověk nemusí pracovat v jednom kuse, Maxi.“

„Přijde na to, z jakého důvodu člověk nepracuje, ne? Dej si pomeranč, příteli. Jsou z mých vlastních stromů a jsou vynikající. Říkal jsem ti, že za dva týdny odjízďím do Stockholmu? Ano. Chystají mi tam vernisáž. V moc dobré galerii. A potom Oslo. Skvělí lidé. Vezmi si pár bobulek tady toho vína. Bude ti chutnat.“

Dojídáme, Max odchází do ateliéru a já sedím sám u bazénu, zírám do vody a pozoruju vážku, která líně klouže nad hladinou, křehkými křídly jemně tepe horký odpolední vzduch. O chvíli později odcházím zadními vrátky, přecházím přes ulici a jdu domů. Je největší horko za celý den. Chtělo by to trochu si zdřímnout. Nemůžu ale usnout.

Ještě téhož odpoledne jsem ve svém ateliéru a zírám na ohromné, prázdné, umbrou natřené plátno, když někdo zvoní na zvonek u přední branky. Domovním telefonem se ptám, kdo to je. „John Dorman,“ říká čísi hlas. Tisknu knoflík bzučáku, otevírám dveře ateliéru, stojím na slunci a čekám na něho. Svým známým klátivým krokem se štrachá po cestičce mezi cypřiši. Má na sobě pytlovité kalhoty, odrbanou košili s krátkými rukávy a sandály. Je vysoký, na šesulce hlavy mu jak sláma raší chomáč suchých bílých vlasů, prořídých a neučesaných. Zelené umělohmotné stínítko na čele mu vrhá viridianový stín na horní půlku obličeje. Podáváme si ruce.

„Přišel jsem se podívat, jestlis to byl opravdu ty. Jak se vede?“

„Dobře. Pojd' dovnitř, nezůstávej v tom vedru.“

„Zhubnuls a o chlup ti zešedivěly vousy. Co ti to v Brooklynu provedli?“

Vchází do ateliéru a já zavírám dveře. Stojí uprostřed mého nepořádku, rozhlíží se kolem. Jeho bledé oči všechno zaznamenávají, na dlouhý okamžik se zastavují na obrovském prázdném plátně a pak kloužou dál po stolech a zdech.

„Byls dlouho pryč, Leve.“ V jinak lhostejném hlase se ozývá výčitka. Je celý zarudlý. Vychází z něho slabý pach whisky. „Všichni jste mi chyběli. Zvláštní způsob, jak někoho pohřbít.“ Nepřestává se rozhlížet kolem sebe, mému pohledu se vyhýbá. „Udělals něco v New Yorku?“

„Kresby.“

„Máš je tady?“

„Nechal jsem je u Douga. Mám tu něco z Paříže.“

Nesu mu jeden skicář a on si s ním sedá na zelené křesílko, na kterém sedává Avrumel, když je se mnou v ateliéru, a začíná obracet stránky. Stojím před ohromným plátnem natřeným umbrou. Plátno je oceán, temný a vzedmutý a já se bojím na něj vyplout, protože je v něm spusta zrádných proudů. V konečcích prstů mám palčivý pocit znecitlivujícího chladu. Zastrkávám si ruce do podpaží. Studené prsty v létě v jižní Francii! John mi vrací skicář.

„Zatraceně dobrý. Tady tohle – trubači to jsou? – prvotřídní. Můžu ti říct, že mě tvoje dílo pekelně děsí. Jak tě můžou tví lidi trpět? Místo přemlouvání, abys ještě zůstal, by spíš měli stát o to vykopnout tě co nejdřív.“

Nereaguju. Chvilí tam spolu jen tak stojíme a díváme se na plátno.

„Jak jde psaní, John?“

„Jde to.“

Nevyšlo mu nic od *Snu o nadaném dítěti*, jednoho z velkých románů třicátých let. Píše denně a všechno ukládá do černé plechové krabice ve své ložnici. Do Paříže přišel se ženou po druhé světové válce, a když zemřela, přestěhoval se do Saint-Paul. Vytrvale pije a je často nemocný. Vím toho o něm hrozně málo. Je plachý a tichý, děti ho zbožňují a říkají mu strýček John. Jednou se mi v mírné opici svěřil, že přestal publikovat, protože ztratil své dva světy: čtvrt', ze které se jeho rodina odstěhovala, když mu bylo dvanáct, a komunistickou stranu, ze které odešel po paktu mezi Hitlerem a Stalinem. Vzpomínám si, že Avrumel mu seděl na klíně a upřeně na něho zíral, když mi to vykládal. Potom se mě Avrumel ptal, proč měl strýček v očích slzy, když si se mnou povídal?

Doprovázím pak Johna k přední brance a on říká, aniž by se na mě podíval: „Je tady ticho jako v hrobě, bez paní a dětí. Vyříd' jí to.“ Jeho stínítkem prosvítá slunce a vrhá mu zelený stín na velký, smutný obličej. „Řekni jí, ať se vrátí a přiveze děti. Řekni jí to, Leve.“

Jde brankou ven, po silnici a na štěrkovou cestu, která vede k jeho domu. Na silnici je velký provoz. Vracím se do ateliéru a sedám si do zeleného křesílka, prohlížím si kresby. Vyndávám ze skicáře kresbu trumpetistů, přestříkávám ji fixativem, dávám navrch a dospod hedvábný papír, opatrně ji roluju a vkládám do poštovní trubice. Píšu na trubici adresu vdovy po Lucienu Lacampovi, jdu odpoledním vedrem na vesnickou poštu a balíček posílám. Davy turistů se vracím zpátky domů.

Další den mám plno práce s korespondencí: komise, sběratelé, kurátoři muzeí, žádost od jistého evropského agenta, abych potvrdil pravost jednoho tisku, na kterém je můj podpis. Procházím zevnitř a zvenku dům a kontroluju potrubí. Dům, postavený před Velkou francouzskou revolucí, stojí na pozemku pět minut pěšky od Saint-Paul. Max ho objevil poté, co mu Debora napsala o obzvlášť ošklivém astmatickém záchvatu, který postihl Rochele. „Sluníčko, Ašere,“ řekla tehdy Debora tiše. „Sluníčko.“ Mezi naším bytem v Rue des Rosiers a Maxovým domem v Saint-Paul pendlovaly telefonáty, dopisy, fotografie, hypoteční listiny, architektonické plány. Letěl jsem na jih, abych se na dům podíval, a popsals jsem ho

Deboře. Max dohlédl na renovace. „Ten dům třeba pomůže vymazat vzpomínky na zapečetěné byty, co myslíš?“ řekl mi jednou Max po telefonu během rozhovoru o tesařích a instalátérech. Byla jen malá naděje, že by to dokázal; ale bylo hezké myslet si, že by mohl.

Dům naši dvouměsíční nepřítomnost přestál moc dobře.

Když šla odpoledne Claudine na nákup do vesnice, stavila se u mě a uvařila s naším nádobím, hrnci, talíři a vším ostatním jídlo tak, jak ji to naučila Debora. John a Max si ke mně přisedli na terasu. Potom jsme šli k Maxovi, seděli u bazénu a dívali se, jak zapadá slunce. Na stole stály skleničky a láhev skotské whisky Dewar's. Údolí začínal halit načervenalý soumrak. Obloha bledla a vytrácelo se z ní světlo. U silnice se rozsvítila světla: údolím se vinuly korálky světél a po úbočích kopců šplhaly ke vzdáleným vrcholům, pomrkávaly v dálce jako hvězdy. Vlahý větřík k nám od údolí zanášel pižmové pachy. Nějakou chvíli jsme seděli potichu, potmě. Max potom zašel do domu a rozsvítil podvodní světla. Z bazénu se šířila měkká modrobílá záře a osvětlovala ploché kameny, květiny a spodní strany nehybných listů. Odněkud zblízka se ozýval pulsující cvrkot cikád a monotónní kvákání žab. Max a John v lehkém nasvícení vypadali nehmotně, jako duchové.

Zeptal jsem se Maxe, jestli bude na podzim hodně cestovat. Řekl, že nejspíš pojedou do Japonska na vernisáže svých výstav v Tokiu a Kjótu. „A je tu možnost, že pojedu i do Číny. Ano, do Číny. Jen si to představte. Ani jsem nevěděl, že se Číňani vůbec zajímají o západní umění. A zajímá je umění Maxe Lobeho.“

John upil ze svojí sklenice a řekl, že nesnáší cestování; v mládí se nacestoval víc, než je pro člověka za jeden život zdrávo. Jezdili s manželkou po všech čertech na utajovaná zasedání Strany; tajná hesla; zastírací manévry; organizování dělníků; uskoky proti provokatérům najatým majiteli k rozvracení stávek. „Párkrát nás mohli zabít. Jediný období, kdy jsem byl svým pánem, bylo sedm měsíců, který jsem měl na napsání románu.“

„Tys ten román napsal za sedm měsíců?“

„Než jsem se oženil. Bydlel jsem v jednom bejváčku v Bronxu, byly tam kvanta švábů a štěnic. Hned u zoo. Psal jsem ve dne v noci. Jak bylo v Paříži, Leve?“

„Dobře. Jak by v Paříži mohlo nebýt dobře?“

„Musím tam zase někdy zajet. Už mi schází, děvka jedna stará. Nebyl jsem tam od tvojí výstavy.“

„Moje výstava,“ řekl jsem.
 Nastalo delší ticho. Odvrátil jsem se od bazénu a díval se do dálky přes temné údolí.
 John si dolil skotskou. „Kdy se vracíš do Brooklynů?“
 „Ve čtvrtek.“
 „Mně jsi říkal v neděli,“ řekl Max.
 „Už jsem zařídil všechno, co jsem potřeboval. Nemá cenu, abych se tu zdržoval. Radši budu o šabatou s Deborahou a Avrumelem.“
 „Kde je Rochele?“ zeptal se Max.
 Řekl jsem mu to.
 „Je dobře, že zůstává na táboře i přes noc?“
 „Rochele se o sebe umí postarat.“
 „Avrumel na táboře hraje baseball,“ řekl John. „Chtěl bych ho vidět, jak máchá pálkou.“
 „Deborah říkala, že mu to docela jde.“
 „Aby ne,“ řekl John. „Avrumel je bezva kluk.“
 Nastalo další ticho. John se napil. Ruka, kterou si zvedal sklenici ke rtům, se mu mírně třásla. Po silnici projela motorka, staccato jejího motoru na chvíli rozbilo noční klid.
 „V New Yorku je v létě jak v pekle,“ řekl John. „Spával jsem tam na požárním schodišti. Vedro jak v peci. Asfalt se tavil.“
 „My vždycky v létě jezdili pryč,“ řekl jsem. „Rodiče měli domeček v Massachusetts.“
 „Tak heleme se,“ řekl John. „Slyšíš to, Maxi? Domeček na venkově. Nevěděl jsem, že jsi kapitalista, Leve.“
 „Tak navíc ještě kapitalista,“ řekl jsem v jidiš.
 „My nejenom že neměli domeček na venkově, Leve, my ani neměli tušení, co to takovej domeček na venkově je.“
 „Je to letní chata, John. Malá chatička. Mezi spoustou dalších chatiček. Je to v chasidské chatové kolonii.“
 „Ašer Lev, kapitalista,“ řekl John a napil se. „Já věděl, že mi na tobě něco nesedí. Nechápu, jak klofnul tak příjemnou ženskou, jako je tvoje paní.“
 „Za to může Max,“ řekl jsem. „Max nás seznámil.“
 „Nic rozumnějšího už jsem pak nikdy neudělal,“ řekl Max s úsměvem.
 „Možná se nade mnou slitovala, protože jsem byl v tak bídném stavu. Tehdy jsem zrovna dokončil ukřižování.“
 „O těchhle obrazech se bavit nebudeme,“ řekl John.
 „Dneska ne.“
 „To doufám, že ne, John.“

„Protože, abych pravdu řekl, jedno jsem ti nikdy neřek, totiž, že se mi to celý nezdá. Židi by ukřižování malovat neměli.“

Nic jsem neříkal.

„Není to než mizerný klišé. U Žida nevkus. Kvůli ukřižování vyteklo až moc židovské krve. Židi by od toho měli dát ruce pryč.“

„A co jsem měl použít?“

„Mě se neptej. To je tvoje starost, Leve. Ale ukřižování rozhodně je klišé. A taky moc lidí rozčílí. Člověk musí znát svoje meze.“

„Johne, úplně zřetelně jsem slyšel, jak říkáš, že o ukřižováních se bavit nebudeme,“ řekl Max.

„A slyšels dobře,“ řekl John. „Konec debaty.“

„Jsou nějaké meze, které bys nepřekročil ve svém psaní?“ zeptal jsem se.

„Nikdy bych nepsal román o Ježíšově životě. Není to moje parketa. Co ty, hergot, můžeš vědět o ukřižování, Leve? Nemáš právo přisvojovat si cizí zkušenost. Když to použiješ, je z toho jenom faleš. Jenom génius dokáže vstřebat cizí zkušenost a správně ji použít.“

„Nevěděl jsem, jak jinak vyjádřit utrpení, Johne.“

„Tak sis lehce pomoh tím, že ukrad cizí zkušenost.“ Dolil si skotskou a napil se.

„Nebylo na tom nic snadného, Johne. Snadné by bylo nenamalovat to vůbec.“

„Podle mě to bylo ztraceně snadný řešení,“ řekl John.

„Na to, že jste se o tom vůbec nechtěli bavit, už se tím zabýváte dost dlouho,“ řekl Max.

„Správně,“ řekl John. „Za to můžu já. Definitivní konec debaty. Stejně už na mě začíná jít únava. Pojd', doprovodím tě zpátky, Leve. Nebudu ti přece zazlívát tvoji minulost. Dobrou noc, Maxi.“

„Dobrou noc, Johne. Ašere, opravdu ve čtvrtek odjíždíš?“

„Ano.“

„Zítra večer je v Nice večírek se starostou, na kterém musím být. Bude se tam jednat o novém muzeu. Stavím se ale u tebe, než pojeděš.“

Nechali jsme ho sedět u bazénu a šli kolem zeleninové zahrady a majordomova domečku zadní brankou ven. Kolem prosvištělo auto směrem do vesnice. Přešli jsme silnici. Pouliční lampy nás zalévaly jantarovým světlem. Došli jsme k Johnovým vrátkům.

„Nedáme si šláftruňk?“ zeptal se John.

Řekl jsem, že ne, že děkuju; jsem zralý na postel.

„Víš to jistě?“

„Ano.“

„Tak zdar, Leve. Díky za ty americký bloky. Francouzský bloky mi jdou na nervy. Z linek a čtverečků mi přeskakují oči. Dobrou.“

Díval jsem se, jak prochází brankou a po cestičce jde k domu.

Když jsem se svlékal v ložnici, vyhlédl jsem z okna a viděl ho, jak sedí u stolu v kuchyni a píše. Umyl jsem se, lehl si do postele a znovu si přečetl kus Rilkeho. Zhasnul jsem, přeříkal krias šema a ležel potmě, nespál jsem. Nocí se nesl hluk tu a tam projíždějícího auta nebo motorky. Uvnitř domu jsem slyšel nezvyklé zvuky, podivný šramot v temných chodbách. Dlouho jsem jen tak ležel v posteli a snažil se usnout.

Probudily mě zvony. Oblékl jsem se, pomodlil se ranní modlitbu a šel do vesnice pro noviny. Vzduch byl svěží a bylo chladno, protože slunce sotva vyšlo. Na terase kavárny byli jenom dva lidé. Jedním z nich byl místní tesař, kterému loni v zimě zemřela žena a který si tu často dával snídani, než šel do práce. Ten druhý byl John Dorman.

Seděl u stolku skloněný nad jedním z trhacích amerických bloků, které jsem mu koupil, a psal. Jeho dlouhá hubená postava vytvářela nad blokem jakýsi oblouk, jako by ho celá objímala. V levé ruce držel pero; předloktím pravé ruky se opíral o stůl u horního okraje bloku; nad stránkami se vznášel jeho zelený štítek; oči krátkozrace vyprovázely slova na cestu. Stál jsem u vchodu na terasu a pozoroval ho. Vytrvale psal, ustával vždy, jen aby upil ze šálku kávy, který mu číšník pořád doléval.

Nechtěl jsem ho rušit a posadil jsem se ke stolku daleko od něho. Snědl jsem snídani a přečetl si noviny. Počet obětí železničního neštěstí v Paříži stoupl na šestapadesát. Jihoafrická armáda pozabíjela tři sta kubánských a angolských vojáků. Etiopská bojová letadla usmrtila přes pět set povstaleckých Tygrů. Prezidentská kampaň ve Spojených státech. Sovětská komunistická strana napadá *glasnost*. Filmové hvězdy, režiséři, rockové hvězdy, jazzoví hudebníci na Azurovém pobřeží. Další arabské nepokoje na Západním břehu Jordánu a v Pásmu Gazy. Očekává se, že ministr

zahraničí Shultz navštíví Izrael. Kde je asi otec? Nejspíš objíždí ladovské chasidy po celém Izraeli. Schází se s politiky. Volte rebeho stranu a dostane se vám rebeho požehnání. Můj otec a potom Avrumel. Je to otázka času. Dát jim Avrumela. Představil jsem si Avrumela, jak sedí v zeleném křesílku u mě v ateliéru, tiskne k sobě Šimšona a dívá se, jak maluju. Není to tak, že už nedokážu malovat, Avrumeli; mohl bych malovat ve dne v noci. Já jenom nechci malovat pořád dokola to samé, jako počítač. Proč bych ale měl pořád překračovat nějaké meze? Proč se pořád ohlížet na budoucnost? Mohl bych takhle malovat až do smrti a všechno bych prodal. Jenom pár lidí skutečně zajímají nějaké hranice, nějaká budoucnost. Proč bych se tím měl zabývat? Proč?

„Proč co?“ řekl někdo. S leknutím jsem vzhlédl a uviděl Johna Dormana, který stál u mého stolu, vysoký, hubený, brunátný v obličeji, a díval se na mě. „Povídáš si sám se sebou, Leve. To je neklamná známka začátku konce. Proč sis nepřised ke mně?“

Řekl jsem mu, že jsem ho nechtěl rušit při psaní.

„To je od tebe hezký. Můžu já k tobě? Napsal jsem tři dobrý stránky.“

„Dáš si kávu?“

„Pro dnešní ráno mám kafe po krk. Mám už z kafe klepavku. Vidíš? Chystáš se domů, nebo tu budeš sedět a číst si o naší veselý planetě?“

Dopil jsem kávu a zaplatil. Společně jsme vyšli z vesnice. Od východu dopadalo na silnici v ostrém úhlu slunce, jasné a žhavé. Kolem projel výletní autobus. Někde v dálce štěkal pes. Zastavili jsme se u Johnovy přední branky.

„Pak ti musím něco dát,“ řekl John. „Přinesu ti to.“

Díval jsem se, jak jde po cestičce k domu, vysoký, neohrabaný, trochu nahrbený.

Chvíli jsem bloumal po domě, přecházel z místnosti do místnosti. V obývacím pokoji jsem se zahleděl na portrét rebeho obklopený množstvím dalších obrazů na zdi. Zbytek dopoledne jsem strávil v ateliéru, probíral jsem kresby a chvílemi zíral na ohromné vyčkávající plátno. Z každé té kresby mohl být dobrý obraz. Ale já nechtěl. Co že mi to John Dorman kdysi řekl v jednom ze svých opileckých záchvatů? Citoval přípitek pronesený Seanem O'Caseym: „Nechť to nejlepší z minulosti je tím nejhorším, co nás může potkat v budoucnosti.“ Jde o to pořád vyvádět věci z rovnováhy. Žádné hranice. Žádné opakování. Přesný opak toho, co chce rebe.

Rebe usiluje o pevné hranice, dokonalou rovnováhu, věčné opakování. A mezi těmito dvěma protiklady je lapený Ašer Lev. Jako papír mezi lisem a karborundem. Jen zmáčknout a vtisknout strukturu. Texturu pak doplnit barvou a vytvořit umělecké dílo. Jenomže Ašer Lev není list papíru.

Potom jsem v žáru zářícího slunce došel k domu Jákoba Kahna, postál u hrobu s osamělým cypřišem a potichu odříkal žalm. Hospodyně mě přivítala a pustila do domu, kde jsem chvíli pobyl s Táňou. Litovala, že jsme se minuli, když jsem se tam stavoval začátkem týdne. Proč jsem byl tak dlouho pryč? Ano, můj dopis dostala; přesto nechápe, proč jsme se v Brooklynu zdrželi. Ještě pořád se vlečou právní problémy ohledně uspořádání Kahnovy pozůstalosti. Ano, i teď, po tolika letech. Tahanice s nelítostnými byrokraty. Ministr kultury ji ale ujistil, že nakonec všechno dobře dopadne a že Jákob Kahn bude mít s velkou pravděpodobností v Paříži muzeum. „Jsi zelený a zhubl ses. Přivez zpátky rodinu, Ašere. Stýská se mi po tvé ženě a po dětech. S tebou si tak hezky nepopovídám jako s nimi. Pořád utíkáš v myšlenkách ke svojí práci. Jako Jákob Kahn.“

Jedl jsem na terase narychlo připravený pozdní oběd, když zazvonil zvonek od přední branky. Došel jsem se podívat, kdo to je, a uviděl Maxe. Nesl igelitovou nákupní tašku. Otevřel jsem branku a pustil ho dovnitř.

„Není ještě trochu brzo na večírek, Maxi?“

„Tenhle večírek, to bude v podstatě pár koktejlů a jídlo. Ještě se mám stavovat pro jednu přítelkyni. Tohle je pro Deboru a děti. Takové malé dárečky.“

Vzal jsem od něho tašku.

„Šťastnou cestu, příteli. Uvidíme se po všech svátcích a prázdninách, co? Nenech se lidmi z Brooklynu zničit. Přivez rodinu zpátky.“

Ještě chvíli postál, nemotorný a rozpačitý, do očí mu svítilo odpolední slunce. Pak natáhl ruce, objal mě a políbil na obě tváře nad linkou vousu. Cítil jsem na obličeji jeho vlhké a teplé rty. Pak se otočil a rychle šel zpátky na druhou stranu silnice.

Navečer se staval John, který něco nesl v igelitovém sáčku. Zalovil v něm a vytáhl knížku v měkkých deskách. Camille Pissarro: *Dopisy synovi Lucienovi*. „To máš ode mě. Zatraceně dobrá záležitost. Dobře dojed'. Že pozdravuju paní a děti.“

Podali jsme si ruce. Díval jsem se za ním, jak se pomalu vrací po silnici ke svému domu.

Tu noc jsem toho moc nenaspal. Brzy ráno jsem pozavíral okna a dveře domu. Claudine a Džamil se o něj postarají, tak jako předtím. Osobní dopisy mi bude Max odesílat k rodičům. Zbytek se bude hromadit na poště, abychom si to po návratu mohli vyzvednout. Postál jsem v obývacím pokoji a díval se na obraz rebeho.

U přední branky zastavil taxík. Bzučákem jsem mu otevřel a taxikář zajel až k domu. Vynesl jsem si ven tašku a svůj příruční kufřík. Řidič je uložil do kufru auta. Už jsem zamykal dveře od domu, když jsem si vzpomněl na Avrumelova Šimšona. Vyšel jsem nahoru a vzal ho z Avrumelovy postele. V mých beztak nacpaných zavazadlech už pro něj nebylo místo, takže jsem ho celou cestu taxíkem, během odbavení na letišti i při nastupování do Airbusu držel v ruce. Lidé se po mně pořád dívali. Airbus byl nacpaný. Nedal jsem paňácu do úložního prostoru nad hlavou, protože jsem se bál, že bych ho tam zapomněl. Držel jsem ho na klíně.

Letěl jsem celý den a četl si *Dopisy synovi Lucienovi* od Camille Pissarra.

Kapitola sedmá

Voda ustupuje pevnině s městečky na Long Islandu a silnicemi, na kterých se to hemží auty. Do kabiny proniká sirný zápach. Někde blízko budou rafinerie. Airbus přistává na minutu přesně.

Úředník ve skleněné buňce pasové kontroly se podíval na mě a na Šimšona, zalistoval tlustou knihou a vrátil mi pas. U výdeje zavazadel byly davy lidí a hluk: záplava turistů. Čekal jsem u pojízdného pásu na svou jedinou tašku. Všechny vozíky na zavazadla byly obsazené. Přenesl jsem si tašku, příruční kufřík a Šimšona k celní přepážce. Celník se podíval na mě, pak na paňácu a požádal mě, abych tašku i kufřík otevřel. Nad otevřenou taškou plnou mého oblečení mě přepadl stud, jako by se na mě někdo díval na veřejném záchodku. K čemu jsou ty bloky? Na kreslení? Jsem malíř? Byl to hladce oholený muž, růžový v obličejí, se sudovitou hrudí, šedýma očkama a černými vlasy hladce sčesanými dozadu a po straně rozdělenými pěšinkou. Působil dojmem, že při práci bez námahy podává ten nejvyšší výkon, takže může věnovat veškerý čas na to, aby zjistil, zda se nepokoušíte něco provézt. Řekl mi, abych zavřel zavazadla, a požádal mě o Šimšona. Díval jsem se, jak ho zkoumá, mačká, třese s ním, obrací ho vzhůru nohama. Zavolal si ještě dalšího inspektora, stáli zády ke mně a tiše spolu rozmlouvali. Lidé v dlouhé řadě za mnou tiše vyčkávali. Konečně mi paňácu vrátil a mávl rukou, abych šel.

Když jsem vycházel z celního prostoru, přistoupili ke mně dva muži v tmavých oblecích a blýskli odznaky. Jeden z nich se mě zeptal, jestli nevezu víc než pět tisíc dolarů v hotovosti. Řekl jsem, že ne. Druhý mě vyzval, abych jim ukázal, co mám v kapsách saka. V kapsách saka jsem neměl nic než dva bloky na kreslení, pár tužek a peněženku s pasem, kreditními kartami a stovkou dolarů. Zběžně si prošli kresby a bloky mi vrátili. Byli velice zdvořilí a vypadali trochu zklamaně. Řekli mi,

abych pokračoval, a tak jsem vyšel východem ven, v rukou tašku, kufřík a Šimšona.

Venku stál hustý, avšak ukázněný zástup lidí. Začal jsem se davem prodírat. Někdo mi poklepal na rameno, a když jsem se otočil, setkal jsem se s modrýma očima vysokého mladíka se světlým plnovousem. Měl na sobě tmavý oblek, bílou košili bez vázanky, u krku rozhalenou, a tmavý klobouk.

„Ašer Lev?“

Přikývl jsem.

„Šalom alejchem. Já jsem Baruch Levinson.“

„Alejchem šalom, Baruchu Levinsone.“

„V rebeho kanceláři mě požádali, abych vás vyzvedl. Je mi ctí. Pojd'te.“

Vzal velkou tašku. Následoval jsem ho davem a ven ze dveří do oslnivého slunce a parného vzduchu. Se Šimšonem v ruce jsem na něho čekal na přečpané refýži. Kolem chodily děti a dívaly se, jak tam stojím s paňácou v náručí. Položil jsem paňáčka nahoru na kufřík, bál jsem se ale, aby ho někdo nesebral, a tak jsem ho asi po dvou minutách zase vzal a držel ho v ruce. Baruch Levinson předjel se starým dvoudveřovým autem, naložili jsme do něj věci a odjeli z letiště.

„Jaký jste měl let?“

„Dobrý.“

Zkušeně se včlenil do hustého a hbitého provozu na Van Wyckově autostrádě.

„Kde jste byl, jestli se můžu ptát?“

Řekl jsem mu to.

„Je Paříž tak hezká, jak o ní všichni říkají?“

„Není to jen tak ledajaké město.“

„Strašně rád bych se tam podíval. Ale kde vzít peníze? Mám ženu, pět dětí. Na to padne všechno. Byl jste dlouho pryč?“

„Asi deset dní. Vy nejste z Brooklynu.“

„To jste poznal podle přízvuku? Snažím se to skrývat, ale vždycky se prozradím. Vyrosl jsem v Chicagu. Nedávno jsme se přestěhovali sem, abychom byli nablízku rebemu a já mohl studovat v ješivě.“

„Viděl jste v poslední době rebeho?“

„Rebe je na venkově.“

„Jak to, na venkově?“

„V horách. V ješivě jsme se doslechli, že osobní lékař rebemu nedoporučil, aby zůstal ve městě – kvůli horku. Všichni předpovídají, že letošní léto bude hrozné.“

Hladce jsme projížděli po Belt Parkway, míjeli výjezdy k plážím. Auto nemělo klimatizaci a okýnka byla otevřená dokořán. Horký vlhký vzduch mi vháněl do nosu hutný pach rozpáleného asfaltu a výfukových plynů. Podjeli jsme pod masivními, vysokými nosníky Verrazzano-Narrows Bridge. Na druhém konci mostu, někde na Staten Islandu, je Avrumel v ladovském denním táboře. Baruch Levinson odbočil z dálnice na výjezdu Prospect Park.

„Můžu se zeptat, co to vezete za pajduláka?“

„Ten je syna. Zapomněl si ho doma.“

„To jste koupili ve Francii?“

„Byl to dárek. Jsou k dostání i v Crown Heights.“

„Je roztomilý. Asi ho svému synovi taky koupím.“

Zahnul do ulice podél Prospect Parku. Byl hustý provoz. Když jsme zastavili na červenou, mihotal se nad motorem horký vzduch. Lidé posedávali na schůdkách před vchody domů, jen v tílkách nebo svlečení do pasu, všichni se v tom horku pohybovali velmi pomalu.

„Ve včerejších *Timesech* byl článek o vás a sbírce vašeho strýčka.“

Nic jsem na to neřekl.

Baruch Levinson projel kolem knihovny a odbočil na Brooklyn Parkway.

„Svého času jsem o vás přečetl pár článků. Na vysoké, na universitě v Chicagu, jsme měli seminář o moderním umění. Probírali jsme Rothka, Pollocka, de Kooninga, Newmana, Averyho, Gotlieba, Motherwella, všechny tyhle hochy. Ještě si ta jména pamatuju. Byl to dobrý seminář. Také o pár ženách se mluvilo. A o současných umělcích, víte, o lidech, co tvoří dneska. Rozebírali jsme několik vašich obrazů a nějaké tisky, mluvili o nich ve třídě, promítali si je na diapozitivech, znáte to.“

„Které obrazy?“

„Které obrazy? Jestli já si vzpomenu. Jo, ta ukřižování a *Obětování Izáka*. Vaše věci se mi líbí. Doufám, že vám není nepříjemné, když vám to takhle říkám. Víte, jestli je vám to trapné, budu mlčet.“

„Vy jste vystudoval výtvarné umění?“

„Ano. Víte, původně jsem myslel, že ze mě bude malíř. Pak jsem ale v Chicagu potkal jednoho ladovského Žida a on

mě přivedl k ladovským myšlenkám a tak vůbec, a tak tedy došlo k mému znovuzrození, dalo by se říci, je ze mě baal-tesuva, vrátil jsem se k Bohu. Vaše práce se mi moc líbí. Líbily se i profesorovi, který ten seminář vedl.“

„Děkuju.“

Ulice Brooklyn Parkway byla ještě pořád rozkopaná. Z dlouhých pásů vozovky strhli asfalt, takže připomínala valchu. Tu a tam bylo vidět obnažené vnitřnosti široké ulice: odpadní roury, telefonní kabely, elektrické vedení, surovou jílově červenavou zem. Obrovské stavební stroje omezovaly dopravu. Zátarasý na silnici zužovaly šňůry aut do provizorních jednoproudých průjezdů. Jeli jsme kolem ladovské ješivy. Před synagogou postával obvyklý hlouček, lidé přecházeli sem a tam, dovnitř a ven. Auto zabočilo do ulice, kde bydleli rodiče, a zastavilo před domem. Vedle stál dům strýčka Jicchaka, žaluzie zatažené.

Baruch Levinson vyložil tašky. Řekl jsem, že dovnitř si je už donesu sám. Podal mi ruku. „Bylo mi ctí být vám k službám, pane Leve.“ Odjel.

Vydal jsem se cestičkou k domu. Bylo horko. Byl jsem na půl cesty od domu, když se otevřely přední dveře a vyběhla Debora. Měla na sobě žluté letní šaty, zástěru a světleoranžový šátek a vypadala, jako by v domě bydlela odjakživa.

„Moc ti to sluší, ženo. Brooklyn ti jde k duhu.“

„Je mi tu dobře, Ašere.“

„Max, John a Táňa tě moc pozdravují a chtějí, abych vás všechny přivezl domů.“

Debora stojí u skleněných posuvných dveří do našeho pokoje a dívá se, jak si vybaluju věci. Vypadá, že trochu přibrála, tváře má svěže červené, oči jí září, v šedých duhovkách jiskřičky – nebo je to jenom hra odpoledního světla? Vypráví, co všechno se přihodilo během mojí nepřítomnosti. Avrumel je nadšený z denního tábora, i když se sem tam popere s jedním klukem z jejich oddílu. Rochele nedávno telefonovala, že dostala roli Mojžíšovy sestry ve hře o Mojžíšově mládí. Matka pilně pracuje na své knize a teď zrovna je na schůzi s rebeho lidmi. Ano, rebe bude celé léto pryč. Nařídil to lékař. Je v ladovské komunitě v horách.

„Jak se to tam jmenuje? Massa...?“

„Massachusetts.“

„Tak. A jak se vede tobě, Ašere? Jak ses měl?“

Povídám jí o své cestě: o návštěvě Picassova muzea, o práci s Maxem na karborundovém tisku, o vdově po Lucienovi, o šabatě v ješivě, o pár dnech doma v Saint-Paul.

„Kdy se vrací otec z Izraele?“ ptám se.

„Nevíme. Maminka se každou chvíli vrátí ze schůze. Možná bude vědět něco nového.“

Maminka. S úplnou samozřejmostí říká maminka. Nevzpomínám si, že by kdykoliv předtím použila tohle slovo v souvislosti s mojí matkou. Říkala „tvoje matka“, kdykoliv o ní mluvila se mnou, a vyhýbala se jakémukoliv oslovení, když mluvila přímo s ní. Deset dní jsem byl pryč. A najednou maminka.

„Mysleli jsme si s maminkou, že by nebylo špatné strávit sobotu a neděli venku,“ říká.

„A co Avrumel a jeho tábor?“

„Nic se nestane, když jeden den vynechá.“

Zavírám tašku a otevírám kufřík. „Tohle by tě mohlo zajímat.“ Podávám jí tři skicáře velkého formátu. Bere si je a zůstává stát, drží je přitisknuté k hrudi složenýma rukama.

„Jeden člověk z ješivy nás tam ráno odveze.“

„Dobře.“

„Stýskalo se mi po tobě, muži.“

„A mně po tobě, Debi.“

„Bylo mi s tvou matkou dobře. Ale chyběls mi moc.“

Jdu k ní. Pokládá skicáře na stůl. Objímám ji a líbám. Tiskne se ke mně, trochu rozechvělá. Má tvář zvlhlou horkem, v domě není klimatizace. Mám dojem, že se jí v koutcích očí objevily drobné vrásky. Klade mi ruce na obličej a cítím, jak mi prsty hladí vousy. Debora. V dětství zapečetěný byt, dva roky s andělem smrti v patách, ztráta rodiny, Max jako jediný utěšitel, za manžela umělce, knížky pro děti, ve kterých má svůj vysněný svět, neukojitelná touha vytvářet rodiny všude, kde jen kdy žila, a teď shledání s novou rodinou v Brooklynu.

„Nedáš si trochu kávy, Ašere?“

„Ovšem.“

Cestou do kuchyně nechávám starého Šimšona na Avrumelově posteli, opřené na polštáři vedle nového Šimšona. Takhle vedle sebe, starý a nový, vypadá první paňáka vyčerpaně a ztrhaně, znavený zrcadlový obraz druhého. Sedím v kuchyni, pijeme s Deborou kávu a já jí povídám o Maxovi a Johnovi.

Sedím na terase před naším pokojem a pospávám v podvečerním slunci. Z neklidného spánku mě chvílemi vytrhávají zvuky, které se nesou dusným ovzduším: vysoký dětský hlásek; muž, který si v jidiš stěžuje na horko; listy platanu tu a tam pročísnuté horkým větříkem; rádio, které kdesi hraje George Gershwina; hebrejská píseň o náruči Boží.

Budí mě nějaký hluk, rachocení rychle otvíraných posuvných dveří. Slyším „Tati!“ a najednou všude cítím Avrumelovy ručičky. „Tatínek se vrátil!“ Vylézá na lehátko a já ho svírám v náruči. Má na sobě baseballovou čepici, kratásy a tričko, pihovatý obličej má opálený a voní sluncem a chlorovanou vodou – z bazénu, kam chodí plavat.

„Jak se vede, Avrumeli?“

„Ca va bien, Papa!“

Je moc příjemné držet v náruči jeho svalnaté tělíčko plné života. Můj syn.

„Učím se hrát baseball,“ říká s pihovatou tváří těsně u mého obličejce.

„Strýček Max a strýček John tě moc pozdravují.“

„Děkuju, tati. Zítra jedeme ven. Je to daleko. Babička říká, že možná uvidíme rebeho.“

Odbíhá a zůstávám na terase zase sám, ještě pořád cítím jeho doteky a slyším vysoký, nadšeně rozesmátý hlásek, zavírám oči a pořád ho vidím před sebou, otevírám oči, a on opravdu stojí přede mnou, znovu na mě skáče, v ruce starého Šimšona, obličejík celý rozzářený.

„Tatínku, děkuju, žes mi převezl Šimšona!“ Avrumel mi dává pusu a utíká pryč, hadrového paňácu tiskne k sobě, až to vypadá, že z něho jeho nadšeně radostné objetí vymáčkne všechno, čím je vycpaný.

Opírám se v lehátku a zavírám oči. Země se naklání a mně se zdá, že sedím v Airbusu a čtu si dopisy Camille Pissarra. Slyším vzdálené opakované zvonění a pak ticho. O chvíli později se křídla dveří na terasu dávají do pohybu a dveře se otevírají. Mám telefon, oznamuje mi Debora. Vstávám z lehátka a cestou přes náš pokoj si všímám, že na mojí posteli je nový Šimšon, kterého Debora koupila Avrumelovi náhradou za starého, zapomenutého doma. Leží opřený o můj polštář, nepotřebný, odložený.

Hlas v telefonu byl hluboký a nosový. „To je Ašer Lev?“

„Ano.“

„Strávíte s námi šabat?“

„Cože?“

„Bylo mi řečeno, že tu budete o šabat.“

„Kdo je to?“

„Omlouvám se. Jmenuji se Jehuda Birkov. Jsem z rebeho kanceláře. Strávíte šabat s námi na horách?“

„Ano.“

„Rebe by s vámi rád hovořil hned, jak šabat skončí.“

Nic jsem neříkal.

„Haló?“

„Dobře. Ano.“

„Mějte se dobře.“ Zavěsil.

Ležel jsem na nerozesílané posteli vedle Šimšona, když jsem uslyšel, jak matka volá z předsíně. „Haló! Jsem doma! Přijel Ašer?“

Vstal jsem a paňáca spadl na podlahu. Sebral jsem ho, položil na židli a vyšel do předsíně. Matka mě políbila a řekla, že je ráda, že jsem zase v pořádku zpátky; těší ji, že jsem se rozhodl vrátit už teď a ne až v neděli. Co otec? Vypadal dobře, když jsme se sešli v Paříži?

„Dělám si o otce starosti. V Izraeli teď není vůbec příjemná atmosféra.“

„Je táta někde blízko těch demonstrací?“

„Skoro nikdy nevím přesně, kde se otec právě nachází, když je na cestách. Jdu se převléknout do něčeho pohodlnějšího a pak si dáme večeři. Ráda tě zase vidím, synu. Že Debora vypadá výborně? Přibrala a dostala barvu. Jak vidíš, i v Brooklynu je slunce a vzduch. A co teprve Avrumel! Viděls, jak ten je opálený?“

Společně jsme si v kuchyni snědli večeři a pak jsme šli s Deborah a Avrumelem na procházku. Když jsme se vrátili, padla na mě hrozná ospalost. Převlékl jsem se do pyžama, stoupl jsem si před zrcadlo v koupelně a najednou slyšel sám sebe odříkávat hebrejsky: „Pochválen buď Pane, náš Bože, Pane světa, kdož křísíš mrtvé,“ přičemž jsem neměl nejmenší tušení, proč jsem to řekl.

Vlezl jsem si do postele a okamžitě usnul.

Někdy uprostřed noci mě probudil šepot Debory, která ležela u mě v posteli. S láskou jsem ji k sobě přivinul, něžně jsem ji objal. Přitiskla se ke mně s nezvyklou náruživostí a slyšel jsem, jak mi říká francouzsky: „Miluju tě, muži. Seslal mi tě Bůh. Miluju tě.“

Ráno jsme s Deborou a s matkou seděli u stolu, když do kuchyně vešel Avrumel, na hlavě baseballovou čepici, starého Šimšona pevně sevřeného pod paží.

„Sedni si, udělám ti pomerančový džus,“ řekl jsem mu. Vymačkal jsem do sklenice čerstvý pomeranč, přidal lžičku cukru a dolil sklenici studenou vodou.

„Takhle to dělá dědeček,“ řekl Avrumel.

„Vypij to,“ řekl jsem já. „Vyprchají ti z toho všechny vitaminy, když to necháš moc dlouho stát.“

Baruch Levinson, Chicagan se světlým vousem, který mě přivezl z letiště, dorazil asi hodinu po snídani v novějším, prostornějším autě – vhodnějším, jak říkal, pro ženy a dlouhou cestu. Půjčil si ho od přítele. U jiného přítele zůstane v osadě přes šabat a v neděli odpoledne nás odveze zase domů.

Po silnicích směrem z Manhattanu se neutěšeně vlekla auta. Vykolejený z časového posunu, unavený a myšlenkami víc v Paříži a Saint-Paul než s rodinou na přečpané dálnici jsem seděl vedle Barucha Levinsona, cítil jsem se celý nesvůj a střídavě upadal do mráкотného spánku a zase se s leknutím a neklidem budil, abych uviděl nové silnice a krajinu, jako bych se pohyboval nesouvislými tunely v čase. Matně jsem vnímal rozhovor na zadním sedadle, kde seděli matka s Deborou a Avrumel usazený mezi Deborou a dvířky za Baruchem Levinsonem, který si při řízení neustále pobrukoval ladovské melodie. Po čase provoz prořídil a hezky jsme si to po dálnici svištěli. V jednu chvíli jsem se s leknutím probudil z halucinatorního spánku a uviděl jsem, jak nám po boku jede staré evropské auto, na jehož zadním sedadle sedí Španěl a kouří doutník. Stáhl okýnko a podíval se na mě. Úplně jsem cítil, jak mi šlehl očima po obličejí. Auto nás rychle minulo. Polil mě pot, srdce se mi divoce rozbušilo. Za chvíli jsem znovu upadl do polospánku a viděl Jáкова Kahna, jak rychle kráčí přes písečné přesypy u svého letního domu v Provincetownu a vchází do vln, hustá kšice bílých vlasů mu září na slunci.

Zastavili jsme se v restauraci u silnice, abychom se napili a došli si na záchod. Šel jsem s Avrumelem na pánský záchodek. Postavil se k nízko zavěšené mušli, na sobě kratásky, tričko se znakem ladovského denního tábora a baseballovou čepici týmu Metropolitans. Záchodek byl nacpaný. K mušli vedle Avrumela si stoupl vousatý svalovec s mohutnou hrudí, v

džínsách a čepici, jakou nosí řidiči nákladňáků. Mrkl na Avrumela.

„Jak se vede, mládenče?“

„Dobře, děkuju.“

„Metropolitanům se letos zrovna moc nedaří.“

„Bůh jim pomůže.“

Muže to zjevně zaskočilo. Nuceně se zasmál. „To si piš, že jim pomůže!“ Oklepl se a šel pryč.

Venku jsme stáli na rozpáleném makadamu oslepení sluncem, pili colu a čekali na Deboru s matkou.

„Už tam brzy budeme, tati?“

„Ještě asi hodinu nebo tak nějak.“

„Je to daleko.“

„Amerika je veliká země, Avrumeli.“

„Větší než Francie?“

„Mnohem větší.“

„Mně se Amerika líbí.“

„Co se ti na ní líbí?“

„Že můžu být s dědečkem a babičkou.“

„A co ještě?“

„Líbí se mi na táboře a v ješivě a taky, že bydlíme blízko rebeho. Baví mě baseball a líbí se mi náš bazén.“

„Amerika není jenom baseball, Avrumeli. Je tu spousta chudáků a spousta lidí, kteří spí na ulici a taky hrozně moc zločinců.“

„A když tu budu chodit do školy v ješivě, tak se budu učit o Americe?“

Zůstal jsem na něho zírat, a než jsem mohl odpovědět, vyšly z restaurace matka s Deborou. Měly na sobě lehké letní šaty s dlouhým rukávem a sluneční brýle, hlavy zakryté šátky. Vypadaly úplně jako matka s dcerou, až mě to zarazilo.

Šli jsme přes parkoviště k autu. Na parkovišti byla spousta lidí. Nad rozpáleným asfaltem se tetelily vlny horkého vzduchu. Zaostávali jsme s Avrumelem pár kroků za Deborou a matkou.

„Avrumeli, kdo ti říkal, že bys mohl příští rok chodit do ješivy v Americe?“

„Babička.“

Baruch Levinson seděl za volantem auta. Motor běžel a klimatizace byla zapnutá. Nasoukali jsme se dovnitř.

„Můžeme frčet?“ zeptal se rozverně.

Chata rodičů stála v uzavřené ladovské letní kolonii v massachusettských horách Berkshire Mountains. Osada ležela podél písčité pláže na západním břehu jezera. Za osadou rostl hustý les dubů, borovic a bílých bříz a v dálce za jezerem se zvedaly zelené kopce s vysokými stromy a širokými protipožárními průseky, které se táhly po svazích až k vrcholům a vypadaly jako uhrabané travnaté pásy na Brooklyn Parkway. Všechny chaty, až na tu rebeho, byly stejné jednopatrové stavby ve stylu bungalovů: zvenku bíle natřené prkna a červené šindelové střechy. Ode dveří ke dveřím se vinuly cementové cestičky. U některých chat byly vpředu květinové záhony. Rebeho obydlí, posazené trochu stranou od ostatních, bylo velké jako dvě chaty, vpředu mělo verandu a vzadu zvýšenou krytou terasu. Také synagoga byla velká jako dvě chaty a stála asi padesát kroků od rebeho domu. Před odpoledním sluncem stínil rebeho velkou chatu vysoký dub.

V létě byla v pracovních dnech osada plná žen a dětí; manželé, zaměstnaní ve městě, přijížděli na šabat. Ženy a děti nás teď také sledovaly, jak zajíždíme k naší chatě. Polohlasně zdravily matku s Deborahou. Baruch Levinson nám celý zpocený pomohl s věcmi, popřál dobrý šabat a odjel. Avrumel sešel k jezeru.

Debora pomalu prošla celou chatu, prohlédla si nábytek, kuchyňku, ložnice. Ve vzduchu se vznášel vlhký zemitý pach, jako z jeskyně. Vždycky, když vstoupila do nového prostředí – do obchodu, domu, bytu, místnosti – pohybovala se velmi opatrně, budila dojem, jako by ji okolní prostor ohromně zajímal, ve skutečnosti však hledala okna a dveře, kterými dovnitř mohlo světlo. Z okna naší ložnice se upřeně zadívala na jezero. Na pláži jsem uviděl Avrumela, jak se baví s několika chlapci asi tak v jeho věku.

V podvečer jsem šel s Avrumelem do synagogy na Šabatovou bohoslužbu. Rebe nepřišel. Některé děti zjevně znaly Avrumela z ješivy a denního tábora a po bohoslužbě se k němu seběhly. Potom jsme spolu šli zpátky k chatě pod černočernou oblohou ozdobenou hvězdami. Bylo chladno. Pod stejným nebem jsem se kdysi procházel s matkou. Znala spoustu souhvězdí a snažila se mi je ukazovat – Medvěd, Labuť, Orion – já se ale naučil rozlišit jenom Velký vůz. Ten teď svítil nad námi na nekonečném nebi posázeném hvězdami a já se zastavil a podíval se nahoru na něj, a v ten moment jsem

pocítil, jak se mě zmocňuje strašlivá bezejmenná hrůza. Obloha se pomalu nakláněla. Zatočila se mi hlava, dostal jsem závrať.

„Tati?“ řekl Avrumel.

Velký vůz se na mě valil, jeho hvězdy žhnuly. Chtěl mě pohltnout.

Avrumel mě zatahal za ruku. „Tatínku, není ti nic?“

Podíval jsem se na něho. Byl oblečený na šabat: košile, vázanka, tmavěmodrý letní oblek. Zrzavé vlásky mu zakrývala černá sametová jarmulka.

„Na Velkém voze jsou naložené všechny špatné skutky, kterých se lidé dopustí během dne,“ řekla mi jednou matka. „Ve dne je vysypává na zvláštním místě v nebi, které se jmenuje Údolí špatných skutků. Je tu ale ještě Malý vůz, a ten obsahuje všechny dobré skutky. Těch dobrých skutků je méně, ale v očích Pána světa mají větší váhu. Malý vůz vysypává dobré skutky do Údolí dobrých skutků. Až dobré skutky převáží ty špatné, snese se na svět požehnání.“

Byl jsem ještě hodně malý, když mi to povídala. Nenapadlo mě se zeptat, co by se stalo, kdyby špatné skutky převážily ty dobré.

To všechno o Velkém a Malém voze mi vyprávěla během jednoho z mnoha večerů, kdy jsme byli tady nahoře sami a otec byl v Evropě na některé ze svých cest v roli rebeho vyslance. „Táta se snaží nastolit na světě rovnováhu, Ašere. Snaží se naplnit Malý vůz dobrými skutky, naplnit ho až po okraj, aby převážil špatné skutky ve Velkém voze.“ Vzpomínám si, jak mi připadalo, že pro jednoho člověka je to nadlidský úkol, celá ta snaha o rovnováhu a převažování zla dobrem, a otec se mi v tu chvíli jevil jako bytost nadživotní velikosti, stojící zcela za hranicí všeho obyčejného a lidského, jako nebešťan lehce se pohybující od hvězdy k hvězdě, sbírající dobré skutky lidstava a plnící jimi Malý vůz. Věděl jsem, že až se vrátí na zem, budu se ho bát.

O něco později jsme seděli u stolu v chatě, všichni čtyři, jedli Šabatové jídlo a zpívali zmirot. Matka při jídle chvílemi podivně umlkala. Seděla s očima široce rozevřenými, upřenými do jednoho bodu, jako by v ní někdo zatáhl za páku a uzavřel veškeré pocity. Obličej jí povolil; v očích pohaslo světlo. Znal jsem tyhle chvíle: když pomyslela na otce, který někde cestuje v rebeho záležitostech, náhle se obrátila do sebe. Vypadala staře, sklesle, jako loutka: všechny její rysy zůstaly netknuté, jenom se z nich vytratil život. Debora zjevně tyhle její chvíle už také znala; věděla, jak matku šetrně vrátit

zpátky do reality, poznamenala něco o současném dění, citovala pár vět z nedávného rebeho proslovu, řekla něco o dětech. Při jídle si dlouze povídaly, jenom ony dvě spolu, zatímco já seděl a díval se na ně nebo mluvil s Avrumelem. Napadlo mě, že bych je někdy mohl namalovat. Musel bych to udělat zpaměti. Matka by mi nikdy neseseděla. Když jsem byl malý, často mě nechávala, abych ji kreslil, avšak od chvíle, kdy uviděla ukřižování, jsem se před ní s tužkou a skicářem ani neukázel. Jak zachytit její obličej v onom okamžiku, kdy je duchem nepřítomná? Něco se jí tehdy ve tváři přeci jen objevovalo: podivné světlo v jinak prázdných očích. Jakýsi svébytný záblesk života uprostřed emocionální smrti. Jak to vyjádřit? Odřikávali jsme požehnání po jídle. Avrumel se na židli pohupoval dopředu a dozadu, pronášel slova nahlas, jako by je znal od narození. A já uprostřed modlitby po jídle – přemýšlel, jak namalovat matku! Tomu se říká znesvěcení šabat. Zahnal jsem myšlenky na obraz a soustředil se na slova.

Rebe druhý den ráno do synagogy nepřišel. Byl teplý, prosluněný den, obloha čistá a modrá. V poklidném jezeře se matně odrážela obloha. Po bohoslužbě měli mnozí cestu kolem rebeho chaty, muži, ženy s dětmi, všichni šli tiše, tu a tam si vyměnili pohled, ale nikdo nic neříkal a pak si vzájemně popřáli dobrý šabat a rozešli se k odpolednímu jídlu.

Po jídle jsem usnul, a když jsem se probudil, viděl jsem Deboru sedět pod stromem na okraji pláže, jak si prohlíží moje skicáře. Matka byla někde se známými. Avrumela jsem našel na pláži s několika spolužáky, zeptal jsem se ho, jestli se nechce jít projít, šli jsme do lesů za osadou a ukázal jsem mu, kde jsem si jako kluk hrál a kde jsem u jezera házel žabky, kam jsme s matkou chodili veslovat a paseku v lese, kde jsem si hrával sám. Za březovým hájkem stály řady dubů, borovic a stříbrných smrků, a jeden z dubů měl ohromnou větev nízko nad zemí, na kterou jsem si vždycky vylezl, lehl si a díval se baldachýnem listů a větví a představoval si, jaké by to bylo, kdybych se stal nehmotným, odpoutal se od olověného sevření země a vznesl se skrz listí vzhůru ke světlu. Vznášel bych se a létal osvobozený od tíhy světa. Řekl jsem to Avrumelovi a on se podíval na větev a na změt' listoví nad hlavou a řekl, že nechce na větev lézt, protože se bojí, že by spadl. Řekl jsem mu, že je ještě moc malý, než aby lezl po stromech, ale že jednou možná zjistí, jak je to úchvatné.

Opustili jsme paseku a vydali se zpátky lesem a kolem domů, a když jsme zezadu míjeli rebeho chatu, uviděl jsem na

kryté terase rebeho. Seděl na lehátku. Opodál postával muž s tmavým vousem a sítí proti hmyzu zíral na jezero. Na vodě bylo pár loděk ze soukromých domů na protějším břehu jezera. Doléhaly ke mně vzdálené zvuky léta: ptáci, hlasy, šplouchání vody, šepotavý šustot listů. Vznikal tak tíživý dojem zpomalování světa.

Zůstal jsem pozadu, Avrumel šel sám napřed a vešel do chaty. Přes trávník jsem se podíval ke stromu, pod kterým seděla Debora. Dva moje skicáře ležely na trávě u jejích nohou. Třetím zrovna listovala.

Šel jsem do chaty, lehl si na postel a usnul. Debora mě asi za hodinu probudila a ptala se, jestli nevím, kde je Avrumel. Řekl jsem, že si nejspíš hraje s kamarády a že se sejdeme v synagoze na odpolední bohoslužbu. Umyl jsem si ruce a obličej a vyšel ven.

V synagoze se neukázal. Po večerní bohoslužbě jsem šel zpátky sám tmou pod ubývajícím měsícem, který jiskřil na černé hladině jezera jako roztříštěné sklo. Cestou ke mně došel nějaký muž, vousatý, něco přes dvacet. Řekl: „Je tu moc dobrý vzduch,“ a popřál mi dobrý týden. Další stál na cestičce, zíral nahoru na oblohu, a když jsem ho zvolna míjel, zamumlal: „Nebesa vypovídají o slávě Boží.“

Chvilí jsem s ním postál ve tmě pod klenbou plnou hvězd a díval se na oblohu. Představil jsem si otce, jak svižně kráčí mezi hvězdami a plní Malý vůz. Představy z dětství. Šel jsem zpátky k chatě.

Debora byla v kuchyni s matkou. To nebyl Avrumel se mnou? Řekl jsem, že v synagoze nebyl. Myslel jsem, že už bude doma. Debora řekla, že doma není. Řekl jsem, že se možná prochází u jezera, a šel jsem ho hledat.

Jezero bylo tiché a temné. V domech na protějším břehu žlutě svítila okna. Jezero, lesy a obloha plná hvězd tvořily jednolitou, nekonečnou temnotu. Na břehu nebylo nikoho vidět. Cestou kolem zadní strany rebeho chaty jsem zaslechl hlasy, vzhlédl jsem ke kryté terase a uviděl rebeho na lehátku, oblečeného v tmavém obleku s vázankou a obyčejným tmavým kloboukem. V proutěném křesílku vedle něho seděl Avrumel. Na nejvyšším schodě dřevěného schodiště, které vedlo z terasy na pláž, stál vysoký muž s tmavým vousem, zády ke dveřím potaženým pletivem proti hmyzu.

Avrumel a rebe si povídali francouzsky. Nerozuměl jsem dobře, co říkají.

Muž na schodech mě uviděl, ale zůstal stát bez hnutí, i když jsem došel až k němu.

„Jsem Ašer Lev, otec toho chlapce.“

Hlasy na terase najednou umlkly.

„Já vím, kdo jste,“ řekl muž na nejvyšším schodě.

„Tati?“ uslyšel jsem Avrumela. Potom: „To je můj tatínek!“

Rebe řekl v jidiš: „Pojď dál.“

Muž s tmavým vousem otevřel sítové dveře a já vyšel po schodech na terasu. Rebe mi pokynul. Žárovky ve svítidle pod stropem terasy vrhaly matné žluté světlo na jeho tmavý oděv a dodávaly jeho staré tváři bledý jas.

„Přeji ti dobrý týden, Ašere Leve.“

„Dobrý týden, rebe.“

„Přišel jsem rebemu popřát dobrý šabat, tati,“ řekl Avrumel.

„Tos byl celou dobu tady?“

„Chlapec mi řekl, že jeho otec je Ašer Lev,“ řekl rebe, „a tak jsem ho pozval dál. Je to chytrý hošík.“

„Dědeček mi řekl, že s ním můžu chodit do kanceláře a že někdy možná uvidím i rebeho,“ řekl Avrumel.

„Bůh slyšel dědečkova slova a spěchal, aby je vyplnil,“ řekl rebe. „Jak se ti daří, Ašere?“

„Dobře, díky Bohu.“

„Jakous měl cestu? Udělals všechno, co bylo potřeba?“

„Ano, rebe.“

„V Paříži ses sešel s otcem.“ Bylo to oznámení, ne otázka. Otec rebemu denně volal, ať byl kde byl. Rebe měl přehled o otcově práci do nejmenších podrobností.

„Ano, rebe.“

„A v Saint-Paul bylo všechno v pořádku?“

„Ano.“

„Ta záležitost s uměleckou sbírkou začíná být nepříjemná. Víš o tom?“

„O mém bratranci a soudním řízení? Ano. Prý nemůže ničeho dosáhnout.“

„Udělal z toho velké znesvěcení Božího jména. Je posedlý Druhou stranou.“

Muž s tmavým vousem se u dveří zavrtil a zase stál tiše.

Rebe přešel rukou Avrumelovi po tváři. „Hošík mi říkal, že v Saint-Paul jsou dva lidé, které má moc rád. Co je to za lidi?“

„Debořin bratranec Max Lobe, umělec. A postarší americký spisovatel John Dorman.“

„Hošík mi také říkal, že rád sedí a dívá se, jak tatínek maluje, ale ten že teď už nemaluje.“

„Tatínek hodně kreslí,“ řekl Avrumel svým vysokým, nadšeným hláskem.

„Pokud mě neklame paměť, už jsme o tom někdy mluvili,“ řekl rebe. „Jákoba Kahna to také trápilo. Všechny to trápí, nerozhodnost a bloudění. Někdy dokonce i rebeho.“

Muž u dveří udělal krůček směrem k nám, pak, poslušen rebeho gesta, se vrátil na místo a zůstal bez hnutí.

„Ašere,“ řekl rebe. „Dobře mě poslouvej. Už velice brzy bude třeba učinit rozhodnutí. Rozumíš mi?“

„Ano, rebe.“

Povzdechl si a opřel se v lehátku. Rozeznával jsem jeho oči, které na mě upřeně hleděly zpod stínu vrženého okrajem klobouku. Naznačil mi, abych šel blíž, naklonil jsem se tedy k němu, uviděl zblízka jeho křehkou svráštělou kůži, pomyslel na to, jak vypadal, když jsem byl malý, a zaplavila mě vlna lásky k němu. Mluvil mi přímo do ucha, skoro šeptal, cítil jsem, jak ke mně vane jeho dech, lehounké nárazy teplého vzduchu bez vůně a zápachu. „Poslouvej mě, Ašere Leve. Celá budoucnost ladovských chasidů závisí na třech. Až dva z těch tří odejdou, třetí nás zachrání. Teď už tomu docela jistě rozumíš. Přeji ti dobrý týden a dávám tobě a tvému synovi své požehnání.“

Zavřel oči a ztichl. Muž s tmavým vousem k nám přistoupil a naznačoval, abychom odešli.

Šli jsme s Avrumelem dolů po schodech a podél břehu jezera k chatě.

„Rebe je nemocný?“ zeptal se Avrumel.

„Rebe je zdravý,“ odpověděl jsem. „Ale je starý.“

„Rebe brzy umře?“

„S pomocí Boží bude rebe žít ještě spoustu, spoustu let. O čem jste si s rebem povídali?“

„Povídali jsme si o Rochele, o tobě a o mámě, o Šimšonovi a o tom, co jsem se naučil v ješivě. A taky o baseballu.“

„O baseballu?“

„Rebe ví, co je to baseball.“

Tiše jsem se zasmál do tmy plné hvězd.

„Povídal jsem rebemu o bazénu strýčka Maxe a o našich výletech do Nice a do hor, a jak to tam Rochele dělá dobře a jak jsou na nás gójové hodní.“

„A co říkal rebe?“

„Rebe spíš jenom poslouchal.“

„To vůbec nic neřekl?“

„Řekl, že jsem chytrý a že ve mně něco je.“
 „A co?“
 „To nevím. Řekl nějaké slovo, které jsem zapomněl.“
 Šli jsme spolu dál. Vzduch byl chladný, sladce voněl, provoněný zimolezem. Slyšel jsem šplíchání jezera o lodičky přivázané u břehu.
 Později večer, když jsme byli s Deborou sami ve svém pokoji, jsem se zeptal: „Jaké ti připadaly ty moje kresby?“
 „Nerozumím jim. Takhle jsi nikdy dřív nekreslil.“
 „Líbí se ti aspoň trochu?“
 „Potřebuju se na ně ještě podívat.“
 „Debi, tys byla u rebeho, když jsem byl pryč?“
 Vypadala překvapeně. „Rebe si mě pozval, ano. Chtěl vědět, kam bude Avrumel příští rok chodit do školy.“
 „Cos mu řekla?“
 „Že, s pomocí Boží, bude chodit do ješivy v Nice.“
 „A co řekl rebe?“
 „Dal mi požehnání. Nemluvili jsme dlouho. Jsem hrozně unavená, Ašere.“
 „Pojďme tedy spát,“ řekl jsem.

V noci přišla prudká bouřka. Debora se probudila a ležela v posteli celá vyplašená. Oblohu prořezávaly blesky. Zašel jsem do Avrumelova pokoje. Spal, jednou rukou objímal Šimšona. Matka vyšla do předsíně, s hlavou nezakrytou, na sobě župan. Je Avrumel v pořádku? Řekl jsem jí, že spí, a ona se vrátila do svého pokoje. Z mojí postele se hory v modrobílém světle blesků jevily jako nabubřelé stvůry sápadící se k obloze. Déšť dopadal na dům a jezero s prudkým zurčením vodopádu. Usnul jsem a probudil se až do slunečného úsvitu jasného dne. Na pláži stála v kalužích dešťová voda a na listech v lese se zachvívaly stříbřité kapičky. Oblékl jsem se a šel do synagogy na ranní bohoslužbu.

Potom jsem vzal Avrumela, Deboru a matku na projížďku v lodičce po jezeře. Ukázal jsem Avrumelovi, jak zacházet s veslem, bylo to na něho ale moc; rychle se unavil. Vesloval jsem pomalu po jezeře a vzpomínal, jak jsme chodili na lodičky do Prospect Parku, když jsem byl malý, matka seděla u vesel a já kreslil. Byl jsem ještě malý, tak malý. A na vodě plavali bílí ptáci. Je možné, že jsme vůbec kdy zažívali tak raské chvíle? Předal jsem vesla Deboře a chvíli nás vezla ona. Avrumel se Šimšonem seděl na přídi, jednu ruku spuštěnou do

vody. Matka nastavovala tvář slunci, oči zavřené. Po hladině klouzali drobní ptáci a v celých hejnech vzlétali vzhůru. V části jezera, kde od lázní na pláži vybíhala daleko do vody dřevěná přepážka oddělující muže od žen, se koupala spousta ladovských chasidů. Další byli v loďkách na jezeře; zdravili nás, když jsme je míjeli. Debora se unavila, vzal jsem od ní vesla a zajel daleko od břehu, kde už byly malé vlny, a slyšel jsem, jak narážejí do boků loďky. Když jsem vesloval zpátky, ohlížel jsem se čas od času přes rameno, abych neztratil směr, a jednou jsem zahlédl rebeho, jak stojí za pletivem na zadní terase své chaty a upřeně se dívá přes vodu, a když jsem se podíval znovu, byl pryč. Odpoledne jsme jeli zpátky do města.

Příští středu se vrátil otec z Izraele a ihned se pohroužil do důvěrných porad se svými asistenty. Ve čtvrtek ráno jsem s ním byl v synagoze a doma jsem ho viděl u večeře, kterou snědl ve spěchu: musel na schůzi. Následující pondělí letěl do Washingtonu a byl pryč dva dny. Pak ho odvezli autem do Massachusetts, aby se setkal s rebem. Vrátil se až další den.

Unavovalo mě jenom ho pozorovat. Zdál se zcela nezdolný. Při cestách pěšky do synagogy a ze synagogy, a když jsme s ním seděli u stolu, nám pověděl, zatímco rychle jedl, něco málo o své práci v Izraeli: o štěpení a taktikách náboženských stran; o reálné možnosti, že strana ladovských chasidů – v Izraeli se rebeho stoupenci počítají na tisíce – získá křesla v Knesetu, a o politické moci, která z toho vyplyne. Zdál se být u vytržení z vidiny takové moci, vlivu, který tak budou mít ladovští chasidé vzhledem k tomu, že stoupenci sekularismu navrhnou vytvořit koaliční vládu, z vidiny vyjednávání a úmluv se sekularistickými stranami, které budou nevyhnutelně následovat, neboť tyto strany budou potřebovat ladovské hlasy; z toho, že ladovští chasidé pak budou schopni prosadit rebeho politiku: nevracet zabraná území; upravit Zákon návratu tak, aby Židům konvertovaným k judaismu neortodoxními rabíny nebylo automaticky udělováno občanství; zvýšit vládní dotace na náboženské vzdělávání. Je třeba udělat spoustu práce. Brzy pojede do Izraele zpátky. Možnost vítězství je nesporná. Rebe a jeho následovníci budou triumfovat.

Otcí bylo sedmdesát let a hovořil o své práci a cestách se samozřejmostí a lehkostí člověka, kterému je o polovinu méně, zatímco matka jen tiše seděla a naslouchala mu. V jejích očích

jsem viděl usazený stejný výraz, jaký jsem vídal celá léta svého dětství a dospívání: výraz děsu, který ji nutil postávat u okna a v noci jí nedal spát. On ale viděl jenom svoji práci, svůj sen, své odevzdání se rebemu a Pánovi světa. Debora seděla, poslouchala a dívala se, a měl jsem pocit, že vůbec poprvé začíná chápat, co stojí za mými obrazy ukřižování.

V neděli na konci prvního srpnového týdne jsme všichni jeli s otcem na Kennedyho letiště ve vypůjčeném stejšnu, který řídil Baruch Levinson. Čekali jsme v Hale krále Davida terminálu El AI, než ohlásí jeho let. Hala byla nacpaná a viděl jsem, jak se lidé na mě a mé rodiče dívají a něco si šuškájí. Debora si toho také všimla. Avrumel seděl otci na klíně a za otřepanou hadrovou ruku držel Šimšona.

Otec mi řekl: „Rebe mi říkal, že si s tebou a Avrumelem dlouze povídal.“

„Dlouhý hovor obstaral převážně Avrumel,“ řekl jsem.

„Rebe mi říkal, že má rád baseball,“ řekl Avrumel.

Debora s matkou se zasmály. Otec vypadal, jako by se chtěl zeptat Avrumela: „A co ještě ti rebe říkal?“ Na veřejnosti a přede mnou a před Deborou se to ale jaksi nehodilo – kdo ví, co by z Avrumela vypadlo – a tak se otec jen pro sebe tiše zasmál a mlčel.

Za pár minut už hlásili jeho let.

„Jed' ve zdraví a v pořádku se vrať,“ řekla mu matka.

Avrumel s baseballovou čepicí nakřivo na chvíli zapomněl na Šimšona, kterého odložil na koženou sedačku, oběma rukama objal otce a políbil ho. „Rebe mi říkal, že se v tobě skrývá velikán,“ řekl otec Avrumelovi a také ho políbil.

Podal jsem mu ruku. Měl nečekanou sílu v prstech! Jeho stisk připomínal sochařskou ruku Jáкова Kahna před spoustou let. Debora mu popřála šťastnou cestu. Vyšel ze dveří haly, vysoký a s rozložitými rameny, v ruce kufřík, mírně napadající na jednu nohu, převyšoval většinu lidí kolem. Dívali jsme se za ním, jak odchází a vleče za sebou všechna ta léta plná loučení jako nějaký temný a nepoddajný mrak.

Domů jsme se vraceli hustým provozem typickým pro letní nedělní podvečery. Chvíli jsme se ploužili po Grand Central Parkway a Interboro Parkway. Pak Baruch Levinson vyjel z Interboro Parkway a jel po vozovkách s vyježděnými kolejeji v ulicích pokrytých odpadky v zdevastovaných čtvrtích. Avrumel usnul matce na klíně. Já seděl na předním sedadle, díval se po odpudivých ulicích a myslel na sluncem prozářené

zelené údolí, na Maxe Lobeho, Johna Dormana a náš zavřený dům v Saint-Paul.

Otec zůstal v Izraeli skoro až do konce srpna. Nepsal; každý den ale telefonoval do kanceláře a někdo z kanceláře pak zavolal nám a chtěl mluvit s matkou. Když matka nebyla doma, muž na drátě řekl, že zavolá později. Každý pátek brzy ráno volal otec osobně a hovořil s matkou. Je v pořádku. Práce postupuje. Jak se má Avrumel? Jak se má Rochele? Jak se mají Debora s Ašerem? Pokaždé v tomhle pořadí. Arabské povstání? Bůh nám pomůže. Jaké je v Izraeli počasí? Je horko, moc horko. A v Brooklynu? To samé. Hrozně horko.

Pokaždé, když matka s otcem domluvila, položila sluchátko a chvíli seděla s očima zavřenýma, matné stíny prožitého utrpení ji obestíraly jako téměř viditelná mlha. Potom vždycky s Deborou někam odešly a povídaly si.

Vyrostl jsem v New Yorku a občas si protřpěl jeho letní horka, ale na takové vedro, jaké bylo onoho léta roku 1988, si nevzpomínám. Týden za týdnem ani kapka deště, jen vlhké parno, ze kterého měkl asfalt na ulicích, vzduch byl hustý a plný hmyzu, kůže mi ani na chvíli neusychala, Debora měla neustále zarudlý obličej a v domě bylo dusno. Rodiče neměli doma klimatizaci a větráky v oknech jen marně rozhýbávaly vzduch, který jako by stoupal z bažiny. Mátožně jsem bloumal městem, často jsem ztrácel pojem o čase. Setkal jsem se s Douglasem Schaefferem a probírali jsme výstavu mých kreseb, kterou stanovil na podzim; setkal jsem se s právníky a probíral s nimi pokusy bratrance Jonkela zbavit mě správcovství sbírky jeho otce nebo dosáhnout toho, že mi bude soudně zakázáno.

Chodil jsem do muzeí a galerií. Navštěvoval jsem staré přátele z uměleckých kruhů v jejich ateliérech v Greenwich Village; jezdil jsem podzemkou; dýchal smrdutý vzduch, který vanul z tunelů do stanic; chodil jsem na procházky po Brooklyn Parkway, přes rozpálenou, rozkopanou vozovku pozoroval dělníky při práci a často myslel na Saint-Paul, na terasu kavárny ve stínu stromů, na ochrannou hradbu kolem vesnice, na hroby Jáкова Kahna a Marca Chagalla, na Maxe Lobeho, jak pomalovává jedno plátno za druhým, na Johna Dormana opuštěného v jeho domě jen se vzpomínkami a lahvemi whisky, na kubistické domy s červenými střechami poházené mezi zelenými políčky a cypřiši v dlouhém údolí, až ke kopcům v dálce a k moři.

Každý všední den odjížděl Avrumel brzy ráno do denního tábora a vracel se až k večeru. Když jsem byl ve Francii, doprovázela ho ráno Debora a odpoledne ho vodila zase domů. Poté co otec odjel, začal jsem vodit Avrumela na stanici před ješivou, odkud děti odvážel autobus, a odpoledne jsem tam na něho vždycky čekal. Z domu jsme vycházeli pár minut před osmou, chvíli po mém návratu z ranní bohoslužby v synagoze. Nosil si s sebou jenom batůžek, kde měl tenký svetřík, plavky a ručník. Na sobě měl světlehnědé kraťásky a baseballovou čepici Metropolitans, ze sportovních bot mu koukaly ponožky. Šimšona pravidelně nechával na posteli ve svém pokoji. Paňáca opřený o polštář, otrhaný a odřený, kupodivu vypadal, jako by měl celý pokoj na povel, jako podřimující královská milost, která jen čeká, až ji probudí a obslouží. Když jsem byl během dne doma, občas jsem do pokoje strčil hlavu, abych se podíval, jestli se třeba nehnul ze svého místa na posteli, jestli něco nepotřebuje, nemá nějaké přání. Tohle podivné chování, jak jsem sám sebe utěšoval, mi vyplňovalo čas, rozbíjelo nekonečně dlouhou chvíli, bylo důsledkem vedra, dělal jsem to, protože jsem se cítil uvězněný, zakopaný do hrobu. Jednoho dne, když jsem byl doma sám, jsem se přistihl, jak s paňácou mluvím. „Jak bys to udělal ty? Půl roku tady, půl roku tam? Celý rok v kuse? A co samota?“ Cítil jsem, jak mi v hlavě tepe krev, a v uších mi hlasitě bzučelo. Měl jsem pocit, že mi před očima neustále krouží mouchy. Nakonec jsem z pokoje utekl.

Později jsem v lehátku na terase paňácu nakreslil. Pak jsem nakreslil Španěla s paňácou v náručí. Ani jedna kresba se mi nelíbila a obě jsem roztrhal. Šel jsem se projít a pozoroval postup prací na hlavní.

Douglas Schaeffer mi při jedné z mých návštěv u něho v galerii řekl: „Vypadáš příšerně, kamaráde. Komu tím prospěješ, jestli onemocníš? Proč si na chvíli nevyjedeš na venkov? V takovémhle létě se nedá zůstat ve městě.“

Řekl jsem mu, že Avrumel jezdí do denního tábora, otec je v Izraeli, matka se neustále třese o jeho zdraví a chce být na dosah Kennedyho letiště pro případ, že by se mu, nedej Bože, něco stalo a ona by se za ním potřebovala rychle dostat, a Debora že má spoustu práce s přednáškami o postojích ladovského hnutí vůči feminismu pro ženské spolky po celém městě.

„Co to všechno má ale co dělat s *tebou*, kamaráde? Já mluvím o *tobě*. Proč ty někam nevypadneš?“

Pokrčil jsem rameny. Kam bych jel? Sám na chatu v Massachusetts? A co bych tam dělal? S kým bych si povídal? Kde bych jedl?

Smutně zakroutil hlavou, dotkl se prstem motýlku, přihladil si vlasy a vrátil se k tématu mojí výstavy. Po jeho úvodním komentáři ohledně kreseb – vybavilo se mi, jaký u něho nezvyklý výraz se mu objevil v očích, když je uviděl poprvé: zdědil totiž po matce schopnost sebeovládání, neplýtvá slovy ani chválou; považuje zkrátka za samozřejmé, tak jako před ním jeho matka, že umělci patřící ke Schaefferově galerii jsou z těch nejlepších, kteří v současné době tvoří – po jeho stručných poznámkách jsme probírali už jenom pracovní záležitosti: katalogy, pozvánky, kritiky, kurátory, sběratele, ceny, inzeráty, daně, termín instalace: celé hřmotné ústrojí světa umění. Vybral jsem jednu kresbu a řekl jsem mu, že tu vystavíme, ale neprodáme; chci, aby ji dostala vdova po Lucienu Lacampovi. Udělal si poznámku do svého notesu.

Potom jsem sjel výtahem dolů, prošel chladným mramorovým vestibulem a skleněnými dveřmi vyšel do pekla manhattanského léta.

Mám schůzku s právníky ve velké kanceláři zařízené leštěnými mahagonovými stolky a psacími stoly. Hovoří tichými hlasy. Na zdech visí drahé umění: Dubuffet, Dufy, Chagall, Coignard, Papart. Naslouchám odbornému názvosloví, kterému sotva rozumím. Návrh na soudní zákaz správy majetku. Kombinované ověření pravosti. Přísežný slib a určení správce. Přísaha svěřenského správce. Metoda oceňování. Problémy s likviditou. Jednání se účastní právník Douglase Schaeffera. Podepisuju papíry. Strýčkův právník mi říká, že se dozvěděl o mojí výstavě chystané na podzim v New Yorku. Jak se o tom mohl doslechnout tak brzy? Asi od nějaké sekretářky z galerie. Nebo jsou třeba s Douglasem ze stejného klubu. New York je velké město, ale ti úspěšní se pohybují jen v úzkých kruzích a rychle se dozvědí, jaké zboží hodlá ten který z nich nabídnout, aby si mohl zabrat svůj podíl na bohatství velkoměsta. Všechno je v pořádku, říká mi strýčkův právník. Bratranec Jonkel se znovu pokusil dosáhnout toho, abych se nesměl sbírky ani dotknout, a neuspěl. Můžu si s ní teď dělat, co chci, za předpokladu, že dodržím základní podmínku závěti: všechny zisky má dostat ladovská organizace.

Zástupce Douglase Schaeffera mě doprovází dolů na žhnoucí ulici. Děkuju mu za pomoc.

Ptá se mě, jaké mám se sbírkou úmysly, a já mu říkám, že nevím.

„Je to hromada peněz, jestli ji prodáte. Douglas a já bychom vám to s radostí zprostředkovali.“

„Jistě.“

„Hodně štěstí s výstavou.“ Podává mi vlhkou ruku a mizí v davu proudícím po ulici.

Je vedro k udušení. Slunce se opírá do chodníků a ulic. Šňůry aut se skoro nehýbou. Výfukové plyny sytí horký a vlhký vzduch. Stojím tam celý zpocený ve své rybářské čepici a ladovském tričku. PŘIVEĎTE MESIÁŠE JEŠTĚ DNES, stojí na tričku napsáno černými písmeny na červeném pozadí. Je to stejné tričko, jaké Avrumel často nosí na tábor, ale mnohonásobně větší, a teď na ulici je předmětem zvědavých pohledů a shovívavých úsměvů. Právníci se na něj předtím dívali, aniž hnuli brvou.

Jedu metrem směrem od centra, vystupuju, jdu po Broadwayi a dolů postranní ulicí kolem budovy, ve které býval kdysi ateliér Jáкова Kahna. V klimatizované vstupní hale stojí postarší černý portýr, skleněnými dveřmi zírá ven na roztékající se ulici. Je to jiný portýr než minule. Scházím svahem parku ke kamenné zídce, odkud je výhled na dálnici a řeku. Hladina vody je břidlicově šedá a zdá se, že pohlcuje všechno sluneční světlo, které na ni dopadá. Vybavují se mi noční lodě na Seině, záplava světla z jejich reflektorů a Jáko b Kahn vyhlížející z okna svého bytu na Quai Voltaire. Nad řekou vane horký vítr, jeho závany mají červený nádech a já slyším Jáкова Kahna, jak říká, nevšímej si toho, když ti druzí nebudou rozumět, kresby jsou teprve začátek, už vidím, jak dosahuješ textury karborundového tisku pouhým uhlem a tužkou, rytmus vychází ze samotného papíru, a stojím tam a dívám se na spalující slunce na temné hladině řeky. Vnímám podivně zpomalený pohyb aut na dálnici, lidí na trávníku pod stromy a dětí na nedalekém hřišti. Kolikrát jen jsem už na tomhle místě byl za všechna ta léta, kdy jsem jezdil do ateliéru Jáкова Kahna! Dneska ho vidím pokřivené; podivně rozostřené; známé i neznámé; neskutečné. Najednou cítím chlad.

Vysoko nad řekou skřehotá osamělý pták, polekaně se otáčím a vidím ho, jak se vznáší k obloze, veliký, zářivě bílý pták, letí rychle a je pryč.

Jsme za Rochele na táboře v pennsylvánských horách Pocono Mountains. Je návštěvní den. Všude kolem, v chatkách i přilehlých budovách se tlačí rodiče s dětmi. Na trávnících stojí auto na autě. Nás – mě, Deboru, matku a Avrumela – sem dovezl Baruch Levinson v dalším ze svých vypůjčených vozů. Rochele je opálená, rozpustilá. Provází nás po táboře. Neviděli jsme ji asi měsíc, ale vyrostla jako za rok. Vcházíme do její chatky: postele jsou krásně ustlané, oblečení pečlivě srovnané. Na polici vidím velkou tenkou ilustrovanou knihu nazvanou *Jak na to* a všímám si, že ji vydala Americká plicní asociace pro děti postižené astmatem. Rochele říká, že jí knihu půjčila jedna spolubydlící, která má také astma. S Deborou si v knížce listujeme: návod, co dělat při záchvatu; jak rozpoznat, na co je člověk citlivý; jak si nažehlit titul knihy na tričko; stolní hra „Dýchej lehce“. A hádanky. Co se stane slonovi, který má astma a zůstane na dešti? Zmokne. Jak podáváme léky astmatické gorile? Móóóc opatrně.

Setkáváme se s Rochelininou studijní poradkyní – dcerou jednoho ladovského staršího – a mladou vedoucí a novými přítelkyněmi. Prohlížíme si hřiště, jezero, synagogu, jídelnu. Pod vnějším pozlátkem připraveným pro návštěvníky působí celý tábor východoevropsky neupraveně, jako některé halabala uspořádané chasidské krámky v Crown Heights. Nikdo se tím ale netrápí. Tady ve světě duchovna se západní pořádkumilovnost moc neuplatní. Děti vypadají zdravě. Studují Tóru. Vypadají šťastně. Ostatní rodiče matce opakovaně blahopřejí k úspěchu tábora; s nápadem pořádat ladovské tábory přišli před lety mí rodiče. Mnozí na ni pohlízejí s posvátnou úctou, jako na královnu.

Pozdě odpoledne s námi jde Rochele přes zvlněnou louku k autu. Pořád se nemůžu vzpamatovat z toho, jak úžasně vypadá. Její hubené tělo se začalo proměňovat: paže a nohy se jí zaoblují; hrudník už nemá plochý; o dlouhém hubeném krku už se nedá říct, že je ptačí, ale působí teď dojmem půvabné pružnosti. Debora nemůže odtrhnout oči od Rochelinina rozzářeného obličeje.

„Stýská se mi po strýčkovi Maxovi a strýčkovi Johnovi,“ říká nám Rochele.

„Moc tě oba pozdravuji,“ říkám já.

„Ale jinak se mi tu hrozně líbí.“

„Hrajete baseball?“ chce vědět Avrumel.
„Jasně, že hrajeme baseball.“
„Rebe má rád baseball. Říkal mi to.“
Rochele se na něho dívá.
„Rebe říkal, že je ve mně velikán,“ říká Avrumel.
Rochele obrací oči v sloup. Matka se usmívá. Debora vypadá rozpačitě.
„A že se rád vytahuješ, to rebe neříkal?“ ptám se ho.
„Ašere,“ říká Debora.
Auta návštěvníků odjíždějí travnatou plání k vozové cestě vedoucí z tábora.
„Už musíme jet,“ říkám.
„Stýská se mi po tobě, tati,“ říká Rochele. Dávám jí pus. Je teploučká a hebká. Voní sluníčkem. Rochele.
„Dědeček mi kladl na srdce, abych tě od něho pozdravovala,“ říká matka.
„Dávej na sebe pozor,“ říká jí Debora. „Nezapomínej si brát léky.“
„Mami, nejsem malá holka.“
„Rebe se mě ptal, jestli se nechci začít příští rok učit v ješivě,“ říká Avrumel Rochele. „V ješivě v Brooklynu.“
Všichni se na něho díváme. Rezaté vlásky, baseballová čepice, světlehnědé kraťasy, ladovské tričko, Šimšon. Avrumel.
„Cos mu odpověděl?“ slyším svou otázku.
„Řekl jsem, že ješiva v Brooklynu se mi líbí, ale že Šimšon chce chodit do ješivy v Nice.“
„Šimšon je rozumný paňáca,“ říkám. „Už opravdu musíme jet.“
Cesta zpátky do Brooklynu byla dlouhá.

Debora ještě pořád nedokáže usnout bez světla. Posuvné dveře jsou pootevřené, aby se dovnitř dostalo alespoň trochu nočního vzduchu, pokud se vůbec o něčem takovém dá mluvit, a světlo přilákává hmyz. Naráží a střemhlav nalétává do sítě překrývající dveře. Ráno se budívám v mokru. Kvůli horku teď míváme s Deborou jen zřídka společnou chvíli.

Během dne se ulice smaží na slunci. Trávník za terasou začíná hnědnout. Platan vadne. Je něco po poledni. Vzduch je plný hmyzu slétajícího se do stínu, kde se mi pak v celých hejnech třepetá kolem úst a očí a vyhání mě do slunečního žáru na terase. Sedím a v naprostém otupění slyším, jak se za mnou otevírají posuvné dveře. Objevuje se Debora a ptá se, jestli

bych nešel dovnitř, chce si se mnou promluvit; na to, abychom se bavili na terase, je na slunci moc horko.

Jsme v domě sami. Avrumel je v denním táboře. Matka je na schůzi s rebeho spolupracovníky.

Jdeme do obývacího pokoje. Debora má na sobě světležluté letní šaty a prošedivělé vlasy jí zakrývá šátek. Oválný obličej má zvlhlý horkem. V jednom z malých oken bzučí ventilátor, rozhýbává mrtvý vzduch. Otec odmítá pořídit klimatizaci. Prý je to zbytečný přepych. Je lepší dát peníze chudým. V rámu velkého okna je vidět ulici, vypadá pustě. Ostře bílé sluneční světlo se tříští o nehybné koruny javorů a platanů, chodník je od něho celý strakatý. Ulicí pomalu projíždí auto, zvedá prach, zůstávají za ním kotouče výfukových plynů. Cítím, jak se mi tričko lepí na tělo a pod sametovou jarmulkou stéká pot.

Debora chce vědět, proč pořád nosím trička. V jejím tichém hlase zaznívá podivný podtón. Neklidně si pohrává s jemně modelovanými prsty.

„Co je na tričkách špatného?“

„Máš v šatníku i košile, které jsou hezčí.“

„Kvůli komu bych měl nosit parádní košile? Nosím snad parádní košile v Saint-Paul?“

„Tady nejsme v Saint-Paul, Ašere. Dospělý muž by neměl chodit po ulici v tričku ohlašujícím příchod Mesiáše.“

„Copak je ten nápis určený jenom pro děti?“

„Nehodí se to.“

„Co se nehodí, Debi? Tričko, nebo ten nápis?“

„Přijde snad dřív, když budeš to tričko nosit?“

Pozoruju její nervózní oči, pohyby rukou. Křivka jejích úst prozrazuje strach. Nervózně se škrábe na koleně. Zdá se tak křehká – a přece, jaké hrůzy v sobě dokáže překonat! Léta v zapečetěném bytě určitě byla pro ni a pro Maxe s jeho rodiči v pravém slova smyslu bolestnou zkouškou. Rakouský filosof Jean Améry, kterého mučilo gestapo kvůli jeho činnosti v belgickém odboji a pak ho deponovali do Osvětimi, protože byl Žid, napsal, že každý, kdo jednou zažil mučení, zůstává zmučeným navždycky a už nikdy mu nebude na světě dobře. V takovém člověku se zlomí víra v lidskost a už nikdy ji nenabude zpět. Debora se ji snažila v sobě obnovit studiem literatury na Sorbonně; tím, že psala příběhy pro děti; tím, že si mě vzala a měla vlastní děti; tím, že přijala do rodiny Maxe Lobeho a Johna Dormana; tím, že se přimkla k mým rodičům a ladovským chasidům; tím, že toužila odhalit Boží záměr, který

ji přivedl z té hrobky v Paříži k Ašeru Levovi do Saint-Paul a pak až do samého středu ladovského světa v Brooklynu. Moje tričko není to hlavní, co jí teď leží na srdci.

„Ty se přeci se mnou nechceš bavit o tričkách, Deboro. Co se děje?“

„Před chvílí jsem se chtěla znovu podívat na tvoje kresby. Nikde jsem je ale nenašla.“

„Douglas je nechává reprodukovat do katalogu.“

„Najednou mi došlo, že skoro na všech je Avrumel. Je zvláštní, že si člověk může prohlížet kresbu a přitom ji vlastně nevidět, a pak, když ji na čas odloží, ji najednou vidí docela jasně.“

„To se stává často.“

„Uvědomila jsem si to minulou neděli cestou z tábora. V autě jsem upadla do jakéhosi polospánku a před očima mi začaly vyvstávat tvoje kresby. Úplně zřetelně. Skoro na každé je Avrumel. A není to jenom moje představivost, Ašere, že ne? Avrumel je na mostě v Paříži a dívá se na četníka; stojí na chodníku a dívá se na stařenu bez domova; v muzeu se baví s Picassem; v tiskařské dílně sleduje, jak pracuješ s Maxem na tisku; v Louvrů se dívá, jak kreslíš; ve vlaku pozoruje dvojčata, jak si čtou a kreslí; z naší terasy se dívá na Džamila, který zalévá květiny.“

„Na těch kresbách nejsou žádné postavy, Debi.“

Vrhá na mě přísný, nervózní pohled. „Ašere Leve, jsem tvoje žena. Porodila jsem ti děti. Už dřív jsem dokázala rozluštit tvoje kresby a obrazy a je tomu tak i tentokrát. Měla jsem dobrého učitele: tebe. Nemluví o tom, co říkáš světu. Mluví o tom, co jimi říkáš sám sobě. Umím číst v tvých kresbách, muži, i když používáš pořád složitější a složitější jazyk a na ty poslední jsem potřebovala víc času. Máš novou syntax, že? Novou ikonografii. Přesto v nich dokážu číst.“

„Nejsem si vědom toho, že by kdekoliv na těch kresbách byl Avrumel, Debi. Nacházíš v uměleckém díle něco, co tam ve skutečnosti není. To je celkem běžný jev. Dokonce je pro to i termín. Stendhalův syndrom se tomu říká. Francouzský spisovatel Stendhal navštívil Florencii, tuším, že to bylo v roce 1817, uviděl fresky v kostele Santa Croce, najednou ucítil, jak mu začíná nepravdělně bít srdce a –“

„Ašere Leve, jsou chvíle, kdy mě přivádíš k zuřivosti. Mluví s tebou o tvém synovi a ty mi vykládáš o umění ve Florencii.“

„Avrumel na těch kresbách není, Debi.“

„Nemluvím o jeho tváři, Ašere. Já ho v těch kresbách cítím. Proč tam je?“

„Debi, říkám ti, že ty kresby nemají s Avrumelem nic společného.“

Cítím na tváři její oči: propalují se do mě. Vím, že nemůžu slyšet bušení mého srdce ani vidět barevné šmouhy, které mi plavou před očima. Vrtí hlavou a na okamžik zavírá oči.

„Pak tomu tedy nerozumím,“ slyším ji říkat tiše. „V tom případě mi význam všech těch kreseb uniká. Je mi z toho hrozně smutno, Ašere.“

Sedí zvadle v křesle, zoufalá, se skleslým výrazem v obličeji. Cítím, že se mi srdce užuž chystá vyskočit z prsou. Nic ale neříkám. Lehce si kapesníkem osušuje ústa a čelo, pak se zvedá a odchází z místnosti.

Sedím úplně nehnutě, zalitý proudem potu, který mi najednou vyrazil po celém těle. V každé kosti a svalu těla cítím nepřekonatelnou slabost, nemůžu se ani hnout, zaraženě sleduju, jak se mi třesou prsty, a zřetelně slyším hlasité a divoké bušení vlastního srdce.

Obloha je bílá. Dívám se na ni skrz listy platanu na zadním trávníku a vybavuje se mi obrovské našepsované plátno v mém ateliéru v Saint-Paul, které bylo bílé jako letní blesk, než jsem na ně nanesl vrstvičku umbrý. Z bílé jde strach, když do ní člověk zírá moc dlouho: je to barva rubášů; všechny barvy naráz, slité spektrum, bez rozrůzněnosti, vlna za vlnou a splývající částice. Obloha je bílá, je odpoledne, na terasu přichází matka a chce se mnou mluvit. Zavírám nátisk katalogu výstavy, který jsem si prohlížel a hledal v něm typografické chyby a přítomnost Avrumela.

Matka opatrně, váhavě usedá do zahradního křesílka vedle mě. Má na sobě světlorůžové bavlněné šaty s letním vzorem a krémově bílý šátek uvázaný přes krátké stříbrné vlasy. V pětadesáti letech se u ní začíná projevovat křehkost přesahující její dřívější éteričnost, která podbarvovala všechna desetiletí našeho společného života a kterou mám pořád v paměti. Víc teď chodí po doktorech; často potřebuje nové brýle; pravidelně bere nějaké léky. Má něco se srdcem a musí si hlídat poměry určitých látek v krvi. Nechce o tom mluvit, nepřipouští si to, ukazuje mně i Deboře své někdejší já, silou vůle v sobě probouzí energii. Ted' sedí, upřeně se dívá na platan a skrz jeho větve a listy na vybělenou oblohu. Na druhé straně živého plotu stojí dům nebožtíka strýčka. Tetu ani bratrance jsem neviděl od návratu z hor; jezdí na léto k

Moheganskému jezeru, asi hodinu cesty od New Yorku, kde mají dům. Matka na mě mluví. Právě hovořila s rebem, říká. Otec je v Hebronu a je, chvála Bohu, v pořádku. Rebe s otcem mluvil sotva před hodinou. Rebe se na mě ptal a posílá mi požehnání. Obzvlášť se rebe vyptával na Avrumela.

Říkám jí, že Avrumel je v pořádku, alespoň byl ještě dneska ráno, když jsem ho vedl na zastávku autobusu před ješivou, odkud odjížděl do tábora.

„Rebe tě žádá, abys uvážil, jestli nedáš na příští rok Avrumela tady do ješivy.“

„Proč?“

„Rebe se domnívá, že je to důležité.“

„Rochele taky?“

„Rebe se zmiňoval jenom o Avrumelovi. Ale jestli si to přeješ, pak i Rochele.“

„Máme dobrou ješivu v Nice.“

„To je něco jiného. Tady je komunita.“

„A kde bude Avrumel bydlet?“

„U nás, pochopitelně.“

„Nechce tady zůstat. Chce se vrátit domů.“

„Ašere, odkdy se ptáš malého dítěte, kam chce chodit do školy?“

„Rochele tu zůstat nemůže.“

„V naší ješivě jsou děti, které mají astma. To myslíš, že v New Yorku nikdo nemá astma?“

„Mít astma v New Yorku není nic moc. Spousta lidí tady na to umírá. Statistika jasně hovoří v neprospěch New Yorku.“

„Nemůžeme podřizovat své životy nemoci, Ašere. Je třeba mít důvěru v Pána světa.“

„Já tady nemůžu pracovat.“

„Proč ne? Svého času jsi tu pracoval. Celé mládí jsi pracoval v Brooklynu a na Manhattanu.“

„Ted' už nejsem mladý. Svůj život tady jsem si odžil. Nechci se vracet.“

„Rodiče mají přinášet dětem oběti, Ašere.“

„Proč je tak důležité, aby Avrumel chodil do školy tady? Zvlášť ted', když je mu teprve pět.“

„Ted' právě se začínají utvářet kořeny jeho duše, Ašere. Tohle jsou ta nejdůležitější léta. Říkám ti jen, co říkal rebe. A co říkal otec. Kořeny duše se utvářejí právě v tomto raném věku. Do naší ješivy přicházejí děti z celé Evropy, z Austrálie, Jižní Afriky, Jižní Ameriky, Turecka, Izraele. Rodiče je sem

posílají, aby byly v samém srdci ladovského světa a blízko rebemu. Cožpak ty by sis pro Avrumela nepřál totéž?“

„Chci mít Avrumela u sebe. Chci vidět, jak roste. Chci mít možnost každý den si s ním povídat. Chci mít možnost učit ho, jakou hodnotu má umění. Chci, aby se mohl dívat, jak maluju. Nemám v úmyslu se svého syna vzdát.“

Vypadá zaskočeně. „Co tím chceš říct, vzdát se ho? Kdo tu mluví o tom, že by ses ho měl vzdát? Já mluvím jenom o příštím školním roce.“

„Přijeli jsme na týden smutku a už tu jsme čtyři měsíce. Ted' se bavíme o dalším roce. O čem se budeme dohadovat, až ten rok uplyne? O dalším roce a pak o dalším a ještě dalším?“

„Ty děláš, jako by se tu chystalo nějaké spiknutí. To si vážně myslíš, Ašere? Že se jedná o nějaký tajný plán, jakousi konspiraci? Čemu by asi posloužila taková konspirace, můj synu? Tóře? Lásce? Nejde tu o nic jiného než o to, že prarodiče, jejichž dny jsou sečtené, chtějí strávit co možná nejvíc času se synem a jeho rodinou, se kterými se nikdy pořádně neviděli a nemohli je poznat. A to je celé, Ašere.“

Nic v její tváři, vždy otevřené a snadno čitelné, v nejmenším nenaznačuje, že by se za její žádostí skrýval nějaký postranní úmysl. Stárnoucí prarodiče, kteří chtějí prožít rok života se svým vnukem či vnoučaty; dychtí vynahradit si všechna léta, která zanedbali; zoufale touží po usmíření a klidu v rodině dřív, než jejich životy skončí a oni se přenesou do Spravedlivého světa. A k tomu se jen tak mimochodem přidává rebeho starost, aby se vnukovi dostalo řádného ladovského vzdělání. Ryzí nevinnost. Nebo se naopak jedná o nejutajenější tajemství, o kterém ani ona sama nemá tušení? Mohou být pohnutky tak skryté, že dokonce ani ten, kdo z nich vychází, si není vědom, k čemu vedou? Co když ona sama současně ví i neví? Co když celá komunita ví i neví? Rebe, kterého všichni milujeme, odejde brzy do Spravedlivého světa. A potom? Rozpad? Chaos? Kdo nás povede? Přirozená volba ukazuje k mému otci. Jak dlouho ale bude živ on? A po něm? Znovu, Bůh chraň, rozpad a chaos? Proto tedy, potom, po mém otci: Avrumel. Pak tedy ať to není můj otec, ať je to někdo jiný, někdo stejně zasloužilý. Ty bys otci znemožnil takový osud? Připravil bys vlastní rod o takové propojení s Pánem světa? Dokážeš žít s takovým rozhodnutím po zbytek života? Jen pomysli, jakou bolest jsi už kdy otci způsobil. Ted' máš příležitost k tikun, příležitost se vykoupit, nastolit rovnováhu, polepšit se, vynahradit všechnu bolest. Ašer Lev, umělec. Ašer

Lev, rebeho otec. Tak vypadá ladovská spása a ladovská nesmrtelnost. A matka o tomhle všem zhola nic neví, necítí to v sobě, je to v ní zasuté tak hluboko, že z toho nedokáže zachytit nejmenší jiskřičku v jejích široce rozevřených hnědých očích, ani záchvěv na tvářích s vysoko posazenými lícními kostmi, ani na jemných dlouhých kostnatých prstech. Vyzná se v byzantinských kličkách kremelské moci, píše o sovětské nátuře, jako by Rusové byli naši sousedé od vedle, a přece nedokáže vycítit nad slunce jasnější jádro rebeho přání. Osud k nám většinou přichází prostřednictvím jednoduchých oznamovacích či tázacích vět: „Budiž světlo.“

„Není dobré, aby člověk byl sám.“

„Cožpak jsem strážcem svého bratra?“

„Po těch událostech chtěl Bůh Abrahama vyzkoušet.“

„Ašerův chléb bude tučnost sama.“ Osudová je i prostá otázka: „Uvážil bys, jestli nedáš na příští rok Avrumela tady do ješivy?“ Nekomplikovaná věta. Stejně jako některé Španělovy kresby. Jednoduché – a vroucí jako kotel ohnivých hvězd. A matka o tom nemá tušení? Jak je to možné? Hádanka! Je ztělesním buď nevinnosti, nebo lstivosti. Ona však není schopná lsti. Celá její bytost je dobře čitelná. Díky tomu jsem dokázal celá léta sledovat její utrpení. Proto jsem namaloval ukřižování. Jestli mi teď lže, pak moje ukřižování jsou lež, celý můj život za posledních dvacet let, prožitý ve stínu ukřižování, byl ve lži. Ne, ona netuší, co se skrývá za rebeho návrhem ohledně Avrumelovy školy.

„Věděl táta, že se mnou budeš mluvit o Avrumelovi?“

„Ne.“

„Řekni tátovi, ať si se mnou promluví.“

„Nevím, kdy se otec vrátí.“

„Ať už se vrátí kdykoliv, rád bych si s ním promluvil.“

Rty jí znehybněly; tvář se uzavírá, vadne. Chvíli se na mě dívá, jako by chtěla ještě něco dodat, pak jako by si to rozmyslela, opírá se v křesle. Pak pokyvuje hlavou, pomalu vstává a posuvnými síťovými dveřmi odchází z terasy.

Zírám skrz zelenočerné spodní strany listů a větví na žhavou bílou oblohu. Ve stínu platanu zamořeném hmyzem stojí Max Lobe a John Dorman, dívají se na mě rozzlobeně, vyčítavě, mlčky.

Zavírám oči. „Tohle je jiná kolej,“ vysvětluju jim. „Jedeme jiným vlakem za jiným cílem.“

„Tak vystup,“ říká John Dorman. „Někdy je to i můj vlak,“ říká jim. Nikam to ale nevede: stojí ve stínu platanu a dívají se na mě.

Přes trávník ke mně vanou pachy: pečené maso, kouř z dřevěného uhlí. Slyším zvuky letního odpoledne: nezřetelné hlasy, ptačí cvrlikání, štěkot psa. Jsem v domě sám. Debora je na nějaké schůzi. Je zvláštní, jak rychle se včlenila do ladovské komunity, přijala ji za svou rodinu. To jsem jí celá ta léta bránil, aby měla širokou rodinu? V Rue des Rosiers nebyla vůbec žádná komunita a v Saint-Paul jsou jenom Max s Johnem. S leskem a radovánkami společnosti v Nice jsme měli pramálo společného. Max na jejich večírky chodil, někdy i John; my ale většinou zůstávali doma, já maloval a Debora psala a starala se o děti. V našem bytě v Rue des Rosiers sedávala celé noci u stolu v kuchyni a psala. Na kuchyňském stole v bytě Maxových rodičů – v tom kdysi zapečetěném bytě –, kde bydlela, než jsme se vzali, napsala svou diplomovou práci: „Vardamanova ryba a rakev Addie ve Faulknerově *Když jsem umírala*“. Vysloužila si uznání na fakultě humanitních věd; obzvlášť zaujala bravurním zvládnutím angličtiny – což byl dar od Maxovy matky, která od poloviny dvacátých do začátku třicátých let žila v New Yorku a do rodné Francie se vrátila kvůli pohromě, kterou americké větvi rodiny způsobil krach na burze cenných papírů a ekonomická krize. Debora psala diplomovou práci do stejných francouzských bloků, které John tak nesnáší. Poslední dobou přestala psát. To mi neuniklo. Nemluví o tom. Dřív psala každý den. A teď? Ani čárku, už celé týdny. Je to jenom dočasná přestávka, jako u mého malování? Bílé plátno a bílý papír. I obloha je tak podivně bílá, vedro na ni tlačí a vysává z ní barvu. Nekonečný arch bílého papíru lisovaný žhnoucím vzduchem. Nejteplejší léto posledních sto třiceti let, jak praví záznamy, které si vede lidstvo. Všude samé katastrofy. Novinové zprávy o záhadném zmizení ryb z jedné čtvrtiny jezer v pohoří Adirondacks; čtyřicet procent okresů ve Spojených státech vyhlášených za postižená území v důsledku veder; celé pásy pláží na Východním pobřeží znečištěné splašky; obrovské díry v ozonové vrstvě. Pohroma a apokalypsa zvěstují vykoupení. Rozezvučte se, polnice! A rebe, nechť žije ve zdraví, je již velmi unavený, je hotov dát znamení. Co takhle přitlačit horký, pokovený svět k bílému papíru oblohy, schválně jestli obloha

vydá nové textury, nové úhly pohledu, nebo jestli se potrhá a zbydou z ní cáry. Vidím Maxe, jak pracuje na karborundovém tisku, tvář zpocenou úsilím; další z jeho úspěchů; nové vítězství; další agenti budou jásat. A proč ne? Zasloužil si svá vítězství během let v zapečetěném bytě, který se stal hrobkou. Pohřbený zaživa. Živý a bez života. A Debora: živá a přece nežijící. Dva roky, aniž by jen zahlédli oblohu. Hrob. Max si cestu ven z hrobu promaloval; Debora si ji vypsala. Teď se Debora ocitla uprostřed živoucí komunity a pocit, že je pohřbená zaživa, ji opustil. Když strýček Jicchak uleh do hrobu, umožnil Deboře, aby se vymanila z toho svého. Ironie osudu. Mám pravdu, strýčku Jicchaku? Mám pravdu? Zpoza živého plotu, který odděluje dům mých rodičů od tetina domu, přichází slabé šustění a mně se zdá, že v plotě vidím strýčka, hluboko ve spleti větviček a listů, ale nikdo tam není. Za plotem je dům a, o pár vchodů dál, dům rebeho. Přestěhují se do toho domu jednoho dne mí rodiče? Jaké otázky se člověku honí hlavou! Obloha je bílá, tu a tam žilkovaná teninkými světlešedými cáry. Vybavuje se mi Lucien vlekoucí do pásu patra ohromné a těžké balíky bílého kreslicího papíru a já, jak se s rozbušeným srdcem sunu za ním. Bílé listy papíru byly krajované sotva viditelnými šedými čárkami. „Co na to hodlá maître nakreslit? Další kresby, s kterými si bude svět dělat starosti? Z posledních maîtreho kreseb šla hrůza.“ Dělal jsem si na ten papír skicy olejem, dokud jsem neměl obraz jasně před očima, a pak jsem ho přenesl na obrovské plátno, Debora v napjatém tichu sledovala, jak ho probouzím k životu, na užaslých očích jsem jí viděl, jak moc se jí obraz nelíbí; a pak se během jedné ze svých evropských cest v rebeho záležitostech u nás staval otec, celý zmatený se třásl zlostí, když si prohlížel dokončený obraz, a s bledým obličejem řekl: „Cos to udělal? Vždyť on ho nezabil,“ a já odpověděl: „V jednom midraši se praví, že zabil,“ a otec na to: „Ale to je jenom midraš. A tohle ty ukážeš světu? Abrahama, jak zabíjí Izáka?“ A já odpověděl: „Já to takhle cítím.“ A on se nakonec omluvil, odešel a už nikdy se v bytě neukázal, protože se upřímně děsil, co by mohl spatřit, jak se domníval, na mých stojanech a zdech. Strýček Jicchak byl u nás v bytě dvakrát při svých výpravách do Evropy za diamanty a potom se ještě jednou, po letech, staval v našem domě v Saint-Paul, pár týdnů po Avrumelově prvním rituálním ostříhání ve věku tří let; mlčky upíral zrak na zdi, potahoval z doutníku, přespál u nás a druhý den ráno odjel, aniž jediným slovem komentoval, co viděl. Douglas Schaeffer

do našeho bytu přišel na jedné ze svých pravidelných návštěv evropských umělců, na obraz, který tak popudil otce, zůstal zírat, mumlal něco o těch „tvých zpropadených ďábelských veledílech“, s Lucienovou pomocí ho nechal vystěhovat balkonovými dveřmi a odeslat do New Yorku, kde mu dal název *Obětování Izáka* – já ho chtěl původně pojmenovat *Odkaz* – udělal ho středobodem mé příští výstavy a prodal do muzea Stedelijk v Amsterdamu. Byl jsem rád, že jsem se ho zbavil. Proč jsem ho namaloval? Nevím. Namalovaly ho moje oči a ruce.

Jsem na ulici před domem rodičů, aniž bych si pamatoval, jak jsem se sem dostal. Zapomněl jsem si sluneční brýle; bílé světlo mě bodá do očí, které mi slzí. Vzduch je ztěžklý vlhkostí. Africká džungle na dlážděných ulicích New Yorku. Odbočuju do široké, auty přecpané ulice, která vede na Brooklyn Parkway. Chodníky jsou plné vousatých mužů v tmavých oblecích, těhotných žen se šátky na hlavách, kočárků s dětmi. V nehybném vzduchu stojí kotouče výfukových plynů. V knihkupectví je plno. Obchody s potravinami jsou přecpané. Je poslední srpnový čtvrtek; lidé nakupují na šabat. Ulice je plná prachu ze stavby. Silnice se ještě pořád opravuje – nepřítel svalnatí dělníci v přilbách obsluhují obří stroje: budozery, shrnovače asfaltu, exkavátory, sbíječky – rozrývají úsek hlavní, aby mohli vyměnit zastaralé vedení a dát jí nový povrch. Je dopravní špička a kolem stavby se pomalu vlečou auta. Pod uprášenými stromy a bílou oblohou jdu vyzvednout Avrumela na autobusovou zastávku před ješivou.

Vypadá hrozně unaveně, nezvykle zkrotle, tričko i kraťasy ušmudlané, na teniskách zaschlé bláto, baseballovou čepici pomačkanou. Jdeme spolu, on po mém boku, celý nesvůj, oči upřené k zemi.

„Jak bylo na táboře?“

„Šlo to, tati.“

Spěchá, už aby byl z ulice doma. To nemívá ve zvyku. Pokaždé se zastavuje a dívá se, jak postupuje stavba, pozoruje stroje, nové jámy vykutané do země. Nebo jeho pozornost upoutá něco jiného: pomalé lopocení starce na druhé straně ulice, jemné otřesy metra pod našima nohama, tryskové letadlo plující po obloze nad námi, rozeřvané rádio v rukou mrštného černého pubertáka.

„Kam se tak ženeš?“

„Potřebuju mluvit se Šimšonem.“
„Nestalo se dneska na táboře něco?“
„Nestalo.“
„Něco se stalo. Co to bylo?“
„Nic, tati.“
„Avrumeli.“
„Jeden kluk z naší skupiny se zranil.“
„Hodně?“
„Upad pusou na kámen.“
Po lýtkách mi přebíhá mráz. „Je v pořádku?“
„Zavolali sanitku a odvezli ho.“
„Jak se to stalo?“
„Hráli jsme baseball.“
„Kdo to byl?“

Říká jméno, které neznám. „Je to můj kamarád. Odříkali jsme za něho společně žalm. Bylo tam spousta krve.“

Beru ho kolem útlých ramínek. Je citlivý; možná až moc. Mám chuť ho obejmout. V takových chvílích cítí ostří, které čas od času prořízne tkanivo a nechá nás nahlédnout planoucím okem na Druhou stranu, do její temné a kypící nicoty.

„Proč mu to Bůh udělal?“
Další hádanka. „To nevím.“
„Zeptám se dědečka, až se vrátí.“
„Dědeček to možná taky nebude vědět.“
„Tak se zeptám rebeho.“
Šestiletý kluk. Zmítaný city;

„Krev byla na kameni a na trávě, i vychovatel byl celý od krve.“ Pořád upírá oči k zemi. „Zeptám se rebeho. Uvidíme rebeho někdy brzy?“

„Nevím.“

„Chci si promluvit se Šimšonem, tati. Nemůžeme trochu přidat?“

Jdeme spolu rychle domů. Dávám mu čisté tričko a kratásky. Házím zamazané věci do koše na prádlo, ve šmouhách špíny vidím zaschlou krev a po nohách mi znovu přebíhají jehličky chladu.

Dům je tichý. Jsme doma sami. Nesu mu sklenici mléka a oblíbené sušenky. Za chvíli nahlížím k němu do pokoje a vidím ho, jak sedí na podlaze a tiše promlouvá k Šimšonovi. Říká Šimšonovi o nehodě a chvíli poslouchá. Přikyvuje, ptá se, jak se taková věc mohla stát, a pak se naklání dopředu, uši napnuté. Šimšonovu odpověď neslyším.

Vedro vydrželo do dalšího týdne: žhavé dny bez deště, černé noci s bažinatým vzduchem. Nad městem se usadil sirný opar. V pondělí jsem jel metrem na Manhattan, abych si promluvil s Douglasem Schaefferem o výstavě, a všichni kolem se mi zdáli předráždění, na ulicích jsem viděl lidi, kteří si povídali sami se sebou. Douglas mi řekl, že tři mí sběratelé už začali souboj o dvě z kreseb, předhánějí se, kdo dá víc. Velice příjemné zahájení výstavy, říkal.

Potom jsem vyšel z galerie, prošel se sluncem a stínem Sedmapadesáté ulice, prohlédl si výstavu malých Španělových pláten a výstavu kreseb Jacksona Pollocka, z nichž jedna, půl člověk, půl zvíře v kolorované *Psychanalytické kresbě*, vypadala, jako by vystoupila rovnou z *Guemicy*. Další byla výstava vynikajících znepokojivých kreseb Philipa Gustona: alegorie pesimismu a nejistoty – staré boty, hromady veteše, žárovky, zahalení lidé. Na výstavě kreseb Richarda Diebenkorna jsem obdivoval um, s jakým umělec k sobě kladl jednotlivé části, jako v té nejzáladnější skládačce, až dospěl ke křehce vyváženým dílům. V Pace Gallery jsem dlouho stál před stěží čitelnou kresbou od Malcolma Morleyho – nepostižitelné, rozechvělé linie – nazvanou *Duch katedrály v Barceloně*.

Vyšel jsem z Pace Gallery do prudkého slunce. Blok od galerie ležel uprostřed chodníku úplně nehybně stařec se špinavým bílým vousem. Měl na sobě roztrhané hnědé kalhoty a zmazanou košili. Zabýval se jím policista a dva uniformovaní muži od záchranky. Kolem se utvořil tichý hlouček. Zastavil jsem se mezi lidmi, sáhl do kapsy pro skicár a rychle si ležícího muže načrtl. Tvář nad linkou vousu měl umouněnou; tékal kolem sebe očima rozšířenýma hrůzou. Vyděšený pohled jako by se od něho odděloval a vznášel se jedovatým ovzduším ulice a chvílemi jsem ho zahlédl ještě i v přeplněném metru cestou domů k rodičům.

Toho dne přijela Rochele z tábora. Vypadala báječně: dva měsíce byla pryč a vrátila se najednou skoro dospělá, na její křehké postavě se začaly objevovat znaky ženství. Chrlila ze sebe zážitky z tábora: výlet v kánoích po řece Delaware; noci pod širým nebem a jídlo vařené na ohni; nové kamarádky. Mladá žena, která vedla její oddíl, byla dcerou bonroverského rebeho z Borough Parku, brooklynské čtvrti plné chasidských sekt, z nichž ne všechny byly přátelsky nakloněné ladovským chasidům, kteří podle nich příliš vítali moderní způsob života, příliš dychtili po evangelizaci, příliš hbitě dokázali využít

média, vedli si příliš obratně v současných sdělovacích prostředcích, a tudíž u nich patrně byla příliš vysoká pravděpodobnost, že od nich vzejde takový Ašer Lev. Tahle mladá žena, říkala Rochele, se k ní před týdnem zachovala jako vlastní máma. Při sportovních soutěžích startovala Rochele v plaveckém závodě, který prohrála; hned nato dostala slabý astmatický záchvat, tak mírný, že zdravotnice ani nepovažovala za nutné nám volat. Vedoucí oddílu byla celou dobu u ní. Avrumel poslouchal sestřino vyprávění, tvářil se, že ho to nezajímá, a šeptem vedl rozhovor se Šimšonem. Většinu prvního večera doma si Rochele něco šuškala s Deborou a Debora mi potom řekla: „Naše dcera už je dospělá,“ a v očích měla slzy.

Později večer jsem pak seděl u svého stolu nad otevřeným skicářem a Debora si četla v posteli, když někdo zaklepal na dveře. Byla to matka. Měla na sobě domácí šaty; hlavu jí zakrýval šátek. Právě volali z rebeho kanceláře, říkala. Otec se nazítří vrací z Izraele.

Druhý den, v horkém odpoledni, kdy vítr zvedal prach, ho Baruch Levinson přivezl z letiště, stáli jsme s Deborou ve dveřích do domu a dívali se, jak matka s Avrumelem utíkají po cementové cestičce k autu, tentokrát novému a naleštěnému. Rodiče si vyměnili pozdravy ale neobjali se, zato Avrumel vyskočil a už visel otci v náručí, objímal ho a líbal, a otec ho k sobě přitiskl a za zpěvu jakési ladovské melodie s ním přímo na chodníku před domem zatančil taneček, v přítomnosti sousedů, kteří vyšli ven, aby ho přivítali. Podíval jsem se na Deboru, která zachytila můj pohled, chvíli se na mě znepokojeně dívala, pak se odvrátila. Baruch Levinson přinesl do domu otcova zavazadla. Vesele řekl: „Přeji vám hezký den,“ nastoupil do auta a odjel.

Rychle jsme snědli večěři, otec odešel do kanceláře a vrátil se, když jsme s Deborou už spali. Neslyšel jsem ho přicházet. Druhý den odešel do kanceláře rovnou ze synagogy. Jel jsem metrem do depozitáře na dolním Manhattanu, kde Douglas Schaeffer uložil strýčkovu uměleckou sbírku.

Potom jsem stál ve velké, čisté, jasně osvětlené místnosti s regulovanou teplotou a díval se na plátna, kresby a tisky, které mi kolem bílých zdí rozestavili pracovníci v bílých pláštích. Byly tam také knihy, které shromáždil, stejně jako časopisy, odborné monografie, články a oznámení o mých vernisážích za celá léta. Byl tam můj první karborundový tisk, ten, na kterém jsem skoro před dvaceti lety pracoval v Paříži s Jákobem

Kahnem a od kterého teď měla vdova po Lucienu Lacampovi ve své sbírce bon á tirer. Napsala Douglasu Schaefferovi, že si ho hodlá ponechat, a sdělovala mu, jak žasne a děkuje Ašeru Levovi za jeho laskavost. Jediné, co se mi vybavilo, když mi Douglas o dopise předchozího rána říkal, byl Lucien stoupající po schodech k mému bytu s autorskými otisky mého prvního karborundového tisku, Lucien, jak mi v bouři a lijáku pomáhá dostat Rochele do nemocnice, a Lucien roztrhaný na kusy bombou v restauraci v Rue des Rosiers.

Stál jsem tam před uměleckou sbírkou strýčka Jicchaka a ztrácel se v její zázračnosti, v její kráse, která mi tlačila na oči a plnila mě radostí, až jsem najednou dostal chuť roztančit se po místnosti, její záře mi hladila oči a mysl a pronikala až do rukou, vzbudila ve mně potřebu nějak zaměstnat prsty, otevřel jsem skicář, nalistoval prázdnou stránku a pak jsem tam stál, načrtával tvary a značil barevné odstíny, obrátil jsem na nový list a pak na další. Ztratil jsem se ve znamenité rozrůzněnosti sbírky, putoval jsem jako lehkonohý běžec, cítil jsem zákruty a křivky jejích tvarů a teplo a chlad jejích barev. Obkreslil jsem struktury od Cézanna, Matisse, Renoira a Bonnard, stál jsem a obkresloval, rychle jsem se propracovával nejlepšími kousky; konečně přišel jeden ze zaměstnanců, aby mi řekl, že potřebují uložit díla zpátky, za hodinu budou zavírat. Zíral jsem na něho, dočista omámený, nějakou chvíli mi trvalo, než jsem si uvědomil, kde to jsem. Potom jsem vyšel z depozitáře a dlouho stál na slunci a v horku, náhlý přechod z chladivé a tiché krásy v depozitáři do hluku ulice prosycené výfukovými plyny mě málem porazil. Domů jsem jel metrem.

U večere se otec zeptal, jestli bychom nechtěli strávit svátek práce v horách; musí se setkat s rebem; babička potřebuje volno a Ašer vypadá, že by mu pár dnů na vzduchu neuškodilo. Ve čtvrtek časně ráno dorazil Baruch Levinson a naložil nás do draze vyhlížejíciho stejšnu. Rochele s Avrumelem seděli na sklápěcích sedátkách vzadu se zavazadly a prozpěvovali si ladovské táborové písně o moci Tóry, vítězství Božích vojsk, blížícím se vykoupení Židů a celého světa a o rebeho moudrosti a zbožnosti. Otec hovořil o své práci v Izraeli a o tom, jak si je jistý, že se náboženská strana podporovaná rebem stane po listopadových volbách rozhodující silou při vytváření nové koaliční vlády. Zeptal jsem se ho, koho podle něj budou volit ladovští chasidé v amerických volbách, a on řekl, že rebe svým lidem doporučí, aby za prezidenta volili George Bushe. To znamenalo, že víc

než devadesát procent ladovských Židů dá své hlasy Georgi Bushovi. „My uznáváme rodinné hodnoty. Politika prezidenta Reagana nám nesmírně vyhovuje.“ Debora řekla, že se jí nelíbí Dukakis; ve Francii by se na něho dívali jako na slabocha, který pochybuje o sobě samém a je nepřesvědčivý. Matka řekla, že všechny ženy, jež zná, jsou proti postoji Demokratické strany vůči potratům a budou volit George Bushe. Baruch Levinson, který nás vezl po přecpaných dálnicích, řekl, že všichni u nich v ješivě považují Jesseho Jacksona za antisemitu a mají obavy z jeho vlivu, pokud by volby vyhráli Demokráte. „Koho budeš volit ty, Ašere?“ zeptala se mě matka; věděla, že budu volit jako občan žijící mimo území státu. Řekl jsem, že jsem se ještě nerozhodl. Avrumel chtěl vědět, proč se o křeslo prezidenta neuchází rebe. Řekl jsem, že k tomu, aby se člověk mohl stát prezidentem Spojených států, musí se narodit v Americe a rebe se narodil v Rusku. Rochele řekla, že rebe by se nikdy nevzdal postavení rebeho ladovských chasidů, i kdyby se mohl stát prezidentem; to je to nejdůležitější postavení na světě: rebe napomáhá příchodu Mesiáše. Někdy během cesty se mě otec zeptal, jestli jsem přemýšlel o strýčkově sbírce, když se teď bratranec Jonkel vzdal dalších pokusů zbavit mě správcovství. Řekl jsem, že jsem o ní přemýšlel hodně, ale ještě jsem se nerozhodl, co s ní udělám.

Celou cestu do hor byl hustý provoz: únavně jsme se sunuli vpřed. Dojeli jsme pozdě odpoledne a vyložili věci z auta. Otec ihned odešel na setkání s rebem.

V osadě jsou davy lidí; zdá se, jako by tu trávila konec týdne většina ladovských chasidů z Crown Heights. Cestičky jsou plné mužů v tmavých oblecích, žen v šatech s dlouhým rukávem a s šátky na hlavách a dětských kočárků. Děti pobíhají po lese a cachtají se v jezeře. Muži a ženy se koupou odděleně na opačných stranách dřevěné přepážky. Na naší straně jezera je plno lodiček. Podél vzdáleného břehu kloužou po vodě malé elegantní plachetnice, jako ptáci s bílými křídly. Je teplo. Nad jezerem občas profoukne vítr z kopců a přinese vůni borovic, vody a svěží země.

V pátek ráno stojím v horkém slunci na pláži a pozoruju matku s Deborou na lodičce, Debora vesluje, vidím, jak Rochele s Avrumelem plavou, a myslím na Španělův obraz *Noční rybolov v Antibes*. Naposledy se mi ten obraz vybavil ve

vlak do Antibes, před dlouhými týdny to bylo, když jsem kreslil kreslicí dívku. Proč jsem si tak najednou vzpomněl na Španěla? Pravá ruka se mi chvěje, prohlížím si prsty. Nikdy jsem nepřišel na to, co moje prsty uvádí do pohybu. Vstupuje do nich svébytná síla odněkud z říše tajemných mocností, jakýsi nezvládnutelný pramen, zdroj tajemství a děsivých burácejících bouří, takových, jako byla ta včera večer. Všichni jsme stáli na zadní verandě naší chaty a sledovali bouři nad horami, blesky sjížděly jak kopí z nakupených černých mraků, když jsem uslyšel Avrumela, jak odříkává patřičnou modlitbu, a zeptal jsem se ho, kde se ji naučil, nevzpomínal jsem si, že by ji měl ode mě, a on řekl, že se ji naučil začátkem léta na táboře od kluka, který potom upadl na kámen: „Pochválen buď, Bože, Pane náš, Králi světa, jehož síla a moc naplňují svět.“

Sleduju otce, který jde cestičkou k chatě, vrací se od rebeho. Kráčí svižně. Lidé ho zdraví. Zastavuje se, aby si promluvil s jakýmsi postarším mužem, a nahlíží do kočárku, který veze mladá těhotná žena. V takových chvílích vypadá jako americký politik při volební agitaci. Je příjemné ho na chvíli vidět tak lidského, docela obyčejného. Vchází do chaty. Slunce jen praží. Debora mi mává z lodičky a já mávám na ni. Spěšně ke mně přichází mladík s plnovousem a v tmavém obleku. Rebe by se mnou rád mluvil. Hned? Ano. Byl bych tak laskav a šel? Jdu s ním rychle k rebeho chatě.

Rebe sedí za stolem v malé pracovně, kde není nic než stůl a tři židle. Sedí v měkkém křesle, na sobě má tmavý oblek, vázanku a tmavý klobouk. Klimatizace v okně tiše přede. Ukazuje, abych šel k němu a posadil se na židli.

Pozval si mě teď, říká, protože zítra večer, po šabat, s ním bude chtít mluvit hodně lidí. Jak se cítím? Jak se vede Deboře a dětem?

Mluví tiše. V očích má živý zájem. Jeho ruce vypadají pokrouceně, vyčerpaně. Okny pracovny proniká palčivé slunce, vytváří v místnosti ostré hranice mezi světlem a stínem. Rebe sedí ve stínu, nehybný za svým stolem.

„Jde mi o sbírku tvého strýčka, ať odpočívá v pokoji. Co s ní uděláš?“

„Nevím, rebe.“

„V tvém bratrancí sbírka budí silné emoce. Je těžké si s ním o tom rozumně promluvit.“

„Bratranec Jonkel v jistém ohledu není příliš rozumný.“

„Možná by bylo nejlepší, kdybys ji prodal.“

Neodpovídám.

„Tvůj bratranec je velice zbožný a uvědomělý člověk, který nezná kompromisy. Může mít někdo vůbec právo nebrat ohled na přání a city takového člověka?“

„Pokusím se vymyslet, co by se s tím dalo dělat.“

„Včera za mnou byl tvůj Avrumel. Je to hlavička. Má umělecké nadání?“

„Ne k tomu, aby vytvářel umění. Ale moc rád se na umění dívá.“

„Má nadání pro Tóru. To je na něm vidět. Co uděláš, Ašere?“

„Sám o tom uvažuji, rebe.“

Vzdychá. „Některá trápení nás neopustí s věkem. Stárnou s námi. Dávám tobě i tvé rodině požehnání, Ašere Leve.“

Vyšel jsem ven, došel zpátky na pláž a tam jsem zůstal stát a díval se na Deboru s matkou na lodičce a na Rochele s Avrumelem, jak se cachtají každý na své straně dřevěné stěny. Po chvíli jsem zašel do chaty, vzal si skicář, posadil se pod strom na okraji pláže a nakreslil Avrumela, jak mluví s rebem, a pak ještě Avrumela, jak plave.

Druhý den ráno přišel rebe do synagogy na Šabatovou bohoslužbu. V synagoze byly davy lidí a zástupem prošuměla vlna úžasu, když pomalu vstoupil v doprovodu dvou vysokých mužů s tmavými vousy. Posadil se na židli poblíž svatostánku a všichni přítomní pocítili záchvěv štěstí. Odešel brzy po potichu pronášené části modlitby Musaf. Několik mužů potom zatančilo na trávníku před synagogou.

Během tance jsem se postavil vedle otce, který mi řekl, že se mnou chce mluvit. Po šabatovém jídle. Půjďme se někam projít. Jenom my dva. Spolu.

Jdeme lesem, vzduch je ztěžklý sytým, pochmurným pachem tlejícího listí. Ve stínu korun stromů je chladno a vlhko. Otec má na sobě bílou košili a tmavé kalhoty; hustou kštici bílých vlasů mu zakrývá tmavá sametová jarmulka. Vidím jeho ústa pod dlouhým bílým vousem, plné rty, počátek přísně vykrojené sanice. Země pod našima nohama je zbrázděná vystupujícími a propletenými kořeny. Tu a tam leží ohromné padlé stromy, úctyhodní, omšelí obři, domov mravenců a larev. Pomalu procházíme loubím dubů, bříz a borovic. Na větvích zpívají neviditelní ptáci; kolem poletují roje hmyzu, odháníme si ho od očí a rtů. Skrz stromy pronikají

paprsky slunce tenké jak tužka: na zemi u nohou nám tančí světelné skvrnky.

Otec se mě ptá, jak se cítím. Má o mě starost, říká. Zhubl jsem. Vypadám jako bez života, duchem nepřítomný. Obávám se, jestli nemám – váhá – depresi.

Říkám mu, že nemám depresi; jenom musím myslet na spoustu věcí.

„Pořád tě tíží odezvy na tu pařížskou výstavu?“

„Ne. To už mě, myslím, pustilo. Je to zahojená rána.“

„Tak co tedy?“

„Mlčím.“

„Můžu ti nějak pomoci, Ašere? Jako otce mě bolí, když vidím svého syna v takovém stavu. Nesejde na tom, kolik je synovi let; stejně to bolí.“

„Myslím, že mi nepomůžeš. Já to nějak zvládnu.“

Nic neříkal. Šli jsme dál, až na paseku, a tiše jsme se zastavili ve stínu lemujícím její okraj. Na sluníčku si hráli motýli, klouzali nízko k zemi a líně se třepetali nad stébly tráv a plochým lesknoucím se balvanem.

„Viděl jsem tvoje nejposlednější kresby,“ řekl. „Debora mi je ukázala, než jsem jel do Izraele. Ty kresby půjdou na podzim na výstavu?“

„Ano.“

„Nerozumím jim. Vždycky jsem měl... problémy s tvými díly, ale mám pocit, že jsem jim alespoň rozuměl. Těmhle novým kresbám nerozumím vůbec. Jsou to úlomky a kousky všeho možného, jako skládanka. Je to záměr, být těžko srozumitelný? Má to znamenat, že jsi moderní?“

„Umění je někdy těžko srozumitelné, protože sám život je těžko srozumitelný.“

„Rebe raději činí věci čitelnější, než méně srozumitelné. Vůdce by měl vysvětlovat, ne záměrně mást. Měl by do světa vnášet světlo. Jedna z našich velkých mystických knih se nazývá *Kniha třpytu*.“

„Nesrozumitelnost a temnota nejsou totéž. Když má něco mnoho tváří, není snadné ukázat to jednoduše a jasně. Svět je někdy hrozně mnohoznačný.“

„Bůh nestvořil mnohoznačný svět, Ašere. Jenom ho občas jako mnohoznačný vnímáme.“

„A co nám zbývá jiného, než to, jak svět sami vnímáme?“

„Máme svou víru. Máme svou práci. Účelem naší práce je přivést Boha na tento svět. Jen se podívej, co všechno už se v tomhle bezbožném století stalo se světem a jeho lidmi. Je to

hrůza. Naším úkolem je tuhle hrůzu vyvážit. Nemůžeme ji vyvážit tím, že lidem nabídneme mnohoznačnost.“

„Já se ji snažím vyvážit svým uměním.“

„Umění jako prostředek k vykoupení?“ Zdálo se, že ho ta myšlenka uvedla v naprostý úžas. „Vykoupit lze jen prostřednictvím skutků, Ašere. Skutků.“

„Umění také sestává ze skutků.“

„Mám na mysli svaté skutky, Ašere. Skutky spojené s Pánem světa. Svaté skutky tě zachránily. Kdybys celá ta léta porušoval přikázání, nebylo by ti nic platné, kdo je tvým otcem: ladovští chasidé by tě už dávno odvrhli.“

Srdce mi bušilo. Stál jsem vedle něho na kraji mýtiny a pozoroval motýly, jak poletují sem a tam nad pažitem. „Cožpak vždycky beze zbytku rozumíme i lidem, které známe?“ zeptal jsem se.

„Ne, to ne.“

„Jak se můžeme domnívat, že plně porozumíme Bohu?“

Podíval se na mě, oči se mu zúžily.

„Tohle já nazývám mnohoznačností,“ řekl jsem. „Hádanky, skládačky, dvojsmysly, ztracené možnosti, temná stránka světla, světlá stránka temnoty, nahlížení na tutéž věc z různých perspektiv. Nic na celém tomhle světě nemá jen jedinou tvář. Všechno je: jako kaleidoskop. To se snažím zachytit ve svém umění. To mám na mysli, když říkám mnohoznačnost.“

„V kaleidoskopu se nedá žít, Ašere. Bůh není kaleidoskop. Bůh není mnohoznačný. Z mnohoznačnosti bych nedokázal načerpat sílu ke všemu, co je třeba udělat. Mnohoznačnost je temnota. Jistota je světlo. Temnota patří Druhé straně. Pověz mi jedno, Ašere. Co myslíš, prospěje Avrumelovi víc, když se naučí od tebe mnohoznačnosti, nebo ode mě jistotě?“

Mlčel jsem.

„Spasí Avrumel svět uměním?“

„Z Avrumela nebude umělec.“

„Pak ať se tedy věnuje studiu Tóry.“

„Kdo říkal, že nebude studovat Tóru?“

„Ať začne v ješivě tady u nás.“

„V Nice máme dobrou ješivu.“

„V Nice nebydlí jeho prarodiče; ti bydlí v Brooklynu. Rebe jednou řekl: „Pán světa nám dopřává vnoučata a skrze ně se

nám dostává výsady zakusit, jaký byl svět v okamžiku Stvoření. Každé vnuče je nový začátek.' Je to jako s mladými stromky tady v lesích. Kolik let nám s matkou ještě zbývá, Ašere? Co ti to udělá, když dovolíš, aby Avrumel strávil příští rok s námi?"

Bedlivě ho sleduju. Znáám všechny výrazové prostředky jeho tváře, každé hnutí mysli, které se v ní odráží, návaly zloby, veselí i obav. Víím, co to znamená, když mu potemní oči, nebo když mu v nich naopak zajiskří, když se mu rozšíří nosní dírky, rty se napnou, když zatne zuby. Ted' nic neskrývá, necítím nejmenší náznak falše. Nic neví. Anebo snad ví i neví – obojí současně. Když celá komunita může něco současně vědět i nevědět, pak to jistě platí i pro její jednotlivé členy. Měl bych mu to říct? Řeknu. Ted' hned. Tati, víš, kdo bude příštím rebem? Ty. Ale jenom pokud dám rebemu slovo, že Avrumel bude tvým nástupcem. Rebe chce vytvořit dynastii. Bez Avrumela se rebem nestaneš, i když si to plně zasloužíš, protože až zemřeš a nebude tě mít kdo nahradit – byť by to bylo jen dítě; v minulosti už byly děti, které nastoupily na místo rebeho; charisma nemá co dělat s věkem – nastane ještě horší zmatek a rozkoly, než jaké by hrozily ted', kdyby měl rebe zemřít – Bůh chraň! –, aniž by učinil znamení ohledně svého nástupce. Všechno to otci řeknu. Hned ted'. Ano.

Podívá se na mě, jako bych se zbláznil, protože sám sebe považuje za naprosto nehodného nastoupit na rebeho místo. On a rebe? Nemyslitelné! To je rouhání! A jak o tom můžu něco vědět, já, Ašer Lev, který nežil mezi ladovskými chasidy dvacet let? Posedl mě věštecký duch? Nazve mě potíživou, nezodpovědným snílkem, umělcem, poskvrnitelem ladovského chasidismu a velkého rebeho jména a vrátíme se z procházky rozhněvaní.

Neříkám nic.

„Prokážeš své matce a otci velkou laskavost, Ašere, když dovolíš, aby Avrumel strávil nadcházející rok s námi.“

Chce, aby s nimi Avrumel rok zůstal – a nebude to potom další rok a ještě další? – z důvodu, který udává, nebo proto, že tuší, co je podmínkou k tomu, aby rebe dal kýžené znamení? Má na mysli oboje – nebo si toho není vědom? Může se lidská mysl ubírat současně dvěma tak vzdálenými směry? Utajená rozpolcenost. Skrytá mnohoznačnost. Jsme skutečně tak nedokonalí, že nikdy nedokážeme popravdě určit ani své vlastní nejtajnější pohnutky?

„A co s Rochele?" ptám se.

„Rochele není Avrumel.“ Tím mi říká: Rochele je dívka; my se musíme soustředit na muže.

„Myslím, že Debora by se nedokázla vrátit bez Avrumela.“

Upřeně se dívá na druhou stranu mýtiny a nic neříká. Svým mlčením mi chce naznačit, že tady jsme se dostali k hranici, kterou nehodlá překročit. Takové záležitosti si musí muž vyřešit se svou ženou sám; do toho se nikdo nemůže vměšovat. Nakonec, po dlouhé odmlce, říká: „Debora je tady velice šťastná. Našla tu domov a komunitu.“

„To jsem si všiml.“

Jdeme lesem zpátky k chatě. Později odpoledne ho vidím kousek od pláže, kde sedí pod stromem s Avrumelem. Jdu k nim blíž. Vypráví Avrumelovi nějaký příběh o rebeho dědečkovi.

Večer na pláži, když děti už spí, mi Debora říká: „Vypadáš ztrápeně, muži.“

Rodiče jsou u rebeho. V některých chatách se pořádají večírky. Je slyšet smích, tradiční chasidskou hudbu a hudbu chasidské rockové kapely. Obloha je černá a pokrytá hvězdami. Pod podrážkami bot cítím písek pláže a myslím na letní chvíle v Provincetownu s Jákobem Kahnem. Paměť k sobě dokáže neuvěřitelným způsobem skládat okamžiky prožité v různém čase a na různých místech, jako diapozitivy v projektoru!

„Přemýšlím o nadcházejícím roce, Debi.“

Mlčí.

„Nemůžeme odjet dřív než po svátcích. A děti musí do školy.“

Měli bychom je prozatím dát do ješivy.“

„Už jsem je tam přihlásila.“

Nad hladinou jezera, matně ozářenou měsícem, vane chladný vítr a zvedá drobné vlnky, které narážejí do boků lodiček. V rebeho chatě jasně svítí světla: schůze. Den za dnem, schůze. A co až by jednoho dne stanul na místě rebeho můj otec? Ašer Lev, umělec, syn Arjeho Leva, rebeho ladovských chasidů? To zavání rouhačstvím. Neměl bych to povědět Deboře? Ano. Řeknu jí to. Hned. Poslyš, ženo moje –

Ne.

Nebude o tom chtít ani slyšet. Nebo se toho chopí až příliš nadšeně, uvidí v tom vyústění Božího záměru, který, jak věří, se začal uskutečňovat v době jejího uvěznění v zapečetěném bytě, a zcela se tomu oddá, bezmyšlenkovitě, ponoří se do

toho, nechá se tím pohltit. Ne. Jen ať jí to dojde postupně. Španěl má pravdu. Celý den jsem prochodil po Paříži, v dešti, díval se kolem sebe. Starý Žid mi na ulici poradil cestu. Španěl se mi pak zjevil mezi svými obrazy a sochami a řekl mi, že některé pravdy je lépe předkládat v hádankách. Rozumná rada. Rada od umělcova rebeho. Od démonického rebeho, v daném případě, z Druhé strany. Ať pravda o Avrumelovi vyjde najevo docela pozvolna, tak, aby neudeřila silou blesku, ale působila jako postupné prozření, jako obraz, ve kterém se člověk učí číst odstín po odstínu a tvar po tvaru, po kouskách.

Vítr se zvedá a čeří jezero. Černou oblohou prolétá padající hvězda, zazáří a rychle mizí. Jsme s Deborou na pláži sami. Objímám ji a tisknu k sobě. Tehdy, když ji Max přivedl ke mně, byla taková drobná a plachá, s velikýma šedýma očima plnýma odhodlání a s náznaky černých hlubin, s podlouhlým, útlým, oválným obličejem, bledým a umanutým – umanutým dokončit práci na Sorbonně, dát nějaký smysl ztracenému životu, a především rozptýlit temnotu dvou let strávených v hrobce. Patřila k lidem, které ani nenapadne požadovat, aby se na ně díval ten, kdo s nimi mluví; samotné jí dělalo těžkosti dívat se na svět. Přesto se chtěla všemu postavit a někdy ji to zmohlo, takže ležela v posteli a snažila se usnout s rozsvícenými světly. A psala příběhy. A stala se matkou a manželkou. A já ji moc miloval. A teď jsme měli před sebou podivný a nepředvídaný úsek života. Další hádanka.

Najednou cítím, jak mi v náručí ztěžkla. Vzpomněla si na něco ze vzdálené minulosti. Jsou to přímo hmatatelné okamžiky, její náhlé propady do vzdálených koutů paměti; přicházejí jako skutečné břímě s citelnou vahou. „Když jsme byli v bytě druhé léto,“ říká tiše, „bylo takové horko, že jsme skoro nemohli dýchat. Bylo to jako nadechovat vzduch přes horkou, mokrou vlnu. A vzpomínám si, že jsme se nemohli koupat, protože bylo něco s potrubím. To léto jednou v noci Američani bombardovali část města a další den byl byt plný švábů. Nestáčili jsme je zabíjet; byli úplně všude, na zdech i na podlahách. Někdy se mi zdálo, že je slyším, jak mi ve tmě lezou po pokoji, na podlaze, na zdech a všude v posteli. Domovník nám řekl, že jich je plná čtvrť. Říkal, že jsou zhlouplí horkem a bombardováním.“

„Co jste s tím udělali?“

„Asi po týdnu horko polevilo a švábi zmizeli.“

„Chudinko Deborko.“

„Byla to hrůza. Není zvláštní, že jsem si na to vzpomněla až teď?“

„Zas ne tolik.“

„Ašere, asi bych nejradši šla domů, dala si trochu kávy a šla si lehnout. Mohli bychom si jít lehnout, co myslíš? Vím, že je tu krásně, ale já si opravdu potřebuju jít lehnout.“

Ležíme v naší posteli a nasloucháme zvukům noci. Chata má tenké stěny, a tak slyším Avrumela, jak křičí ze spaní: děti někdy tlačívá noční můra. Zdá se mu o kamarádovi, který upadl obličejem na kámen? Proč hráli baseball na hřišti s kamenem? Držím Deboru a naslouchám větru na jezeře. Hřeje a je hedvábně hebká. Občas se ve spánku zachvěje. Asi se jí vybavuje něco ze zapečetěného bytu. Trvá dlouho, než dokážu usnout.

V pondělí odpoledne jsme odjeli zpátky do města. Další den se Rochele s Avrumelem vrátili do ješivy.

Celá čtvrť vplula zase do vyjetých kolejí, ve kterých žila, než začalo léto. Všude se začaly objevovat známky blížících se svátků. V obchodech s oblečením byly davy lidí. Narůstal stres, tep života v ulicích se zrychloval, všichni se někam hnali.

Rebe se vrátil z hor. V synagoze se neobjevil. Zato se každou noc v jeho domě svítilo až do časného rána.

Napadlo mě, že prodám pár tisků ze strýčkovy sbírky a založím jeho jménem fond na podporu vzdělání na ješivách. Bratranec Jonkel mi ale po řediteli školy rychle vzkázal, že nedovolí, aby jméno jeho otce bylo byť jen vzdáleně spojováno s jakýmkoliv fondy, které mají zdroj v jeho sbírce, a pokud já nebo škola projekt uskutečníme, dá nás k soudu. Bratrance Jonkela patrně jakákoliv zmínka o otcově sbírce zbavovala rozumu: měl pocit, že se to v ní hemží plíživými ďáblovými přísluhovači z Druhé strany, že je to mravní zkáza, která by se mohla rozšířit, otrávit vzduch a ohrozit celou komunitu. Zavolaal jsem Douglasu Schaefferovi a řekl mu, ať tisky neprodává.

Matka zase učila na Newyorské universitě. Debora se starala o děti a chodila na setkání žen, kde hovořila o svých prožitcích z války, o tom, jak vyrůstala v ladovské domácnosti v Paříži, a o vzpomínkách z dětství, kdy v pařížském bytě žil s jejich rodinou několik měsíců rebe. Pamatuje si rebeho daleko zřetelněji než vlastní rodiče a příbuzné. Matka mi říkala, že ženy jsou okouzlené Debořiným přízvukem a zaráží je, že je ženou Ašera Leva. Otec odjel na krátkou návštěvu Izraele, a když se vrátil, příliš se mnou o cestě nemluvil. „Schůze a

politikové,“ zamumlal s nádechem opovržení v hlase. „Klesáme, abychom mohli stoupat vzhůru. Děláme to ve jménu nebes.“

Potuloval jsem se čtvrtí a kreslil. „Jedině když budeš kreslit často, kreslit všechno, kreslit bez ustání,“ přečetl jsem si ve sbírce dopisů, které Camille Pissarro napsal svému synovi Lucienovi, „pak teprve jednoho krásného dne ke svému úžasu zjistíš, že se ti podařilo vyjádřit pravou podstatu něčeho... Musíš se do kreslení *zapřáhnout*.“ Kreslil jsem v jednom kuse: tváře na ulici, stroje ryjící šrámy do vozovky, děti na cestě do školy, lomené pruhy světla a stínů na domech, mrtvou kočku rozjetou projíždějícím autem, ladovskou sanitku na vyhrazeném parkovišti kousek od budovy ústředí, lidi valící se ve špičce ze stanice metra Kingston Avenue, Rochele a Avrumela s učebnicemi, jak se vracejí ze školy v hloučku kamarádů. Kresby jsem nikomu neukázal.

Jednou odpoledne jsem si v místních výtvarných potřebách koupil krabičku barevných kříd a nakreslil několik tváří, které jsem viděl kdesi hluboko v sobě – bělavé tváře na černorudém pozadí. Kresby jsem si uložil do kufříku.

O pár dní později jsem si koupil malou sadu vodových barev, papír a několik poštovních tubusů a rozložil jsem si na terase karetní stolek, který jsem vyšťrchal ze skříně ve studovně. Rozředit jsem trochu kadmiové červeně a štětcem číslo šest si nanasl barvu na konečky prstů pravé ruky. Barva se vpila do kůže, smísila se s letitou špínou a vtekla do drobných rýh, kde vytvořila rozbíhavé pramínky. Podíval jsem se na ruku. Lehce se mi chvěla. Potom jsem namaloval vousatého starce, jak jde po Brooklyn Parkway s malým chlapcem po boku, kolem buldozeru rozrývajícího ulici; většinu papíru jsem nechal bílou. Potom jsem, zase na většinou bílý papír, namaloval Avrumela, jak si povídá se Šimšonem, a pak ještě Deboru v rozhovoru s mou matkou. Obrazy měly zvláštní charakter: byly figurální, nebyly na nich ale žádné postavy. Vypadaly, že by se mohly každou chvíli rozplynout. Nechal jsem je uschnout, pak jsem je sroloval, zasunul je do poštovního tubusu, tubus uložil do svého velkého kufru a kufr zase uklidil do skříně.

Debora si během dne všimla vodových barev a zeptala se: „Ašere, ty pracuješ s barvou?“

„Trošku jsem si s ní hrál.“

„A co z toho vzešlo?“

„To ještě nevím.“

„Můžu se na to podívat?“

„Ještě to není na prohlížení.“

„Ani tvoje žena to nesmí vidět?“

Zavrtěl jsem hlavou.

Povzdechla si. „Někdy je s tebou hrozně těžké pořízení, Ašere. Víš jistě, že nemůžeš příští rok pracovat tady?“

„Tohle už jsme probírali, Debi. Kus života jsem si tady už odžil. Nemůžu se opakovat.“

„Já tě nechápu, Ašere.“

Pověděl jsem jí o dopise, který jednou napsal Camille Pissarro svému synovi o Monetových agentech, kteří trvali na tom, aby vystavil jenom jeden druh malby, ten který se stal velice populárním u sběratelů. Sběratelé chtěli jenom *Lekniny*. Pissarro psal, že nechápe, jak se mohl Monet podřídit požadavku, aby se opakoval. Nazval to strašlivým důsledkem úspěchu. „Svým způsobem je to jako smrt, když se opakuješ a opakuješ svůj život pořád dokola,“ řekl jsem.

„Tomu nerozumím. Podle tebe jsou všichni ti lidé tady mrtví? Celá komunita? Tví rodiče?“

„Já mluvím jenom o sobě, Debi. Pro mě to je smrt.“

Zavrtěla hlavou a mlčela. Oči jí potemněly smutkem.

Jak se blížil posvátný čas židovského Nového roku a Dne smíření, pozoroval jsem, že se čtvrť začíná zalidňovat, rozpíná se. Obchody byly od rána do večera plné; na rozích ulic nebylo k hnutí pro lidi, kteří čekali u přechodů na zelenou. Každým dnem se v synagoze scházelo na ranní bohoslužbu početnější shromáždění; prodavač, kolem kterého jsem chodil ze synagogy, měl každý den o něco dřív vyprodané newyorské *Timesy*. Na ulicích a v obchodech začalo být slyšet nejrůznější jazyky: italštinu, francouzštinu, španělštinu, holandštinu, moderní hebrejštinu, britskou a australskou angličtinu. Objeví se pouliční prodavači: elektronické hračky pro děti, obrázky rebeho, knihy pro děti i dospělé v mnoha jazycích. Byla k máni i jedna z Debořiných knih v anglickém vydání: *Rebeka utíká domů*. Malá holčička se jednoho dne vrátí domů do bytu, kde bydlí, a zjistí, že rodiče zatýkají dva policisté. Už už chce zavolat na maminku, když vtom ji matka uvidí a zakřičí, ať vypadne a jde domů, že to není žádný cirkus nebo zoologická, ať si jde domů ke svým rodičům. Dívka si v mžiku uvědomí, co matka říká, a otočí se, aby utekla, ale ještě koutkem oka zahlédne policisty, jak se dívají nejprve na ni a potom jeden na druhého. Vyběhne ze dveří a utíká do bytu svého staršího bratrance ve vedlejším domě, běží a běží, drápe se vzhůru po

temném schodišti, spěchá do bratrancova bytu, jenže zjistí, že se nějak ocitla zpátky ve vlastním bytě a rodiče že zatýkají dva policisté. Policisté do dívenky zabodnou oči a pak se holčička probudí a zjistí, že to celé byl jenom strašlivý sen, uvědomí si, jaké má štěstí, že žije se svou rodinou, a jak je to krásné, když mohou být všichni spolu v bezpečí svého domova.

Zmínil jsem se jednou před matkou o davech lidí a spoustě jazyků, které jsem slyšel na ulicích, a ona řekla: „Sjeli se z celého světa, aby byli o svátcích s rebem.“

„To přijíždí každý rok tolik lidí?“

„Každým rokem víc a víc. Rozrostli jsme se, díky Bohu.“

„Možná očekávají, že rebe dá znamení.“

„Jaké znamení?“

„Ohledně toho, kdo bude jeho nástupcem.“

Obličej jí ztuhl. Zahleděla se někam mimo mě. „O takových věcech se nemluví, Ašere. Ti lidé jsou tu proto, aby byli rebemu nablízku, ať se ve zdraví dožije vysokého věku.“

Jednou pozdě odpoledne jsem cestou z pochůzek po manhattanských galeriích – v Marlborough znepokojivé černé malby krajin a měst od Alexe Katze, v Sidney Janis černobílé sochy od George Segala nazvané *Ulice a Abrahamovo rozloučení s Izmaelem* – vystoupil z metra ve stanici Kingston Avenue a uviděl na ulici davy lidí. Nějakou chvíli mi trvalo, než jsem si uvědomil, že se děje něco neobvyklého. Ulice byly přecpané tmavě oděnými muži, kteří chodili sem a tam, pobíhali, znepokojeně přecházeli z místa na místo. Někteří mávali rukama nad hlavou; někteří hlasitě promlouvali k nebi; jiní si hryzli zaťaté pěsti. Všude vládl zmatek. Zeptal jsem se jakéhosi starce, co se stalo, a on řekl, že rebe velice vážně onemocněl. Zalil mě bolestně ledový pocit, rozhlédl jsem se tupě kolem sebe a čekal, že nebe najednou zčerná a začnou se z něj lít proudy krve. Před synagogou byl už dav neproniknutelný, pevná stěna těl tmavě oděných mužů s vytřeštěnými očima, jako posedlých. Vydal jsem se k domu a uvažoval, kde je asi otec – u rebeho lůžka? – a na ulicích jsem viděl nepokrytě plakat muže i ženy, děti, které se rozhlížely kolem široce rozevřenými očima, a lidi, kteří jen bezmocně postávali. Zahnul jsem za roh do naší ulice a uviděl další dav před rebeho domem, který se rozléval z chodníku do ulice a brzdil dopravu. Prošel jsem kolem domu rodičů a kolem domu strýčka Jicchaka směrem k rebeho obydlí, když se najednou dav stojící v půlkruhu před rebeho domem začal rozpadat na menší hloučky; zdálo se, že se rozlétává do všech stran. Mladí

muži se s křikem rozeběhli ulicemi. Jeden se přehnal kolem mě a slyšel jsem, jak volá: „Díky Bohu! Díky Bohu!“ a jiný křičel: „Rebe bude zdrav!“ a celou čtvrtí letěla zpráva: rebe omdlel během schůze, nebylo to ale nic vážného, jen trochu nízký tlak, díky Bohu, díky Bohu!

Později nám Avrumel s Rochele vyprávěli, že když přišla zpráva o rebeho náhlé nevolnosti, přestali se žáci v ješivě učit a začali odříkávat žalmy. Debora zrovna přednášela skupince žen v nedalekém bytě, když zazvonil telefon a přišla zpráva o rebem; ženy okamžitě odříkaly žalm a rozešly se do svých domovů. Matka učila a dozvěděla se všechno, až když přišla domů, kdy už bylo po všem.

Otec byl na schůzi s rebem. Pomohl odnést rebeho na lůžko. Zůstal u něho s lékařem. Přetlumočil lékařovu diagnózu ladovským starším, kteří čekali přede dveřmi ložnice. Když přišel večer domů z kanceláře a vykládal nám, co se odehrálo, vypadal vyčerpaně, byl popelavě bledý. Nemohl ani jíst a šel si hned lehnout. Později, když jsme se s Deborou ukládali do postele, jsme ho slyšeli, jak jde chodbou, slyšeli jsme jeho charakteristický, maličko kulhavý krok, a pak jak se otevírají a zase zavírají domovní dveře. Šel zpátky do kanceláře a za rebem.

Uběhla řada dní a rebe se zotavil natolik, že po dva dny Roš hašana dokázal stanout na bimě před celým shromážděním a pokaždé rozezvučet šofar. Nehnuté moře bíle oděných mužů stálo bez hlesu a v napětí, zatímco předčítač předzpěvoval a synagogou se ostře nesl souzvučný hlas beraního rohu. Šofar, na který rebe každý rok touto dobou troubí, nepřestával vydávat táhlé tóny, tóny náhle uťaté, staccatové. Zvuk šofaru je voláním k bdělosti, k činům, k vykoupení.

Druhý den rebemu na začátku závěrečného dlouhého tónu selhal dech. Několikrát se pokusil vyloudit tón, ale bezvýsledně. Shromáždění se zavlnilo, všichni se napjali a naklonili kupředu, jakoby ve snaze propůjčit drobnému bíle oděnému muži na bimě svou kolektivní sílu, aby dokázal pokračovat – a on pozvedl beraní roh ke rtům a zatroubil na něj dlouhý, čistý, vytrvalý tón, který neutichal a neutichal, až se zdálo, že do beraního rohu neduje lidská bytost, ale nějaký posel od Pána světa, někdo, kdo přináší čistý, melodický tón z nebe a ohlašuje jím brzký obrat k lepšímu. A když hlas rohu dozněl, celým shromážděním se nesl šepot, mručení, vzdechy a šustění oděvů. Nepadlo jediné slovo. Přesto bylo vše řečeno.

Rebe je zdrav. Máme před sebou dobrý rok. Díky Bohu! Díky Bohu!

O šabatu mezi Roš hašana a Jom kipur stál rebe u svého pultu před svatostánkem a hovořil o úloze ladovských Židů v Americe a na celém světě. Amerika, tato velká země, se nyní ocitá v tragické situaci, říkal. Její největší duchové mohou jen bezmocně sledovat ošklivost, nemrav a rozklad všude kolem. Kdo by si kdy pomyslel, že Ameriku může tohle všechno potkat? Plýtváme naším bohatstvím, lidským i přírodním. Rodiny se rozpadají. Celé čtvrti našich velkých měst leží v troskách. Co se to s námi stalo? Údělem ladovských chasidů je shromáždit zlomené duše, navázat zpretrhané životy, zachránit Židy a současně, tím, že odvedeme svůj díl práce směřující ke spáse, pomoci Americe a celému světu.

Ašer Lev sedí v synagoze mezi svým otcem a synem, naslouchá rebeho slovům. Reč malého, zbožného starce vnímá zcela zřetelně. Po víc než dvě stě let se svět snažil zachránit sekularismem, říká rebe. A co nám to přineslo? Dvě světové války. Holocaust. Atomovou bombu. Krvéprolití a zmar. Je snad pro člověka lepší žít v pochybnostech? Je Freudova odpověď odpovědí? Měli bychom se snad zkrátka smířit s tím, že jsme podivná, chorobná stvoření? Je Nietzscheho odpověď odpovědí? Měli bychom se naučit s povděkem žít jako hosté ve vražedném, avšak strhujícím světě, který pranic nedbá o naše bytí? Rebeho zmínka o Freudovi a Nietzsche zněla podivně; v synagoze jindy citoval vždy jen výroky rebů a rabínů z Talmudu. Možná byl ve shromáždění někdo, koho chtěl jmenovitě oslovit. Freud a Nietzsche, pokračoval. Dvě protivy světského života. Stoické přijímání a opovážlivý vzdor tváří v tvář – nicotě; tváří v tvář lhostejnosti, kypícímu násilí, neúprosnému chaosu; tváří v tvář – Druhé straně. To všechno po dobu dvou set let. Už toho bylo dost. Židé se musejí navrátit k Tóře. Svět se musí navrátit k Bohu. Lidský život musí mít nějaký pevný bod, nebo, Bůh chraň, bude po životě na naší planetě veta. Člověk nemůže žít sám. Člověk je součástí většího celku. Dokonce i velký člověk, člověk tvořivý, člověk, který potřebuje samotu, je součástí většího celku. Žít sám, stranou od společnosti lidí, znamená žít ve smrti. Poslouchal jsem ho, díval jsem se na něho a najednou mi s neovladatelným úlekem došlo, že mluví ke mně, přímo ke mně. Uvažoval jsem, kolik dalších lidí to ještě pochopilo. Byl jsem si jist, že mnoho. Považoval jsem se za součást zdejší komunity a této země a strchoval jsem se o budoucnost obou. Bylo pro mě neúnosné

sledovat, kam náš svět spěje. Nedělal jsem si ale iluze, že bych kdy mohl cokoliv změnit. Mohl jsem přispět jen tím, že budu dělat svou práci a vytěžím ze svého úchylného nadání, co jen budu moci. Cožpak může člověk milovat jen pokud je součástí těla a krve milovaného? Nemůže člověk rovněž milovat, jen jako svědek a vzdálený účastník? „Židovský svět se navrátí k Tóře a ke svému Otci na Nebesích,“ říkal rebe. „A pak jistě přijde vykoupení. Necht’ přijde rychle a ještě za našich dnů. Amen.“ A celým shromážděním zahřmělo sborové „Amen!“

Rebe byl v synagoze po celý Jom kipur a postil se – celý den. Před modlitbou Upamatování promluvil o duších těch, kdo utvářeli naše životy a kteří jsou stále s námi, každým okamžikem našeho bdění i spánku, praotcové, rodiče a přátelé, kráčeji s námi, promlouvají k nám, sdílejí s námi naše trápení i radosti. A vzpomínají i ti z nás, jejichž rodiče k nim byli krutí, Bůh chraň, z důvodů, kterým nikdy neporozumíme, i ti mezi námi, kteří žijí v trýznivém nepochopení pramenícím z rozpadlého vztahu s některým z rodičů – neboť i tak jim vděčí za svoje životy a alespoň proto jim musejí věnovat vzpomínku. Zatímco mluvil, zavřel jsem oči a uviděl Jáкова Kahna a Annu Schaefferovou, viděl jsem je zcela jasně, a viděl jsem také, ano, Španěla, jakoby koutkem oka jsem viděl, jak mlčky souhlasně přikyvuje nad tím, že jsem mu vděčný za jeho tajmenou přítomnost v mém životě – tomu španělskému katolickému odpadlíkovi, pohanskému hédonistovi a démonickému géniovi figurujícímu v životě chasida narozeného v Brooklynu chasidským rodičům, kteří věnovali všemnu svou životní sílu Židům a jejich svatému společenství. Další hádanka!

Po závěrečné modlitbě zadul rebe na šofar, vydal jediné dlouhé, čiré zatroubení a Jom kipur byl u konce.

Den předtím jsem chvíli po poledni zatelefonoval tetě Lee, bratranci Nachumovi a bratranci Jonkelovi a požádal je za odpuštění, pokud jde o bolest, kterou jsem jim snad v uplynulém roce způsobil. Teta Lea a bratranec Nachum řekli rovnou: „Odpouštím ti.“ Jonkel řekl, že mi odpustí, ale jenom proto, že to vyžaduje židovský zákon, a zavěsil. V synagoze se potom, hubený, upjatý a třesoucí se vztekem, po mně podíval šterbinami ledových očí a obrátil se zády. Bratranec Nachum zavrtěl hlavou, pokrčil rameny a obrátil oči ke stropu.

Cestou ze synagogy po závěrečné modlitbě Jom kipur mi Avrumel řekl: „Rebe umí tak krásně troubit na šofar. Naučíš mě taky troubit na šofar, tati?“

Řekl jsem mu, že mi to moc nejde.

„Dědeček trubicí na šofar moc krásně,“ řekla matka.
„Určitě tě to rád naučí.“

„Dědečku?“ řekl Avrumel. „Naučíš mě to?“

„S radostí,“ řekl otec. Šli pak s Avrumelem spolu nočními ulicemi, kousek před námi.

Druhý den ráno jsem na terase namaloval akvarel rebeho, jak trubicí na šofar. Maloval jsem hlavně bělobou a u večere jsem obraz všem ukázal.

„Líbí se mi víc než tvoje kresby,“ řekla matka. „Těm nerozumím.“

„Proč jsi rebemu namaloval bílé oči?“ zeptal se Avrumel.
„Rebe nemá bílé oči.“

„Tátovi připadají bílé,“ řekla Rochele. „Vnímá je jako bílé. Kdy už to konečně pochopíš?“

„Co ještě je na tom obraze bílé?“ zeptal jsem se Avrumela.

„Rebeho talis,“ řekla Rochele.

„Ty jsi Avrumel?“ zeptal jsem se.

„Rebeho vous,“ řekl Avrumel. „Sidur před rebem. Vzduch všude kolem rebeho. Slunce v oknech.“

„A kdo je v tom všem?“

Chvilí přemýšlel. „Pán světa?“

Debora s Rochele se dívaly na Avrumela. Rodiče se dívali na mě.

„Líbí se ti ten obrázek?“ zeptal jsem se Avrumela.

„Ano, tati!“

„Je tvůj.“

„Tati!“ Celý zářil.

„To máš do sbírky.“

Bez varování mi skočil na klín, objímal mě a pusinkoval. Pak vyběhl z kuchyně, akvarel si vzal s sebou.

„Hezký dárek,“ řekl otec s úsměvem.

Později jsem nakoukl do Avrumelova pokoje. Seděl u stolu a psal úkol, zrzavé vlasy zakryté tmavou sametovou jarmulkou. Šimšon ležel na posteli. Někdo, nejspíš Debora, opatrně přišpendlil obrázek na korkovou nástěнку, přičemž propíchl ty nejkrasnější růžky, které se později budou moct snadno zakrýt rámem. Podíval jsem se na Avrumela a na akvarel rebeho. Netušil, že stojím ve dveřích a sleduju ho.

Večer mi v našem pokoji Debora řekla: „Ten akvarel, cos dal Avrumelovi, je moc hezký.“

Zíral jsem na portrét rebeho na zdi nad stolem a mlčel.

„Víš jistě, že tu nemůžeme zůstat celý rok, Ašere?“

„Chci se vrátit domů, Debi. Tohle není domov.“

„Máš tu rodiče, děti.“
 „Už jsem zařídil letenky. Na neděli po Simchat Tóra.“
 Smutně přikývla. „Dětem se v místní ješivě moc líbí.“
 „Bude se jim líbit i v ješivě v Nice.“
 „Jeden rok, Ašere. Jeden jediný rok.“
 „Nejde o jeden rok, Debi. Z deseti dnů se stalo pět měsíců. Tady nejde jenom o jeden rok.“
 Oči se jí rozšířily. „Ašere...“
 „Po Simchat Tóra se všichni vracíme. Ještě dva a půl týdne a jede se domů.“
 Povzdechla si. „Někdy jsi hrozně zvláštní a paličatý, můj muži. Moc se mi to nelíbí, když jsi takový. Je to, jako by ti duši prostoupil led.“
 „Tohle místo ve mně vyvolává strach, Debi.“
 „Máš strach v domově vlastních rodičů?“
 „Tohle místo mě zahubí.“
 „Já ti nerozumím –“
 „Potřebuju to tady, abych se sem mohl vracet, ale ne, abych tu žil.“
 „Ašere...“
 „Jedeme domů, Debi.“
 Vzdychla a zavrtěla hlavou.
 Druhý den jsem zašel do obchodu s výtvarnými potřebami a koupil si malou sadu olejových barev, pár štětců, lahvičku terpentýnového oleje a slohu papírů se vzorkem plátna. Na terase, s karetním stolem místo stojanu, jsem začal řídounkými barvami rozředěnými terpentýnem zpoměti načrtávat některá plátna ze sbírky strýčka Jicchaka: Cézanna, Matisse, Renoira, Bonnarda. Občas jsem mrknul na kresby, které jsem si nedávno udělal během návštěvy v depozitáři. Potom jsem olejem načrtl Avrumela. V domě nikdo nebyl. Chvilí trvalo, než malby uschly. Schoval jsem je do svého kufříku a nikomu je neukázal.
 Zrovna jsem stolek uklízel, když zazvonil telefon. Hluboký a autoritativní hlas na druhém konci řekl: „Chtěl bych mluvit s Ašerem Levem.“
 „U telefonu.“
 „Šalom alejchem. Tady rav Jaakov Reisner. Jsem z rebeho kanceláře.“
 „Alejchem šalom.“
 „Rebe vás žádá, abyste ho navštívil.“
 „Kdy.“
 „Dnes večer. V jedenáct.“

„Dobře.“

„Přijďte prosím přesně.“ Zavěsil.

Večer jsem pár minut před jedenáctou vyšel z domu rodičů a ulicí došel k domu rebeho. Před vchodem jsem minul vysoké muže s tmavými plnovousy. Otec mě uvedl do rebeho pracovny, pak vyšel ven a zavřel za sebou dveře.

Rebe seděl za stolem, drobná postava v tmavém obleku a tmavém klobouku. Pokynul mi a ukázal na židli před stolem. Posadil jsem se a cítil, jak na mě upírá oči.

„Zdraví ti slouží?“ zeptal se tiše.

„Díky Bohu.“

„A rodina?“

„Díky Bohu, všichni jsou v pořádku.“

„Prý už se brzy bude zahajovat výstava tvých nových prací.“

„Jsou to jenom kresby, ano.“

„Přeji ti hodně úspěchů.“

„Děkuji.“

„Vracíš se do Francie?“

„Ano, rebe.“

„K práci?“

„Ano.“

„Nemusíš se vracet.“

„Cítím, že musím, rebe.“

„Vyhnanství nemusí trvat věčně, Ašere Leve.“

„Ať žiju, kde chci, všude jsem ve vyhnanství. I tady. Tady ale nemůžu žít.“

„Tvá rodina se vrátí s tebou?“

„Ano.“

„Určitě?“

„Ano.“

„Dobře tedy.“ Seděl za stolem úplně nehybně. Na chvíli se odmlčel. Pak se trošku pohnul. „Naše práce nemá konce. Není nám dáno ji dokončit. Vždyť kdo svou práci dokončí? Tak to na světě chodí, Ašere. Jenom Pán světa dokončil Své dílo. A praví se, že i Pán světa ke skutečnému dovršení Stvoření potřebuje lidstvo. Čím by byl Bůh bez člověka? A bez Boha, čím by byl člověk? K dokončení díla Stvoření, které vlastně není nikdy dokonáno, potřebuje každý něčí pomoc. Každý. Umělec, rebe, každý.“

Seděl a upřeně mě sledoval zpoza svého stolu. V domě bylo ticho. Cítil jsem na sobě pohled jeho očí; vypadaly jako bez zorníček, planoucí, bílé. Zavřel jsem na okamžik oči, a

když jsem je zase otevřel, už tam nebyl, v rebeho křesle seděl Španěl a díval se na mě očima, které žhnuly jak louče, a pak tam byl znovu rebe a zase Španěl, jako dva diapozitivy soupeřící o jedno místo na bílé ploše. Slyšel jsem, že na mě rebe mluví, zavřel jsem a zase otevřel oči a uviděl jsem ho zřetelně.

„Budeš s námi na Simchat Tóra?“ zeptal se.

„S pomocí Boží, ano.“

„A Avrumel?“

„Bude se mnou, dá-li Bůh.“

„Dobrá,“ řekl tiše. „Dávám tobě a tvé rodině požehnání, Ašere Leve.“

Vracel jsem se tmou pod stromy, které už měnily barvu, podzimním vzduchem začínaly poletovat listy. Někdo šel za mnou, a když jsem se otočil, zahlédl jsem ve tmě jen mihotavý stín a bylo mi jasné, že je to Španěl, když jsem se ale otočil ještě jednou, byl to stín rebeho, kráčejícího po spadném listí pod stromy.

Na svátek Sukot byl rebe v synagoze. Po Jom kipur se sjelo ještě víc ladovských chasidů, vypadalo to, že zdi synagogy nevydrží pod nápořem lidí, a slyšel jsem, že někteří muži svedli pěstní souboje o místo a sedadla. Na zadní terase domu rodičů jsme s otcem postavili suku a děti s Deborah ji vyzdobili sušeným ovocem a obrázky. Avrumel nakreslil Šimšona, jak tančí se svítkem Tóry, a Debora obrázek pověsila připínáčky na jednu ze stěn. Rochele vystříhala z lepenky půl tuctu velkých svítků Tóry a Debora je přivázala na nitky a pověsila na střechu suky.

Jedli jsme v suce. Někdy jsme měli na večeri hosty: profesora filosofie z Kolumbijské univerzity; člena Kongresu z Washingtonu; fyzika, který pracoval na projektu Manhattan; malíře ze Safedu, který maloval hrady, mraky, bájná zvířata a hebrejská rčení a jehož dílo se dobře prodávalo a občas se dokonce objevovalo na pohlednicích a kalendářích vytištěných v Izraeli; profesora biologie ze Sorbonny; vicekonsula z izraelského ministerstva zahraničí. Během rozhovoru, který se vedl u stolu, safedský malíř prohlásil, že byl v galerii a viděl výstavu mých nových kreseb.

„Jednoznačně se mi nelíbí. Přímo mě děsí. Čeho myslíte, že dosáhnete takovou tvorbou?“

„Nedoufám, že bych něčeho dosáhl. Dělán to jen tak.“

Řekl, že nechápe, o čem mluvím. Rozhovor se stočil k jinému námětu.

O čtyři dny později, v předvečer Simchat Tóra, svátku, který oslavuje závěr ročního cyklu čtení Tóry, jsem šel s otcem a Avrumem do synagogy. Dav před budovou byl tak hustý, že mi připomněl nepříliš dávný den, kdy jsem vyšel ze stanice metra přímo do vířícího moře ladovských chasidů rozrušených k nepřítomnosti zprávou o rebeho náhlé nevolnosti. A také se mi vybavil ohromný zástup, který se utvořil na ulici skoro před půl rokem při pohřbu strýčka Jicchaka. Před otcem se dav rozestoupil a já s Avrumem v náručí prošel za ním.

Vstoupili jsme do synagogy. Všechny lavice a pultíky někdo odklidil. Podlaha byla holá, až na bimu a davy mužů, kteří přecházeli z místa na místo. Zhlédl jsem bratrance Jonkela a Nachuma. Teta byla bezpochyby nahoře na ženské galerii. Co jsem se začátkem července vrátil z Francie, moc toho se mnou nenamluvila, potkali jsme se párkrát na ulici a pokaždé mě pozdravila váhavým pokývnutím hlavou.

Rebe do synagogy vstoupil dveřmi poblíž svatostánku v dopro vodu dvou mužů s tmavými plnovousy. O chvíli později začala večerní bohoslužba.

Hlasy více než tři tisíc lidí rytmicky stoupaly a zase klesaly. Matka s Deborahou byly nad námi, za dřevěnými zástěnami na žen ské galerii. I Rochele. Báł jsem se, že nahoře by pro Rochele mohl být moc velký nával a příliš vydýchaný vzduch; začala těžce dýchat a potit se už při modlitbě Kol nidre večer o Jom kipur – zorničky měla malinké, nosní dírky se jí rozvířaly, když se nadechovala, při výdechu špulila rty – a Debora ji odvedla z galerie, sehnala jí sklenici vody, došla s ní domů, pomohla jí přečkat nejhorší a uložila ji do postele. Oslavu Simchat Tóra si ale Rochele nechtěla nechat ujít; byly tam všechny její kamarádky ze školy; prý kdyby cítila příznaky záchvatu, půjde hned ven. Rochele.

Avrumel stál mezi mnou a otcem, modlil se z knihy, kterou držel v rukou, a mírně se pohupoval zepředu dozadu. Měl na sobě tmavý obleček a bílou košili, tmavou vázanku a tmavou čapku. Vypadal jako zmenšenina dospělého muže.

V synagoze bylo horko, vzduch se ohříval od natěsnaných těl. Vlnící se masa tmavě oblečených mužů s tmavými klobouky při modlitbě. Svatostánek byl otevřen a dva muži začali vyndávat svitky Tóry a podávali je těm, jejichž jména vyvolával jeden ze stařešinů. Zástup stál klidně, v očekávání, zvuk rozechvívalo tiché bzučení hovoru. Někdo za mnou mluvil o burze cenných papírů. Jiný naříkal nad kolísáním dolaru na evropských trzích. Zdálo se mi, že jsem z něčích úst

zaslechl své jméno, ale neotočil jsem se. Avrumel byl teď usazený na mých ramenou a užasle se rozhlížel kolem. Na oslavě Simchat Tóra už byl, v Nice; tam ale bylo málo lidí. Mával papírovou vlaječkou křiklavě vyzdobenou neumělými malůvkami svitků Tóry.

„Jak je, Avrumeli?“ zeptal jsem se ho.

„Dobře, tati,“ ozvalo se mi šťastně nad hlavou.

Začalo první kolo obcházení bimy, vedené mým otcem, který se zahalil do modlitebního šálu. Nad mručením davu jsem slyšel jeho silný nosový hlas odříkávající tradiční modlitbu. „O Pane, spas nás! Ó Pane, dej, ať se nám daří! O Pane, vyslyš naše volání!“

Někdo se dal do zpěvu ladovské melodie. Zástup se rozhýbal v rytmu. Muži nesoucí svitky Tóry zpívali a tančili. Pozoroval jsem otce, jak tančí se svitkem, který držel v náručí. Oči měl zavřené; hlavu, zakrytou okrajem šálu, měl vztyčenou. Tančil rychlými pohyby, se zarážející pružností. Tanec pokračoval ještě dlouho, pak byly svitky předány nové skupince mužů a začalo další kolo a pak další a ještě další. Otec teď stál vedle mě s Avrumelem na ramenou, v přední řadě rozvířeného davu kolem bimy. V jednom okamžiku se tanečníci začali proplétat davem, vynesli svitky Tóry na ulici, kde chvíli tančili, a pak se vrátili do synagogy a předali svitky další skupince mužů. Rebe, oděný do bílého roucha, seděl celou dobu na polstrované židli s vysokým opěradlem za svým zábradlíčkem, občas tleskal rukama a pokyvoval hlavou. Z každé strany u něho stál vysoký muž s tmavým plnovousem. V synagoze bylo horko a já se potil a zpíval, a pak mi někdo nabídl svitek Tóry a otec mi vzal Avrumela z ramen a já se svitkem tančil. Kousek opodál jsem zahlédl tančit se svitkem bratrance Jonkela, vyhýbal se mi ale pohledem. Držel jsem svitek jako nesmírnou cennost, jako živoucí bytost, s jejíž duší jsem navždy svázán, Svatý svitek, Slovo, Boží oheň, zdroj mé vlastní tvorby, pramen veškerého života v sametovém pláštiku, který jsem teď svíral v náruživém objetí. Tančil jsem s Tórou dlouho, následoval jsem řadu tanečníků parným ovzduším synagogy ven do chladu vířící ulice a zpátky do synagogy, kde jsem neochotně odevzdal svitek ohromnému muži s tmavým plnovousem, který po něm hladově hrábl a odplul s ním v náručí pryč. Zpěv a tanec nabývaly na intenzitě, přidávalo se pořád víc lidí, tanec za tancem; tu jsem zahlédl děti, jak tančí svůj vlastní taneček, Avrumel mezi nimi; tam tančili bělovouší stařešinové, kteří se vzájemně drželi kolem ramen, mezi nimi

otec; jinde tančili další, já s nimi, a člověk, který mě z jedné strany držel kolem ramen byl bratranec Nachum, usmíval se na mě a cítil jsem, jak mi tiskne rameno, pak ale přišel jeho bratr Jonkel a společně někam odešli.

Nastala krátká přestávka, kdy lidé jen tak přecházeli z místa na místo. Pak synagoga najednou ztichla. Otočil jsem se směrem, kterým se všichni dívali, a uviděl, že rebe opustil své místo za zábradlím. Přes bílé roucho a bílou jarmulku měl přehozený talis a v ruce nesl zmenšeninu svitku Tóry zabalenou v bílém sametu. Celý šik mužů s tmavými plnovousy vyklízel mezi lidmi velký prostor. V tomto prostoru, v širokém nepravidelném kruhu, začal rebe pomalu tančit. Pohyboval se s nesmírným soustředěním, hlavu celou skrytou talisem, nohama dělal drobné krůčky dopředu, dozadu a do stran: tančil tajuplný mystický tanec s Tórou a Pánem světa, zatímco ho ostatní sledovali v ničím nerušeném tichu. Pak pozvedl paži a synagogou se rozlehl tisícihlasý ladovský nápěv, nohy podupávaly do rytmu a rebeho paže se pomalu kývala dopředu a dozadu nad jeho hlavou, zápěstím ohnutým do oblouku opisoval kroužky, druhou rukou pevně držel malou Tóru. Jak jen mohl tak starý a vetchý muž takhle tančit? Podlaha se otřásala pod burácením dusajících nohou; obrovský lustr se pohupoval. Když rebeho paže klesla, nastalo okamžité ticho a on v tom tichu pomaličku přetánčil prostranstvím a dotančil až k místu, kde stál otec, hned vedle mě, a vztáhl k němu ruku a otec se k němu připojil a začali zlehýnka tančit spolu, jako ve zpomaleném filmu, rebe levou rukou držel Tóru, pravou objímal otce kolem ramen. Zástup tleskal rukama a podupával nohama o podlahu. Viděl jsem příkyvující vousaté tváře, napjaté oči a otevřená ústa, jakoby v očekávání, a pak se zdálo, že rebe vede otce k okraji kruhu, k místu, kde jsem stál s Avrumelem na ramenou, a tam zůstali, pomalu tančili přede mnou a před Avrumelem, cítil jsem na sobě jejich oči, tleskání a dupot byly ohlušující – a pak rebe maličko pozvedl hlavu a ve stínu talisu jsem zahlédl jeho oči, stál jsem a díval se mu do očí, do hlubokých, žhnoucích, bílých očí v bílém stínu talisu a viděl jsem otce, jak se dívá na mě a potom na rebeho, a cítil jsem, že se na mě dívají všechny oči celého davu, že se na mě dívají oči všech generací ladovských chasidů, a v uších se mi najednou ozval zvučný hlas mytického předka, který jsem neslyšel už léta, byly to pouhé zvuky, ne slova, a zvedl jsem ruce, zvedl jsem Avrumela a přes hlavu ho podal otci – a cítil jsem, jak hluk v synagoze najednou utichá, vlna ticha

postupovala od těch, kdo mi byli nejbliž, až ke zdem a stropu, zatímco rebe s otcem se pomalým tancem ode mě vzdalovali, Avrumel v otcově náručí se ho jednou rukou držel a druhou mával papírovou vlaječkou, všichni tři odtančili pryč ode mě a synagogu opět naplnil s ohlušujícím burácením hluk, až jsem si pomyslel, že se podlaha musí rozskočit a zdi zhroutit – a stál jsem tam, naslouchal zvukům prozrazujícím nekonečnou naději a sledoval svého Avrumela v otcově náručí, jak společně tančí s rebem a malým, bíle oděným svitkem Tóry. Nevím, jak dlouho ten tanec trval, protože jsem pomalu vycouval pryč, pryč davem a ven ze synagogy, najednou jsem ucítil mrazivý noční vítr na tvářích skropených slzami a někdo z davu na ulici mě vzal za ruku, pevně mi ji stiskl, a byl to Jákob Kahn a šli jsme spolu od všech pryč, pod stromy na rozkopané ulici, a to je všechno, co si z toho večera pamatuju, na víc si nevzpomínám.

Nikdo se pak o celé věci ani nezmínil. Vždyť o co také nakonec šlo? Jenom se tančilo. Otec a rebe tančili tanec s Tórou. Každý rok, už hezkou řádku let, tančili rebe a otec tanec s Tórou společně. Co na tom bylo tak neobvyklého, že by to lidé měli otevřeně rozebírat? Rebe je zdrav, díky Bohu, a otec také. A Avrumel? Vždyť – to byl jenom tanec, nic víc. Ti tři si o Simchat Tóra zatančili tanec s Tórou. Co jiného už by měli o Simchat Tóra dělat? Přesně tak to vždycky o Simchat Tóra vypadalo. Tančilo se. Společně.

Uslyšel jsem zvonění telefonu a o chvíli později Avrumelův hlásek, který říkal: „To je pro tebe, tati.“

Šel jsem k telefonu.

„Ašer Lev?“ Hlas zněl nezřetelně, dutě.

„Ano, u telefonu Ašer Lev.“

„Ten malíř?“

„Kdo je to? Skoro vás neslyším.“

„Přítel.“

Srdce mi poskočilo. „Maxi? To je hrůza, tohle spojení. Odkud voláš?“

„Já nejsem Max. S tvými gójskými přáteli nemám co do činění. Mám pro tebe ale radu, Ašere Leve. Odjed' domů.“

Srdce se mi zastavilo.

„Zneužíváš zdejší pohostinnosti už moc dlouho. Poslechni, co ti radím. Vrať se do svého prožluklého Saint-Paul.“

„Jděte k čertu.“

„To ty půjdeš do pekla, Ašere Leve.“

„Nechcete se mi představit?“

„Tady anděl smrti. Své klienty znám. Ty půjdeš do pekla. Slyšíš?“ Zloba začala převládat nad opatrností. Hlas už zněl skoro jasně. „Zmiz odsud dřív, než se něco stane.“

„Vyhrožovat smrtí je přečin proti zákonu.“

„Podívejme, kdo tady mluví o přečinech! Tvoje umění je ten největší přečin ze všech! Je to znesvěcení Božího jména! Odejdi! Tvoje přítomnost nás všechny poskvňuje!“

Telefon zmlkl.

Zavěsil jsem a zůstal zírat na svoje roztřesené ruce.

Avrumel vyšel z pokoje. „Kdo to byl, tati?“

„Nějaký omyl.“

Potom pozdě v noci, když Debora spala a v pokoji svítila světla, jsem nakreslil anděla smrti. Nakreslil jsem ho s černýma očima zúženýma do štěrbin, dlouhou povislou tvář a úzkými ošklivými ústy zkřivenými zlobou. Kresbu jsem podepsal, opatřil datem a vložil do obálky z manilového papíru. Druhý den odpoledne, v pátek, jsem došel na poštu na Empire Boulevard a obálku poslal bratranci Jonkelovi.

Máme pokažený šabat. Dlouze s Deborou diskutujeme v našem pokoji. Cítím, jak neustále kolísám mezi odevzdaností osudu a vztekem. Skoro se neovládám, jaký mnou lomcuje hněv. Co je to za Boha, který vytváří takovéhle situace? Sešle mi nadání a syna a pak mě nutí, abych si mezi nimi zvolil. Jestli tahle slova vyslovím, budu křičet. Všichni mě uslyší, rodiče i děti. Debora bude zděšená. Zraním ji, přitom mám sto chutí ranit Někoho jiného. Sedím u stolu, ona sedí na svojí posteli, tiše se bavíme a děláme plány. Pořád dokola se mě ptá, proč tady nemůžu pracovat. Pořád dokola jí to vysvětluju. Pak to celé vysvětlujeme dětem: budu dva měsíce pryč a přijedu na Chanuku; pak budu pryč asi tři měsíce a přijedu na Pesach; pak čtyři měsíce a bude léto. Co bude v létě, se uvidí. Budeme odteďka plánovat věci krok za krokem. Rodiče to poslouchají mlčky.

V neděli mě všichni doprovázejí na letiště – v nové a prostorné dodávce, kterou řídí Baruch Levinson. V letištní hale mi Avrumel říká, že tady vlastně nakonec nechce zůstat; probral to znovu se Šimšonem a oba se chtějí vrátit se mnou do Saint-Paul. Říkám mu, že na Chanuku jsem zpátky. Budou to jenom dva měsíce. Rochele říká, že dva měsíce jsou dlouhá

doba, a že se jí po mně bude stýskat, ale že chápe, proč se musím vrátit. „Táta potřebuje být na práci sám,“ vysvětluje Avrumelovi. „To k jeho práci patří.“ Rodiče mlčí. Debora má vlhké oči. „Dojed’ ve zdraví a ve zdraví se vrať,“ říká mi. Neobjímáme se. Rozloučili jsme se už předtím, v našem pokoji u rodičů.

Jdu sám davem k bezpečnostní zóně, otáčím se a vidím je všechny pohromadě, v dálce, jak se za mnou dívají. Mávají a já mávám jim. Otec drží Avrumela v náruči. Avrumel na mě mává Šimšonem a já také ještě mávám a pak nastupuju do Airbusu.

Ještě než vybalím, volám Maxovi. Pak Johnovi. Jdu ven na terasu, jsem celý rozlámaný a točí se mi hlava z nevyspání. Ráno je chladné. Svět u Středozemního moře na mě působí úplně neskutečně se svými stromy, zahradami a jiskřícím mořem, se svými zelenými údolími, kopci a obrovskými vyvýřelinami. Rajská zahrada, ve které jsem dobrovolným vyhnancem! Vidím Džamila, jak pracuje u ovocných stromů. Ve větvích sedí ptáci.

Max s Johnem jdou ke mně a sedáme si na terasu. Pozorně mě poslouchají. O otci a jeho budoucnosti rebeho ladovských chasidů se nezmiňuju, ani o tom, že by Avrumel měl být jeho nástupcem. Jenom se jich ptám: Odmítli byste stárnoucí rodiče, kteří touží mít u sebe na rok vnoučata? Max se tváří podezíravě. John se mračí. Slyší snad v mém hlase vztek, který se snažím skrývat?

„Víš jistě, že ti tam – jak se to říká? – nevymyli mozek?“ ptá se Max.

„Říkám to nerad, Leve,“ říká mi John, „ale ta lepší část vaší rodiny zůstala v Brooklynu.“

Než uplyne pár měsíců, celá pravda jim pozvolna dojde. Všechno do sebe zapadne. Jako v hádance.

Jdu s nimi na snídani do kavárny v Saint-Paul. Pokračujeme v rozhovoru. Je tam málo turistů.

Později, sám v domě, si vybaluju věci. Nového Šimšona, kterého jsem si přivezl v kufříku, pokládám na Avrumelovu postel. V domě je úplné ticho. Lehám si na postel, usínám a o několik hodin později se budím zbrocený potem. Sprchuju se, dělám si kávu a celý omámený jdu teplým polednem do ateliéru.

Vůně a pachy, které zahušťují vzduch v ateliéru, mě úplně probírají. Mám ji tolik rád, tuhle vůni! Otevírám okenice a pouštím dovnitř slunce. Ohromné plátno nabarvené umbrou na

mě prázdně zírá. Stojím v ateliéru a dívám se na plátno. Po chvíli ho sundávám se zdi, roluju a uklízím stranou. Pak na zed' připínáčky větší ohromný pás bílého plátna. Září ve slunečním světle, které prochází luxferovým stropem ateliéru.

Douglas Schaeffer mi posílá recenze na moji výstavu nových kreseb, která je ještě pořád otevřená v New Yorku. Kritici píší o „podivných nových formách“, „chaotických přechodech“, „horizontech za hranicí poznatelného“, „mnohorozměrnosti“ a „rafinovaném simultaneismu“. Jeden z kritiků nazývá moje dílo „ohromujícím, nepostižitelným, podivně jímavým“. Další tomu říká „všehochuť směřující k novým obzorům, kterou bohužel lze rozluštit dřív, než se dostane příliš daleko“.

Kresby, které zůstanou neprodané, až výstava skončí, získá Douglas do své vlastní sbírky a pro galerii. Dvě kresby si nechám já do své sbírky; připomínám Douglasovi, aby třetí poslal do Paříže vdově po Lucienu Lacampovi.

Jednou odpoledne sedím na terase, listuju katalogem newyorské výstavy a vůbec poprvé jsem schopen vysledovat, z jaké matrice tohle nové dílo mých rukou vychází. V záplavě tvarů se skrývá řada eventualit. Je zvláštní, jak jsem s nimi mohl tak dlouho pracovat, a do dneška je nevidět; je zvláštní, že i teď je vidím jenom matně. Tuhle jsem trochu odbočil, tamhle něco přeskupil. Jemná práce se středy promítání; prolínání půdorysných pohledů s perspektivními pohledy. Ano. Něco se hýbe ve stínu před terasou, zvedám oči a vidím Španěla. Stojí a dívá se na mě, s klidným výrazem, pomalu pokyvuje hlavou. „Začni z ničeho,“ říká. V očích mu planou ohně žárovišť a výhní.

Volá mi Douglas. Co uděláme se sbírkou nebožtíka strýčka? ptá se. Říkám mu, ať ji nechá ležet tam, kde je. Zaplatím pojištění a skladovací poplatky. Na jak dlouho? ptá se. Na dlouho, říkám mu. Tak na patnáct, dvacet let. „Můj syn si bude vědět rady, co s ní,“ říkám mu.

Je začátek listopadu. Max je v Paříži. Tisk, který udělal v létě za pomoci karborundové metody, již jsem ho naučil, se

rozprodal a on teď dělá další, stejnou metodou. Pak pojedou do Kanady a Japonska. Výlet do Číny je prozatím v nedohlednu.

John bloumá po svém pozemku nebo sedí na terase a píše. Občas se u mě zastaví a povídáme si. Skoro pokaždé z něho táhne alkohol. Někdy jdu s ním zpátky a podpírám ho.

Snídám v kavárně v Saint-Paul a oběd často vynechávám. Claudine dělá večeře. Dny trávím v ateliéru a šabaty v Nice s novinářem z *Nice Matin* a jeho rodinou. Je to ladovský Žid a odborník na jazz. Počasí je chladné. Překvapuje mě, jak se tady může ochladit. Mistral je často lezavě studený, a když fouká, slyším bouchat okenice. Je mlha a začínají zimní deště. Turisté zmizeli.

Debora, Rochele a Avrumel. Všude je vidím, hlavně Avrumela. Bytosti, jejichž přítomnost si namlouvám. Jeden přelud se mi pořád vrací: Avrumel, jak sedí v zeleném křesílku v mém ateliéru, v náručí Šimšona, a dívá se, jak maluju.

Avrumel mě sleduje, jak maluju Avrumela, jak bude jednou vypadat. Bude dospělý a bude nosit tmavý oblek, bílou košili, tmavou vázanku a tmavý klobouk. Plnovous bude mít zrzavý. Bude sedět někde v místnosti a zírat na obrazy ze sbírky strýčka Jicchaka. Maluju každý z těch obrazů tak, jak je kdysi namalovali sami jejich autoři: Cézanne, Renoir, Matisse, Bonnard, Soutine, Chagall a ostatní. Avrumel bude vědět, co si s těmi obrazy počít. Rebe musí vědět spoustu věcí. Proč ne také, jak si cenit umění? Naučím ho to.

Jdu k hrobu Jáкова Kahna. Stojím na pahorku ve studeném severním větru a odříkávám žalmy. Táně není dobře. Hodně času prospí. Mluvení ji unavuje.

V půlce listopadu se na zpáteční cestě z Izraele stavuje v Nice otec. Je nadšený z výsledků voleb v Izraeli i ve Spojených státech. Je významně, i když nepřímo, zapojený do jednání o vytvoření nové koaliční vlády v Izraeli. Debora i děti jsou v pořádku. Zůstává přes noc a Airbusem letí zpátky do Spojených států. Spí v Avrumelově posteli.

Debora mi pravidelně píše. Rebemu není dobře. Dej mu Bůh sílu, dej Bůh sílu nám všem. Rodiče se mají dobře. Rochele nedávno dostala nové léky, už je z ní přece jen mladá

žena. Debora přijala nabídku k napsání řady článků o slavných Židovkách pro ladovský týdeník. Také má rozepsanou knihu pro zbožné židovské děti o tom, jak žít s astmatem a dalšími plicními chorobami. Bude prý obsahovat i zvláštní poselství od rebeho.

Týdny stesku a samoty: dvou Múz přejících tvorbě. Práce mi jde od ruky, bělavé tvary na pozadí hrozivých odstínů černé a rudé: podivná zjevení v zapečetěných místnostech. Hru a roztírám štětci po obrovském plátně husté olejové barvy. Používám špachtle. Pracuju prsty. Pracuju rozmáchlými pohyby, a zatímco ruka dělá svou práci – klouže, krouží, hněte a vrství barvu a vyrývá strukturu, nemůžu se zbavit pocitu, že se mě zmocňuje ten z Druhé strany, a pak už se mi nevybavuje nic než pach barev, pot na obličejích, na hrudi a v podpažních jamkách, pot, který ze mě jen leje, a potřeba jít se vymočít, na což ale nemám čas, a ruka, která jede dál, teď už zcela posedlá tím Druhým. Věděl snad rebe, že chci, že potřebuju být teď sám; že jsem se rozhodl nejen kvůli potřebám ladovských chasidů, ale také kvůli sobě samému? Bylo snad nenapravitelné sobectví umělcovy duše to, nač spoléhal, když tehdy tančil s otcem a se svítkem Tóry přede mnou s Avrumelem na ramenou? Další hádanka.

Debora mi píše. Avrumel si poslední dobou přestal všimát Šimšona a trvá na tom, že bude chodit do školy sám.

Tuto knihu distribuuje

Kosmas

Lublaňská 34, 120 00 Praha 2

Tel., fax: 02 – 29 19 25



edice

anglo-amerických

autorů

svazek 35

Chaim Potok

Dar Ašera Leva

Z anglického originálu *The Gift of Asher Lev*
(Ballantine Books, 1990) přeložila Lucie Simerová.
Přebal s použitím fotografie Karla Cudlína
navrhl a graficky upravil Libor Batrla.
Odpovědná redaktorka Lenka Urbanová.
Technický redaktor Milan Dorazil.
Vydalo nakladatelství Argo, Milíčova 13,
130 00 Praha 3, roku 1999 jako svou 299. publikaci.
Sazba Studio Marvil, s. r. o.
Vytiskly Těšínské papírny, s. r. o.
Vydání první.
Náklad 2 500 výtisků.

Doporučená cena (včetně DPH) 239 Kč.

ISBN 80-7203-195-3